

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA EMAKEELE SELTSI
TOIMETISED NR 89

NIMEDE NIMEL

PÜHENDUSTEOS
PEETER PÄLLILE
65. SÜNNIPÄEVAKS

TALLINN 2026

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Keele Instituut,
Eesti Kultuurkapital ja Emakeele Selts

Koostajad ja toimetajad: Tiina Paet, Tiina Laansalu ja Marit Alas
Keeletoimetajad: Maria-Maren Linkgreim,
Juha-Matti Aronen (soome keel) ja David Ogren (inglise keel)
Kokkuvõtete tõlked: David Ogren (inglise keel)
Kujundaja ja küljendaja: Sirje Ratso
Kaanevinjett: Shutterstock
Palgelehel Peeter Päll 2023. aasta riigi F. J. Wiedemanni keeleauhinna
üleandmistseremoonial. Foto: Birgit Püve
Tagakaane foto: Jake Farra

Trükikoda Pakett

Autoriõigus: Emakeele Selts ja autorid, 2026

ISBN 978-9916-9822-9-7

Sisukord

Eessõna	11
Foreword	14

<i>Tabula gratulatoria</i>	17
----------------------------------	----

MAAILM NIMEPEEGLIS

Nimeteadus

Marja Kallasmaa

<i>Päll</i> eesti kohanimedes	23
-------------------------------------	----

<i>Päll</i> in Estonian toponyms	29
--	----

Fred Puss

Kus on Pällu kodu?	30
--------------------------	----

Where is the home of the Päll families?	44
---	----

Lembit Vaba

<i>mala</i> ja <i>malu</i> Eesti kohanimedes	45
--	----

Landscape terms <i>mala</i> and <i>malu</i> in Estonian toponyms	52
--	----

Jüri Viikberg

Märkmeid eestlaste kohanimedest Siberis	53
---	----

Notes on Estonian place names in Siberia	70
--	----

Enn Ernits

Veekogude ja rannajooneobjektide nimedest isuri keeles	72
--	----

On the names of bodies of water and shoreline features

in the Ingrian language	84
-------------------------------	----

Valts Ernštreits, Karl Pajusalu

Liivi külanimed Kuramaa ja Liivimaa maastikel	85
---	----

Livonian village names in the landscapes of Courland and Livonia	99
--	----

<i>Arvis Kiristaja</i>	
Mõningate Petserimaa limnonüümide muutumisest	100
On the change of some limnonyms in the Petseri region.	109
<i>Terhi Ainiala</i>	
Place names as living heritage. Emotional landscapes in Helsinki	110
Kohanimed kui elav pärand. Emotsionaalsed maastikud Helsingis	118
<i>Chanda Penda</i>	
Identity switch for survival. From Chanda Bulaya to Samson Jackson, a Black African in England, 1914–1935	119
Ellujäämise nimel tehtud identiteedivahetus. Chanda Bulayast Samson Jacksoniks – must Aafrika päritolu mees Inglismaal aastatel 1914–1935	138
<i>Anu Pedaja-Ansen, Annika Viht</i>	
Nimede tõlkimise valikutest esimestes Vana Testamendi eestindustes . . .	139
On the translation choices of biblical names in the earliest Estonian renderings of the Old Testament.	146
<i>Sirkka Paikkala, Jarmo Paikkala</i>	
Suomenlahden yli tulleiden sukunimistä	148
Family names across the Gulf of Finland	158
<i>Annika Hussar</i>	
Eesnimed mitmekultuurilisuse ristteel	159
First names at the crossroads of multiculturalism.	173
<i>Mari Vaus, Kairi Janson</i>	
Peetrite Peetritest	174
Peeter and his namesakes	180

KUIDAS TALTSUTADA NIMESID

Nimekorraldus

Helen Kerfoot

The contributions of Peeter Päll and Estonia to the United Nations' activities on geographical names	183
Peeter Pälli ja Eesti panus ÜRO tegevusse kohanime alal	199

<i>Catherine Cheetham</i>	
Romanization of geographical names. Present and future...	200
Kohanimele latiniseerimine. Olevik ja tulevik...	209
<i>Paul Woodman</i>	
Romanization in a changing world	210
Latiniseerimine muutuvast maailmas.	217
<i>Peter Jordan</i>	
Reasons for the emergence of exonyms	218
Eksonüümide tekkimise põhjused	239
<i>Vita Strautniece</i>	
The first steps of Latvia toward the UNGEGN	240
Läti esimesed sammud UNGEGN-i suunas	261
<i>Jurgis Kavacs</i>	
On some peculiarities of Latvian toponomastics	264
Mõningaid erijooni Läti kohanimeses	270
<i>Sami Suviranta</i>	
Espoon siltojen ja alikulkujen nimet.	271
Bridge and underpass names in Espoo	284
<i>Staffan Nyström</i>	
<i>Fria Ukrainas Plats</i> in Stockholm. A contested name, a political stance, a gesture of solidarity	285
Vaba Ukraina plats Stockholmis. Vaidlustatud nimi, poliitiline seisukohavõtt, solidaarsusžest	296
<i>Katharina Leibring</i>	
Do we need a Personal Names Act? Some problematic issues concerning the Swedish Personal Names Act of 2017	297
Kas me vajame isikunimeseadust? Mõningaid problemaatilisi küsimusi seoses Rootsi 2017. aasta isikunimeseadusega	302
<i>Ott Kurs</i>	
Turgi kohanimesed Eesti trükisõnas	303
Turkic place names in Estonian printed media	318

Mariko Faster, Evar Saar

Katastriüksuste nimed ametlike kohanimedena. Uue kirjaliku traditsiooni arengujooni ja kriitikat	319
Cadastral unit names as official place names. Trends and criticism in the development of a new written tradition	338

Toomas Kiho

Vaesestatud Tartu nimegeograafia. Kuidas sedasi ja kuidas edasi	339
The impoverished name geography of Tartu. How did this happen, and where do we go from here?	349

SÕNAST SÕNARAAMATUNI

Keelekorraldus ja leksikoloogia

Ulla Onkamo

<i>Viro</i> ja <i>viro</i> Kotimaisten kielten keskuksen suomen kielen neuvonnassa	353
<i>Viro</i> and <i>viro</i> in the language consulting services of the Institute for the Languages of Finland	363

Tiina Leemets

Paabeli segadus veganmuffinitega	364
The Babel of defective adjectives in Estonian	370

Udo Uibo

Keelemehed keevitamas	371
The origin of the Estonian verb <i>keevitama</i>	375

Szilárd Tibor Tóth

Lisandusi toidunimetuse <i>pelmeen</i> etümoloogilise määratlemise juurde	376
Additions to the etymology of the Estonian food name <i>pelmeen</i> 'dumpling'	387

Asta Õim

Mis on uudne metafoor?	388
What is a novel metaphor?	394

PEETRIGA. PEETRIST. PEETRILE

Koguda aidanud Tuuli Rehemaa

Peeter ja kolleegid 397

Tiina Leemets, Argo Mund, Maire Raadik

Peeter ja „Eesti kohanimeraamat“ 401

Marja Kallasmaa

Peeter kui peakeelekorraldaja 404

Indrek Hein

Peeter kui õpetaja ja juhendaja 405

Tiina Paet

Peeter kui rahvusvaheline nimekorraldaja 408

Tiina Laansalu

Peeter and international colleagues 411

Laimute Balode, Dace Kavace, Sanda Rapa

Eessõna

Siinne artiklikogumik on pühendatud Peeter Pällile – silmapaistvale keelekorraldajale ja nimeuurijale. Neid valdkondi on ühendanud pühendunud tegevus nimekorraldajana. Peetri töö on aastakümnete jooksul kujundanud nii nimetarvitust eestikeelsetes tekstides kui ka laiemat rahvusvahelist arusaama kohanimede korrastamise põhimõtetest. Tunnustatud kolleegi ja suunaseadjana kuulub ta mõjukatesse nimekorralduse koostöökogudesse.

Peeter on sündinud 15. märtsil 1961. aastal Tallinnas ning lõpetanud 1979. aastal Tallinna 21. Keskkooli. Aastal 1984 lõpetas ta Tartu Riikliku Ülikooli, erialaks soome-ugri keeled. Oma diplomitöös käsitles Peeter udmurdi keele tuletusliiteid, tema juhendaja oli Paul Ariste. Ülikoolis jõudis Peeter ka nimede juurde, uurides kursusetöö raames 1950. ja 1960. aastate nime-teemalisi kirjutisi.

Alates 1984. aastast on Peeter töötanud Eesti Keele Instituudis (kuni 1993. aastani Keele ja Kirjanduse Instituut), algul vanemlaborandina, seejärel noorem-, vanem- ja juhtteadurina, edasi peakeelekorraldajana ning alates 2020. aastast juhtivkeelekorraldajana. Aastal 1995 kaitses ta Tartu Ülikoolis magistritöö „Eesti noomeni silbistruktuur ja aktsent“. Aastail 1995–2008 juhatas Eesti Keele Instituudis grammatikasektorit ning 2009–2020 keelekorraldusosakonda, 2006–2011 oli ühtlasi dotsent Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis, kus luges onomastika, nimekorralduse, terminoloogia ja keelekorralduse kursusi.

2005. aastal kaitses Peeter Tartu Ülikoolis doktoriväitekirja „Võõrnimed eestikeelses tekstis“, juhendajaks Tiit-Rein Viitso. Sellest peale on ta kogu oma teadlaskarjääri vältel aktiivselt tegelenud võõrnimedega ning nende kohandamisega eri keeltesse.

Eestis ja ka rahvusvaheliselt on Peeter kujunenud kõrgelt hinnatud nimeekspertiks. Ta osaleb paljude nii rahvusvaheliste kui ka riiklike töörühmade ja komisjonide töös. Aastail 1998–2017 juhtis ta ÜRO kohanimeteksperide rühma (UNGEGN) latinisatsioonisüsteemide töörühma ning 2017–2023 oli selle kaasjuht. Ta on kahe ISO tehnilise komitee eksperdirühma

liige, sh töörühma „Kirjutatud keelte konversioon“ juht (al 2014), samuti mitme ISO eksperdirühma liige, Siseministeeriumi juures asuva isikunimekomisjoni liige ning Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi juures asuva kohanimenõukogu aseesimees.

Siinse kogumiku peatükki „Kuidas taltsutada nimesid“ on kohanimede standardimise ja nimekorralduse teemal kirjutanud Peetri kolleegid üle kogu maailma: Helen Kerfoot, Catherine Cheetham, Paul Woodman, Peter Jordan, Vita Strautniece, Jürgis Kavacs, Sami Suviranta, Staffan Nyström ja Katharina Leibring, samuti Ott Kurs, Mariko FASTER, Evar Saar ning Toomas Kiho.

Peeter on mitme põhjaliku nimeteose autor. Tema koostatud on kohanimede teatmeteosed „Maailma maade nimed“ (1994) ja „Maailma kohanimed“ (1999) – väljaanded põhinevad pika aja jooksul kogutud Eesti kohanimeandmebaasi (KNAB) andmetel. Aastal 2016 valmis Peetri eestvedamisel Eesti kohanimede suurteos „Eesti kohanimeraamat“ (veebis 2018, täiendatuna 2017. aastal toimunud haldusreformi tulemustega), mis on esimene põhjalik kokkuvõte kogu Eesti kohanimedest. Raamat sündis Eesti nimeuurijate koostöös, selle toimetajad ja põhikoostajaid olid Peeter Päll ja Marja Kallasmaa. Alates 2016. aastast juhib Peeter „Eesti perekonnanimeraamatu“ koostamist.

Peetri toimetatud on Eesti ja maailma kohanimeinfo kõigis õigekeelsussõnaraamatutes alates ÕS 1999-st. Alates 2020. aastast on ta põhjaliku kohanimeinfoga pidevalt täiendanud EKI ühendsõnastikku portaalis Sõnaveeb. ÕS 2025-s on esimest korda esindatud kõik Eesti ametlikud asulanimed, kokku umbes 4500.

Siinse kogumiku nimeteadusele keskendunud peatükki „Maailm nimepeeglis“ on kirjutanud kolleegid Marja Kallasmaa, Fred Puss, Lembit Vaba, Jüri Viikberg, Enn Ernits, Valts Ernštreits, Karl Pajusalu, Arvis Kiristaja, Terhi Ainiala, Chanda Penda, Anu Pedaja-Ansen, Annika Viht, Sirkka Paikkala, Jarmo Paikkala, Annika Hussar, Mari Vaus ja Kairi Janson.

Lisaks nimeuurimisele ja nimekorraldusele on Peeter tegelenud keelekorralduse, keeleuurimise ning leksikograafiaga laiemalt. Juba üle 40 aasta on Peeter andnud keelenõu. Peeter on Emakeele Seltsi keeletoimkonna asutajaliige ja oli aastail 2006–2010 toimkonna vanem. Tema initsiatiivil on otsusteks vormistatud mitmesuguseid nimeteemasid ning täiendatud ja parandatud ümberkirjutusjuhiseid (nt 2024. aastal „Makedoonia nimede kirjutamine eesti tekstis“ ja „Valgevene nimede kirjutamine eesti tekstis“). Alates 2021. aastast toimetab Peeter väljaannet „EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat“, mis

koondab ajakohast teavet tänapäeva eesti keele kohta. Peetri koostatud on üks kõige põhjalikumaid ja mahukamaid peatükke – „Nimi“, millest leiab rikkalikku infot ja näpunäiteid nimede valiku, vormistuse, häälduse jm kohta. Peeter on ka teatmiku ühe kasutatavama osa, õigekirja põhireeglite autor (koos Maire Raadikuga).

Kogumiku keelekorraldusele ja leksikoloogiale keskenduv peatükk „Sõnast sõnaraamatuni“ on kokku pandud Ulla Onkamo, Tiina Leemetsa, Udo Uibo, Szilárd Tibor Tóthi ja Asta Õimu kirjutistest.

Silmapaistva ja südamega tehtud töö eest on Peeter pälvinud Valgetähe IV klassi teenetemärgi (2006), Tallinna teenetemärgi (2007) ja Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna (2023), samuti on ta valitud Emakeele Seltsi auliikmeks (2023).

Lisaks kõigele sellele on Peeter olnud väärt õpetaja ja suunanäitaja. Peeter on juhendanud Tiina Laansalu teadusmagistritööd, pakkudes tuge ka doktoritöö valmimisel, ja Tiina Paeti doktoritööd.

Kogumiku lõpetab peatükk „Peetriga. Peetrist. Peetrile“, milles jagavad Peetriga seotud mõtisklusi ja meenutusi kolleegid Tiina Leemets, Argo Mund, Maire Raadik, Marja Kallasmaa, Indrek Hein, Tiina Paet, Tiina Laansalu, Laimute Balode, Dace Kavace ja Sanda Rapa. Eesti kolleegide kirjutised on kokku kogunud Tuuli Rehema.

Palju õnne 65. sünnipäeva puhul, Peeter!
Tiina Paet, Tiina Laansalu, Marit Alas

Foreword

This volume of articles is dedicated to Peeter Päll, an outstanding language planner and name scholar. These two fields have been united in his devoted work as a name planner. Over the decades, Peeter's work has shaped both the use of names in Estonian-language texts and the broader international understanding of the principles governing the standardization of geographical names. As a respected colleague and trendsetter, he has been a member of influential collaborative bodies in the field of name planning.

Peeter was born on 15 March 1961 in Tallinn and graduated from Tallinn Secondary School No. 21 in 1979. In 1984 he completed his studies at Tartu State University, specializing in Finno-Ugric languages. His diploma thesis dealt with derivational suffixes in the Udmurt language and was supervised by Paul Ariste. During his university years, Peeter also turned to the study of names, examining name-related writings from the 1950s and 1960s as part of his coursework.

Since 1984, Peeter has worked at the Institute of the Estonian Language (known until 1993 as the Institute of Language and Literature), initially as a Senior Laboratory Assistant, later as a Junior Researcher, Senior Researcher, and Principal Researcher, then as Head of Language Planning, and since 2020 as Chief Language Planning Expert. In 1995 he defended his master's thesis at the University of Tartu, entitled *The Syllable Structure and Stress of Estonian Nouns*. From 1995 to 2008 he headed the Grammar Department at the Institute of the Estonian Language, and from 2009 to 2020 the Language Planning Department. In 2006–2011 he also served as Associate Professor at the Institute of Estonian and General Linguistics at the University of Tartu, where he taught courses in onomastics, name planning, terminology, and language planning.

In 2005, Peeter defended his doctoral dissertation at the University of Tartu, *Foreign Names in Estonian Texts*, supervised by Tiit-Rein Viitso. Since then, throughout his academic career, he has been actively engaged in the study of foreign names and their adaptation into different languages.

Both in Estonia and internationally, Peeter has become a highly respected name expert. He has participated in the work of numerous international and national working groups and commissions. From 1998 to 2017 he chaired the Working Group on Romanization Systems of the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN), and from 2017 to 2023 he served as its Co-Convenor. He has been the Convenor of the ISO Technical Committee Working Group "Conversion of Written Languages" (since 2014), as well as a member of several ISO expert groups, a member of the Personal Names Committee under the Ministry of the Interior, and Vice-Chair of the Place Names Board under the Ministry of Regional Affairs and Agriculture.

The chapter "How to Tame Names" in this volume brings together contributions on the standardization and regulation of names by Peeter's colleagues from around the world: Helen Kerfoot, Catherine Cheetham, Paul Woodman, Peter Jordan, Vita Strautniece, Jurgis Kavacs, Sami Suviranta, Staffan Nyström, and Katharina Leibring, as well as Ott Kurs, Mariko Faster, Evar Saar, and Toomas Kiho.

Peeter is the author of several comprehensive works on names. He compiled the geographical name reference works *Names of the Countries of the World* (1994) and *World Place Names* (1999), both based on data from the Estonian Place Names Database (KNAB), developed over many years. In 2016, under Peeter's leadership, the major reference work *The Dictionary of Estonian Place Names* was completed (published online in 2018, updated to reflect the results of the 2017 administrative reform). This was the first comprehensive overview of all Estonian place names and was produced through collaboration among Estonian name scholars; its editors and principal compilers were Peeter Päll and Marja Kallasmaa. Since 2016, Peeter has also led the compilation of *The Dictionary of Estonian Family Names*.

Peeter has edited Estonian and international place-name information in all Estonian orthographic dictionaries since ÕS 1999. Since 2020, he has continuously expanded the *Combined Dictionary of Estonian* in the Sõnaveeb portal with detailed place-name information. For the first time, ÕS 2025 includes all official Estonian settlement names, approximately 4,500 in total.

The chapter "The World Through the Prism of Names," focusing on name studies, has been written by colleagues Marja Kallasmaa, Fred Puss, Lembit Vaba, Jüri Viikberg, Enn Ernits, Valts Ernštreits, Karl Pajusalu, Arvis Kiristaja,

Terhi Ainiala, Chanda Penda, Anu Pedaja-Ansen, Annika Viht, Sirikka Paikkala, Jarmo Paikkala, Annika Hussar, Mari Vaus, and Kairi Janson.

In addition to name research and name planning, Peeter has worked in language planning, linguistic research, and lexicography more broadly. For over 40 years he has provided language advice. Peeter is a founding member of the Language Committee of the Mother Tongue Society and served as its chair from 2006 to 2010. On his initiative, numerous decisions on name-related issues have been formalized, and transcription guidelines have been supplemented and revised (for example, in 2024, *Writing Macedonian Names in Estonian Texts* and *Writing Belarusian Names in Estonian Texts*). Since 2021, Peeter has edited the publication *EKI Reference Book: Estonian Orthography and Usage Guide*, which brings together up-to-date information on contemporary Estonian. One of its most comprehensive and extensive chapters, *Names*, was compiled by Peeter and offers abundant information and guidance on name choice, form, pronunciation, and more. Peeter is also the author of one of the reference book's most frequently used sections, the basic rules of orthography (together with Maire Raadik).

The chapter "From Word to Dictionary," focusing on language planning and lexicology, is composed of contributions by Ulla Onkamo, Tiina Leemets, Udo Uibo, Szilárd Tibor Tóth, and Asta Õim.

For his outstanding and heartfelt work, Peeter has received the Order of the White Star, IV Class (2006), the Tallinn Decoration of Honour (2007), and the Ferdinand Johann Wiedemann Language Prize (2023), and he has been elected an honorary member of the Mother Tongue Society (2023).

In addition to all this, Peeter has been a valued teacher and mentor. He supervised Tiina Laansalu's master's thesis and provided support during the preparation of her doctoral dissertation, as well as supervising Tiina Paet's doctoral thesis.

The volume concludes with the chapter "With Peeter. About Peeter. For Peeter," in which colleagues Tiina Leemets, Argo Mund, Maire Raadik, Marja Kallasmaa, Indrek Hein, Tiina Paet, Tiina Laansalu, Laimute Balode, Dace Kavace, and Sanda Rapa share reflections and memories connected with Peeter. The Estonian contributions were compiled by Tuuli Rehema.

Happy 65th birthday, Peeter!
Tiina Paet, Tiina Laansalu, Marit Alas

Tabula gratulatoria

Kai Adamson	Kerkko Hakulinen
Terhi Ainiala	Tiina Halling
Sirje Ainsaar	Isolde Hausner
Marit Alas	Indrek Hein
Reili Argus	Egle Heinsar
Madis Arukask	Heinike Heinsoo
Laimute Balode	Reet Hendrikson
Pauls Balodis	Tiit Hennoste
Cecille Blake	Malle Hunt
Rogier Blokland	Annika Hussar
Caroline Burgess	Kairi Janson
Andrea Bölcskei	Marje Joalaid
Zane Cekula	Peter Jordan
Catherine Cheetham	Maris Jöks
Allison Dollimore	Risto Järv
Žaneta Dvořáková	Madis Jürviste
Martin Eessalu	Jüvä Sullõv
Eesti Keele Instituut	Ly Kaasik
Eesti Rakenduslingvistika Ühing	Annekatrin Kaivapalu
Emakeele Selts	Jelena Kallas
Liis Ermus	Marja Kallasmaa
Enn Ernits	Mari-Liis Kalvik
Valts Ernštreits	Kaido Kama
Mariko FASTER	Reet Kasik
Fenno-Ugria Asutus	Riina Kasser
Peder Gammeltoft	Dace Kavace
Matjaž Geršič	Jürgis Kavacs
Riho Grünthal	Mari Kendla
Anu Haak	Meelis Kerbo
Küllli Habicht	Helen Kerfoot

Krista Kerge
Toomas Kiho
Aule Kikas
Valve-Liivi Kingisepp
Pille Kippar
Arvis Kiristaja
Natalja Kitam
Evelin Kivimaa
Ulvi Klaar
Birute Klaas-Lang
Drago Kladnik
Gerson Klumpp
Kristina Koppel
Kadri Koreinik
Juliette Koskinas
Einar Kraut
Piret Kriivan
Kaja Kruusmaa
Martin Kulp
Ott Kurs
Nikolai Kuznetsov
Rainer Kuuba
Küllli Kuusk
Mare Kõiva
Marju Kõivupuu
Ago Künnap
Aili Künstler
Andra Kütt-Leedis
Johanna Laakso
Heli Laanekask
Tiina Laansalu
Margit Langemets
Tiina Leemets
Mall Leht
Katharina Leibring
Lidija Leikuma

Teemu Leskinen
Leṭmō Iļizskūol Līvōd institūt
Suliko Liiv
Karin Liivaleht
Liina Lindström
Maria-Maren Linkgreim
Järvi Lipasti
Leila Mattfolk
Mart Meri
Helle Metslang
Iris Metsmägi
Meelis Mihkla
Gábor Mikesy
Eve Mitin
Margit Mitt
Kadri Muischnek
Argo Mund
Sirje Mäearu
Elvi Nassar
Ellen Niit
Leena Nissilä
Miina Norvik
Pirkko Nuolijärvi
Anu Nurk
Staffan Nyström
Vilja Oja
Ulla Onkamo
Johanna Othén
Tiina Paet
Jarmo Paikkala
Sirkka Paikkala
Hille Pajupuu
Karl Pajusalu
Renate Pajusalu
Oksana Palikova
Indrek Park

Geda Paulsen
Anu Pedaja-Ansen
Chanda Penda
Pille Pipar
Urve Pirso
Helen Plado
Béla Pokoly
Esta Prangel
Küllil Prillop
Jaak Prozes
Helin Puksand
Enel Pungas
Fred Puss
Hele Pärn
Maire Raadik
Virve ja Raimo Raag
Mart Rannut
Sanda Rapa
Sirje Ratso
Kai Raud
Tõnu Raudsepp
Tuuli Rehemaa
Lydia Risberg
Merike Ristikivi
Kristiina Ross
Kerttu Rozenvalde
Evar Saar
Minna Saarelma-Paukkala
Heete Sahkai
Õie Sarv
Lüüli Seer
Tõnu Seilenthal
Wendy Shaw
Jörn Sievers
Ann Siiman
Renāte Siliņa-Piņķe

Paula Sjöblom
Sven-Erik Soosaar
Roman Stani-Fertl
Vita Strautniece
Sami Suviranta
Tiina Söderman
Anastassia Zabrodskaja
Pier-Giorgio Zaccheddu
Sirli Zupping
Maciej Zych
Kaja Tael
Tallinna Perekonnaseisuameti
kollektiiv
Anne Tamm
Kadri Tamm
Kaisa Tammoja
Arvi Tavast
Tõnu Tender
Pire Teras
Mai Tiits ja Jüri Viikberg
Ilmar Tomusk
Annette C. Torenšjõ
Szilárd Tibor Tóth
Ilona Tragel
Anta Trumpa
Gerly Tuisk
Tarmo Tuule
Auli Udde
Udo Uibo
Jaan Undusk
Mart Uusjärv
Lembit Vaba
Marja Vaba
Tiia Valdre
Jüri Valge
Valdo Valper

Mari Vaus
Kullo Vende
Anna Verschik
Annika Viht
Ülle Viks
Eha Viluoja

Piret Voll
Võru Instituut
Mats Wahlberg
Kohei Watanabe
Paul Woodman
Asta Õim

MAAILM NIMEPEEGLIS

Nimeteadus

Päll eesti kohanimedes

Marja Kallasmaa

Eesti Keele Instituudi (EKI) kohanimkartoteegi andmeil on Eestis märgatud *Päll*-algulisi kohanimesid 204 korda, vrd *Pell*-algulisi 78 korda. Nimeobjektide arv ei ole siiski nii suur, mõnda nime on mainitud korduvalt, samuti on eri nimedeks loetud *Pällo* ja *Pällu*, mis enamasti tähistavad sama talukohta. EKI-sse deponeeritud Emakeele Seltsi (ES) kohanimkogu on kogutud umbes 90 aasta jooksul koha peal käies ja elanikke küsitledes ES-i stipendiaatide, kogumisvõistlustel osalenute, üliõpilaste, murdekorrespondentide ja instituudi töötajate poolt. Koguga on hiljem liidetud ka Endel Varepi arhiivi vara. Sedelkogude laekumine lõppes 2010. aastal. Peeter Pälli juhtimisel on kogu kartoteek, Gustav Vilbaste ja Varepi sedelkogud kantud internetti ja on kättesaadav aadressil <https://arhiiv.eki.ee/kohanimed>.

Käesolev on kirjutatud kohanimkartoteegi ja „Eesti kohanimeraamatu“ (EKNR) põhjal. Peamiselt on tegemist talunimedega, ehkki esinevad ka mõned küla- ja loodusnimed. Materjal on jagunenud ebaühtlaselt ja antud teema puhul veidi kaldu Virumaa poole tänu Eduard Leppiku ulatuslikule ja ülimalt põhjalikkusega tehtud kogumistöele. Kihelkonniti on kogumistihedus erinev, teised kogujad ei ole sageli ka nii täpselt üles märkinud perekonnanimedest tekkinud talunimesid, samuti talude hargnemisel tekkinud nimesid.

Päll-algulistest külanimedest võime esmamaininguid leida alates 16. sajandi lõpust.

Lääne-Nigula khk Pälli k on mainitud 1586 kujul *Pelli* (Ungern-Sternberg 1915: 63). 18. sajandil märgitud hajataluna, 20. sajandil oli Võntküla osa (1977–1997). Praegu jälle omaette küla.

Risti khk Pae k lõunaosa on endine Pälli küla, millega Paul Johansen samastab 1241. aasta kirjapaneku *Hyrænkulæ*, mida on viimati mainitud 1623 kujul *Hirekulle* (EKNR). Risti Pälli on nime saanud Pälli taludelt, mida praeguse teadmise kohaselt on mainitud 17. sajandist: 1686–1689 *Pelle Andrus*,

Pelle Tønnes (EAA.1,2,940:1786, 1156pp); hajataludena 1725/26 *Pelli Tomas*, *Pelli Jürri* (Rev 1725/26 H:205).

Praegu Saaremaa Varpe k osana (Kihelkonna khk) olevat Pälli küla on mainitud samuti 17. sajandil, arvatavasti taluna: 1645 *Pelli Pert* (EKNR).

Muinasajast kuni 17. sajandini oli Keila khk Pällu k kohal küla, mida Taani hindamisraamat mainib 1241 kujul *Læmestækilæ*. Küla kuulus orduajal Tallinna komtuurile. 1586 Rootsi krooni poolt läänistatud, kuid hiljem taas kroonule tagasi läinud. 1684 oli küla nime all *Tare oder Lemeskülla*, kus oli talupoeg *Tare Pelle*, kelle eesnimest ilmselt praegune külanimi pärineb (EKNR). Raamat „Eesti mõisad“ annab ilma kohaviiteta mõisanimed *Hermannsberg* ~ *Hermannshof* koos märkusega: hiljem *Pällo*. Baltimaade ajaloolise kohalekiskoni (BO) järgi on tegemist Keila khk Pälluga, samal seisukohal on Linda Kongo (2016: 56).

Kodavere Pällu k on Pällu talust 19. sajandi lõpuks moodustunud küla. Esmamaining 1722 *Tarto Reino Pöll* (EKNR), siingi selgelt isikunimest. Vaheldust ö~ä leidub mujalgi, arvatavasti võis see tekkida Rootsi ajal, samasugust vaheldust esineb ka soome keeles.

Pälli- ja *Pällu-*nimede aluseks on arvatud isikunime. Julius Mägiste on pidanud võimalikuks ühendada eesti *päll* : *pällu* (> in *Päll*) ja soome *pöllö* 'öökull', sellega on nõustunud ka Valdek Pall (1969: 195 koos viitega Mägistele, kes olevat omakorda kuulnud sõna *päll* : *pällu* 'öökull' lektor Veskilt). EMS eesti murretes sõna *päll* ei tunne, küll aga sõnu *pällart* Audru 'miski sassis, kohevil' ja *pällig, pälling* Hargla 'lumevaba koht kevadel, kõrgem koht heinamaal', Urvaste, Hargla 'teenistus'. On moodustatud ka hüpoteetiline verbi põhivorm **pällima* 'teenima; teesklema, simuleerima', mis eri variantides esineb Karulas ja Harglas. EMS-is puudub ka Kaarma *pälman(n)*, mille Mari Must (2000: 280) on esitanud vene laenude hulgas. Wiedemannilgi esineb ainult surnud mehenimi *Päll* (genitiiv *Pällu*). Sõna *pöll, pöllü* levikuks on EMS-is antud vastavalt Kuusalu ja Vaivara tähendustes 1. 'paks suits, toss, tolm'; 2. 'tuisk, lumemöll'. Kuusalust on registreeritud ka *pöllane* 'tusane, pahur'. Andrus Saareste (EKMS II: 632) tunneb sõna *päll* 'öökull' Virumaalt (Viru-Jaagupi jm) ning peab seda vananenuks. Mart Mäger (1967: 98) esitab öökulli nimetusena *päll* : *-u*. Sõna on selles tähenduses kirjakeelde jõudnud ja esineb EÕS-is 1930 ja EKSS-is koos näitega Juhan Sütistelt ning on märgendatud murdeliseks. Paistab, et esimene, kes seda sõna kirjutas mainis, ongi Mägiste 1928. aastal (Mägiste 1928).

Soomes on vana talupoja lisanimena tuntud nii *Pälli* kui ka *Pöllö* (Mikkonen & Paikkala 2000: 453, 507–510), lisaks veel *Pöllä* ja *Pelli*. Seal on lisanime aluseks pakutud *Peetri* rootsi mugand *Pelle*. Mariko Faster on pidanud mehenime *Päll* muistseks eesti nimeks (EKNR: *sub* Pälä). Kuna enamik *Päll*-alguliste kohanimede esmamaininguid pärineb Rootsi ajast, siis kas ei võinud mugand *Pelle* tulla tarvitusele ka eesti keelealal? Eriti Virumaal oli suhteid Soomega, nagu näitavad talupoegade lisanimed *Some*, *Sohme*, *Hemme*, *Hemmelaise*. Ka valdav enamik *Pello*-, *Pellu*-nimesid on just rannikumurde alalt, üldse Virumaalt. Neile on üldiselt tekkinud *õ*-lised paralleelid. Rootsi ajal toodi ka näiteks Põltsamaale rootsi asunikke. Vastu võiks väita, et sellel ajal hakati üldse massiliselt isikuid koos nende lisanimedega kirja panema. Ka vepsa *руло* 'öökull' on ühendatud soome sõnaga *pöllö*. Kõike seda, nii *õ~ä* kui ka *õ~u* vaheldust on põhjendatud linnunimetuse deskriptiivsusega ja analoogiaga.

Tuleks uurida *Päll*-, *Pell*-alguliste kohanimede esinemist kunagistel Poo-lale kuulunud aladel, esmapilgul leidsin sealt ainult talupojad *Pelle Janus* ja *Pelle Anni* 1599 Hellest Hummuli vakusest (Jakubowski & Kordzikowski 1915: 246–247). Hiljem (20. sajandil) on registreeritud talunimi *Pellu* Hellest Roobe vallast.

Teised *Päll*-algusega külanimed on hilisemad: Põltsamaa Pällussaare ~ Pällusaare k oli 1922. aasta rahvaloenduse materjalides Pöllusaare küla, 1930. aastatest Pällusaare (liidetud 1977 Mõhkülaga). Külanimi lähtub loodusnimest tõenäoliselt talunime vahendusel. Nime algusosa lähtekohaks võib olla sõna *põld* või isikunimi, kui lugeda varasemad kirjapanekud vigaseks. Mainitagu, et kirjapanekuis esineb Eesti kohanimede puhul mujalgi vaheldust *õ~ä*. Kirjapanekud on valdavalt saksakeelsed, kus puuduv *õ* asendati tähtedega *ö*, *e* või *a*. Ka hiljem on vaheldunud *Pällu* ja *Pöllu*, *Pellu*: Kadrina *Pällu* t ~ *Pöllu-Reinu* t, Simuna *Pällu* t ~ *Pälloja* t ~ *Pölluoja* t, Kuusalu *Pellu* t ~ *Pöllu* t. *Pällu* asendumist järjendiga *Pöllu* soodustab viimase tähenduslik selgus tänapäeva ühiskeeles. *Päll* eesnimena on unustusse vajunud.

Pilistvere khk Pällastvere küla nimi on *vere*-lõpuliseks saanud teiste eeskujul üsna hilja. Nime algusosa vasteks on Lauri Kettunen pakkunud sugunime isikunimest *Päll* (**Pällane*, mitmuse omastav **Pällaste*). See ei lähe hästi kokku kõige varasemate kirjapanekutega: 1583 *Paliasza* (küla). Soosaarel asuva küla nime esmamainingut võiks mõninga fantaasia olemasolul tõlgendada kui **Paljasaare*.

Saaremaalt Loona ja Hõbeniku külast on 1950. aastatel üles kirjutatud ka mõisanimi Pälla mõis (Püha khk), mis olevat kunagi asunud Loona küla

kandis Kuusiku metsas. Keelejuhid olid sündinud 19. sajandil. Kas see on rahvaluule või mitte, selle kohta praegu ei oska midagi ütelda. Üleskirjutus ise on kohanimekartoteegis järgmine:

Pälla mõis olevat asunud keset Kuusiku metsa, kus praegu on veel näha varemed. Pälla mõisas olevat elanud mereröövliid, kes sõitsid suurtel laevadel mööda Kuusiku jõge kuni mõisani välja. Kuna ümbritsev mets oli tihe, võisid röövliid siin rahulikult elada.

Hargla Pälä küla (esmamaining taluna 1627 *Pelle Hanss*) kohta on kirjutatud Faster:

Pälä on talurühm Kuutsi ja Mehka vahel põllul. 1930. a-tel on seal asunud pood. Koha tähtsus kasvas, kui sovhoosi ajal ehitati talude juurde rohujahuveski. 1970 oli kirjas külana, 1977 liideti Kuutsi külaga. Talu on pärit hiljemalt XVII saj-st, kuid muust *Mustamõtsa külast maastikuliselt eraldi paiknenuna võib see olla ka vanem. Nimi pärineb võib-olla muistsest isikunimest *Päll – *Pällane. .. (EKNR: sub Pälä)

Pällo ~ Pällu talud asetsevad põhiliselt Eesti idapoolmikus, eriti Tartumaal. Põhjalikumalt on Põhja-Tartumaa Pällu talude nimesid esitanud ja käsitlenud Pall (1969: 194–195). Palju talusid, eriti Virumaal on nimetatud omaniku perekonnanime järgi, siiski on seal ka vanu Pällu talusid olnud: Haljala Pihlaspea 1725/26 *Pello Jahn*; Kadrina Ojaveski 1725/26 *Pello Thomas, Pello Reino Thomas, Ahila Pello Jahn*; Rakvere Kohala 1725/26 *Pello Jak*; Simuna Koila 1725/26 *Pello Jürri*; Vaivara khk Vaivara 1725/26 *Pello Thomas, Väike-Maarja Vönnusvere 1725/26 Pello* (Rev 1725/26 V: 72, 107, 121, 195, 259). Siin kohal ma ei käsitlen 20. sajandil kogutud *Pello*-, *Pellu*-kirjapanekuid, mis on enamasti Virumaal olevad nimevariandid ja vahelduvad *Põllu*-nimedega. *Pällo*, *Pällu* levik just talunimedes osutab isikunimele nagu kaudselt ka perekonnanimi *Pälson* (Pällu t, ametlik nimi Raja t Maarja-Magdaleena khk Rabivere k, Rudolf Pälsoni sünnikoht). Tuleb siiski silmas pidada asjaolu, et kirjapanekut *Pello* võib lugeda nii *Pällo*, *Pello* kui ka *Põllu*.

Harjumaal on ka vanu Pälli ja Pällu talusid olnud: Pälli t Harju-Madise hajatalud 1725/26 *Pelli Thomas, Pelli Jürri, Ämari Pelli Tõnnis* (Rev 1725/26 H I: 205, 212); Pällu t Risti Kurkse 1725/26 *Pello Matz, Hatu Pello Ado* (Rev 1725/26 H II: 219, 225).

Loodusnimesid on selles nimetüübis vähe ja needki, mis on registreeritud, on valdavas enamuses sekundaarnimed, mille hulk kohanimekartoteegis

on olenenud kogumistihedusest. Nii näiteks on külanimega Pälli Saaremaal seotud Pälli männik, Pälli mägi, Pälli pääkses, Pälli rand, Pälli tänak, Pälli väli; artefakt Pälli-Jaani tuulik, Pällimeeste heinamaa. Teine, analoogiline Pällu nimepesa on Iisakus. Kartoteegi Iisaku kogus on korduvalt mainitud, et objekti omanik, kelle järgi objekt nime on saanud, tuli Tartust. Omaette primaarnimi näikse Saaremaal olevat Kaarma ja Mustjala khk Pelissoo raba 1798 *Pölli Soo Rabba* ja Karuse Õekülüst registreeritud metsanimi Pällama männik. Just Saaremaal esineb *ä* ja *ö* vaheldust, seetõttu võib Pelissoo raba olla lähtunud isikunimest *Päll*, kuid võrdluseks võib tuua ka Mägistele toetudes soome sõna *pöllö* 'öökull'. Ja soome perekonna- ning lisanimed.

Kokkuvõtteks võib öelda, et *Pällu*-nimed on rohkem idalised, kohanimekena algselt talunimed, *Pälli*-nimesid leidub ka läänes. Eriti Põhja-Tartumaal on olnud Pällu talunimena levinud. Laiuse khk Siimusti külast on kirja pandud ka Pälluri t. Lõunapoolseimad *Päll*-algulised on Rõuge khk Pälli-Uuetoa ja Pällingu talud, viimasel võib olla ka muu algupära, võibolla perekonnanimest, vrd ka ülal murdesõnaga *pälling*. *Pälla*-nimesid on ainult kolm registreeritud: Pällastvere, Pällama männik ja Pälla mõis, neistki viimane kahtlane. Lisaks Hargla Pälä k.

Uurijad on üksmeel, et küla- ja talunimed lähtuvad mehenimest *Päll*, mille päritolu pole selge, või talunimed ka sellest mehenimest tekkinud perekonnanimest. Seda on peetud tulenenuks vananenud Virumaa murdesõnast *päll* 'öökull' (millest näib olevat ainult üks ebamäärane teade Kirde-Eestist), ja mis oli saanud muistseks eesti mehenimeks; samuti mehenimest *Abel* või mehenime *Peeter*, *Per* Skandinaavia mugandist *Pelle*.

Lühendid

k – küla; khk – kihelkond; t – talu

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv

EAA.1.2.940. Harjumaa adramaarevisjon. 1686–1689.

Viited

BO = *Baltisches historisches Ortslexikon I: Estland (einschließlich Nordlivland)* (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 8/1). Begonnen von Hans Feldmann. Herausgegeben von Heinz von zur Mühlen. Köln, Wien: Böhlau. 1985.
Eesti Keele Instituudi kohanimkartoteek veebis. <https://arhiiv.eki.ee/kohanimed> (30.11.2025).

- Eesti mõisad*. Eesti Ajalooarhiiv. Tallinn: Olion. 1994.
- EKMS = Saareste, Andrus. 1959. *Eesti keele mõisteline sõnaraamat II*. Stockholm: Vaba Eesti.
- EKNR = *Eesti kohanimeraamat*. 2016. Marja Kallasmaa, Evar Saar, Peeter Päll, Marje Joalaid, Arvis Kiristaja, Enn Ernits, Mariko FASTER, Fred Puss, Tiina Laansalu, Marit Alas, Valdek Pall, Marianne Blomqvist, Marge Kuslap, Anželika Šteingolde, Karl Pajusalu & Urmas Sutrop (koost). Peeter Päll & Marja Kallasmaa (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://arhiiv.eki.ee/dict/knr/> (30.11.2025).
- EKSS = *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat: IV köide, O–R. 4. vihik, põhi–rappevili*. Eesti Teaduste Akadeemia Eest Keele Instituut. s.l. 1996.
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat: VIII köide, P–S. 36. vihik, pägar–rambima*. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut. s.l. 2024.
- EÕS = *Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat: II köide, N–Rio*. Tartu: Eesti Kirjastuse Selts. 1930.
- Jakubowski, Jan & Józef Kordzikowski. 1915. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym XIII. Inflanty. Cz. 1 (Zfódlá dziejowe XXIV, 1)*. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Kongo, Linda. 2016. *Saksa-eesti kohanimed* (Abiks loodusevaatlejale 100). Tartu: Eesti Looduseuurijate Selts.
- Mikkonen, Pirjo & Sirkka Paikkala. 2000. *Sukunimet*. Helsinki: Otava.
- Must, Mari. 2000. *Vene laensõnad eesti murretes*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mäger, Mart. 1967. *Eesti linnunimetused*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- Mägiste, Julius. 1928. *oĵ-, eĵ- deminutiivid läänemeresoome keelis: Läänemeresoome nominaaltuletus I* (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XII, 2). Tartu.
- Pall, Valdek. 1969. *Põhja-Tartumaa kohanimed I*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Rev 1725/26 H = *Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon. Harjumaa I, II*. Allikapublikatsioon. Tallinn. 1988.
- Rev 1725/26 V = *Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon. Virumaa*. Allikapublikatsioon. Tallinn. 1988.
- Ungern Sternberg, Paul Frhr. von. 1915. Die Revision vom J. 1586 und die Befragung vom J. 1589. Ein Betrag zur Gütergeschichte Estlands. *Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands VIII* (1–2).
- Wiedemann, Ferdinand Johann. 1893. *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. St. Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Päll in Estonian toponyms

Marja Kallasmaa

The article discusses the name element *Päll*-, which, according to card index data, occurs in Estonian place names more than 200 times. These are mainly farm names, with fewer village names and natural feature names. The variants *Pälli* and *Pällu* are distributed across different regions: *Pällu* is more common in eastern Estonia (especially in northern Tartumaa), while *Pälli* is also found in more western areas.

The earliest attestations of these names date back to the 13th–17th centuries, often in records from the Swedish period. The names are thought to be based on the male given name *Päll*, whose origin is not unambiguously clear. It has been linked to an archaic dialect word *päll* 'owl'; to *Pelle*, a Scandinavian adaptation of the given name *Peeter* (Peter); and connections have also been suggested with Finnish and Veps bird names (*pöllö*, *рילו*).

Variation in the name forms (*Päll* / *Pellu* / *Pöllu*) has been influenced by the orthography of written records and by vowel alternations (*ä* ~ *ö* ~ *u* ~ *õ*). Secondly, natural feature names have also developed from *Päll* names (e.g. *Pälli mägi* 'Päll Hill', *Pälli rand* 'Päll Beach' in Saaremaa).

Kallasmaa concludes that most place names beginning with *Päll*- derive from ancient personal names and later also from surnames, thus confirming the importance of personal names in the formation of Estonian toponymy.

Kus on Pällu kodu?

Fred Puss

„Eesti perekonnanimeraamatu“ töörühma juht Peeter Päll on olnud juba algusest saadik kahtlev, kuidas koostada artiklit perekonnanime Päll kohta. Probleem on selles, et kui vaadata raamatu koostamisel esialgu aluseks plaanitud professor Aadu Musta koostatud onomastika andmebaasi (Must-Puss), siis seal just Peetri enda perekonnanime kirjas pole.

Kui Must aastail 1822–1835 toimunud perekonnanimede panekut käsitleva onomastika andmebaasi 1995. aastal (tollal veel CD-ROM-il) avaldas, oli sellele tulnud tagasisidest väga suur osa stiilis „Miks siin minu perekonnanime pole?“. Esitan anonüümsetena siinkohal mõne tollase kommentaari, mis on talle andmebaasi ühes arhiivikoopias (siinkirjutaja valduses): *Puudub Ehrenwerth Kirna mõisas Järvamaal. Selli; Miks puuduvad Hennoch ja Luck – Järvamaalt; pole sees kõiki nimesid: Tsääro (Rasina), Sreiberg, Ventman, Kimbli (ka Kimmel); puudub Tori mõisas pandud „Tumm“ jne.*

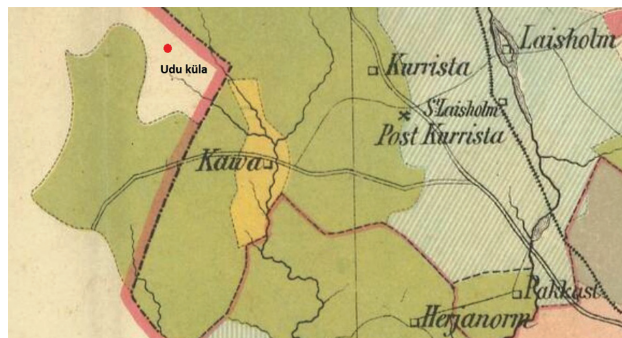
Nimede puudumise põhjuseid on enamasti neli. Kõige lihtsam oli nimede eestistamine, st perekonnanimi tekkis sada aastat hiljem. Teine, samuti lihtne põhjus oli selles, et nimi on hiljem muutunud ortograafiliselt. Andmebaasis oli professor Must kolleegidest keeleteadlaste näpunäidete järgi nimed n-ö kirjakeelestanud. Seega lisandus nimede algkujule *Räbbane* ja *Rebbanne* ka normaliseeritud kirjapilt *Rebane*. Sellega püüti avada nime tähendussisu ning pakkuda välja, milliseks võis nimi hiljem muutuda. 78 000 nime mikrotasandil uurimine polnud loomulikult võimalik ning seetõttu lähtus normaliseerimine „ennustusest“ parimate teadmiste valgusel, kohati ka lihtsalt n-ö kirjameetodil. Näiteks B-algulised nimed normaliseeriti enamasti P-algulisteks ja f-lõpulised hv-lõpulisteks. Nii sai Anton Hanseni (kirjanikunimega A. H. Tammsaare) ema neiupõlvenime *Bakhoff* normaliseeritud kujuks *Pakkov*. See ei olnud aga päris sageli see, milliseks nimi tegelikult hiljem muutus ja tagajärjena ei leidnud paljud otsijad end huvitavat nime andmebaasist.

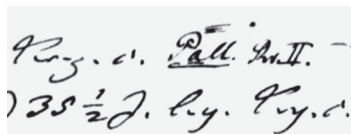
Kolmas mitteleidmise põhjus on nime muutumine mitte ortograafiliselt, vaid hoopis sisuliselt. Eestistamist sai juba mainitud, kuid nimed hakkasid muutuma kohe, tsaariajal. Toimus nii nimede saksastamine kui ka lihtsalt paremaks muutmine. Nime *Koer* asemele tekkis *Koor*, *Korch*, *Kruse*, *Köer*, *Lomp*, nime *Laisk* asemele *Leist*, *Sturm*, *Torm*, *Tormson* jne (Puss 2021: 209–212). Selliste nimede kohta puudub ülevaade siiani, kuna muutused leidsid aset täiesti sporaadiliselt ning ilma juriidiliste regulatsioonideta.

Neljas põhjus, miks nime onomastika andmebaasist ei leia, on just see, miks sealt on raske leida Peetri perekonnanime. Nimelt oli sellistel puhkudel tegu rööpsete perekonnanimedega. Mõisades koostatud hingeloendites ehk n-õ maksudokumentides oli kirjas üks, kirikuraamatutes aga teine perekonnanimi. Selliste rööpnimede olemasolu on olnud küll alati teada, kuid nende tekkepõhjused on olnud viimase ajani välja selgitamata. Nagu on vastavast uurimusest selgunud (Puss 2020), võis nimede mittevastavus eri dokumendi liikides ulatuda mõnes piirkonnas lausa pooleni. Enamasti lõppes see 1930. aastail, kui mitmest variandist fikseeriti edaspidiseks ametlikuks kasutuseks vaid üks. Siiski olid eestlased oma nimedega selleks ajaks jõudnud massiliselt ka väljaspoole Eestit ning segadust nendega jätkus ka edaspidiseks.

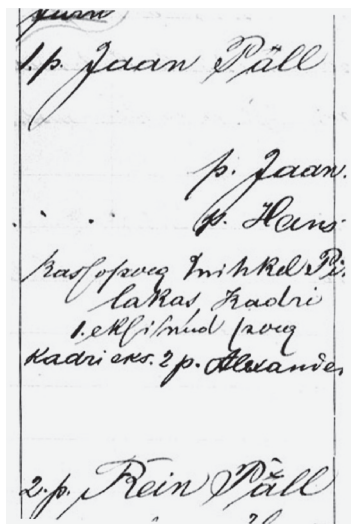
Peeter Pälli perekonnanimi on pärit Põltsamaa kihelkonna Kaave mõisa praeguseks täielikult kadunud Udu külast (tänapäeval osa Põltsamaa valla Kose külast). 1840. aastate paiku läks Udu küla Tapiku mõisa alla (EAA.1865.2.36/2:2–3, L 2p–4). Kaave mõis asus Laiuse halduskihelkonnas, talle kuulunud Udu ja Kõpu külad aga Põltsamaa kirikukihelkonnas (vt joonist 1). Pisike Kaave mõis paiknes Kurista mõisa lahustükkide vahel, olles kohati Kurista, kohati Pajusi, kohati Tapiku mõisaga samade omanike käes (Kinnistute register, 10.10.2025).

Joonis 1. Kaave mõisa maad 1877. a mõisapiiride kaardil. Peenem punane on kihelkonna-, jämedam maakonnapiir (EAA.1809.2.295)

Joonis 2. Nime Pall ~ Päll
esmaesinemine Põltsamaa
kirikuraamatus 1832
(ELK.8.0.58:50, Kaave lk 2)

Joonis 3. Nimi Pall ~ Päll Kaave
vallaliikmete nimekirjas 1873
(EAA.3433.1.9:5, L 2)

Kaave mõisa kohta pole säilinud perekonnanimesid esmakordselt sisaldavat 1826. aasta hingeloendit ega ka talupoegade vabastamise nimekirju (need on üldse alles harva). Põltsamaa kirikuraamatusesse ilmuvad perekonnanimed 1832. aasta paiku. Seal on Peetri esivanemate perekonnanimi algselt kirja pandud nähtavasti kui *Päll*, kuid *ä* täpid on hiljem maha tõmmatud ning *a* täht alla joonitud (vt joonist 2). Arvatavasti mõeldi siis perekonnanimena ikkagi *Pall*, nagu see on kirjas ka 1837. aastal, kui perre sündis laps (EAA.1168.1.190:180, L 171p). Kui aastal 1841 võeti kasutusele uus personaalraamat, on nimi kirjas kui *Päll* (ELK.8.0.74:4, L 4) ja kirikuraamatuses ta selliseks jäigi. Hingeloendes on perekonnanimi (ka aastail 1850 ja 1857) *Pall* (ELK.8.0.93:2, L 2; EAA.1865.2.36/2:2, L 2p; EAA.1865.2.38/10:3, L 3p). Seega olid eri dokumentides kasutusel kaks rööpset, kuigi sarnast perekonnanime. Hingeloenditele järgnesid maksu- ja sõjaväekohustuse arvestamiseks 1870. aastail vallaliikmete nimekirjad. Nendeski on nimega segadust – tundub, et esialgu on kirja pandud *Päll*, seejärel *ä*-täpid maha tõmmatud (vt joonist 3). Kirikuraamatutest jõudis nimi 1930. aastate perekonnaseisudokumentidesse, mis enamasti lõplikult fikseeris seni varieerunud nimekujud (Puss 2020: 76–77).

Olenemata sellest, kas algselt mõeldi Udu külas pandud perekonnanimena *Pall* või *Päll*, on üsna tõenäoline, et selle aluseks on lisanimi või mehenimi. Nimesaajate esivanemate hulgas sellenimelisi teada pole (kanti hoopis Tiimanni lisanime), mis aga ei tähenda, et hüüdnimena ei võinud see kasutuses olla. On näiteid, kus tõenäoliselt pidevalt käibel olnud nimi ilmub dokumentidesse taas sajandi või enamagi aja järel (Puss 2025: 226–227), seega pole kunagi päris täielikku ülevaadet sellest, milliseid nimesid tegelikult kasutati. Meesliinis on nimesaajad pärit Kõpu külast, mis alles 1800. aasta paiku läks Kurista mõisalt Kaave mõisale (EAA.1865.2.32/14:4, L 3p; ELK.8.0.41:4), kus Pällu lisanimi oli väga levinud. Näeme ka, et 1790. aastal töötas Peetri esiisa,

Tiimanni Jüri Aadu talus sulane, kes oli Tiimanni Pällu poeg (ELK.8.0.41:4). Sulased olid sageli peremehe nooremad vennad või sugulased.

Eesnimena oli *Pell* ehk *Päll* Põhja-Tartumaal ja Kirde-Viljandimaal kasutusel veel 19. sajandilgi. 1802. aastal sündis Laiuse kihelkonnas Siimusti külas *Pell*, kelle vanemad olid *Pello Anso Pell* ja *Krööt* (EAA.2434.2.6:128, L 127) ning veel 1839. aastal sündis sealsamas külas *Pell Pihlak* (EAA.2434.1.108:7, lk 13). Samas Kurista mõisapiirkonnas suri 1888. aastal *Pell Wöörmann* (EAA.2434.1.137:456, lk 890).

19. sajandil muutus eesnimi *Pell* ka kujule *Päll*. Näiteks 1800. aastal sündis Suure-Põltsamaa mõisa Kamari külas *Märitse Pällu* (*Merritse Pell*) ja *Mai* poeg *Pell*, kes suri 1845. aastal kui *Päll Merritz* (EAA.1168.2.11:32, lk 76; EAA.1168.1.203:175, L 172p). Teadaolevalt viimane *Pellu* või *Pällu* nimega mees oli 1894. aastal Tartus surnud *Päll Kallamees*, kes oli pärit Tartumaalt Äksi kihelkonnast (EAA.5357.1.30:11, L 10).

Kui juba Peetri enda perekonnanime ei leia Musta-Pussi andmebaasist, siis tekib küsimus, paljusid tänapäeva nimesid sealt veel ei leia ning kui eksitav oleks esitada nime algkodud vaid selle andmebaasi põhjal. Kui võtta andmebaasist algkuju järgi nime *Päll* algkodud, saame neid vaid kolm: Jõgeva (Laiuse khk), Vana-Põltsamaa (Põltsamaa) ja Pada (Viru-Nigula) mõis. Normaliseeritud nimekuju järgi (mis, nagu eelpool öeldud, ei pruugi kajastada nime tegelikku arengut) lisaks veel Kudina (Maarja-Magdaleena) mõis (originaalis *Pell*). Huvitav on asjaolu, et täpsustades selgus, et Jõgeval on nime algkuju *Pell* ja on teadmata, kust pärines andmebaasis leiduv kirjapilt *Päll*.

Soovides vastust küsimusele, kust hiljem nime *Päll* kandnud inimesed tegelikult pärit on, peame tegema oluliselt põhjalikuma uurimistöö. Nimi *Päll* on selleks väga hea näide, kuna selle varieeruvus on olnud suur ja levik üsna laialdane. Mõne vähem levinud nime puhul on hõlbus kindlaks teha nende päritolu. Näiteks nime *Jordan* kandjad võiksid Musta-Pussi andmebaasi järgi ehk hingeloendite algsete nimekujude järgi olla pärit vaid Jõhvi kihelkonna Edise mõisast. Kirikuraamatute järgi on neid hoopis rohkem pärit Märjamaalt. Selgub, et sealses Valgu mõisas pandud perekonnanimi, mis hingeloendites on *Jordam*, on kirikuraamatutes kas kohe või hiljem *Jordan*. Järelikult on nimel ühe asemel kaks tekkekohta.

Nimega *Päll* nii hõlbus ei ole. Luteri koguduste personaalraamatute nime-registris (mis katab eri koguduste puhul perekonnanimede esinemist 1820. aastatest 1940. aastateni) esines praegust uurimistööd alustades nime *Päll* ja

Päl 175 korral 38 koguduse personaalraamatutes.¹ Aastail 1926–1949 peetud perekonnaregistris (RA pereregister) on nimega *Päll* 273 inimest 33 oma-valitsusest (umbes 8% omavalitsuste perekonnaregistrid pole säilinud), nime *Päl* seal ei esine.

Selgitamaks välja, kas need inimesed on pärit vaid eelnimetatud neljast mõisast (laskumata päris üksikisiku tasemeni), tuleb saada ülevaade nime päritolu kohast kirikuraamatute järgi ja leida, milline oli selle perekonna nimi hingeloendites perekonnanimedele paneku ajal. Üsna sageli saab sellele vastuse nimesarnasuse alusel – näiteks kui kirikuraamatutes on *Päll* ja see viitab Klooga mõisale, kus on hingeloendite järgi saadud nimi *Pello*, võibki eeldada, et tegu on ühe ja sama perekonnaga. Siiski võiks põhjalikumalt töö puhul leida kinnituse, kas nimesaajad olid tõesti eri dokumentides samad inimesed. Enamasti ei jõua perekonnanimeraamatut koostades seda teha rohkem kui neljast-viiest mõisast alguse saanud nime puhul. Nime *Päll* detailsem uurimine illustreerib hästi, kuidas laiema levikuga nime puhul võib enamus algkodusid perekonnanimeraamatus jääda märkimata. Tegu on hea näitega, kus varieerunud on nii esisilbi vokaal (*e ~ ä ~ ö*) kui ka nime silpide arv ja sellest tulenev lõppvokaali olemasolu (*Pello ~ Päll*). Sarnast varieerumist leidub paljudel teistelgi perekonnanimedel, näiteks *Jalakas ~ Jalak, Berg ~ Perk ~ Bärg ~ Perk ~ Perg*. Perekonnanimeraamatut koostades on pärast mõningast uurimist hinnatud, kas eri nimekujusid on olnud võimalik lahus hoida või on need n-ö lootusetult segunenud ja neid tuleb eksitavate algkodude esitamise vältimiseks käsitleda koos.

Järgnevas ülevaates on esitatud tekkekohtade kaupa (maakond : kihelkond : mõis) üldistatult perekonnanime *Päll* dünaamika eri allikaliikides. Peamiselt on lähtutud hingeloendites (Liivimaal 1826–1858, Eestimaal 1834–1858) ning luteri koguduste personaalraamatutes ja hiljem perekonnaregistris leiduvatest nimekujudest. Vallaliikmete nimekirju pole kasutatud, reeglina kajastavad need hingeloendites esinenud nimekuju, kuigi seda on aeg-ajalt kohandatud kirikuraamatutes esinevale kujule (Puss 2020: 78 joonis 3).²

¹ Kuna andmebaas on vabatahtlike koostatud ning siinkirjutaja selle haldur, jäi pärast kontrollimist nime *Päll* esinemisi mõnevõrra vähemaks, kuna tegelikult oli kirjas *Päll, Pau* vmt.

² Andmed nime dünaamika kohta on esitatud järgmiste lühenditega: HL34, HL50, HL58 = vastavalt 1834., 1850. ja 1858. aasta hingeloend mõisa kohta, kus nimi pandi; teise mõisa liikumise puhul on lisatud tolle mõisa nimi. PNR = perekonnanimedele paneku raamat 1835 antud mõisa kohta. PR = personaalraamatud, lisatud on koguduse nimi ning vanima kasutatud

LIIVIMAA

1. Tartumaa : Kodavere : Halliku

Assikvere külas saadud nimi hingeloendites algul *Pall*, hiljem *Päll*. Kirikuraamatutes on kohe *Päll*, Maarja-Magdaleenas *Päl*. Aluseks on varasem lisanimi, mis on alguse saanud eesnimest (1722 *Tartu Reinu Pöll*, 1805 *Pello Jürri Andres*).

HL26: *Pall*; HL34: *Päll*; HL50: *Päll*; PR05 Kodavere: *Päll*.

EAA.1865.2.24/9:6, L 2p; EAA.1865.2.25/2:4, L 4p; EAA.1865.2.26/5:4, L 3p; EAA.1256.1.602:27, lk 45; EAA.1258.1.172:307, L 612; PTK I: 194.

2. Tartumaa : Laiuse : Jõgeva

Mitu perekonda Painküla ja Mõisamaa külas said hingeloendite järgi (1826. a oma pole säilinud) nime *Pell*. Kirikuraamatutes on nimi algul *Pell*, harva ka *Päll*, alates 1878 vaid *Päll*. 1832 Laius-Tähkvere mõisa (Laiuse khk) ümber kirjutatud pere on seal hingeloendites *Päll*. Aluseks on varasem lisanimi: Mõisamaa külas 1721 *Pello od. Loni Jack*, Painkülas 1744 *Pello Jaack*. Keeleteadlase ja kirjaniku Eduard Pälli nimeliinis esivanemad on pärit Mõisamaa külast.

HL34: *Pell*; HL 50: *Pell*; HL 58: *Pell*; HL34 Laius-Tähkvere: *Päll*; PR23

Laiuse: *Pell, Päll*; PR78 Laiuse: *Päll*.

EAA.1865.2.34/8:7, 19, 24, 27, 40, L 66p, 78p, 83p, 86p, 99p;

EAA.1865.2.36/1:4, 12, 15, 18, 26, L 2p, 10p, 13p, 16p, 24p;

EAA.1865.2.38/9:37, L 36; EAA.2434.1.114:191, 193, 229, 234–235, lk 352, 357, 423, 432–435; EAA.2434.1.130:127, L 118; EAA.1865.2.35/2:16, L 16p; PTT: 55, 59.

3. Tartumaa : Maarja-Magdaleena : Kudina

Hingeloendites algul 1826 *Pell*, 1850 *Pell*, hiljem 1858 *Päll*. Kirikuraamatutes algul peamiselt *Päll*, harva *Päl*, 19. sajandi keskpaigast veel 1930. aastateni *Päl*. Perekonnaregistris *Päll*. Vaidavere külas saadud perekonnanime aluseks on varasem lisanimi (1627 *Nolcko Peell* Laiuselt, 1731 *Cubbia Thoma Pell*, 1758 *Thoma Pello Jaan*).

HL26: *Pell*; HL50: *Pell*; HL58: *Päll*; PR18 Maarja-Magdaleena: *Päll, Päl*;

PR1915 Maarja-Magdaleena: *Päl*; PKR Kudina: *Päll*.

EAA.1865.2.42/3:9, L 2p; EAA.1865.2.43/3:3, L 3p; EAA.1865.2.44/2:4,

L 2p; EAA.1258.1.44:45, L 39p–40; EAA.1258.1.151:63, L 94;

EAA.1258.1.172:304, L 609; ERA.5201.1.27072:266, lk 266; PTT: 301.

raamatu algusaasta (nt 66 = 1866; 20. sajandi puhul täisaasta). PKR = perekonnaregister, lisatud on omavalitsuse nimi. Allikaviited on tekstis esinevate andmete järjekorras.

4. Tartumaa : Maarja-Magdaleena : Kudina

Eelmisest eraldi on suguvõsa, mis sai hingeloendite järgi nimeks *Adam* (see püsis hingeloendeis 1858. aastani), Maarja-Magdaleena kirikuraamatutes algul *Adamsohn*, Palamuse omades *Adam*, osadel aga 19. sajandi lõpul *Päll genannt Adam* ('Päll, kutsutakse ka Adam'). Maarja-Magdaleena kirikuraamatutes on aga sinna kogudusse kuulunutel tekkinud 19. sajandi keskpaigal *Adama* asemel perekonnanimi *Pälson*, mis on vähemalt Palamusel hiljem samuti vaheldunud nimega *Päll*, viimane sai 20. sajandi algul põhini-meks. Töenäoliselt oli nimemuutuse *Adam* > *Päll* põhjuseks tugevas kasutuses lisanimi.

HL26: *Adam*; HL58: *Adam*; PR50 Maarja-Magdaleena: (*Adam*) *Pälson*;
PR90 Palamuse: *Päll genannt Adam*; PR1910 Palamuse: *Päll genannt Pällson*.
EAA.1865.2.42/3:43, L 36p; EAA.1865.2.44/2:52, L 50p; EAA.1258.1.44:73,
L 68; EAA.1258.1.151:115, L 200; EAA.1261.1.107:49, lk 94;
EAA.1261.1.665:71, L 61; TLA.1483.1.44:115, L 58p.

5. Tartumaa : Palamuse : Kuremaa

1826. a hingeloendi ees registris *Pall*, sisus *Päll*. Kirikuraamatutes püsivalt *Päll*. Aluseks on varasem lisanimi (1731 *Pello Rein*, 1782 *Pello Jürri*, võib-olla juba 1638 *Mucka Palle*).

HL26: *Pall, Päll*; Palamuse koolilaste nimekiri 1830: *Päll*; PR1909 Palamuse: *Päll*.
EAA.1865.2.56/22:3, 17–18, L Ip, 14p–16; EAA.1261.1.107:5, 13, lk 6, 22;
EAA.1261.1.665:74, L 64; PTT: 407, 410.

6. Tartumaa : Äksi : Elistvere

Elistvere mõisa Maarja-Magdaleena kirikukihelkonda kuuluvas osas saadi HL26 järgi nimi *Pällo* (hingeloendites nii ka hiljem). Samaaegse personaalraamatu järgi saadi nimi *Päll*, hiljem kirikuraamatutes veel 1930. aastail *Päl*, perekonnaregistrites *Päll*. Vähemalt ühel korral 1828. a meetrikaraamatus *Pälmann*. Aluseks on varasem lisanimi (1801 *Pällo Märtn*).

HL26: *Pällo*; HL58: *Pällo*; PR18 Maarja-Magdaleena: *Päll*;
PR1915 Maarja-Magdaleena: *Päl*; PKR Kavastu: *Päll*.
EAA.1865.5.15:13, L 13p; EAA.1865.2.167/1:43, L 42p; EAA.1258.1.44:148,
L 141p–142; EAA.1258.2.6:122, L 170; EAA.1258.1.153:128, lk 252;
EAA.1266.2.3:87, L 86p; EAA.1258.1.172:308, L 613; ERA.5130.4.116:271,
L 143p.

7. Viljandimaa : Põltsamaa : Kaave

1826. a hingeloend pole säilinud, 1834–1857 hingeloendites on nimi *Pall*. Kirikuraamatutes esmakordselt 1834 *Pall*, mis nähtavasti algul on olnud *Päll*, seejärel on *ä* täpid maha tõmmatud ning *a* alla kriips tõmmatud. 1837. a meetrikaraamatus *Pall*. Alates 1841 personaalraamatutest *Päll*.

HL34: *Pall*; HL50: *Päll*; HL58: *Päll*; PR34 Põltsamaa: *Pall*;

PR41 Põltsamaa: *Päll*.

ELK.8.0.93:3, L 2; EAA.1865.2.36/2:2, L 2p; EAA.1865.2.38/10:3, L 3p;

ELK.8.0.58:50 (Kaave lk 2); EAA.1168.1.190:180, L 171p; ELK.8.0.74:4, L 4.

8. Viljandimaa : Põltsamaa : Kurista

Kuigi halduslikult Põltsamaa kihelkonnas ja seega Viljandimaal, asus nii mõisa keskus kui ka suurem osa territooriumist Tartumaal Laiuse kirikukihelkonnas. 1826. a hingeloend pole säilinud. Hingeloendeis on Siimusti külas saadud perekonnanimi algul *Pello*, hiljem *Päll*, kirikuraamatutes algul *Pell*, alates 1878 *Päll*. Aluseks on varasem lisanimi (1739 *Pello Jürri*).

HL34: *Pello*; HL50: *Päll*; PR23 Laiuse: *Pell*; PR78 Laiuse: *Päll*.

EAA.1865.3.239/3:6, L 7p; EAA.1865.3.240/3:2, L 1p; EAA.2434.1.114:237, lk 439; EAA.2434.1.132:73, L 69; EAA.2434.2.1:14, L 15.

9. Viljandimaa : Põltsamaa : Vana-Põltsamaa

Vana-Põltsamaa hiigelsuure mõisa maad kuulusid kiriklikult peale Põltsamaa veel Pilistvere, Kursi, Puhja ja Kolga-Jaani kihelkonda. Mõisas muudeti perekonnanimesid nii kohe nimepaneku ajal 1820. aastatel kui ka hiljem, näiteks 1850. aastatel päris sageli. Lähedalt sugulasedki said erinevad perekonnanimed, mõnes allikas neid hiljem parandati, seetõttu tekkisid rööpsed perekonnanimed. (Puss 2024: 502)

1826. a hingeloend pole säilinud, 1834. a hingeloendis *Päll*. Valdavalt saadi nimi mõisa selles osas, mis kuulus Pilistvere kirikukihelkonda (nt Vitsjärve ja Viruvere külas), kusjuures vähemalt mõni nimesaaja oli sinna läinud Põltsamaa kihelkonnast (nt Paduvere külast). Pilistvere kirikuraamatutes on nimi algusest saadik *Päll*. Nime aluseks vähemalt osa nimesaajate puhul on varasem lisanimi (Paduvere külas 1791 *Pello Jago Tönno*).

HL34: *Päll*; PR34 Pilistvere: *Päll*.

EAA.1070.1.175:129, L 98; EAA.3144.1.118:93, L 79p; ELK.8.0.52:3.

EESTIMAA

10. Harjumaa : Keila : Klooga

Perekonnanime paneku raamatus ja hingeloendites *Pello*. Kirikuraamatutes on hiljemalt 19. sajandi keskpaigast *Päll*, perekonnaregistris *Päll*. Perekonnanimi tuleb talunimest (1782 *das Pellische Gesinde* 'Pelli talu').

PNR: *Pello*; HL50: *Pello*; HL 58: *Pello*; PR62 Harju-Madise: *Päll*; PKR Tallinn: *Päll*.

EAA.1864.2.VIII-102:107, L 105p; EAA.1864.2.IX-66:382, L 395p; EAA.1864.2.X-153:424, L 434p; EAA.3160.1.13:152, L 142; TLA.1483.2.18:679, lk 679; EAA.1864.2.IV-2:456, L 438.

11. Harjumaa : Keila : Saue

Perekonnanime paneku raamatus *Pell* (hingeloendis nii kuni 1858. aastani). Vähemalt ühel puhul oli 1870. aastail Tallinnasse läinud mehel nimeks *Paell*. Temast nimi edasi ei kandunud. Keila kirikuraamatutes jäi nimi kujule *Pell*, kuid tõenäoliselt hääbus vähemalt kohapeal 19. sajandi lõpuks. Aluseks varasem talunimi (1726 *Polle Hans*, *Polle Andres*, 1732 *Pello Mart*, *Pelle Hans*, 1782 *Pelly Jürry*).

PNR: *Pell*; HL58: *Pell*; PR74 Tallinna Jaani: *Paell*; Keila meetrikaraamat 1879: *Pell*.

EAA.1864.2.VIII-102:186, L 185p; EAA.1864.2.X-153:610, L 628p; TLA.1358.2.24:78, L 72p-73; EAA.1214.1.170:288; Rev 1725/26 Ha: 182; Rev 1732; EAA.1864.2.IV-2:319, L 307.

12. Järvamaa : Ambla : Järvajõe

Nimesaajad tulid kümmekond aastat enne perekonnanime panekut Rakvere kihelkonna Mädapea mõisast, kus pandi nimi *Pöll* ~ *Päll* (vt nimelugu nr 14). Perekonnanime paneku raamatus *Pello*, hingeloendites hiljem *Pöllo*, kirikuraamatutes hiljemalt 19. sajandi lõpust ühel perekonnal *Päll*, teisel *Pällo* (*Palm*). Esimestel perekonnaregistris *Päll*, teistel *Palm*.

PNR: *Pello*; HL50 Porkuni: *Pöllo*; HL 50 Järvajõe: *Pöllo*; HL 58 Järvajõe: *Pöllo*; PR88 Ambla: *Päll*, *Pällo* (*Palm*); PKR Vajangu, Tallinn: *Päll*, *Palm*.

EAA.1864.2.VIII-146:221, L 222p; EAA.1864.2.VIII-147:103, L 103p; EAA.1864.2.IX-114:282, L 289p; EAA.1864.2.IX-100:118, L 129p; EAA.1864.2.X-229:280, L 280p; EAA.1248.1.57:165, L 155p; LVMA.866.3.1990:1189, L 595p; TLA.1483.1.188:35, L 35.

13. Virumaa : Kadrina : Jõepere

Perekonnanimede paneku raamatus ja Kadrina kirikuraamatutes *Pöll*, Rakvere kogudusse läinud harul tekkisid 19. sajandi lõpul kirikuraamatutes nimekujud *Pöll*, *Päll* ja *Pällo*. Perekonnaregistrites on nime kirjusus jätkunud. Nt ühel 1927 sündinud lapsel *Pöll*, on ka *Päll*, *Pällo* (joonis 4), teistel mh *Pöll*, on ka *Päll*, ühel puhul muudeti ametlikult 1940 nimi *Pöll* nimeks *Pällo*. Nagu sellistel puhkudel sageli, oli hoolimata sellest, et tegu oli formaalselt nime muutmise, tegelikult tegu mitmest käibel olnud variandist edasiseks kasutuseks ühe fikseerimisega. Nimevahetusdokumentides alati kõik varasemad nimekujud ei kajastugi. Pole teada, kas kellelgi selles suguvõsas jäi püsima ka nimekuju *Päll* või figureeris see vaid teise rööpnimena. Nime aluseks on varasem lisanimi (1782 *Pello Mihkli Juhann*).

PNR: *Pöll*; HL50: *Pell*; HL58: *Pell*; PR37 Kadrina: *Pöll*; PR1903 Rakvere: *Pöll*; PR1920 Rakvere: „*Pöll*, al. *Päll*“, *Pällo*; PKR Rakvere: „*Pöll*, on ka *Päll*, *Pällo*“, „*Pöll*, on ka *Päll*“; PKR Tallinn: *Pöll* > *Pällo*.

EAA.1864.2.VIII-130:176, L 177p; EAA.1864.2.IX-96:335, L 338p; EAA.1864.2.X-202:375, L 387p; EAA.1227.3.10:10, L 8p; EAA.1864.2.IV-4:416, L 401; EAA.3057.1.51:10, L 6p; EAA.3057.1.81:78, L 82p-83; LVMA.866.3.1883:195, L 97p; LVMA.866.3.1896:869, lk 868; TLA.1483.1.190:357, lk 357.

14. Virumaa : Rakvere : Mädaepa

Perekonnanimede paneku raamatus *Pöll*, järgmistes hingeloendites *Poll*. Kadrina kirikuraamatutes (osa Mädaepa mõisast oli Kadrina kirikukihelkonnas) on hiljemalt 19. sajandi keskelt nimi enamasti püsivalt *Päll*, 19. sajandi lõpul Väike-Maarja kirikuraamatutes sinna läinud perekonnal *Pällo*. Sama suguvõsa üks haru läks juba enne perekonnanimede panekut Järvajõe mõisa (vt nimelugu nr 12). Perekonnanime aluseks on varasem lisanimi (1782 *Pello Hindrico Tenno*).

Joonis 4. Perekonnanime varieerumine Rakvere linna perekonnaregistris (1927)

Isiku perekonnanimi ja nimi	A e g		
	päev	kuu	aasta
<i>Pöll, on ka Päll, Pällo</i>	<i>8</i>	<i>veebruar</i>	<i>1927</i>
<i>Kaljo</i>			

PNR: *Pöll*; HL50: *Poll*; HL50 Järvajõe: *Poll*; HL58: *Poll*;
HL58 Järvajõe: *Poll*; PR66 Kadrina: *Päll*; PR84 Väike-Maarja: *Pällo*.
EAA.1864.2.VIII-126:9, L 8p; EAA.1227.2.43:356, L 335;
EAA.1864.2.IX-114:286, L 293p; EAA.1864.2.X-192:9, L 9p;
EAA.1864.2.X-229:282, L 282p; EAA.1232.1.236:90, L 85.

15. Virumaa : Viru-Nigula : Pada

Perekonnanimedede paneku raamatu järgi saadi mõisas nimeks nii *Pall* kui ka *Päll*. Palli nime sai üksik lesknaine (suri 1845), seega nimi temast edasi ei kandunud. Ka nimi *Päll* (personaalraamatutes *Paell* ~ *Päll*) häabus aastal 1867, kuna peres olid vaid tütreid. Pole teada, et nimi tuli lisanimest.

PNR: *Päll*; PR11 Viru-Nigula: *Päll*; PR35 Viru-Nigula: *Paell*;
PR55 Viru-Nigula: *Päll*.

EAA.1864.2.VIII-124:83, 106, L 84p, 108; EAA.1231.1.231:162, lk 324;
EAA.1231.1.234:181, L 182p–183; EAA.1231.1.237:28, L 172p–173.

Lisaks eeltoodutele võib olla nimi *Päll* esinenud ka puhkudel, mida pole õnnestunud tuvastada. Selle põhjus oli eelkõige nime varajane hääbumine või harva rööpnimena esinemine, kui põhinimeks sai mõni teine. Mõningaid juhte oleks ka väga aeganõudev tuvastada. Näiteks saabus Läänemaalt Karuse kihelkonnast 1848. aastal Tallinna Jaani kogudusse *Liso, Jürri Pälli Wwe aus Matzal, get. in Karusen comm. d. 18. Aug. 1846* 'Liisu, Jüri Pälli lesk Matsalust, ristitud Karuse koguduses, viimati armulaual käinud 18.08.1846' (TLA.1358.2.8:135, L 135). Sissekandest pole võimalik tuvastada, kas perekonnanimi on omastavas käändes või mitte, sarnast nime Karuse indekseeritud personaalraamatutes ei ole. Küll aga on võimalik leida meetrikatest 1845. aastal Matsalu mõisa Petaaluse külas surnud *Jürri Palli* surmasissekanne (EAA.1241.1.139:59). Tegu oli 40-aastase abielumehega, seega on tõenäoline (kuigi hetkel kinnitamata), et ta oli olnud eelnimetatud Liisu abikaasa, kelle surma järel Liisu läks elama Tallinna. Nime *Palli* Lõuna-Läänemaal perekonnanimedede paneku raamatu järgi üldse ei pandud, seega võis tegu olla sinna sisserännanutega või oli neil hingeloendes teine perekonnanimi.

On ka juhtumeid, kus nimi võib olla muutunud ajutiselt ja ekslikult. Näiteks on Läänemaal Ridala kihelkonna Kiltsi mõisas saadud perekonnanimi *Pall*. Sellisena on ta ka sealsetes kirikuraamatutes, kuid üks Tallinna tulnud mees on Tallinna Kaarli koguduse personaalraamatus nimega *Päll* (TLA.1359.2.77:387, L 386p). Kuna nii abielukandes (TLA.1359.2.58:67,

L 64) kui ka Tallinna aadressbüroos on ta kirjas nimega *Pall* (TLA.1376.1.186: Gustav Reinholdi p *Pall*), siis personaalraamatusse jõudnud nimekuju võiski olla ainuke selline kirjapanek.³

Veel pandi Musta-Pussi andmebaasi järgi perekonnanimi *Pall* üheteistkümnes, *Poll* kuues, *Pello* kuues, *Ball* kolmes, *Pällo* kahes ning *Bell*, *Pella*, *Pelle*, *Pelli*, *Pell* ühes mõisas. Nende puhul pole teada, et nimi oleks esinenud kujul *Päll*, kuigi seda ei saa eeltoodud näidete valgusel välistada.

Kokkuvõttes võime öelda, et lähem uurimistöö andis lisaks neljale algul teada olnud nime *Päll* algkodule (millest *Padas* hääbus nimi varakult) juurde veel kümme mõisa. Pärast täpsustamist ja ka andmebaasi parandamist saime järgmise pildi, millisest hingeloendites kirja pandud nimest on hiljem tekkinud nimi *Päll* (alati küll mitte püsivalt):

Adam (Kudina)

Pall (Halliku, Kaave)

Pell (Jõgeva, Kudina, Saue)

Pello (Järvajõe, Klooga, Kurista)

Päll (Kuremaa, Pada, Vana-Põltsamaa)

Pällo (Elistvere)

Pöll (Jõepere, Mädapea)

Pole huvituseta märkida, et 15 juhust vaid kolmel ei selgunud perekonnanime tulenemine otse lisanimest. Nendeks on Kudina mõisa algselt Adamite suguvõsa, Kaave ja Pada Pällid. Levikuna torkab silma Põhja-Tartumaa ning Kirde-Viljandimaa, samuti Järva- ja Virumaa piiriala ning Lääne-Harjumaa. Eelmainitud teisi nimesid (*Pall*, *Pello* jt) esineb aga üle Eesti.

Lisaks üldisele perekonnanimedele panekule 1820.–1830. aastail ja sellest alanud nimede muutumisele tekkis perekonnanimi *Päll* ka veel nimede eestistamisel. 1937. aastal võttis Jõgeva vallas kahekordne lesk Alide Alber endale eestistades oma esimese mehe perekonnanime *Päll* (ERA.5201.1.27053:254, lk 254) ning teiselgi juhul oli tegu lesknaisega, kui 1938. aastal võttis samuti Jõgeva vallas Kristina Pälson omale uueks nimeks *Päll* (ERA.5201.1.27053:886, lk 886). Nagu eelpool näidatud (nimelugu nr 4), oli see nimi suguvõsas juba

³ Andmete vahetamine koguduste vahel käis kirikutähtede kaudu – ühest kogudusest tehti väljavõtte personaalraamatust kirikutähe näol ning saadeti see sihtkogudusse (väga harva anti kirikutäht inimese enda kätte), kus andmed kirjutati kirikutähelt tolle koguduse personaalraamatusse ümber. Inimene ise ei pruukinud oma andmeid üldse näha.

varemgi rööpnimena kasutuses. Seega kummagi eestistamise puhul ei võetud nime *Päll* ilma perekondlike sidemeteta.

Perekonnanimeraamatu koostamisel on vaja ära teha palju suurem töö, kui Peeter projekti algatades tõenäoliselt aimas. Nimi *Päll* on küll ehk mõnevõrra erakordne näide, kus algkodusid selgus lõpuks kolm korda enam kui algul teada, kuid üksikuid selliseid lisanduvaid tekkekohti tuleb ette paljude nimede puhul. Nii on ka raamatu tutvustamiseks Keeles ja Kirjanduses avaldatud prooviartiklitele (Kallasmaa, Uibo & Päll 2017) tulnud juurde mitmeid algkodusid ning artikleid on hiljem liidetud ja lahutatud.

Eesti perekonnanimed ei ole oma enamasti kahesaja-aastase ajaloo jooksul püsinud esimesel sajandil nii sirgjooneliselt, kui seda võiks arvata teise sajandi põhjal.

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv

- EAA.1070. Vana-Põltsamaa vallavalitsus.
- EAA.1168. EELK Põltsamaa kogudus.
- EAA.1214. EELK Keila kogudus.
- EAA.1227. EEK Kadrina kogudus.
- EAA.1231. EELK Viru-Nigula kogudus.
- EAA.1232. EELK Väike-Maarja kogudus.
- EAA.1241. EELK Karuse kogudus.
- EAA.1248. EELK Ambla kogudus.
- EAA.1256. EELK Kodavere kogudus.
- EAA.1258. EELK Maarja-Magdaleena kogudus.
- EAA.1261. EELK Palamuse kogudus.
- EAA.1266. EELK Äksi kogudus.
- EAA.1864. Eestimaa hingeloendite kollektsioon.
- EAA.1865. Liivimaa hingeloendite kollektsioon.
- EAA.2434. EELK Laiuse kogudus.
- EAA.3057. EELK Rakvere kogudus.
- EAA.3144. EELK Pilstvere kogudus.
- EAA.3160. EELK Harju-Madise kogudus.
- EAA.3433. Kaave vallavalitsus.
- EAA.5357. EELK Tartu Pauluse kogudus.
- ERA.5130. Tartu Maavalitsus.

ERA.5201. Siseministeriumi perekonnaarhiivi dokumentide kollektsoon.
LVMA.866. Lääne-Viru maavalitsus.

Tallinna Linnaarhiiv

TLA.1358. EELK Tallinna Jaani kogudus.
TLA.1359. EELK Tallinna Kaarli kogudus.
TLA.1376. Tallinna aadressbüroo.
TLA.1483. Tallinna ja Nõmme perekonnaseisuaamet.

EELK Põltsamaa koguduse arhiiv

ELK.8. EELK Põltsamaa koguduse arhiiv.

Viited

- Kallasmaa, Marja, Udo Uibo & Peeter Päll. 2017. Eesti perekonnanimeramatust. *Keel ja Kirjandus* 60(12). 926–938. <https://doi.org/10.54013/kk721a3>
- Kinnistute register*. <http://www.ra.ee/apps/kinnistud/> (10.10.2025).
- Must-Puss = *Onomastika andmebaas*. Aadu Musta poolt 1995–1999 koostatud perekonnanimede paneku ja eestistamise andmed. Täiendanud Fred Puss 2000–. Fred Pussi valduses.
- PTK I = Pall, Valdek. 1969. *Põhja-Tartumaa kohanimed I*. Madis Norvik (toim). Tallinn: Valgus.
- PTT = Liitoja, Ülle. 1992. *Põhja-Tartumaa talud 1582–1858*. Tartu Ülikool, Eesti Ajalooarhiiv. Tallinn: Eesti Ajalooarhiiv.
- Puss, Fred. 2020. Muuga või Kersna? Eesti rööpsete perekonnanimede teke ja kadu. *ESUKA-JEFUL* 11(1). 43–85. <https://doi.org/10.12697/jeful.2020.11.1.03>
- Puss, Fred. 2021. Koer või kuningas? Eesti perekonnanimede püsivusest. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 66 (2020). 202–237. <https://doi.org/10.3176/esa66.09>
- Puss, Fred. 2024. Vastamata küsimusi Ene Mihkelsoni sugupuust. Marju Lauristin & Sirje Olesk (koost), Marin Laak (toim), *Tetraeeder karjamaal: Ene Mihkelsoni eluraamat*, 491–512. Tallinn: Tänapäev.
- Puss, Fred. 2025. Kockeste'st Koiksoniks: XVI sajandi lisanimedest kujunenud eesti perekonnanimed. *Keel ja Kirjandus* 68(3). 211–237. <https://doi.org/10.54013/kk807a3>
- RA pereregister*. Rahvusarhiiv. <https://ais.ra.ee/et/content/family/> (10.10.2025).
- Rev 1725/26 Ha = *Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon: I–II köide. Harjumaa. Allikapublikatsioon*. 1988. Tallinn.
- Rev 1732 = *Eestimaa 1732. a adramaarevisjon*. Rahvusarhiiv. <https://www.ra.ee/apps/adramaad/> (10.10.2025).

Where is the home of the Päll families?

Fred Puss

The article examines the origin, development, and distribution of the Estonian surname *Päll*, starting from the question of why the name is not always found in consolidated databases documenting the bestowal of surnames, and how misleading it can be to determine a surname's place of origin based solely on such sources. The study shows that the absence of *Päll* from the onomastic database compiled in 1995 by Professor Aadu Must can be explained by several factors: orthographic and semantic changes in names, the Estonianization of names, and above all the parallel use of surnames across different types of sources. The article provides a detailed analysis of the name forms *Päll*, *Pell*, *Pello*, *Päll*, *Pällö*, and *Pöll* as they appear in soul revision lists, church records, and civil family registers, and maps the relationships between these variants.

Empirical analysis demonstrates that the surname *Päll* originated in at least fourteen manors in both Livonia and Estonia, and that in most cases it is based on an earlier byname or given name *Pell* ~ *Päll*. The study highlights the considerable variation of the name in terms of both vowels and syllable structure, and shows that its actual distribution and places of origin are much broader than existing databases suggest. The detailed treatment of the surname *Päll* illustrates more generally the non-linear nature of the formation of Estonian surnames in the 19th century and points to the need for a broader treatment of parallel and modified name forms in surname dictionaries, in order to avoid misleading determinations of a surname's place of origin.

***mala* ja *malu* Eesti kohanimes**

Lembit Vaba

Sissevaade eesti *mala* ja soome-karjala *malo* (*malu*) etümoloogiseerimislukku

Viru-Nigulast noteeritud maastikusõna *mala* 'liivane mererand' on eestikeelsesse etümoloogilisse kirjandusse toonud Oskar Loorits (1929: 175–176). *mala* on seejärel võetud „Lisasõnastiku“ kuuendasse jätku (Lisasõnastik 6: 19), kuid edasine murdekogumine pole täiendavat teavet sõna kohta toonud, nii et „Väikesest murdesõnastikust“ ega „Eesti murrete sõnaraamatust“ me seda ei leia. Andrus Saareste on selle „Eesti keele mõistelisse sõnaraamatusse“ siiski kaasanud: *mala* 'liivane mererand' (VNg) – *meie rannas on Madi m[ala] ja Selli m[ala]* (EKMS 1: 926 *sub* Kallas). Loorits on oma käsitluses toetunud Jakob Hurda Viru-Nigulast saadetud teatele: „Murdelised sõnad ranna servast (Malla Muhu rannast): *madi mala* – mererand liivaga, *seli mala* – mererand kruusaga“. Sidudes ee *mala* läti sõnaga *mala* 'rand, kallas, raja, koht, paik, piirkond / der Rand, das Ufer, die Grenze samt dem Umgrenzten, der Ort, die Gegend' on Loorits lisanud järgmise kommentaari: „Selliste kohanime esi-nemine kaugel Viru rannas paneb kohe mõtlema, kas siin ei ole tegu mõne vanema (vast isegi balti?) laensõnaga või on siin tegu hilisemate läti kolonistide mõjuga. Kuni viimane asjaolu ja sõna enese leving selgitamata, ei saa veel mingit lõppjärelust teha.“

Seejärel on *mala* etümoloogiat põhjalikumalt käsitlenud Julius Mägiste (1939: 60–69), osutades, et eesti sõnal on etümoloogilisi vasteid soomes ja karjalas, aga ka lapi ja mordva keeltes. Soome *malo* (*malu*) esineb vanades sõnaraamatutes (Ganander 1787 [1997]; Renvall 1826) ja rahvalaulukeeles ning selle umbkaudne leksikaalne tähendus on 'äär, veer, rand, külg'. Soome keelelal on sõna püsinud teisestest tähendustest; sageli esineb *malo* koguni arusaamatu kontekstisõnana ja vanemas leksikograafias on selle tähendussisu tõlgitsetud koguni eksitavalt. Põhjakarjalas on sõna registreeritud elavast keelest:

malo 'rannaäärne madalik meres või järves': *malot rannat, pitäü nuotta laškiä maluqte* 'madalad (madalaveelised) rannad, tuleb noot lasta madalikust (mere poole)', *malona* 'ranna lähedal', *malompana* 'madalamas vees, rannale lähemal' jt. Mägiste järgi on sm-krj sõna morfoloogiliselt liitne: *malo* *oi- ja *malu* u-liitega tuletis. Toivo I. Itkonenile toetudes nimetab Mägiste läänemeresoome sõna võimalikke etümoloogilisi vasteid ka lapis, nt inarilapi *móalus* 'jäävaba koht rannas (kevadel)' jt. Mägiste järgi on lms sõnatüvel etümoloogiline vaste mordva adverbitüve *mala-* näol: er *mala-šo*, mo *mala-šä* 'ligidal, lähedal' jt. Mägiste arvates ei ole Looritsa esitatud lms-md sõnatüve baltilaenusus välistatud.

SKES (2: 331 *sub malo*) järgi on sm *malo* (*malu*) 'pragu, lõhe, vahe(koht)', *rantamalo* 'abajas, väike madal merelaht' seos lapi ja mordva vastetega ebakindel; karjala ja eesti esinemust sõnaraamat ei nimeta ega käsitle sõnatüve võimalikku balti päritolu.

Pärast nimetatud soome etümoloogilise sõnaraamatu ilmumist on sm *malo* etümoloogiat väga detailselt käsitlenud Soome etümoloog Olli Nuutinen (1987: 514–530), kuid eesti *mala*-sõna, samuti ülalnimetatud Looritsa ja Mägiste artiklid on Nuutinenil paraku jäänud tähelepanuta. Nuutinen ütleb, et kõne all on soome-karjala-lapi-mordva sõna. Nuutineni järgi on sm-krj *malo* põhitähendus 'rand, rannajoon', lisaks toob ta esile ja eritleb tähendusi 'suuauk, suuümbus; külg, noodaveokoht'. Nuutineni järgi levib sõna kompaktselt Põhja-Karjalas, kuid hajateateid on ka Häimest, edelamurrete idarühmast ja Lõuna-Pohjanmaalt. Nuutinen on oletanud, et *malo* tuleb esile ka Ida-Soome, Karjala ja Lääne-Soome kohanimeses, nt Ida-Soome *Malokenkä* (saar, Imatra), *Malonen* (järv, Sulkava), Karjala *Malonsaari* (Paatene) jt. Nuutineni järgi on *malo* ühemõtteliselt balti laen, mis laenati läänemeresoome keeltesse tähenduses 'rand', vrd ld *malà* 'maa, maastik', *pamalis* 'äär, veer, ümbruskond', *júrmala* '(mere)rand' jt, lt *mala* 'rand jt' < blt **malā*; blt **-ā* ootuspärane asendaja on lms *-a*, üksikjuhtudel *-o*, kuid kahetise substitutsiooni juhte on teada vaid mõni üksik: sm *malka* : *malan*, aga lü-vps *malgod* 'katusemalk', sm *heimo*, aga krj *heimakunda* 'hõim, suguvõsa' (vt nt Kalima 1936: 82). Kuna *malo*-sõnaga samasse peresse kuuluvad tuletised krjA *maláta* (> vn mrd *malájdámte*) 'tegelda jääaluse kalapüügiga', *malavus*, lü *malaidus* (> vn mrd *malájdýkca*) 'jäässe raiutud auk noodaga jääaluseks kalapüügiks' on *a*-tüvelised, siis oletab Nuutinen, et siingi on kõne all blt **-ā* kahetine substitutsioon. Leian siiski, et Mägiste seisukoht, mille järgi *malo* ja *malu* on tuletised, on tõsiselt arvestatav.

Bernhard Wälchli (1997: 312–314) järgi on md *mala*- balti päritolu usutav, kuid pole selge, kas kõne all on lms-md ühis- või rööplaen. Balti vas-tetel on ulatuslik indoeuroopa taust: etümoloogilisi vasteid, mis väljendavad eenduvuse, esileküündivuse vms ideed, on paleobalkani, albaania, rumeenia ja lõunaslaavi, võimalik, et ka keldi keeltes (Pokorny 1959: 721–722 *sub* mel-, melə- : mlō-; LEW 1: 400–401 *sub* malā; Hirša 1986: 91; Kurkina 1992: 103–104, 205; LEV 1: 564 *sub* mala).

***mala* Eesti kohanimes**

mala esineb Viru-Nigulas Virumaal mitme rannaäärse kohanime liigisõnana, millest oli juttu eespool. *mala* tuleb esile kohanimes VNg *Malla* (k, mõis), *Mallaauk* (auk Hiimäel Miila k-s), kuid pole välistatud, et ka nimes Hää *Mallekivi* (suur kivi meres Kabli k-s), Khk *Mallelaid* (väikesed laiud Väike-Vilsandi lahes), Vil *Mallemägi* (küngas Taari k-s), Vän *Malle põlmas* (kõrgem koht Pärniku k-s), Rak *Mallepõnts* (mägi Koovälja k-s), Rid *Mallerahu* (saar), Pär *Kitse malle all* (kalapüügikoht Pärnu lahes) (Kohanimekartoteek; vt ka Vaba 1989: 140 viide 13). Nimetatud kohanimedest peab *Mallerahu* seost maastikusõnaga *mala* tõenäoseks ka Marja Kallasmaa, ent kohanime *Malla* seletab ta teisiti (KNR: *sub* Malla).

***malu* Eesti kohanimes**

Sellist apellatiivi eesti leksikograafia ei registreeri. Üld- ja pärisnime piirimal olev *malu* kirjeldab Kuusalus Kolga lahe merepõhja pinnamoodi: *Maluhaua maaparras*, *Kesk-Maluhaud*, *Maluhaua ülimäne parras*, *Malumadal* (merekadalik Malusi saare lähedal, 7 km rannast, räimepüügikoht). *malu* tuleb esile ka Kolga lahes asuvate väikesaarte nimes *Malusi*, kohalikus pruugis *Malus_saared* (muid päritoluseletusi vt KNR: *sub* Malusi saared). Juhin siinkohal tähelepanu ka Saaremaa Püha soonimetusele *Malusoo*, *Maluso alune* (Kailuka k).

Kolga laht on suhteliselt madal, selle lainjat põhjareljeefi iseloomustavad veealused voored, mis on jätkuks lahes asuvatele saarteahelikele. Saarte ümber on reljeef muutlik, sügavaim (u 50 m) on vesi Malusi saarte, Koipsi ja Rammu saare juures. Malusi saarte ümber sügavneb meri kiiresti (Ratas 1993; Alasti maailm: 17–18).

Jakob Hurda kogudes on murdetekst *Mere nimed*, mille on talle 1895. aastal saatnud Kuusalu korrespondent Joh. Esken:

Siis on mere kohtiel omad iseäralised nimed sügävuse järel. Näit .. Vastu maad vesi mes kive vahel seisub üüedä vesi „kivik“ – kaugemal kus enamb kivid veest väljä ei paista kahest kuni nelja-viie süllä [süld = u 2,13 m] veeni on „Rannu“ [rannu = rannalähedane meri, kus kivid enam veest väljä ei paista] .. 5–15 süllä sügävüseni on „Lau“ [lau = rannalähedane meri rannu ja pengri vahel], .. 15–25 sülläni on „Penger“ [penger = merepõhja järsk astang] .. 25–40 sülläni on haud, hauast läbi mennä tuleb pisut madalamb vesi 20–30 süllä ümbär on „laat“ [laat = madal meri ranna lähedal] – esite maahaua laat, siis vahe laat, siis maluhaua laat, – nüüd hakkab vesi pisut sügävämmäks menemä ja tuleb Maluhauamaa parras [parras = veealune järsk astang] ja vesi on 50 süldä sügav, nüüd on kesk „Maluhaud“ siit edesi M[alu]h[aua] ülimäne parras – onihaud [oni = sügav koht meres] 60 süldä sügav, maast 5–6 virsta eemäl – edesi lääne loode poole on meri sügav, vade edelä poole, tuleb madalamb kuni 7 virsta maast eemäl „Malu madal“, vasta tuleb 4½ süldä vet, – loode poole Malusi (saar) ja vähämaa 12 virsta Leesi küläst eemäl. (Igal puul oma juur 1989: 18–19; eri redaktsioonides on see tekst leidnud korduvat avaldamist, nt Loorits 1939: 151–153)

Kuusalust kirja pandud vana regilaul ja vanasõnad kinnitavad, et Maluhaud, s.o kuni 95 m sügav merekoht Kiiu-Aabla ligidal, on aastaringselt hea, kuid tuultele avatud nõudlik kalapiüügikoht: *Logardi* [merekoht Kiiu-Aabla ligidal] jääb loh-kumatta, / *Kinturi* [merekoht Kiiu-Aabla ligidal] jääb kiskumatta, / *Maluhauake magama*, / *Lietehauake* [merekoht Leesi küla kohal] *magama* (VK 3: 250); *Paremb Virve viis paari kui Maluhaua tuhat* (Eesti vanasõnad 3: 762); *Maluhauda maksab vaeva, Leetehauda andab leiba* (Loorits 1939: 153).

Nii Paul Johansen (1951: 162) kui ka Per Wieselgren (1951: 258–260) on *Malusi* kõhklemisi sidunud rootsi murdesõnaga *mal* 'jämme kruus või kiviklibu mere-, järve- või jõerannas; leetseljak'. Nime lõpuosa *-usi* on Wieselgreni järgi eesti tuletusliide („en estnisk avledningsändelse“), mis tulevat esile ka Kolga lahe saarenimes *Rohusi*. See seletus ei päde. *Rohusi* varasemaid nimekujusid on *Rohosaar* (1798, vt KNR: *sub* Rohusi²). Analoogiliselt on võinud kujuneda *Malusi*: *malo* ~ *malu* + *saar*. Kolga lahe *Malu*-nimede etümoloogiat nimetatud autorid ei käsitle. Omapäraselt on saare nime päritolu püüdnud seletada Rootsis ilmunud ajakirja Eesti Kalur toimetaja Eralt Art (1985: 286–287): *Malusi* < *maa* + *lood* ' (puudeta) saareke, laid'.

Eesti *malu* etümoloogia

Kuusalus ei ole murdeomaselt järgsilbi *o* säilinud, mistõttu oletan, et oletatav üldnimi *malu* läheb tagasi häälikukujule *malo*, langedes nii häälikuliselt kokku sm-krj esinemusega. Seda oletust näikse toetavat *Malusi* vanem kirjakuju *Malos* (1855, vt KNR: *sub* Malusi saared). Kuusalu *malu* leksikaalne tähendus ei ole ühemõtteliselt selge, ent oletan, et see on tähenduselt lähedane põhjakarjala maastikusõnale *malo* 'rannaäärne madalik meres', mis Kolga lahes näikse märkivat veealuse voore (astangu) nõlva. Teatavasti on Eesti põhjarannikule aegade jooksul elama asunud tähelepanuväärsel määral soomlasi ja Viiburi piirkonna karjalasi. Eriti märkimisväärsel määral asus nimetatud siirdlasi elama Kuusallu (vt nt Mägiste 1952: 315), kuid kas oletatav apellatiiv *malu* ja asjaomased Kuusalu kohanimed on seotud siirdlastega, on muidugi raske öelda.

Lühendid

blt – balti algkeel; ee – eesti keel; er – ersa keel; hm – heinamaa; Hää – Häädmeeste; k – küla; Khk – Kihelkonna; krj – karjala keel; krjA – aunusekarjala keel; ld – leedu keel; lms – läänemeresoome algkeel, läänemeresoome keeled; lt – läti keel; lü – lüüdi keel; md – mordva keeled; mo – mokša keel; mrd – murdekeel(ne); Pär – Pärnu; Rak – Rakvere; Rid – Ridala; sm – soome keel; t – talu; Vil – Viljandi; vn – vene keel; VNg – Viru-Nigula; vps – vepsa keel; Vän – Väandra

Viited

- Alasti maailm: Kolga lahe saared*. 2002. Tallinn: Säätva Eesti Instituut.
- Art, Eralt. 1985. Malusi saartest ja saarte nimest. *Eesti kalanduse minevikust 2: Koguteos*, 281–287. Stockholm: Eesti Kalurite Koondis.
- Eesti murrete sõnaraamat I–VII*. 1994–2021. Eesti Teaduste Akadeemia, Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ems/> (10.12.2025).
- Eesti vanasõnad 3*. 1985. Arvo Krikmann & Ingrid Sarv (toim). Tallinn: Eesti Raamat.
- EKMS = Saareste, Andrus. 1958–1963. *Eesti keele mõisteline sõnaraamat 1–4. Dictionnaire analogique de la langue estonienne: Avec un index pourvu de traductions en français*. Stockholm: Vaba Eesti.
- Ganander, Christfrid. 1997. *Nytt Finskt Lexicon* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95). Liisa Nuutinen (toim). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

- Hirša, Dzintra. 1986. Paaugstināta un nelīdzena reljefa fiziogeogrāfiskie termini Sarkanmuižas vietvārdos. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis: A daļa, Humanitārās un sociālās zinātnes* 8 (469). 82–98.
- Igal puul oma juur: Murdetekste Jakob Hurda kogust. 1989. Kadri Peebo & Juhan Peegel (koost). Tallinn: Eesti Raamat.
- Johansen, Paul. 1951. *Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar 74). Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Kalima, Jalo. 1936. *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 202). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KNR = *Eesti kohanimeraamat*. Eesti Keele Instituut. <https://arhiiv.eki.ee/dict/knr> (10.12.2025).
- Kohanimkartoteek*. Eesti Keele Instituut. <https://arhiiv.eki.ee/kohanimed> (10.12.2025).
- KRS = *Kuusalu rannakeele sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/kuusalu/> (10.12.2025).
- Kurkina 1992 = Куркина, Любовь Викторовна. 1992. *Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики* (Slovenica razred za filološke in literarne vede classic II: Philologia et litterae. Dela – Opera 38). Любляна: Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti.
- LEV = Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca 1–2*. Rīga: Avots.
- LEW = Fraenkel, Ernst. 1962–1965. *Litauisches etymologisches Wörterbuch 1–2*. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lisasõnastik 6 = *Lisasõnastiku kuues jätk* (Eesti keeleainestiku kogumisvahendeid VIII). 1938. Redigeerija Andrus Saareste. Tartu: Akadeemiline Emakeele Selts.
- Loorits, Oskar. 1929. Mõningad läti laensõnad eestis. *Eesti Keel* 7–8. 168–189.
- Loorits, Oskar. 1939. *Endis-Eesti elu-olu I: Lugemispalu kaluri ja meremehe elust* (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 11). Tallinn: Kultuurkoondis.
- Mägiste, Julius. 1939. Läänemere-sm. ja volga-sm. keelte võrdluste alalt. *Eesti Keel* 3–4. 60–81.
- Mägiste, Julius. 1952. Suomalaisesta siirtoasutuksesta Viron pohjoisrannikolla ja Hiidenmaalla. *Virittäjä* 4. 311–321.
- Nuutinen, Olli. 1987. *Malo* – balttilainen lainasanarelikti. *Virittäjä* 4. 514–530.
- Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 2*. Bern: A. Francke AG Verlag.
- Ratas, Urve. 1993. Kolga lahe saared: Sellised nad siis ongi. *Eesti Loodus* 4. 142–144.

- Renvall, Gustaf. 1826. *Suomalainen sana-kirja 1–2: Lexicon linguae Finnicae, cum interpretatione duplici, copiosiore Latina, brevior Germanica*. Aboae: Frenckel.
- SKES = Toivonen, Yrjö H., Erkki Itkonen, Aulis J. Joki & Reino Peltola. 1974–1981. *Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–7* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Tutkimuslaitos „Suomen suvun“ julkaisuja III). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Vaba, Lembit. 1989. Balti laensõnad läänemeresoome maastikusõnavaras. *Keel ja Kirjandus* 31(3). 138–141; 31(4). 206–218.
- VK 3 = *Kuusalu vanad rahvalaulud I* (Monumenta Estoniae antiquae I: Vana kannel 3). 1938. Herbert Tampere (toim). Eesti Rahvaluule Arhiiv. Tallinn: Kultuurkoondis.
- Väike murdesõnastik. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/vms/> (10.12.2025).
- Wieselgren, Per. 1951. *Ortsnamn och bebyggelse i Estlands forna och hittillsvarande svenskbygder: Ostharrnen med Nargö* (Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 22). Uppsala: Lundequistska Bokhandeln.
- Wälchli, Bernhard. 1997. Mordwinisch und ältere baltische Wortsemantik. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54(3). 305–324.

Landscape terms *mala* and *malu* in Estonian toponyms

Lembit Vaba

The article discusses the possible Baltic origin of the Estonian landscape terms *mala* 'seashore' and *malu* 'the slope of an underwater ridge (escarpment)' and their occurrence in Estonian toponyms. The possible Baltic origin of *mala* 'sandy seashore', recorded in Viru-Nigula in Virumaa, and of Finnic–Karelian *malo* 'shore, shoreline, etc.' has been suggested by Oskar Loorits and Julius Mägiste, and later by Olli Nuutinen, who link these forms to Baltic equivalents such as Lithuanian *malà* 'land, terrain', *pamalis* 'edge, margin, surroundings', etc., and Latvian *mala* 'shore, etc.' < Proto-Baltic *malā*. The word *mala* appears in Viru-Nigula toponyms such as *Malla*, *Mallaauk*, and possibly elsewhere as well (Pärnumaa, Saaremaa).

The Estonian *malu*, situated on the borderline between common nouns and proper names, describes the northern relief of Kolga Bay, which is characterized by underwater ridges: *Maluhaua maaparras*, *Kesk-Maluhaud*, *Maluhaua ülimäne parras*, *Malumadal* (a shoal near Malusi Island). *Malu* also appears in the name *Malusi* of small islands in Kolga Bay. Paul Johansen and Per Wieselgren have connected the island name *Malusi* with the Swedish dialect word *mal* 'coarse gravel or pebble shingle on a sea, lake, or river shore; esker ridge'. According to Wieselgren, the final element *-usi* is an Estonian derivational suffix, but this interpretation is unconvincing. I propose that *Malusi* (earlier phonetic form *Malos*) developed from the compound *malo* ~ *malu* + *saar* 'island'. The etymology of the *Malu* names in Kolga Bay is not addressed by the aforementioned authors. I suggest that the appellative *malu*, whose possible lexical meaning is 'the slope of an underwater ridge (escarpment)', goes back to the phonological form *malo* < *maloi*, thus coinciding phonologically with the Finnic–Karelian *malo* 'shore, coastal shoal in the sea'.

Märkmeid eestlaste kohanimedest Siberis

Jüri Viikberg

Kui eesti väljasaadetud kurjategijad ning talupoegadest ümberasujad 19. sajandil Siberisse kohale jõudsid, nende järeltulijate sõnutsi „Siberi tühja“, leidsid nad sealt teadupärast eest nii põlisrahvaste keeltest kui ka vene keelest pärit kohanimesid. Tähistatud olid jõed, järved, mäed ja lagendikud, nagu ka linnad, külad ja ühendusteed. Siberit on koloniseeritud alates 16. sajandi lõpust juba nelja sajandi vältel ja seda võib täheldada ka Siberi kohanimis- tus, kus avaldub nii kolonisaatorite kui ka kolonistide panus. Omaaegsed koloniaalvaldused Siberis on üha Venemaa piirides ja jätkuvalt n-ö arengus, saamaks keelelis-kultuuriliselt Venemaa „orgaaniliseks“ osaks. Selle nimel on kohalikke algupäraseid nimesid muudetud nii venestamise kui ka sovetiseerimise vaimus.

Eestlaste kohanimele näol Siberis on tegu väga ulatusliku nimevaldkonnaga, mis alles ootab süvemat käsitlemist. Siinse kirjutisega on tahetud tolele nimevaramule tähelepanu juhtida, puudutades eeskätt eestlastele tuntud ja nendega seotud kohanimesid. Asustuslugude või kohapärimustega seoses on külanimesid ning uusasunike valduste nimesid Siberis käsitletud küll varemgi (nt Viikberg & Vaba 1984; Viikberg 1992; Tuisk 2001; Jürgenson 2001, 2006; Korb 2012; Viikberg 2014), ent enamasti pigem põgusalt või ühenduses muude teemadega.

Alljärgnev käsitlus on „vaade minevikku“, sest eestlastega seotud Siberi kohanimelele lähenetakse kahest ajaloolisest vaatepunktist. Esmalt juhitakse tähelepanu eesti trükiallikatele, 19. sajandi kooli- ning ajakirjandusele, mille kaudu oli Siberi kohanimedega võimalik tutvuda juba kodumaal. Seejärel vaadeldakse kohanimesid, millega puutusid eestlased kokku Siberis kohapeal elades. Lähemalt käsitletakse Siberi eestlaste külanimesid ja asunduste mikrotoponüümikat, mille nimeandjateks olid eestlased ise. Kasutatud nimeaines on valik, mis pärineb eeskätt autori keelematkadelt Siberis ning Kaug-Idas Primorje krais aastatel 1983–1991.

1. Eesti trükiallikad

1.1. Koolikirjandus

Siberi kohanimedega said eestlased tutvust teha juba oma aja kooliraamatuid. Kui 19. sajandi alguseks olid valgustusideed jõudnud Läänemere kubermangudesse, peeti siingi vajalikuks loodusetundmise ja maateaduse õpetamist rahvakoolis (Paatsi 2003: 27–28). Teedrajavaks kujunes Vastseliina pastori **George Gottfried Marpurgi** koostatud tartukeelne lugemik „Weikenne oppetusse nink luggemisse Ramat“ (1805), millest 12 lehekülge on autor pühendanud geograafilisele ainesele. Venemaa Euroopa-osa linnade (*Peterburri, Moskwa, Nowgorodi, Argangli jt*) kõrval on mainitud kolme Siberi linna: *Tobolsko liin, Irkutsko liin, Nertsinska liin, kohhe neid warga nink rōwli ning kurjateggija weetas, kun nemma omma ello otsani mäe süwwiussest waske peawa kaiwma* (Marpurg 1805: 34). Olid ju kõik need kolm kurikuulsad väljasaatmiskohad, millega hakkas eestlastelgi isiklikke kokkupuuteid tekkima.

Pölvkond hilisem oli Jädivere seminari õpetaja **Berend Gildenmanni** „Mailma made õppetuse“ (1849) juba geograafiale pühendatud aineõpik (Klaassen 1995: 112), mis andis lühiülevaate maailmast ja maailma riikidest, teiste seas Aasiast (*Asia Ma jaggo*). Omaette kirjeldatud *Asia Wenne* ehk *Sibberi-maa* puhul on mainitud *Tobolski, Tomski ja Omski kubbermang (makond)* Lääne-Siberis (*Öhto poolt Sibberi*) ning *Irkutski, Jeniseiski, Jakutski, Ohotski ja Kamtsatka kubbermang* Ida-Siberis (*Hommiko poolt Sibberi*). Lääne-Siberi kohta on sulgudes lisatud, et *Tomski ja Tobolski kubbermangudesse sadetakse ennamiste teiste made ehk kubbermangude sured sü-allused*. (Gildenmann 1849: 93–94) Väljasaatmise teema püsis jätkuvalt aktuaalne, sest Tobolski kubermangus olid rajatud luteriusuliste jaoks juba omaette kolooniad.

1860. aastail laiendasid eestlaste silmaringi Jakobsonide õpikud. **Märt Jakobsoni** „Koli-lastete ramat“ (1861) sisaldas peatüki „Geograhwi, ehk õppetuse Mailmast“ (lk 35–60), kus varasemate õpikutega võrreldes lisandus vaatevälja Amuuri jõgi: *Amur jookseb Wenne ja Hina ma wähhelt Suurde mailma meresse* (lk 49). Õpiku uuustrükk „Kooli-lastete raamat“ (1868) oli läinud üle vanalt kirjaviisilt uuele (sh kasutades õ-d), kusjuures kohanimesid kirjutas autor häälduspäraselt: *Suure ilma-mere* [Vaikse ookeani] *wähemad jaud on*

Japani (ütle Dshapani)¹ meri, Ohotska-meri ja Beeringi ehk Kamtsatka-meri Beeringi kitsusega (lk 45), st väinaga. Samal 1868. aastal ilmus **Carl Robert Jakobsoni** „Weikene Geograafia ehk Maade teaduse käsiraamat“, seegi juba uues kirjaviisis. Maateaduse põhimõistete selgitamiselt jõuab ta maailmajagude ja riikide kirjeldusteni, kus leidub rikkalikult ka Aasia, Venemaa ja Siberiga seotud toponüüme. Venemaa Aasia-osa iseloomustamiseks kirjutab C. R. Jakobson, et sel määratul territooriumil elab vähe inimesi (270 000 ruutpenikoormal 5 mln) ja seetõttu on riik *uue asutajatele walmis kõiksugu suuri õigusi kinnitama, ja ka kõik Weneriigi kurjategijad saadetakse sinna, kus naad ülewaatamise al mägedes rasket tööd teewad, ehk lagendikude peal põldu hariwad* (lk 59–60). Loodustingimused on piirkonniti erinevad. Põhja-Aasias, kus inimene külmal aeal kinnikaetud maakoopades elab (lk 61), on kliima karm ja suvi lühike, ent *Balkashi järwe kaudse mail on iseäranis lahke kliima, et neid Siberi Itaaliaks wõiks nimetada* (lk 60). Kuulsa Kjahta kaubalinnaga seoses Vene-Hiina piiril on mainitud (lk 60), et *peale Amuuri maie langemise Wene walitsuse alla, on ka mittu parajat lahet ja suur ja kaunis weeuulits mööda Amuuri jõge Wenemaa omaks saanud.*²

C. R. Jakobsoni geograafiaõpik paistab silma oma nime- ja aineregistri poolest (*Sissekord*, lk 160–180) ja siit on hästi näha ka autori seisukohad võõrpäritolu kohanimede edasiandmiseks eesti keeles. Vene kohanimede puhul ei tähenda eestipärastamine kuigi suuri erinevusi originaalnimedega võrreldes (nt *Kaluuga, Leena, Ohotski meri, Peetrosavodsk, Teerek*), ent mujalt võetud nimede häälduspärased nimekujud on originaalide kirja-pildist märgatavalt erinevad (*Aksförd, Aldsheir, Awinjong, Bulonj, Döndii, Hamaika, Kajänn* jpt), seepärast on neile sulgudes lisatud originaalkuju (*Oxford, Algier, Avignon, Bologna, Dundee, Jamaica, Cayenne* jne) ehk *nagu neid Saksad kirjutawad*.

Selgub, et 19. sajandi keskpaigaks oli eestlastele kooliraamatute kaudu tutvustatud hulk olulisemaid Siberi kohanimedid. Tolleks ajaks oli Liivimaa kubermangus rajatud juba 18 kihelkonnakooli, kuid Eestimaa kubermangus

¹ Märt Jakobsoni hääldust arvestav võõrkohanimede ortograafia sarnaneb Carl Robert Jakobsoni (1868: 3–4) seisukohaga, et teiste maade ja linnade nimesid tuleb kirjutada eesti keeles nõnda, *nagu neid välja räägitakse*, mitte aga võõrast originaalkuju järgides, *nagu neid see rahwas oma kirja seaduste järele kirjutab*.

² 1868. aasta hetkeseisu iseloomustab hästi C. R. Jakobsoni (1868: 60–61) tulevikku vaatav mõttearendus: *Tõiselt poolt on ka Kirgiisi steppide ärawõitmine Wene riigile suureks kasuks, mitte ükski oma kroonu maksu ja kauplemise pärast, waid et siin ka Wene riigile wäraw lahti seisab, weel ilusamaid maid oma külge heita*.

vaid üks (Simunas 1836), Põhja-Eestis oli peamiseks koolitüübiks külakool (Paatsi 2003: 49, 52). Võib siiski arvata, et kaugel Siberi toponüümika külakooli lastele mällu ei sööbinud. Ei tarvitsenud külakoolist eelteadmisi omandada ka need hobusevargad või lapsehukkajad, keda Siberisse välja saadeti. Tõenäoliselt sai enamik geograafilisi nimesid väljasaadetuile selgeks siis, kui nendega tegelikkuses kokku saadi – eks ikka Siberis.

1.2. Ajakirjandus

19. sajandi keskpaiku hakkas rahva silmaringi avardamisel, alates Perno Postimehest (1857), järjest olulisemat rolli mängima ajakirjandus. Ajalehed töid sõnumeid välis- ja kodumaalt, sh *kogu laialisest Vene riigist*. Näiteks kirjutab Johann Voldemar Jannsen Siberist kohe Perno Postimehe ava-aastakäigus (07.08.1857): *Sibberiamä on meie kõrwus üks jälle nimme; kui sedda nimme kuleme, tikkub südda wärrisema. Miks pärrast? .. Agga se ma on meie melest ikka, kui üks suur wangi kodda, kust kegi ennam taggasi ei tulle, kedda senna kord on widud.* (Jannsen 1857: 44)

Üsna pea jõuab ajalehtedesse sõnumeid ka Siberist kohapealt, kuhu omajagu suguvendi oli juba asumisele jõudnud. Näiteks annab Tallorahwa Postimees (05.07.1857) lugejatele teada: *Pea saab kaks aastat, et Rõuge kirrikule Wörro maale kirri tulli Siberia ehk tühja maalt, mis ellajatte tohter Boström, Willandi linna mees kirjutand. Teed käies olli temma Krasnojarski linna saand, kus palju maarahwast on. Ses 1855. aastal Rõugesse saabunud kirjas öelnud Boström, et Krasnojarskis elavad eestlased ärdaste pallunud, et neile omma õppetaja ning omma kirrik saaks. Palvet võetud Võrumaal kuulda ning tehtud korjandus. 1857. aastal võis Irkutski õpetaja Kossmann juba kirjutada: Tullewal Märdi kuul saab kirrik walmis sama alluse, seinade ning kattusse polest.* (Kõnned ristikogudusest 1857: 5)

Mõni aasta hiljem toob Perno Postimees (06.06.1862) sõnumeid Jeniseiski kubermangust, et kui seni elasid luterlased Siberis laialipillutatult, siis 25. Märtsil 1857 läks *essimenne meie usko wangiselts Sujetuki küllasse* [koos soomlastega elama], aga *minnewa sui* (1861) *ehhitasid nad Bulani-jõe kaldale .. pärris Eestlaste Bulanka külla, ehk wennekele Werhni Bulanka* (Jannsen 1862: 170–171).

2. Siberi kohanimed

Kohanimed ei ole teatavasti pelgalt keeleüksused, vaid sotsiaalse ja kultuurilise tähendusega elemendid, mis peegeldavad inimeste ruumitaju, identiteeti ning suhtumist keskkonda. Kohanimed on ühtlasi keelelise ja kultuurilise mälu kandjad, kajastades piirkonna asustuslugu, maastiku olemust ning inimeste praktilisi vajadusi (Alas 2026). Siberi kohanimedele puhul võib väita, et eestlased sobitasid end uude keskkonda, võttes olemasolevad nimed ajapikku teadmiseks ja kasutusele, ilma nende tähenduse või päritolu üle pike-malt juurdlemata. Lähema või kaugemagi ümbruskonna kohanimeses peegelduv asustusajalugu eesti ümberasujatesse, vähemasti esialgu, ei puutunud, sest uues ümbruses kohastumine võttis aega. Põlisrahvastest asukad olid eesti asunduste aladelt juba varakult eemale tõrjutud, kontaktid olid minimaalsed ja kohalike keelte oskus eestlastel olematu. Et kohanimestu on aegade jooksul vahetunud, et koloniaalvõim on oma nimesüsteemi loonud kunagiste põliselanike kohanimesid ümber nimetades või neid muutes, tuleb markantselt esile ka Siberis. Venekeelne kohanimestu on varasemad algupärased nimed katnud ja et neist aimu saada, tuleks vaadata vene nimekihi „alla“. Mõningaid iseloomulikke näiteid annab Lääne- ja Ida-Siberist tuua, tuginedes Venemaa (Pospelov 2000) ja maailma (Päll 1999) kohanimesõnastiku andmetele.

- Abakan** (ostrog 'kindluslinn; vangitorn' Ust-Abakanskoje 1780), Hakassia pealinn. Nimi pärineb jöenimest: vene *Abakan* < hakassi *Agban* (Päll 1999: 29)
- Amuur** (jõgi 1858), jõgi Ida-Aasias, vene *Amur*; nivhi *Damur* 'suur jõgi' on vene keelde jõudnud evengi *Amar* ~ *Amur* vahendusel (Pospelov 2000: 47); hiina *Heilong Jiang* 'musta draakoni jõgi' (Päll 1999: 41)
- Kainsk** (asula 1722), linn Tomski oblastis. Nimealuseks on tatari *kaen* 'kask'; a-st 1935 on linnanimeks **Kuibõšev** (< Valerian Kuibõšev (1888–1935), Nõukogude riigitegelane) (Pospelov 2000: 96)
- Kansk** (ostrog 1626), linn Krasnojarski kraisis. Nimi pärineb jöenimest: turgi *kan* 'jõgi' (Pospelov 2000: 97)
- Karatuzskoje** (asula 1789), rajoonikeskus Krasnojarski kraisis. Nimealuseks tatari *kara* 'must' + *toz* 'tolm' (Viikberg 2014: 178)
- Krasnojarsk** (ostrog 1628), linn Ida-Siberis. Nimi pärineb jöenimest: vene *Krasnoj Jar* < turgi *Közöl-Džar* 'punane pank, järsak' (Pospelov 2000: 110); hakassi *Hözöltšar* (Päll 1999: 190)

Minussinsk (asula 1750), linn Krasnojarski kraisis. Nimi pärineb jөнimest: vene *Minussa* < turgi *min* 'palju' + mongoli *us* 'jogi' (Pospelov 2000: 121); hakassi *Minsug* (Päll 1999: 241)

Omsk (ostrog 1716), linn Lääne-Siberis. Nimi pärineb jөнimest: vene *Om* < tatari *om* 'vaikne' (Pospelov 2000: 140); kasahhi *Ombö* (Päll 1999: 266)

Tara (ostrog 1594), linn Omski oblastis. Nimi pärineb jөнimest: vene *Tara* < turgi *tar* 'kitsas' (Pospelov 2000: 176)

Tobolsk (ostrog 1587), linn Omski oblastis. Nimi pärineb jөнimest: vene *Tobol* < handi *Tobol-Tur* '(khaan) Toboli linn' (Pospelov 2000: 178); kasahhi *Toböl* (Päll 1999: 357)

Omaaegsed põliselanike omakeelsed kohanimed on saanud Vene võimu tulles vene nime või venepärase nimekuju. Mitmed kindlustatud asulad (ostrogid), mille Siberit hõlvavad venelased rajasid sõjalisteks tugipunktideks, said uut võimu kiirgavateks tähisteks ka nime poolest, näiteks **Nikolajevsk**, sõjaline tugipunkt Amuuri jõel (1850), nimetatud tsaar Nikolai I järgi; **Vladivostok** 'valitse idal', sõjaline tugipunkt Jaapani mere ääres (1860) (Pospelov 2000: 72, 130).

Sellesse muutlikku ja kasvavasse Siberi nimekaleidoskoopki lisandusid 19. sajandil ka eestlastega seotud ja eestlaste pandud kohanimed. Nad ei astunud dialoogi küll mitte niivõrd põlisasukate kui koloniaalvõimu esindava venekeelse kohanimestuga.

2.1. Väljasaatmiskohad, uued külad

Kui varasemalt oli Siberist kirjutatud kui põhjatust väljasaatmiskohast, siis ajalehtedes hakkas ilmuma teateid ning pastorite kirju eesti väljasaadetute elust otse Siberist. Olukirjelduste kõrval saadeti kodumaale ka abipalveid. Õpetaja Karl Kossmann näiteks igatses Suetuki külla üht kindla usu ja südamega meest, kes mõistaks vene, saksa, eesti ja läti keelt ning kellest saaks laste koolitaja (Siberiama kirri 1861: 83). Pastorite kirjades tutvustati väljasaadetute elu Lääne- ja Ida-Siberis, leheveergudele ilmusid sellised koloonianimed nagu *Rõžkovo*, *Verhni-Suetuk*, *Verhnjaja-Bulanka*, *Viruküla* jmt. Tegemist oli juba eesti küladega või segaküladega, kus teiste luterlaste seas elas ka eestlasi. Väärrib mainimist, et 1879–1884 ilmus ajalehes Ristirahva Pühhapäva Leht rändkõster Jaan Nebokati pikem reisikirjeldus „Kakskümmend seitse tuhat wersta Sibberis“.

Siberi vanemate, kolooniatena rajatud asunduste puhul on silmatorkav, et külanime aluseks on loodusnimi, nt *Ritskova* (< Rõžkovo järv) Lääne-Siberis või *Soeduk* ~ *Suetuk* (< Suetuki jõgi) ja *Pulan* (< Bulanka jõgi), mis lähtub ametlikust venekeelsest nimekujust, sest väljasaadetute külanimed olid vene ametivõimude pandud. Seal aga, kus kõrvu elas eri rahvusest luterlasi, kasutati mitmekeelseid nimesid. Kui eestlaste küla Jelanka koloonias ehk Omi asunduses oli ametlikult *Revel* (*Ревель*), siis eestlaste endi suus oli see *Viruküla*, soomlased ütlesid *Rääveli* ja lätlased *Rēvele*; kui Soomest väljasaadetud soomlaste küla oligi ametlikult *Gelsingfors* (*Гельсингфорс*), ütlesid eestlased *Rootsiküla*, nii nagu lätlaste *Rīga* oli eestlaste jaoks *Lätiküla*. Ingerisoomlaste *Narva küla* oli *Narva* ka teistes keeltes. Minussinski asunduses oli Ülem-Bulanka eestlaste suus *Viru-Pulan* ja lätlaste Alam-Bulanka *Läti-Pulan*. Venekeelsed ametlikud nimed olid pandud jõe ülem- ja alamjooksu järgi: *Верхняя Буланка, Нижняя Буланка*.

2.2. Vanemate asunduste mikrotoponüümika

Vanemad asunduskülad olid rajatud väljasaadetutele, esmalt nn emakoloonia Rõžkovo (1804), seejärel eestlaste Viruküla Omi asundus Lääne-Siberis Tobolski kubermangus³ (1861) ning soomlaste-eestlaste Ülem-Suetuk Ida-Siberis Jenissei kubermangus⁴ (1850). Rõžkovo segaküla kohta on teada, et rahvusrühmad elasid omaette uulitsas ehk *otsas* (< вн *конец*), eestlastel ja soomlastel olnud *Ülejoenots* ja *Alajoenots*, lätlastel olnud oma *iela* ('tänav'). Nõukogude perioodil pandi külatänavatele uued nimed, nt *Jubilejnaja*, *Južnaja*, *Naberežnaja*, aga ka *imeni Jakobsona*, *30 let Pobedõ* ja *50 let Sovetskoj vlasti*. (Esper 2006: 85)

Ülem-Suetuk on rajatud tänavkülana, mis koosnes kolmest uulitsast: *Altküla*, *Mägiküla* ja *Tagaküla* ehk *Saarepeal*. Nende nimede järgi orienteeruti veel 1980. aastatelgi, olgugi ametlikult igal osal uus tänavanimi: *Kalhoznaja*, *Lienina* ja *Tagauulits* ehk *Puškina*, neljas oli *Pardisanski uulits*. Tollal mäletati siiski ka külaotsi (nagu olid Rõžkovos), et jaanitulele *tuldi kokku igast uulitsast*, *Loboti otsast*, *Piibu* ja *Vaarmanni otsast*. Suetuki jõe koolmekoha tõttu oli küla kunagi tuntud nimega *Kamina Prood* (< вн *Каменный Брод*). Naabritel Viru-Pulanis ei olnud üht pikka külatänavat, seal olid *Ülesse-uulits*, *All-uulits*

³ 1920. aastast Omski oblast.

⁴ 1925. aastast Krasnojarski krai.

ja *Väätski uulits* (< vn *совемкуу* 'nõukogude'). Suetuki rahva meelest oli Pulanis aga *Põrssa uulits*, st lühike ja käänuline uulits. (Viikberg & Vaba 1984: 149, 152, 155)

Kogu asundusi ümbritsev loodusobjektide nimistu pärineb sinna elama asunud eestlastelt.⁵ Kui Stolõpini agraarreformidest (1906–1911) tulenevalt jagati külakogukonna maad kruntideks, kandus omaniku nimi ka tema põldudele, heina- ja karjamaale (*paskudin*), järvele jne. Maastik Sajaanide eelmäestikus on parajalt lainjas, künklik ja endisi põllumägesid nimetatakse endiselt kunagiste omanike järgi, Suetukis näiteks *Eeliase*, *Mati* või *Reinu mägi*. *Nooritu Kadi mää* oli tavaks marjul käia ja *Mölli mää* käidi nurukaid ('suslikuid') jahtimas. Küla lähikonda jäävad *Kurejärv*, *Papijärv*, *Prei järv* jt, neist mitmeid võib seostada vesiveskitega. *Mölli järve* juures oli ka *Mölli veski* ja *Vaarmani järve* ääres *Vaarmani veski*. Heina tehti tavaliselt madalamas kohas jõe ääres või põldude vahel, neid kutsuti *Prei*, *Siedre* või *Sura Madise loga* ('nõgu'). Pulanis kandsid endiselt omaniku nime näiteks *Prammani mägi* ja *Prammani Jaani allikas*, *Voldemani saales* ja *Voldemani saalesse põllud*, *Villem Ärmani loga*, *Lemsu Kaarle loga* jms.

Võib pidada omamoodi imeks, et nii palju on neid kunagiste omanike nimesid, mida nüüdisajal veel mäletatakse ja ka kasutatakse. Hoolimata sellest, et kollektiviseerimise tulles (1929–1933) võeti omanikelt nende omand, kusjuures need paljud talumehed, kes tembeldati kulakuks või rahvavaenlaseks, jäid ilma ka elust. Nimesüsteemi kauane säilimine inimeste mälus ja igapäevaelus on tõestuseks, et nende tähendus inimeste liikumiste ja tegevuste jaoks on püsinud (Saar 2008: 20–21). Seega on omaaegsete omanikunimede visa meelespidamine olnud tagatud tänu järjepidevale kasutusele.

Kuid nimesid anti ka muudel motiividel. Suetukis on *Vanari* ehk *Vana-Jüri mägi* saanud nime küla esmaasuka, Jüri Kuldmäe järgi. *Munamägi* on ümara kujuga, *Peterburi mäel* on palju kive, mis meenutasid kivisillutist, *Luisumägi* on koht, kust käidi luisukive murdmas, *Krepasti mägi* on järsk nagu kindlus ja külast veidi eemal oleval *Sadulamäel* on sadula kuju. *Kirikumäest* sai aga kommunismi ehitamise õhinas *Klubimägi*, sest kiriku lagastanud komnoored seadsid sinna sisse tantsuklubi.

⁵ Täpsustuseks mainitagu, et Suetuk on olnud algupäraselt soome-eesti küla, ent kui sealmail soomekeelseid või -päraseid toponüüme on olnudki (nt ? *Loboti ots*), on nad aja jooksul sulandunud eesti kohanimedesse. Soomlaste väljasaatmine lõppes 1888. aastal ja küla eestistumist märgati juba 20. sajandi algul.

Pulani küla kohanimistu on suuresti sarnane Suetuki omaga. Külalt välja viib *Kundeluku tie* üle *Kundeluku mäe Madorski* poole (Motorsk on ümbernimetatud Kundeluk). Teise külge jääb *Läti puol*, sest seal viib tee Läti-Pulanisse. Paljud kohanimed meenutavad siingi asunike endisi krunte: *Mölli*, *Nugise*, *Otessoni* ja *Terasse mägi*, *Pooli Mardi künkad*, *Jürka allikas* ja *einama*, *Ossepi küür*, *Pändatagune* (seal elas vana Pänt), *Möldre Augusti järv* ja *veski*. Külalt jäid eemale *Pohla saiemgas* 'poola(kate) asundustalu' ja *Tatarite kurgan* 'tatarlaste kurgaan'.

Vahel on võinud sünnitada nime juhus. Lettide peres näiteks peatunud kord habemik meesterahvas ja hiljem hakatud Lette kutsuma Habedeks: *Abe Kaarel*, *Abe Jaagup* ja neist said nime *Abe mägi*, *Abe jõgi* ja *Abe sild*. Kord kukkunud hobune puid vedades mäest alla ja sellest tulnud *Täkukukumägi*. Kuid on veel *Kõrge*, *Veike* ja *Pikk mägi*, on *Rundaltsova* ehk *Ümmarguse augu mägi* jt. Leidub ka hoopis madalat maad: *Täkukukusuo*, *Männi* ja *Suur suo*. Seetõttu tehakse rohumaadelgi vahet, madalam on *loga* ja kõrgem on *saales*.

Kohanimedega haakuvad ka Siberi eestlaste isikunimed. Äratab tähelepanu, et vanades asundustes on jätkunud kunagine talupoeglik nimemall, mis lähtus talu-, mitte perekonnanimest (st mitte Mart Pool, vaid Pooli Mart), Suetukis näiteks *Pooli Mardi künkad*, *Sura Madise loga* jne. Kui vanemad olid veel elus, nimetati nooremat põlvkonda vanemate järgi ja kui majapidamine läks järgmise põlve kätte, ei kadunud vanem põlv nimest kohe. See jäi nime osaks (n-õ uue omaniku esivanemana), näiteks *Nooritu Kadi põllud* Suetukis olid poja omanduses *Nooritu Kadi Volde põllud*, *Madli kolk* ('metsatukk') sai poja järgi nimeks *Madli Vanka kolk* (Viikberg 2010: 532).

3. Vabatahtlik ümberasumine

19. sajandi lõpuks hakkasid Siberisse jõudma ka eesti vabatahtlikest väljarändajatest kolonistid. 1896. aastal moodustati Peterburis ümberasumise komitee (vn *переселенческий комитет*) ja väljarändamist reklaamivat kirjandust hakati avaldama ka eesti keeles. Võimalike sihtkohtadena meelitasid Mariinsk, Tara, Tšanõ, Novonikolajevsk, Atšinsk jpt. 1890. aastal rajasid eestlased Kovaljovo küla Tobolski kubermangus ja 1899. aastal Liiviküla (Lifljandka) Primorje kraisis. Ussuurimaa asukaiks värvati peamiselt eesti randlasi Saare-, Muhu- ja Hiiumaalt (Mäger 1970; Grant 1989; Viikberg 1992; Jürge-son 2001). Nii et kui 1850. aastal elas enam-vähem kogu eesti rahvas oma

ajaloolisel kodumaal Eestis, siis 19. sajandi teisel poolel oli eestlaste väljaränne omandanud juba transkontinentaalse iseloomu.

3.1. Nooremad asundused ehk ümberasujate külad

Kolonisatsiooniga kaasnes paikadele uute nimede andmine. Osalt tegid seda keskvõimu ametnikud, ent sageli anti saabunud asukatele oma asunduste nimetamisel vabad käed. (Jürgenson 2025: 291) 19. sajandi lõpus või 20. sajandi alguses väljarännanud eestlastele oli nende tulevane külakrunt üldjuhul ette määratud, kuid külale nime võisid nad panna ise. Tähistamiseks oma päritolu anti uuele külale sageli endise kodukubermangu nimi, näiteks *Estonia* või *Lifljandija*. Venemaa eesti asunduste ülevaates (Nigol 1918: 39–61) leidub terve Siberi peale viis *Lifljandka*, üks *Estonka* ja kaks *Estonia* küla. Päritolu ja rahvus olid tähiseks, millega endast uues ümbruskonnas märku anda ning end teistest eristada. Veelgi iseloomulikum oli uue küla nimetamine oma Eestisse mahajäänud kodukoha järgi, näiteks *Narva*, *Jürjevi*, *Antsla*, *Karula*, *Oravaküla* või *Tarvastu*, sest kodukant oli (olnud) oluline osa nende identiteedist. Kohanimeuurijatele on see nähtus, et „oma kodukoha nimi võetakse võõrsile kaasa“, tuntud kui *nimesiire*, mis esineb tavapäraselt just migratsiooni seoses (Laansalu 2018: 751–752). Mainitagu, et Siberis rajatud *Estonia* või Liiviküla või Jürjevi küla näidete kõrval mahuvad siirdnime alla ka eespool mainitud Omi asunduse Viruküla, Rootsiküla ja Lätiküla, sest need on tekkinud asukate päritolu märkivast lisanimest. Pealegi, kui uus eluase Siberis ehitati just selline, nagu see Eestisse maha jäi, siis tundus loomulik jätkata elu oma uues, aga „vana küla nimega“ külas.

Kui asuti elama segakülas, kandis küla sageli vene nime (nt *Ivanovka* või *Kovaljovo* Tobolski kubermangus, *Orlovka* Omski oblastis), ent venekeelne külanimi võidi saada muulgi põhjusel. Kui Mariinski kreisis näiteks tahtnud Rõngust pärit talumehed uut küla Rõnguks ristida, küsinud ametimees nime tähendust. Et eestlased osanud seda vaid *rõnga*-sõna kaudu tõlkida, pandudki külanimeks *Koltsovka*.

Nimepanekuid mõjutas seegi asjaolu, et 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses väljarännanutel oli rahvuslik ärkamisaeg juba seljataga. Nad ei läinud Siberisse mitte niivõrd talupoegadena kui just eesti talupoegadena ja nende rahvusromantilisi hoiakuid, osalt kirjandusliku tagapõhjaga, peegeldab ka osa tollaseid külanimesid, näiteks Mariinski eestlaste *Vambola* ja *Koidula* või

Linda. Kaseküla kõrval paiknenud Vabaküla oli rahvasuus *Morando* (rahva-raamatu kangelase röövel *Morando Morandini* järgi).

Väljarändajate elukohta puhul võib täheldada, et põhja- ja lõunaestlased rajasid endile eraldi külad. Näiteks hakati 1895. aastal Omskist lõuna pool rajama lõunaestlaste küla, mis sai nimeks *Solotaniiva* (vn *Золотая Нива* 'kuldne viljaväli'). Kui sinna hakkas saabuma uut rahvast, suunati need põhja poole Tara linna kanti (*Taaru taade*), kus 1897. aastal asutati lõunaestlaste *Jürjev* (Jurjevka), *Tonski* (Estonka) ja *Noovakouski* (Novikovski). Kui *Taaru taade* jõudis ümberasujaid Põhja-Eestist, siis lõunaestlaste küladesse nad pidama ei jäänud, vaid jõudsid ringiga Omi asundusse. Oma osa võis siin olla sellel, et ametlik asjaajamine käis mõlematel oma kubermangu kaudu, kuid otsekuu loomusunnil tõmmati vahe vahele keele järgi. (Keem, Vaba & Viikberg 1989: 49) Kui siiski satuti elama segakülla, tuli vahetegemisi ette sealgi. Omi asunduse Kovaljovo külas elanud eestlased algselt *Eesti* ehk *Suures uulitsas* ja lätlased *Läti uulitsas*, *Kurna uulitsas* elanud aga eestlased ja lätlased segamini.

Kogu ümberkaudne mikrotoponüümika oli eestlaste pandud ka nooremates asundustes. Oma lähemas ümbruses olid tähistena käibel peamiselt külaelanike ja nende kruntide nimed, Omski oblasti *Lilliküläs* (vn *Лилейка*) olid näiteks *Utra* (nimetav *Udras*), *Linde* või *Lakstine kotuss*, *Aavle* (nimetav *Aaver*) *kotuss* ning *järv*, *Viira veski*, sõsarkülas *Tonskis* (Estonka) olid *Pandaloni*, *Veeberi*, *Munde*, *Jaugu krunt*, *kopõl* ja *ainama*, *Plessi veski*.

Trans-Siberi raudtee üks peatusi Omskist idamal kandis vangikolonnide järgi *Kalonija* (*Колония*) nime, mille lähistele rajati 1895. aastal Ivanovka küla. Ka sealsed maad olnud jagamata kuni 1911. aastani ja põldu hariti, nagu keegi jõudis. Üks heinamaatükk saanud *Riiu suo* nime, sest sellele olnud mitu tahtjat. Kui krundid olid juba välja mõõdetud, sai sellest omaniku nime järgi *Sarapu suo*. Kui 1914. aastal lahkus osa Viruküla elanikke külast ja asutas Uus-Viru, saanud uus küla hüüdnimeks *Kirbuküla*. 1925. aastal asutatud Orlovka küla surnuaed saanud hüüdnimeks *Kuke kolk* ('metstukk, salu'), sest esimene maetu olnud seal Nikolai Kukk.

Analoogiline pilt avaneb ka Tomski oblasti eesti külades. *Kaseküla* (vn *Березовка*) suuremad külatänavad on *Veltmandre uulits* ja *Tompuse* ehk *Suur uulits* (hiljem *Tsentralna uulits*), küla äärde jääb *Umbotsa* ehk *Pime uulits*, külast viib välja *Orehhovo* ehk *Maliinufka uulits* (hiljem *Trassa Maliinufka*). *Suur uulits* kannab veel hüüdnime *Paksaarõ uulits* (< *Tšeboksarõ*), sest sinna on elama asunud tšuvašše. Ümbruskonnas orienteerutakse jätkuvalt endiste

omanike nimede järgi, seal on *Meose Juuli krunt*, *Trussi*, *Riisenbergi* ja *Vingi krunt*, seal on *Taaveti sild* ja *Kieru koppel*. *Sulõimi luhas* (< *Tšulõm*) on *Köver* ja *Külm järv*.

Vambola (vn *Вамбалы*) külas on kõige suuremaks tänavaks *Georg Otsa uulits* (< vn *улица Георга Отца*). *Uusküla uulits* meenutab veel kunagist *Uusküla* (vn *Новая деревня*), mille ühismajand sai 1939. aastal nimeks *ÜK(b)P XVIII kongressi nimeline kolhoos*. Eestlaste suus kujunes sellest külanimi *Partsus* (< vn *партийный съезд*), kuni 1961. aastal kolhooside ühendamise käigus *Uusküla/Partsus* likvideeriti. Tšuvašše on asunud elama ka *Vambolasse*. Nende tänavanimeks on *Šanhai uulits* ja selle lõpuosa nimeks *Tagapõrgu*. Loomade karjatee on *Must uulits* ning klubi ümbrusse jääb *Pilpaküla* (kuna-giste pilpakatuste meenutuseks).

3.2. Teiskeelsed kohanimed

Muukeelseid kohanimedid hääldasid Siberi eestlased oma hääldusaluse järgi, nt linnad *Omsk* (Omsk), *Tomsk* (Tomsk), *Irkutsk* (Irkutsk), *Krasnojärsk* (Krasnojarsk) ja *Ladivastok* (Vladivostok) või jõed *Irdis* (Irtõš), *Sulõim* (Tšulõm). Suupäraseks mugandatud olid ka lähemad asulanimed: *Karadus* (Karatuskoje), *Minussu* (Minussinsk), *Suss* (Šušenskoje), *Seremuska* (Tšerjomuški), *Pihtuliin* (Pihtjulino), *Siransk* (Zõrjansk), *Kiriliina* (Kirillino) jpt. Kuid nii nagu eestlased mugandasid teiskeelseid kohanimedid endale suupäraseks, nii toimisid teised eestikeelsete kohanimedega, näiteks *Lillikülä* > *Лилейское* Omski oblastis, *Koidula* > *Койдулинское* > *Кайдулы*, *Vambola* ja *Вамбалы* Tomski oblastis.

Et enamik muukeelseid kohanimedid olid eestlastele arusaamatud resp. läbipaistmatud, andsid need ainek rahvaetümoloogiks. *Suetuki* ~ *Soetuki* küla olevat saanud nime rändurite lõkkest jäänud soojade tukkide järgi. Enne *Pulani* küla sündi kasvanud seal tihe mets, puulaan, mille järgi hakatud ka sinna rajatud küla kutsuma. *Minussu* (Minussinski) linna nimi tulnud aga sellest, et kaks venda hakanud vaidlema, kelle maa see on, kas minu või sinu. Vastastikku vaieldes – minu-sinu, minu-su, minu-ssu – leitud kahe peale kohanimi *Minussu*.

3.3. Eesti asunikud ja teised rahvad

Kokkupuuted teiste rahvastega olid väheldased ja/või juhuslikud kuni kolhooside moodustamiseni. Põliselanikud olid eemale tõrjutud juba venelaste tugipunktide rajamise aegu 17.–18. sajandil, nad olid eemale suunatud ja elasid kaugemal. Teati, et kusagil sealkandis elavad *tatarid* ja kuskil kaugemal *isašnad* ('handid-mansid'), juhukokkupuuteid võis olla *tuvintsade* ('tõvade') ja *hodjade* ~ *kodjadega* ('hiinlastega'), näiteks kaupa tehes, aga mitte läbikäimist. Luterlastest kolooniakülade elanike elukombed polnud kiita ja küladel oli halb kuulsus. Kõige rangemat vahet tehti usu järgi.

4. Erijuhtum: Liiviküla Primorje kraisis

Omaette eripärast juhtumit kujutab endast eestlaste Liiviküla Primorje kraisis. Selle piirkonna liitis Venemaa oma valdustega, Siberi aladega võrreldes, suhteliselt hilja, pärast Venemaa ja Hiina vahelise Aiguni lepingu (1858) ning Pekingi konventsiooni (1860) sõlmimist. Seetõttu – erinevalt muudest piirkondadest – leidsid eesti väljarändajad 1899. aastal Ussuurimaalt eest hiinlased ja korealased, kes endistes Hiina valdustes jätkuvalt põldu pidasid, kala püüdsid ja kauplesid. Eesti talupoegadele maad eraldades soovis Vene keskvoim hiinlastest ja korealastest lahti saada. Eestlased aga sealseid elanikke lahkuma ei sundinud, vastupidi, nad rentisid hiinlastele maalappe välja ning panid nad sel moel enda kasuks tööle. Tänu hiinlastele, kes tundsid kohalikke kliimaolusid, looduslikke tingimusi ja töövõtteid, eesti kolonistid sealmail üldse kohaneda suutsidki. (Viikberg 1992: 82)

Tsaarivõim asus uusi valdusi kinnistama oma alamatega ning oskas Ussuurimaale värvata randlasi Saare-, Muhu- ja Hiiumaalt. Et saarlased ja muhulased kuulusid Liivimaa kubermangu, pandi külale nimeks kodukoha järgi *Liiviküla* (Lifljandka). Eestlased ei saanud „tühjale kohale“, vaid jätkasid sealset ammuaegset elutegevust uusasukate ning Vene võimu alama tena. Nad panid muidugi tähele, et piirkonna loodusobjektid kandsid hiina kohanimed: [häälduspäraselt kirja pandud] jõed *Setuhe*, *Maihe*, *Maodahe* (< *he* 'jõgi'), *Sidimi* saar, *Hangani* poolsaar, lähed *Kangauz*, *Jušuvai*, *Konsõvai*, *Vampauši*, *Dzin kuši* 'Suure kivi laht' (< *ši* 'laht'). Lahes paiknenud suur kivi, arvatud olevat viiekorruselise maja suurune, õhiti 1963. aastal, kui see jäi laevatehase laiendamisel ette. *Sutšani* asula sai 1972. aastal nimeks *Partizansk*.

Maamõõtja Otto Kiidermanni 1906. aastal koostatud *Liiviküla* (Лифляндское) plaanil⁶ on näha 68 talukohta, küla ise oli Veide värvavast kuni Aaroni värvavani ligi 13 versta pikk. Loodusnimed olid saanud venepärase kuju, mitmel siiski sulgudes lisatud ka varasem hiina nimi: (jõgi) *Суходол* (endine Kangauz), (laht) *Суходол* (Kangauz), (laht) *Большой куши* (Dzin Kuši), (laht) *Ильмовая* (Jušuai), (laht) *Андреева* (Konsõvai) jt. Eestlased lähtusid eeskätt hiina kohanimedest, omakeelseks tõlgiti *Suure kivi laht*.

Et krundid olid välja mõõdetud, oli omaniku nimi laienenud kaldalt abajatelegi, nt *Valtoni puht* (бухта Вальтон), *Körmi puht* (бухта Керм), *Kalfi puht* (бухта Кальфа), *Sidriku puht* (бухта Сидрик). Mikrotoponüümid olid (suuliselt) kasutusel niisamuti perede järgi, nt *Veide alune* ('kallas'), *Toominga alune*, *Tedersmiti mägi*, *Pritsu mägi*, *Soobergi mägi*, *Rihva mägi*, *Kamsa pank*, *Tamme jõgi*, *Treiali oja*, *Noore oja*, *Veide luht*, *Pall Peetri kube* ('sopp'). Küla põhja- ja keskosas, *Muhu otsas*, elasid õigeusklikest saarlased ja muhulased, lõunapoolses *Kõpu otsas* aga luterlastest hiidlased. Neist veidi kaugemal, *Vampauši lahe* ääres, paiknes 1903. aastal rajatud *Linda* küla.

1915. aastat on peetud külaelu kõrgajaks, kui 141 majapidamises elas 691 inimest. Enamlaste võimu tulekuga 1920. aastail hakati külas ühistuid moodustama ja 1924. aastal loodi ühistute asemel kalapüügiartellid *Primorets*, *Lifljandets I*, *Lifljandets II* ja *Eringas*. Eraviisiline kalapüük keelustati. Kollektiviseerimisega seoses moodustati 1929. aastal kalurikolhoos *Lifljandets*, millest 1930. aastal sai *Uus elu* (Новый мир). (Rekk-Lebedev 1989: 64–66) Kolhoosikeskus ehitati Južnaja lahe äärde ja seetõttu sai külanimeks *Južnaja Lifljandija*, ent rohkem tunti küla kolhoosinime *Novõi mir* järgi. 1930. aastail asuti keset küla Suure kivi lahte rajama Vaikse ookeani sõjalaevastiku kesket remondi- ja ehitustehast ja 1947. aastal anti nimi *Bolšoi kamen* (Большой камень) kogu asulale. 1961. aastal külanimi kadus sootuks käibelt, kui Lifljandija külanõukogu liideti Bolšoi kameni asulanõukogu koosseisu.

5. Kokkuvõtteks

Paljud tähtsamad kohanimed (nt *Siber*, *Baikal*, *Uural*, *Irkutsk*) olid eesti väljasaadetutel-väljarändajatel tuntud juba kodumaal, olgu tähtraamatute, kooliõpikute või ajalehtede kaudu. Neist võidi kuulda ka oma pastorilt või koguni

⁶ Koopia siinkirjutaja valduses.

mõnelt erusoldatilt, kuid enamik nimesid sai tuttavaks ikkagi Siberis koha-
peal elades. Eestlastest uusasukad on võinud olla kursis, kust on mingid koha-
nimed pärit (nt *Omski* linn Omi jõe järgi, *Tomski* linn Tomi jõe järgi), aga nad
pole teadnud nende nimede tähendust kohalike rahvaste keeles. Arusaamatu
tähendusega kohanime puhul (nt *Suetuk*, *Bulanka*, *Minussinsk*) on tihtilugu
lastud käiku omaenda, rahvaetümoloogiline seletus.

Eestikeelset mikrotoponüümikat Siberis iseloomustab üldiselt asjaolu, et
see on olnud valdavalt suulises kasutuses ja peamiselt oma kogukonna piires.
Asunike perspektiivist on paikade nimetamine olnud eeskätt osa uues keskkon-
nas kohastumisest, mitte aga osa koloniaalvõimu kehtestamisest (Jürgenson
2025: 292). Terve 19. sajandi vältel elati külakogukonnana, mida iseloomustas
kogukondlik maakasutus, kus kõige olulisemateks orientiirideks olid tõenäo-
liselt maastikuterminid. Talunimekeskne nimesüsteem sai tekkida 20. sajandi
algul Pjotr Stolõpini agraarreformi tulemusena, kui Siberis sai kõige levinu-
maks maade individuaalse kasutamise vormiks majapidamine, mille kõlvikud
olid kompaktselt koos, ent elamu ja muud majapidamishooned asusid neist
lahus, senises külas. (Must 2007: 414) Oma majapidamistest lähtunud nime-
süsteem oli kasutusel kuni kollektiviseerimiseni, kui see kadus avalikust elust,
ent jäi püsima suulises tavakasutuses veel mitme põlvkonna vältel.

Kohanime kasutuse ja püsimise määrab nende kommunikatiivne tarve:
nimed püsivad, kui mainitavad kohad on kasutajate jaoks tähenduslikud ja
olulised; nimed kaovad, kui eristamisvajadus lakkab, isegi kui objekt ise jääb
alles (Ainiala 1997: 24). See kehtib ka Siberi eestlaste puhul. Kui omakeel-
sed kasutajad kaovad, kui senised kohanimed uutele elanikele edasi ei kandu
või kohad ise enam kasutust ei leia, siis eesti kohanimistu ajapikku hähtub ja
kustub.

Viited

- Ainiala, Terhi. 1997. *Muuttuva paikannimistö* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
toimituksia 667). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alas, Marit. 2026. Vergi poolsaare kohanime säilimine ja muutumine. (Käsikiri val-
mimas ajakirjale Keel ja Kirjandus.)
- Esper = Эспер, Иван. 2006. *Из истории села Рыжково*. Таллинн. (Käsikiri siin-
kirjutaja valduses.)
- Gildenmann, Berend. 1849. *Mailma made õppetus: Isseärranis Ma rahwa koolmeis-
ritte ja kolide tarwis*. Pernu: F. W. Borm.

- Grant, Johannes. 1989. *Eesti küla Liiviküla/Lifljandia Ussuurimaal*. Kadrina. (Käsitajate siinkirjutaja valduses.)
- Jakobson, Carl Robert. 1868. *Weikene Geograafia ehk Maade teaduse käsiraamat: Kolmes raamatus*. Tartu: H. Laakmann.
- Jakobson, Märt. 1861. *Koli-lastest ramat. Essimenne jaggo*. Tartu: H. Laakmann.
- Jakobson, Märt. 1868. *Kooli-lastest ramat. Ueste parandadud ja täiendadud trükk*. Tartu: H. Laakmann.
- Jannsen, Johann Voldemar. 1857. Sibberiamaal. *Perno Postimees* 6, 07.08. 44.
- Jannsen, Johann Voldemar. 1862. Siberiamaal. *Perno Postimees* 22, 06.06. 170–171.
- Jürgenson, Aivar. 2001. Kalade kiiluvees: Eestlased Jaapani mere ääres. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* 45. 67–102.
- Jürgenson, Aivar. 2006. *Siberiga seotud: Eestlased teisel pool Uuraleid*. Tallinn: Argo.
- Jürgenson, Aivar. 2025. Kolonisatsioon ja kohanimed: Abhaasia eestlaste toponüümiaast. *Keel ja Kirjandus* 67(4). 291–310. <https://doi.org/10.54013/kk808a2>
- Keem, Hella, Lembit Vaba & Jüri Viikberg. 1989. Siberimaa eestlaste jutustusi (II). *Kodumurre* 21, 48–73. Tallinn: Eesti TA Emakeele Selts.
- Klaassen, Olaf-Mihkel. 1995. Esimesed eestikeelsed geograafiaõpikud teadmiste allikana Aasiast ja Aafrikast. *Geograafia ajaloo Eestist* (Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist 11), 110–128. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Korb, Anu. 2012. Siberi eestlaste kohanemisest ja sulandumisest pärimusainese põhjal. *Mäetagused* 50. 47–70. <https://doi.org/10.7592/MT2012.50.korb>
- Kõnned ristikogudussest. *Tallorahwa Postimees* 1, 05.07. 5.
- Laansalu, Tiina. 2018. Nimesiire ja selle käsitlus eesti toponomastikas. *Keel ja Kirjandus* 61(10). 747–763. <https://doi.org/10.54013/kk731a1>
- Marpurg, Georg Gottfried. 1805. *Weikenne oppetusse nink luggemisse Ramat Tarto ma-rahwa kooli laste tarbis*. Tartu: M. G. Grenzius.
- Must, Aadu. 2007. Eesti jälg Siberi agraarajaloos: eesti kolonistide majanduselust 19. sajandi lõpul – 20. sajandi algul. *Ajalooline Ajakiri* 121/122 (3/4). 411–442.
- Mäger, Mart. 1970. Eestlased Kaug-Idas. Aino Valmet, Paula Palmeos & Juhan Peegel (koost), *Saaremaast Sajaanideni ja kaugemalegi*, 216–226. Tallinn: Valgus.
- Nigol, August. 1918. *Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal* (Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimekonna toimetused 1). Tartu: Postimees.
- Paatsi, Vello. 2003. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahva-kooli kaudu (1803–1918)* (Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid 5). Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus.
- Pospelov = Поспелов, Евгений М. 2000. *Историко-топонимический словарь России: Досоветский период*. Москва: Профиздат.

- Päll, Peeter. 1999. *Maailma kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Rekk-Lebedev 1989 = Рекк-Лебедев, Анатолий. 1989. *Дальневосточная Лифляндия: Эстонцы на Уссурийской земле*. Таллинн: Ээсти раамат.
- Saar, Evar. 2008. *Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsiooniline kogukonna nimesüsteem* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 22). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Siberiama kirri. *Perno Postimees* 11, 15.03.1861. 82–84.
- Tuisk, Astrid. 2001. Siberi eestlaste kohapärimus tänapäeval: Kohastumise peegeldusi. Tiiu Jaago (koost), *Pärimuslik ajalugu*, 74–90. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Viikberg, Jüri. 1992. Estonians in Siberia. Ingrid Almquist & Erling Wande (toim), *Fenno-ugrica Suecana* 11. 79–90.
- Viikberg, Jüri. 2010. Eestlased ja eesti keel Venemaal. Kristiina Praakli & Jüri Viikberg (toim), *Eestlased ja eesti keel välismaal*, 517–550. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Viikberg, Jüri. 2014. Estonian linguistic enclaves on the territory of the former Russian Empire: Contacts with local languages. *ESUKA-JEFUL* 5(2). 169–184. <https://doi.org/10.12697/jeful.2014.5.2.08>
- Viikberg, Jüri & Lembit Vaba. 1984. Siberi põhjaeestlasi kõnetamas. *Keel ja Kirjandus* 27(3). 145–156; 27(4). 210–223.

Notes on Estonian place names in Siberia

Jüri Viikberg

The article analyses Siberian place names connected with Estonians from two historical perspectives. First, attention is given to Estonian printed sources – 19th-century school textbooks and periodicals – through which Estonians were able to familiarise themselves with Siberian toponymy while still residing in their homeland. The discussion then turns to the place names encountered by Estonians *in situ*, during their residence in Siberia. Particular focus is placed on Estonian village names and the microtoponymy of settlements whose names were assigned by Estonians themselves. The toponymic material analysed represents a selected corpus drawn primarily from the author's linguistic fieldwork conducted in Siberia and in Primorsky Krai in the Russian Far East between 1983 and 1991.

Siberian toponymy is inherently multilayered. By replacing and modifying the place names of earlier indigenous populations, the Russian colonial administration established its own naming system, to which were subsequently added place names associated with and created by Estonians. These names interacted less with indigenous toponymic systems than with the dominant Russian-language toponymy. Distinctions can also be observed within Estonian village names themselves. In older settlements – those founded by deportees to Siberia – the village name is typically based on a natural feature, derived from the official Russian form. By contrast, younger settlements established by voluntary migrants were often named after the settlers' places of origin in Estonia. The surrounding microtoponymy likewise originates from Estonians who arrived as new settlers.

Estonian-language microtoponymy in Siberia is characterised by predominantly oral usage and by its function largely within the local community. In the 19th century, settlement life was organised around village communities marked by communal land use, in which landscape terminology served as the primary system of spatial orientation. A farm-name-centred toponymic system emerged in the early 20th century as a result of Pyotr Stolypin's agrarian

reform. This system remained in use until collectivisation (1929–1933), after which it disappeared from public administration but persisted in everyday oral usage for several subsequent generations.

The use and longevity of place names are determined by their communicative function: names persist as long as the places they denote remain meaningful and relevant to their users, and they disappear when the need for differentiation ceases, even if the physical objects themselves remain. This principle also applies to the Estonian communities of Siberia. When native-language users disappear, when established place names are not transmitted to new inhabitants, or when the locations themselves fall out of use, the Estonian toponymic system gradually declines and ultimately disappears.

Veekogude ja rannajooneobjektide nimedest isuri keeles

Enn Ernits

Kirjutis annab esmakordselt sissevaate veega seotud objektide isurikeelsetele nimedele Soome lahes ja selle ümbruses, mis on olnud isuritele hästi tuntud, sest nende üheks põhiliseks tegevusalaks põllumajanduse kõrval on olnud kalapüük (Konkova 2009: 134–137; Šlögina 2003: 595–599). Uuritavate toponüümide valik piirdub kirjalike allikatega. Kohanimesid on avaldatud peamiselt Alamlauga ja Soikkola murdealalt. Mõlemat on alates 17. sajandist asustanud ka ingerisoomlased. Alamlauga murdeala algrahvastikuks olid vadjalased, kes on ajapikku isuristunud (vt Ernits 2007: 19–21). Vadja, isuri ja ingerisoomse murded on üsna lähedased, mistõttu keelelise kuuluvuse kindlakstegemine on sageli problemaatiline.

Enamik toponüüme pärineb Ruben Erik Nirvi koostatud isuri keele sõnaraamatust (IMS). Tagasihoidlikul hulgal on kohanimesid leitud lähisugukeelte lugemikust (Virtaranta 1967), Ingerimaa rahvalaulude väljaandest (NPI), Arvo Laanesti (1997) Hevaha murde sõnastikust ning tema (Laanest 1966) ja Paul Ariste (1960) kogutud murdetekstidest.

Kirjutises on võimaluste piires liigitatud toponüüme täiendosade alusel ja üritatud teha kindlaks nende päritolu. Samuti on esile toodud kõik asjakohased liigisõnad. Isuri kohanimesid on võrreldud vadja ja soome omadega. Isuri sõnade kirjaviisi on lihtsustatud ja lähendatud kirjakeelele. Leenisklusii- lide asemele on kirjutatud *g*, *b*, *d* nagu toimitakse eesti keeleski. Muutmata on jäetud assimilatsioonijuhud, nt algse genitiivilõpu *-n* asemel esitatakse selle variant: **Suumenlahti* asemel *Suumellahti* ja **Sairan järvi* asemel *Sairaj järvi*.

1. Veekogude nimed

1.1. Merede ja nende osade nimed

Isuri keeles eksisteerib liigisõna *meri*, mida on kasutatud kaugemate veekogude (Valgemi ja Põhja-Jäämeri) tähistamiseks: Pär *Valkeas merees* (inessiivis) ja Pär *Jää merree* (illatiivis; mõlemad Laanest 1966: 171, 172). Need on erandlikud nimed, sest isurite põhitegevus kulges Soome lahel, mida käsitletigi kohaliku merena.

Avamere kohta on läänemeresoome keeltes tarvitatud *selg*-sõna, sh is *selg* (IMS: 517–518). Soome lahe keskosa on kandnud nime *Selgämeri* (IMS: 518). Mõne saari ümbritseva mereosa nimes on *selgä* liigisõna: Rep *Mohninselgä* (IMS: 518) ja Rep *Narvinselgä* (IMS: 518). Soikkolast vaadates on Soome lahe selja või väila tähistava toponüümi liigisõnaks *tee*, vrd Rep *Koivisson tee* (IMS: 185), vrd *Koivisto* (saarestik).

Avamere osadena on Alamlauaga murdes sõltuvalt rannajoone kaugusest eristatud toponüüme Kur *Alameri* ja Kur *Ülämeri* ~ *Kurkulan Ülämeri* (IMS: 10, 692). Esimene neist algab Kurgola rannast ligikaudu 7 km kaugusel, teine aga 14–15 km kaugusel. Siinpuhul on vastandatud rääkijale lähem 'alumine' ja temast kaugemal paiknev 'ülemine', vrd is *ala-* 'ala-, alumine' ja *ülä-* 'üla-, ülemine', nt *ülämäki* 'vastumäki' (IMS: 10). Nõnda tundubki vaatlajale, et kaugem mereosa asub taevale lähemal ehk üleval pool. Samad mõisted esinevad ka Vaipoolde vadjalastel (vt Ernits 2020b: 187). Teisal on seoses Mari laiuga eristatud mõistet Saa *Keskimeres* (inessiiv; IMS: 297). Nime Rep *Väli-meri* (IMS: 684) kandis Soome lahe osa Soikkola poolsaare ja Seiskari saare vahel, vrd is sm *väli* 'vahe'.

Kur Rep Vii *Saaremmeri* (meri Seiskari ümber; IMS: 76, 299, 512) tuleneb Seiskari saarte nimest *Saari*, vrd vdj *Saarõmeri* ~ *Saarõmeri* (Ernits 2020b: 188; vt ka ptk 3). Samade saarte järgi on nimetatud ka Sää *Seitsekaarromeri* (Virtaranta 1967: 144). Rep *Papimmeri* (IMS: 383) ja Rep *Pappilammeri* (IMS: 349) lähteks on is sm vdj *pappi* 'papp; kirikuõpetaja' ja sm *pappila* 'kirikuõpetaja elukoht', ent selle mereosa asukoht jääb teadmata.

Lahenimede liigisõnaks on *lahti* 'laht', sh Mts Saa *Soomen lahti* (IMS: 244) ~ Saa *Suumellahti* (IMS: 543) ~ Pär *Soomen lahees* Soome järgi ja Pär *Laukaan lahees* (mõlemad inessiivis; Laanest 1966: 172); viimane sinna suubuva jõe järgi. Veel on teada sekundaarne Kur *Moizorrannal lahti* (IMS: 313, 464; vt ka ptk 2.1). Seevastu toponüümis Kol *Veneperukka* (väike laht Kolganpää

lähedal; IMS: 653) leiduval liigisõnal pole isuri keelest talletatud apellatiivset vastet, kuid soome keeles tähendab üksnes kohanimedes esinev *perukka* samuti väikest lahte, karjala keeles aga soppi ja piirkonda; sõna on *perä* 'pära' tuletisi (SSA II: 342). Täiendosa *Vene-* tähistab venet ehk paati (IMS: 653).

Toponüümi Kur *Sumppu* (abajas Ala- ja Ülämere vahel; IMS: 10, 550) kirjeldatud tähendus on mõneti segadusse ajav ega ole ilmselt täpne. Isuri ja vadja keelest pole *sumppu*-sõna registreeritud. Kohanimi võib tuleneda soome apellatiivist *sumppu* 'sump, eluskalade säilitamise ruum', mis on laenatud omakorda rootsi keelest (EES: 489; SSA III: 213). *Sumppu* on elliptiline toponüüm. Tõenäoliselt on lahekeses elussaaki säilitatud.

1.2. Järvede ja allikate nimed

Isuritelt on registreeritud vaid kaks järvenime, kusjuures liigisõna kas puudub või on selleks *järvi*: Saa *Palokkaj järvi* (IMS: 380), Saa *Saira* (küla ja järv; IMS: 500) ~ Saa *Sairaj järvi* (IMS: 500), vrd vdj *Palokka jarvi* ~ *Palokaa järvi* ~ *Palokkaa järvi* ja *Saira* ~ *Sairajarvi* ~ *Sairovöö järvi*. Päritolu kohta vt Ernits 2020a: 49–50; 2020b: 190–191.

Isuri maastikusõna *lähe* : *lähtiin* tähistab allikat. Toponüümias on see säilinud üksnes Väärinoja heinamaa nimes *Lähe* (IMS: 343). Saaroves asuva suure allika nimi on tekkinud tõenäoliselt naisenimest *Oge* (vrd *Ogoi*; IMS: 359), mis esines ka ojanimes *Ogel Lodokka* (IMS: 271; vt ptk 1.4).

1.3. Jõgede nimed

Isuritele tuntud suurimaks jõeks (*jogi*) oli Lauga (vn *Лыга*), mida Laukaan-suu küla keelejuhi väitel ei nimetatud kunagi jõeks, vaid ikka pärisnime järgi *Lauvvas* (IMS: 105–106). Toponüümi teised häälikulised variandid on Mts *Lauvas* : *Laukahan* : *Lauvast* ~ Rep *Lavvas* : *Laukkahan* ~ Saa *Laukkaan* (genitiiv) ~ L-suu Vii *Suur Lavvaz*, vrd vdj *Laugaz* ~ *Laugazjõči* ~ *Laukaa jõki*. Isuri rahvalaulust on talletatud *lak laulan Laukahutta* 'las laulan Laugast' (kõik IMS: 254) ja Sää *Kanna vaa lapses Laukhasse* (NPI: 52) 'kanna vaid oma laps Laugasse'. Toponüümi on seostatud germaani laensõnaga läänemeresoome keeltes, vrd ee *laugas* 'sooveekogu; lage koht viljapõllul või metsas', sm *laukama* ~ *laukka* ~ *laukku* 'auk, mulk; lohk, süvend; aeglane voolukoht karestiku ees' ja vepsa *loukuz* 'põllusopp' (Ernits 2020b: 192; EES: 230;

SSA II: 53–54). Tegemist on semantiliselt mitmeks hargnenud sõnatüvega. Samasse sõnapessa lisatakse veel Edela-Soome *lauka* ~ *laua* ~ *lauva* 'madal laht; maaks muutunud rannaäär' (SPK: 224 *sub* Laukaa). Kindlasti on kõnealuse toponüümi laenuallikaks *az*-lõpuline veekogutermiin, kuid selle täpsem tähendus vadja ja isuri keeles jääb praegu mõistatuseks (vt ka ptk 3).

IMS-is on Saa Vii *Seesta* : *Seessan* (IMS: 521) esitatud üksnes küla nimena, mis on tegelikult tuletatud jõe nimest, vrd ka vdj *Seesta* ~ *Siista* (Ernits 2020b: 192). Tõenäoliselt veevärvuse järgi on nimetatud Saa *Mustajogi* (Kontu lähedal; IMS: 105), vrd vdj *Mussajöki* (Ernits 2020b: 193), ja asula järgi Saa *Konda-veej jogi* 'Kontavee [= Kontu] kaudu voolav jõgi' (IMS: 105). Ühes rahvalaulus on kasutatud ka piiblist tuntud jõenime: Vol *jooksi Jorttanani joelle* (NPI: 126) 'jooksis Jordani jõele'.

1.4. Ojade ja kraavide nimed

Ojade ja kraavide nimed pole teineteisest eristatavad, sest mõlema puhul kasutatakse liigisõna *oja* nagu soome keeleski. Mitmuslik Log *Ojad* (IMS: 343) tähistab Loga küla heinamaad. Veel paaril juhul on teada, et ojanimi on üle kandunud niidunimeks, kuid esimest pole talletatud: Vää *Külmoja* (IMS: 343, 360) ja Uus *Korkeoja* (IMS: 195). *Oja*-sõna esineb samuti külanimeses Saa Vii *Väärnoja* (IMS: 687) ja Log *Ojjaala* ning piirkonnanimes Log *Ojoveem pool* (mõlemad IMS: 360). *Väärnoja* alussõnaks on kas is *väärä* 'köver; loogeline' või sm *väärä* 'väär; köver', vrd ka vdj *Väärä-oja* (Ernits 2020b: 194).

Ilmselt eriliste omaduste järgi on moodustatud primaarsed ojanimed Kur *Hiinoja* (Kurgolas; IMS: 360) < ? *heeno* ~ *hiino* 'õhuke, peen'; Log *Korkia oja* (Loga külas; IMS: 360) ~ Uus *Korkeoja* (niit; IMS: 195) < *korkia* 'kõrge'; Vää *Külmoja* (heinamaa *Väärnojas*; IMS: 343, 360) < *külmä* 'külm'; Vii *Prounoja* (Viistinas; IMS: 360) ~ Log *Proun oja* (Logas, oja kaldal on kalmumänd; IMS: 430–431) < *produ* : *proun* 'märg, vajuv (pinnase kohta)'; Mts *Someroja* (varem eksisteerinud nimi; IMS: 538) < is *somer* 'jäme liiv; kruus', sm *somero* 'kruus, klobu'; Log *Sotkuoja* (Logas; IMS: 360, 541) < sm *sotku* 'segu, sodi; praht, rämps'; Kur *Suuroja* (Kurgolas; IMS: 360) < *suuri*.

Elutu loodusobjekti järgi kannavad nime Tar *Kivioja* (Tarinaistes; IMS: 360) < *kivi* ja Log *Lammenoja* (Logas; IMS: 247, 360) ~ Vii *Lamminoja* (Viistinas; IMS: 247) < is *lammi* : *lammen* 'veelomp', sm *lampi* : *lammen* 'tiik; metsajärv; umbjärv'.

Puuliiki kajastab Tar *Haaba-oja* (Tarinaistes; IMS: 360) < is *haaba*, sm *haapa* 'haab'. Loomariigiga seonduvad hüdroniümid on Tar *Kukoinoja* (Tarinaistes; IMS: 360) < *kukko* : *kugoin* 'kukk'; Log *Karjaoja* (Logas; IMS: 360) < *karja* 'kari; kogu küla lehmakari'; Saa *Lodokka* (Saaroves; IMS: 271) < sm *lotokka* 'väike, aeglane ja kohmakas loom, kes elab vees või niiskes kohas' ning ehk ka Kol *Sotkanoja* (Kolganpääs; IMS: 541) < sm *sotka* 'vart (*Aythya*)'. Üsna tõenäoliselt ei tule siinpuhul arvesse is *sotka* 'sajandik (pinna- ja mahu-mõõt); hari; külakoosolek' (kõik vene laenud), mis ei sobi tähenduse poolest.

Antroponüümidest tulenevad oja- või kraavinimed Log *Juhanoja* (Logas; IMS: 110, 360), Log *Kuzmanoja* (Logas; IMS: 360), Saa *Maarianoja* (Saaroves Krevanmäe all heinamaal; IMS: 706), Kur *Matinoja* (Kurgolas; IMS: 360), Saa *Matsin oja* (IMS: 299) ~ Saa *Mat's'in oja* (Saaroves; IMS: 360) ja Saa *Miihke-lin oja* (Saaroves; IMS: 312, 360). Inimesega näikse seonduvat Kur *Jorranoja* (Kurgolas; IMS: 360) < ? is *jora* 'lobiseja' ja Log *Lääznigän oja* (IMS: 287) < ? vn *лесник* 'metsavaht; metsatööline'. Hüdroniüm *Maarianoja* on usundi-list algupära: oja algab allikast, mille ääres olevat viibinud Jeesus ja mille vett kasutatud haiguste ravimisel.

Asendi järgi on nimetatud Saa *Külänoja* (Logas; IMS: 230) ~ Vii *Külänoja* (Viistinas; IMS: 360) < *külä* 'küla' ja Log *Orgooja* (Logas; IMS: 360, 365) < *orgo* 'org'. Isuri keelest on asjaomane apellatiiv hääbunud (vt SKS II: 271). Rajati-sega seonduvad hüdroniümid on *Porrzoja* (Logas; IMS: 360), vrd is *porras* 'redel; parras; purre', sm *porras* 'trepiaste; astang', ja Saa *Prokoona oja* (Saaroves; IMS: 360, 431) < *prokoona* 'karjatee; karjatara' (vene laen). *Porrzoja* puhul sobib mitmest tähendusest üksnes 'purre', mis on teadaolevalt registreeritud Hevaha murdest, vrd ka sm *Porras*, *Porraskoski*, *Porrassalmi* (Laanest 1997: 153; SPK: 346).

Primaarsetest kohanimedest jääb päritolult ebaselgeks Tar *Lennägön oja* (IMS: 260). Sekundaarsete ojanimedede hulka kuuluvad Vää *Jalassaaren oja* (heinamaa; IMS: 100, 360) ~ Vää *Jalassaarenoja* (Väärinoja heinamaad; IMS: 343) < is *jalaz*, sm *jalas* 'ree-, kelgu- vms jalas' + *saari* 'saar', vrd sm *Jalas-joki*, *Jalaszjärvi* (SPK: 105); Kol *Rautsoon oja* (IMS: 468) < is *rauda*, sm *rauta* 'raud' + *soo* 'soo' ja Saa *Säätinän oja* (Saaroves; IMS: 360, 563). Viimane on nimetatud naaberküla järgi. Erandlik nimi on teega seonduv Tar *Hamalat tiin oja* (IKN: 21), vrd is *tii* 'tee'.

2. Rannajooneobjektide nimed

2.1. Randade nimed

Isuri rannanimede determinandiks on *randa*. Tavalise kalaliigi järgi on nimetatud Pär *Hailiranda* (Kurgolas; IMS: 464) < is sm *haili* 'räim'; loomade magamiskoha (*makaahus* ~ *makaaus*) järgi Saa *Makaahuzranda* (IMS: 706) ja mõisalähedase lahe alusel Kur *Moizorranda* (IMS: 313, 464) < *moisoo* : *moizon* 'mõis'. Sekundaarsed on Pär *Pärspää rannas* (inessiivis), Pär *Kurkula rannast* (elatiivis; mõlemad IMS: 156), Tar *Ruutsija rannas* (inessiivis; Ariste 1960: 40) ja Pär *Siissa rannas* (inessiivis; IMS: 170), vrd vdj *Kurkulaa ranta* ja *Pärispää ranta* (Ernits 2020b: 180). Vähemalt rahvalaulus on avaramas tähenduses kasutatud mitmuslikku *rannat* koos maanimega: Vol *Onko sorjat Soomen rannat / vai raukat Vennähen rannat?* (NPI: 47) 'Kas on kaunid Soome rannad või kehvakesed Vene rannad'; Sav *Visattii Viroin ranttoihe* (NPI: 77) 'visati Eesti (Viru) randa (randadesse)'.

Ebakindel on Kol *Kueranda* (Kolganpääs; IMS: 211) < ? *kuve* 'kül' või ? *kue* : *kutiin* '(lõime)kude', vrd *kudu* 'kudu'. Eripärase täiendsõnana on toponüümis L-suu *Randapiusta* (rannapiirkond Soikkolast Eesti suunas; IMS: 465) kasutatud *piusta*, millest sobiv *riba*-täendus leidub soome keeles: 'kindel lõnga-, kanga-, põllupikkus; riba, siil', vrd ka is *piusta* 'nöelasilma läbiaetav niit' (päritolu ja leviku kohta vt SSA II: 380).

Teadu on kolm elliptilist rannanime: Log *Pitkäliiva* (Logas; IMS: 411) < *pitkä* 'pikk' + *liiva* 'liiv', Saa *Präätsi* (liivane rand; IMS: 708) ja Kol *Razikka* (IMS: 466), vrd sm *rasi* 'üle aasta põletamata alemaa' (vt Ernits 2020a: 43). *Präätsi* päritolu on tume.

2.2. Poolsaarte ja neemede nimed

Näikse, et Alamlauga ja Soikkola murdes pole poolsaart tähistavat liigisõna. Hevaha kandis on 19. sajandil sellena talletatud *saarikke* (IMS: 512; Laanest 1997: 173). Isuritega asustatud Kurgola ja Soikkola poolsaart kohalikud sellistena ilmselt ei käsitle; tuntud on need pigem paikkonnana, sh Rep *Kurkoilan nenäd* (IMS: 222, 339) ja Sä *Soikkola* (IMS: 536) ~ Rep *Soikkula* (IMS: 536) ~ Vii *Soikkolan nurkka* (IMS: 351), vrd vdj *Soikkola* ~ *Soikkolaa nenä* ~ *Soikkolaa nukka* ~ *Soikkolaa nurkka* (Ernits 2020b: 182). Piirkonnana avaldub see ka lausenäites: Sää *Need oli kogo Soikkola, kaig kaig olid ribaga, kogo Soikkola*

oli (Virtaranta 1967: 144) 'Need [= kalastajarahvas] olid kogu Soikkola, kõik-köik olid kalurid, kogu Soikkola.'

Neeme tähistab *is neemi*. Kaks neemenime on teada vaid Hevaha murdest, kuigi nõnda on nimetatud heinamaid: Hev *Suur neemi* ja Kos *Herven neemi* < *hervi* 'hivv' (Laanest 1997: 35, 125). Neemetipunimede liigisõnaks on kas *pää* 'pea' või sagedamini *nenä* 'nina'. Esimese determinandiga on moodustatud Saa *Kolgampää* (IMS: 187) ~ Kol Saa *Kolgappää* (IMS: 187, 338) < *is kolkka* 'nurk', sm *kolkka* 'nurk; kolgas' ja Rep Saa *Pärspää* (IMS: 339, 451–452) < **pärnän-* ~ **pärnin-* 'pärnane, [pärnadega]' < *pärnä* 'pärn'; vrd vdj *Kolgaapää nukka* ja *Pärnis-pää* ~ *Pärspää nenä* (Ernits 2020b: 181). Puunimetusest tulenevad veel Kol *Kataiznenä* (Kolganpääs; IMS: 144, 339) < *is kataaja* 'kadakas', *kataizmarja* 'kadakamari'; Vää *Pettääjänenä(l luoto)* (IMS: 276) ja Kol *Petäiznenä* (Kolganpääs; IMS: 339, 404) < *is petääjä* 'pedakas, mänd'. Antroponüümset päritolu on Kol *Paavonenä* (IMS: 339, 392). Kirikliku rajatise järgi kannab sekundaarnime Kol *Kolgapään kirkkonenä* (varasema kiriku järgi) ~ Kol *Kirkkonenä* (IMS: 168, 339) ja Mts *Rissin nenä* (IMS: 339) < *risti* : *rissin* 'rist', millel olevat asunud õigeusu kabel. Kur *Pitkänenä* (< *is sm pitkä* 'pikk') pidavat olema hoopis saar Kurgola lähistel (IMS: 339), ent kaardi järgi on seal näha pikka, kitsast maanina (vn *Путкиннен Нос*; LOZ: 14), vrd vdj *Pitki-nenä* ja *is pitki* 'pikk' (Ernits 2020b: 181).¹

3. Saarte ja laidude nimed

Ühelt poolt on tavainimesel keerukas eristada saari ja laide, teisalt aga laide, madalikke ja karisid. Seepärast esineb siinpuhul geograafiamõistest erinevaid määratlusi. Esimesel juhul on liigisõnaks *saari* 'saar', ülejäänutest allpool. Terminnimena võib *Saari* tähistada nii Kroonlinna Kotlini saarel (Len), Seiskarit (Vää) kui ka Lavassaart (L-suu; Laanest 1997: 173; Ariste 1960: 30; IMS: 512), vrd vdj *Saari* 'Kroonlinn Kotlinil' (Ernits 2020b: 184). Rahvalaulu värsidest ei selgu, millist saart või saarestikku peetakse siinpuhul silmas: Sav *En ite Saaren saajaisia* (NPI: 115) 'ma ei nuta S. pulmi'.

Võimalik, et väliste omaduste järgi on nimetatud Ros *Kiukaasaari* (IMS: 512) < *kiukaa* : *kiukaan* 'ahi' (või oli seal kunagi ahi; vt ka sm *Kiukainen*, SPK: 166), Ros *Kokkasaari* (IMS: 512) < *kokka* 'konks', Ros *Korkeassaari*

¹ Maanina läheduses asub rohkesti laide, mistõttu pole võimatu, et mõni neist on nimetatud maanina järgi.

(IMS: 512) < *korkia* 'kõrge'. Taimkattest tulenevad Ros *Nurmisaari* (IMS: 512) < *nurmi* 'nurm', Ros *Pehkosaari* (IMS: 512) < *pehko* 'põõsas', Ros *Rohosaari* (IMS: 512) < *roho* 'rohi'. Kõik kuus moodustist on tegelikult Kurgola lähistel paiknevad laiud (vt LOZ: 14). Sealkandis asub ka Kur *Kuninkaansaari* (IMS: 219), mis muistendi järgi olevat saanud nime saarel magama jäänud kuningast, keda tahetud tappa, kuid luiged äratanud ta üles, mis ajast peale on luikede kütmine keelatud.

Ülejäänud Soome lahe saartel olid järgmised nimed: Tam *Lavassaari* (IMS: 708) ~ Pär *Lavasaares* (inessiivis; Laanest 1966: 155) ~ Vii *Suur Lauvvasaari* (IMS: 254) ~ Vol *Lavvasaaren* (genitiivis; IMS: 120); Pär *Narvin* (genitiivis; Laanest 1966: 155); Vii *Peni* (IMS: 397) ~ Tam *Penissaari* (IMS: 708); Ros *Reimi* (IMS: 512) ~ Kur Ros *Reimisaari* (Kurgola lähistel; IMS: 472, 512); Rep Vii *Seitsekaardo* (Seiskari saar; IMS: 397, 517) ~ Tam *Seitskaar* (IMS: 708) ~ Saa *Seitskaaros* (inessiiv; IMS: 517) ~ Vää *Seitskaarto* (IMS: 517) ~ Tam *Seitskari* (IMS: 517); Saa *Tüttersaari* (IMS: 614). Sarnased nimed on ka vadja keeles (v.a *Reimi*): *Laugassaari* ~ *Lavaasaari*, *Narvi* ~ *Narvisaari*, *Penisaari*, *Seiskaru* ~ *Seitsekaarto* ~ *Seitskaaro* ja *Tüttersaari*; üksnes vdj *Reimasaari* pole tuntud saarena, vaid madalikuna (vt Ernits 2020b: 184–185). Regilauludes kajastub ka Ingerimaa elanikele olulise Koivisto saarestiku nimi: Rep [*Näin*] *Koivisson külän kütöövän* (Virtaranta 1967: 142) '[*Nägin*] Koivisto küla küdevat' ja Sav *Kokki oli tootu Koivissolta, Koivissolta* (NPI: 141) 'Kokk oli toodud Koivistolt, Koivistolt', samuti Vol *Kokki tootu Koivissolt* (NPI: 142; vadja ainese kohta vt Ernits 2020b: 184).

Huvipakkuvad on Lavassaart tähistavad is *Lauvvasaari* ja vdj *Laugassaari*, sest nendes näikse kajastuvat Lauga jõe nimi (vt ptk 1.3). Kumbagi ei saa etümoloogiliselt ühendada nimetatud keelte teiste nimekujudega, mis sarnanevad soome toponüümiga *Lavansaari* (rootsi *Löfskär* 'Lehesaar'). Kõnealune saar jääb Lauga suudmest üsna kaugele, nende vahemaa on ligikaudu 30 km. Paraku pole teada, kas vadjalastel ja isuritel oli oma nimi Lauga lahe kohta. Kõige tõenäolisemana tundub oletus, et mõningase sarnasuse tõttu on jõe nimi üle kantud saarele. Seda toetab ajalooline tõik, et Lavassaare rahvas tavatses purjetada Lauga lahele ja vahetada kaupa Lauga-äärsetes isuri küla-des (Hamari jt 1996: 120, 229).

Teisalt on võimalik, et mõlemat loodusobjekti ühendab sama omadus, mida väljendab *laugaz*, ent selle kunagine tähendus apellatiivi puudumise tõttu Ingerimaal pole teada. Kui sõna tähendas soosilma nagu eesti keeles, siis võiks see olla ühendavaks lüliks. Väikesi soid leidub kõigil Soome lahe

saartel, sh Lavassaarel, mille nõgudes kirjeldatakse nii vesist madalsood kui ka raba (Hamari jt 1996: 20, 39).

Kahel juhul on saart nimetatud maaks (is sm *maa*): Rep *Kozammaa* (väike saar Soikkola lähistel; IMS: 198) < is *koza* 'kits' (vene laen) ja Rep *Saaremmaa* (Seiskari; IMS: 512) ~ Vii *Saaremmaad* 'Soomelahe saared' (IMS: 397, 512), vrd vdj *Saarõmaa* (Ernits 2020b: 184). Sama toponüüm esineb ka eespool tsiteeritud rahvalaulus: Rep *Näin miä Saarenmaan pallavan* (Virtaranta 1967: 142) 'nägin ma S. põlevat'.

Liigisõna *loodo* ~ *luoto* ~ *luudo* : *loon* ~ *luon* ~ *luun* 'laid' (IMS: 276) tähistab ühelt poolt väikesi saaretaolisi merepinnast kõrgemale ulatuvatest kividest või liivapinnasest moodustisi, teisel aga karisid ja suuri kive. Nimetatud determinandi abil on moodustatud kümmekond laiunime. Faunaga saab seostada Vää *Haililuoto* (Soikkola lähedal; IMS: 41, 276) < is sm *haili* 'räim'; Kur *Hanhi* (Kurgola läheduses; IMS: 276) < is sm *hanhi* 'hani'; Vii *Hülgiloodo* (mingi püügikoht; IMS: 76) < *hüle* : *hülkehen* 'hüljes'. Inimesenimest tuleneb kaks laiunime: Log *Heedoi* (Kolganpää lähistel; IMS: 60) < is **Heedoi*, vrd seto *Heedo* 'Feodor' (Saar 2016: 176), ja *Maril luudo* (Soome lahe keskosas; IMS: 297) ~ L-suu *Marilluoto* (IMS: 276). *Ukolloodo* (Kolganpää läheduses; IMS: 620) atribuut võimaldab oletada nii inimest kui ka loodusnähtust, vrd is *ukko* : *ugon* ja sm *ukko* : *ukon* 'vanamees; äike'. Kõik ülejäänud laiunimedele täiendused on algupäralt üksteisest erinevad: Kur *Liezloot* (mitmus; Kurgola läheduses; IMS: 276) ~ Kur *Ülimäized ja Alimaized liezloot* 'Ülemised ja Alumised l' (IMS: 264–265) < is *leezi* ~ *liesi* 'ahjuesine' ja sm *liesi* 'pliit, tulekolle, lee', vrd ka *Kiukasaari* eespool; Kur *Omenaluoto* (Kurgola läheduses; IMS: 276), vrd is *ommeena* : *ommenan* 'õun; (mõnes Soikkola külas) kartul' ja sm *omena* 'õun'; Kur *Selgäluon* (genitiiv; sadamad; IMS: 508). Ainuke sekundaarne laiunimi on Vää *Pettääjänenäl luoto* (IMS: 276). Mainitud isuri laiunimedest on vadja vaste vaid Mari laiul (vt Ernits 2020b: 186).

Kehvel tähistab savi- või liivalaidu, mis jääb kas vee alla või on üle merepinna ulatudes taimedeta: Log *Madaloin kehvel* (IMS: 150; vt ptk 4) ja Log *Möllin kehvel* (IMS: 150, 329). Viimase nime atribuudi etümoloogia on tähenduse poolest ebakindel, vrd ee *möll* : *mölli* 'poolpaks supp', sm *mölly* 'hapupiimapudi; saiapudi; kohvi või suhkruvee pudi', sm krj *möllö* 'leivapudi' ja ee *möll* 'puderjas või kõrtjas mass; liiva ja savi vahepealse terasuurusega purdsete' (EES: 298; SKES II: 196). Sõna võiks ehk iseloomustada ümbritsevat merevett. Pole teada, kas determinandita Kol *Löödö* (laid Kolganpää lähedal, kus püüti kala; IMS: 287)

ja Log Vii Löövön kari (IMS: 136, 287) tähistavad sama objekti. Toponüümi päritolu on hämar, vrd is *löütö : löövön, sm löytö : löydyn 'leid'. Sekundaarselt tähistab laidu Kol Süksühauta (Kolganpää kohal; IMS: 557; vt ptk 4).

4. Kalastuskohtade, madalike ja karide nimed

Soome lahe madalikke ja süvikuid kasutati kalapüügikohtadena: Vii *talvel püüetti hailia havval, süksüül püüetti pengereel, kezäl püüetti madalikogoil* (IMS: 289) 'talvel püüti räime hauakohal, sügisel püüti laiu veealuse nõlva kohal, suvel püüti madalikul'. Madalikke tähistavad liigisõnad on *madala* ja deminutiivne *madalikkoi*, mis esinevad sageli mitmuses. Madalikud on tihti nimetatud sekundaarselt asukoha järgi, enamasti teiste objektide (saar, küla jms) suhtes: Log *Heedoin madalikkoi* (Loga kalastuskoht; IMS: 60); Saa *Mari* (IMS: 297) ~ Rep *Marim matalaad* (Laugast 4 km kaugusel; IMS: 299) ~ Rep *Marimmadala* (IMS: 299); Rep *Mohnim matala* (madalik Soikkola kalastuspiirkonnas; IMS: 313) ~ Rep *Mohnimmadala* (IMS: 299); Ruu *Viistinäm madala* (IMS: 299); Rep *Välimataalad* (kalastuskoht Soikkola poolsaare ja Seiskari vahel; IMS: 299) < is sm *väli* 'vahe'. Erandiks on Mts *Raudamataalad* (soikkolaste püügikoht Soome lahel; IMS: 467–468), vrd is *rauda*, sm *rauta* 'raud'; Rep Saa *Variksemmadala* (madalik 15 km kaugusel Soikkola rannast *Välimadaloiz*; IMS: 299, 641) ~ Log *Variksii* (mitmus; Loga kalastuskoht; IMS: 641), vrd is sm *varis* : *variksen* 'vares'; Kol *Verkkomadaloi* (kari Seiskari ja Kolganpää vahel; IMS: 289), vrd is sm *verkko* 'võrk'. Enamikule isuri madalikunimedest leidub vadja vasteid, vrd *Varõhsi* ~ *Varõsõõ matala*, *Välimatala*, *Mari* ~ *Marii matala*, *Viistinaa matalad* ja *Mohnii matalad* (Ernits 2020b: 182–183, joonis 2).

Terminnimega võib käsitleda deminutiivsufiksiga toponüüme, nagu Kol Log *Madaloi* (Loga küla kalastuspaik; kari Kolganpää lähistel; IMS: 289). Laiunimest Kol *Süksühauta* (Kolganpää kohal; IMS: 557; vt ka ptk 3) ilmneb süvikunimi, vrd is *süksü*, sm *syksy* 'sügis' ja is *hauda* 'auk; haud; väike merepõhjasüvik, haud', sm *hauta* 'haud; koobas; kaevik'.

Vadja ja isuri keeles esineb maastikusõna *rivi*, mis vadjas tähistab (kivi)rida meres ja kari (*Kurkulaa rivi* 'Kurgola kari') ning isuris veepinnale ulatuvat kitsast seljakut või kari (sm *särkkä*) (IMS: 482; VKS: 1065). Tegu on võimaliku rootsi laenuga (SSA III: 85). Isuritelt on talletatud kolm seda tüüpi nime: Vii *Heetoir rivi* (IMS: 482), Log *Kolmikkoi* (Loga kalastuskoht; IMS: 189) ~ Log Mts Vii *Kolmikkoir rivi* (kolme kiviga kalastuspaik; IMS: 482) < is **kolmikkoi*, sm

kolmikko 'kolmik'; Vii *Madaloir rivi* (IMS: 482). Siinkohal on mõttekas mainida ka kolme mererannaga seotud kivi nime: Saa *Haakkikivi* (rannavees asuv kivi, millel käidi lebamasa; IMS: 52) < is *haakki* 'vokikeps; ahingukida'; Kol *Koirankivi* (suur kivi Kolkapää rannas; IMS: 184) < is sm *koira* 'koer'; Kol *Piinkuekivi* ja *Suurkuekivi* (kivid Kuerandas; IMS: 211) < is *peen* ~ *piin* 'väike' ja *suuri* 'suur'.

5. Kokkuvõtteks

Soome lahe äärses rahvana oli isuritel rohkesti kohanimedid selle veekogu osade, kalastuskohtade ja rannajooneobjektide (rannad, poolsaared, need, saared, laiud, madalikud, karid) tähistamiseks. Suhteliselt palju on teada ojanimesid. Leidub nii primaarset (nt *Kuzmanoja*) kui ka sekundaarset toponüümiat (*Pettääjänenäl luoto*), samuti determinandita kohanimedid (*Lauvas*), üksikjuhtudel ka terminnimesid (*Saari*). Toponüümide moodustamise printsiibid sarnanevad teiste läänemeresoome toponüümide moodustamise põhimõtetega. Nimede atribuut esineb ainsuse nimetavas (*Porrazoja*) või omastavas (*Külänoja*), determinant aga tavaliselt ainsuse ja harvem mitmuse nimetavas käändes (*Mohnii matalad*). Väga lähedased on vadjad ja arvatavasti ka ingerisoomed nimekujud, mistõttu nende algse keelelise kuuluvuse kindlakstegemine on sageli võimatu. Toponüümide alussõnad tähistavad antroponüüme, loodussõnu, kohasuhteid jm.

Lühendid

ee – eesti; Hev – Hevaha; is – isuri; Kol – Kolganpää; Kos – Koskove (Lomonossovo); Kur – Kurgola; Len – Lentisi; Log – Loga; L-suu – Laukaansuu; Mts – Metsäkylä; Pär – Pärspää; Rep – Repola; Ros – Rosona murrakuala; Ruu – Ruutsia; Saa – Saarove; Sav – Savimäki; sm – soome; Tam – Tammikondu; Tar – Tarinai; Uus – Uusikylä; vdj – vadjad; Vii – Viistina; vn – vene; Vol – Voloitsa; Vää – Väärinoja

Viited

- Ariste, Paul. 1960. Isuri keelenäiteid. *Soome-ugri keelte küsimusi* (Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused 5), 7–68. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Ernits, Enn. 2007. Isurite asualadest ja algkodust. Helen Koks & Jan Rahman (toim), *Õdagumeresoomõ kodo. Läänemeresoome kodu* (Võro Instituudi toimendusõq 20), 13–32. Võro: Võro Instituut.
- Ernits, Enn. 2020a. Vadjad asustusnimed. *Emakeele aastaraamat* 65 (2019). 23–62. <https://doi.org/10.3176/esa65.02>

- Ernits, Enn. 2020b. Vadja loodus- ja viljelusnimedest. Mariko Faster & Peeter Päll (toim), *Nimede kiiluvees. Pühendusteos Marja Kallasmaale 70. sünnipäevaks. ESUKA-JEFUL* 11(1). 163–211. <https://doi.org/10.12697/jeful.2020.11.1.08>
- Hamari, Risto, Martti Korhonen, Timo Miettinen & Ilmar Talve. 1996. *Suomenlahden ulkosaaret: Lavansaari, Seiskari, Suursaari, Tytärsaari* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 630). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IMS = Nirvi, Ruben Erik. 1971. *Inkeröismurteiden sanakirja* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae 18). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Konkova 2009 = Конькова, Ольга Игоревна. 2009. *Ижора: Очерки истории и культуры* (Коренные народы Ленинградской области). Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера); Центр коренных народов; Общество ижоры и води.
- Laanest, Arvo. 1966. *Isuri murdetekste*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Laanest, Arvo. 1997. *Isuri keele Nevaha murde sõnastik*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- LOZ = *Ленинградская область: Западная часть: Атлас для водителей*. 2001. Санкт-Петербург: Карта.
- NPI = *Народные песни Ингерманландии*. 1974. Эйно Киуру, Тертту Коски & Элина Кюльмясу (сост). Ленинград: Наука.
- Saar, Eva. 2016. Vene õigeusu esnimed vadja, isuri ja seto keeles. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 61 (2015). 167–186. <https://doi.org/10.3176/esa61.08>
- SPK = *Suomalainen paikannimikirja* (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 146). 2007. Sirkka Paikkala (päätoim). Helsinki: Karttakeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja I–III* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 62). 1992–2000. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Šlögina 2003 = Шлыгина, Наталя В. 2003. [Ижора:] Хозяйственные занятия и материальная культура. Евгений И. Клементьев, Наталя В. Шлыгина (отв ред), *Прибалтийско-финские народы России* (Народы и культуры), 595–608. Москва: Наука.
- Virtaranta, Pertti. 1967. *Lähisukukielten lukemisto* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 280). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VKS = *Vadja keele sõnaraamat = Vad'd'a tšeelee sõna-tširja = Словарь водского языка, 2., täiend ja parand tr*. 2013. Silja Grünberg (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

On the names of bodies of water and shoreline features in the Ingrian language

Enn Ernits

As a people living along the coast of the Gulf of Finland, the Ingrians had a rich set of place names for parts of this body of water, fishing grounds, and shoreline features (shores, peninsulas, capes, islands, islets, shoals, and reefs). A relatively large number of stream names are also known. Both primary toponymy (e.g. *Kuzmanoja*) and secondary toponymy (*Pettäjänenäl luoto*) occur, as well as place names without a determinant (*Lauvas*) and, in isolated cases, terminological names (*Saari*). Place names have been recorded predominantly from the Lower Lauga and Soikkola dialect areas. The principles of toponym formation are similar to those found in other Finnic toponymic systems. The attributive element of the name occurs either in the nominative singular (*Porrazoja*) or the genitive (*Külänoja*), while the determinant is usually in the nominative singular and only rarely in the nominative plural (*Mohnii matalad*). The name forms in Votic and Ingrian Finnish are very close, which often makes it impossible to determine their precise linguistic origin. The lexical bases of the toponyms denote anthroponyms, natural features, spatial relations, and other semantic categories.

Liivi külanimed Kuramaa ja Liivimaa maastikel

Valts Ernštreits, Karl Pajusalu

Kohanimedele tähistamisel avalikus ruumis on peale otsese koha osutamise ülesande veel mitmeid muid ühiskondlikke ja kultuurilisi funktsioone, nagu haldus- ja võimuhete osutamine ning paikkonna kultuuriloolise ja keelelise eripära näitamine. Millist või kui mitut nimekuju märgitakse teeviidal, sõltub tänapäeval esmalt riigi seadusandlusest, selle kõrval aga ka ühiskonna traditsioonidest. Mitmekeelsetel aladel võib sageli olla ühel kohal mitu erinevat nimetust ning siis on suuresti võimukandjate otsustada, kas ja milliseid nimekujusid teetähistel märgitakse. Liivikeelsete kohanimedele esitamise Lätis ajalooliste liivi alade teesiltidel on olnud pikem protsess, mis on jõudnud nähtavate tulemusteni alles viimastel aastatel (vt Kļava & Ernštreits 2022).

Veebruaris 2023 sai Talsi ja Ventspilsu maakonna piiril paika esimene liivikeelne teetäht, 2023. aasta lõpus aga paigaldati Kuramaa liivi rannaküladesse viivatele maanteedele kakskeelsed sildid, kus lätikeelse kohanime

Lāti- ja liivikeelsed teeviidad Talsi ja Ventspilsu maakonna piiril (foto: Valts Ernštreits)

all seisab samal märgil ja sama suures kirjas ka liivikeelne külanimi. 2025. aasta märtsis avati esimene liivikeelne teeviit ka Põhja-Lätis Vidzeme ajaloolisel liivi alal, kui Aģe jõe tähistavale viidale lisati jõe ajalooline liivikeelne nimi Aģjoug.

Liivikeelsete teesiltide panekule on eelnenud süstemaatiline liivikeelsete kohanimede kogumistöö ja andmekogu loomine (vt Ernštreits 2023). Selle töö tulemusi võtab kokku hiljuti valmis saanud liivi kohanimede kataloog (Ernštreits, Dambergs & Šuvcāne 2024). Järgnevalt vaatame selle kataloogi ja varasemate uurimuste põhjal Kuramaa liivi külanimede tähendust liivi rannamaastikel. Artikli teises osas laiendame liivi päritolu külanimede vaatlust Salatsi ja laiemalt Vidzeme liivi ajaloolistele aladele. Jälgime, kuidas kajastub Kuramaa ja Liivimaa liivi külanimedes neid ümbritsev maastik ning kuidas võib sellega seotud olla asustuslugu.

Peeter Päll on seni suurimas Eesti kohanimede koondeoteses „Eesti kohanimeraamat“ (KNR), mille koostajaid ja toimetajaid ta on, käsitlenud mitmeid Eesti naabruses esinevaid liivi algupäraga kohanimisid, olgu see kirjutus siis täienduseks tema selleteemalistele väärtuslikele uurimustele.

Kuramaa maastik liivi rannakülade nimedes

Liivi küladeks on traditsiooniliselt peetud 14–16 küla Põhja-Kuramaa rannal. Kura poolsaare põhjatipus asub neist suurim – *Kūolka* (lt *Kolka*), sellest lõuna pool Liivi lahe ehk liivi keeles *Piški mer* 'Väikese mere' rannal paiknevad *Māgkilā* (lt *Uši*), *Mustānum* (*Melnsils*) ja *Gipk* (*Gipka*). Enamik kuraliivi külasid asub *Sūr mer* 'Suure mere' ääres Läänemere avarannal. Need on *Kūolka* poolt vaadates *Vaid* (*Vaide*), *Sānag* (*Saunags*), *Pitrōg* (*Pitrags*), *Kuoštrōg* (*Košrags*), keskne idaliivi küla *Irē* (*Mazirbe*), sellest edasi lääne pool *Sīkrōg* (*Sīkrags*), *Ūžkilā* (*Jaunciems*) ning kunagi suurimaid liivi külasid *Īra* (*Lielirbe*). Lääneliivi külad on *Pizā* (*Miķeltornis*), *Lūž* (*Lūžņa*) ja *Paņikmō* (*Oviši*). Nende külade asukohta maastikul võivad iseloomustada läbipaistvalt rohkem kui pooled külanimed: *Kūolka*, *Māgkilā*, *Mustānum*, *Vaid*, jõgedele osutavad *Irē* ja *Īra*; oletavalt on ka lääneliivi *Lūž* ja *Paņikmō* ning *rōg*-lõpulised külanimed osutanud külasid ümbritseva looduse või külade asendi eripära. Vaatleme neid kohanimisid Kuramaa põhjaosa rannamaastike taustal.

Kūolka, lt *Kolka* (< läänemeresoome **kolka*), vrd sm *kolka* 'nurk, sopp; kolgas', ee *kolgas* 'kõrvaline maanurk' (EES: *sub kolgas*; vrd KNR: *sub kolga*²).

Liivi randa tähistav
kakskeelne tee-
viit Kuramaal
(foto: Valts
Ernštreits)

Liivlased on küla seostanud Kolka poolsaarega: *Kilā Kūolka nanā jūsõ* 'küla Kolka nina juures'. Tegemist on selgelt läänemeresoomelise maastikusõnaga, millele leiab kõrvutusainest Eesti kohanimedes, nagu Kolga, Kolkja jm.

Liivi rahvaetümoloogias seostatakse küla nime verbiga *kūolõ* 'koolema, surema', seletades selle päritolu mitmes liivi muistendis ja ka luuleteoses muistse lahinguga liivlaste ja sakslaste vahel, mille lõpus olevat liivlane hüüdnud vaenlasele: *kūol ka!* 'sure kah!'. Sellele rahvasuus levinud loole on tuge andnud tõsiasi, et küla lähedal asub Kūolka neem kohas, kus saavad kokku avameri ja Liivi laht ning selle veealuseks jätkuks on ca 5 km pikkune veealune madalik, mis pidevalt muudab oma asukohta ning seetõttu ohustab merel seilavaid laevu. Kūolka neeme ümbrust peetakse Läänemere üheks suurimaks laevade kalmistuks ning neeme skandinaaviapärase nimetus *Tumisnis* ~ *Domesnäs* ~ *Domesnes* on seetõttu ka vanimaks kohanimeks Lätis, mida on mainitud juba Mervalla ruunikivil 1040.–1060. aasta paiku (vt Sö198 Mervalla; Mervalas rünakmens).

Meremadalikuga seostatavat etümoloogilist võrdlusainest pakuvad samuti liivi sõnad *kūolma* 'koole, koolme' ja *kōla* 'saar, madalik'.

Mägilä, lt **Uši**, ka **Kalna Krusti**. Liivikeelsele nimetusele *Mägilä* 'Mäeküla' vastab vaid osaliselt lätikeelne *Kalna Krusti* 'ristimägi; mäeristmik'. Liivi keeles tähendab *mäg* 'mägi' nii suuremat kõrgendikku kui ka maastikul suhteliselt kõrgemat kohta.

Mägkilä kõrval madalamas kohas asub **Luoikkilä**, lt **Lejas Krusti**. *Luoik* on liivi keeles säilitanud laiema tähendusvälja kui ee *loik* (vt EES: *sub loik*), tähistades nii nõgu, madalat soist kohta kui ka üldisemalt orgu. Seega *Luoikkilä* võiks eesti keelde tõlkida kui 'Oruküla', läti *Lejas Krusti* vasteks oleks 'Ristiorg' või 'Oruristmik'.

Mustānum, lt **Melnsils**. Küla nime saab tõlgendada musta nõmmena (vrd sm *nummi*, ee *nõmm*), kuid liivi keeles on *num* 'nõmm' peale nõmme ja kõrge palumetsa hakanud tähendama kanarbikku, sama germaanipärane *nõmm*-sõna tähendusareng on toimunud ka Saare- ja Hiiumaal ja teistes Edela-Eesti murretes (vt EMS: *sub nõmm*). Ka läti keeles võib sõna *sils* 'nõmm' tähendada kanarbikku või esineda taimenime osana, nt *mārsils* 'aed-liivatee'.

Vaid, lt **Vaide**. Selle Kūolka kõrval esimese nn suure mere ääres asuva idaliivi küla nimetust on seostatud liivi sõnaga *vait* 'vahe'. Kohalikest liivlastest on kirja pandud külanime seletus: *Vait Kūolka – Sānag vail* 'Vahekoht Kūolka ja Sānagi küla vahel' (Ernštreits, Dambergs & Šūvcāne 2024: 65). Tegu on ajalooliselt võrdlemisi uue liivi külaga, kus aga nähtavasti kõrvalise asendi tõttu püsis liivi keel argikeelena kõige kauem. Sarnaseid etümoloogilisi arenguid võib täheldada ka mujal liivi kohanimes, nt *Pūolvai* 'Poolevahe' on Pizā ja Īra küla vahel asuva talu nimi.

Irē, lt **Mazirbe**, liivi keeles ka *Irāj*, *Piški Īra* 'Väike Īra', *Kilā Irāj jougaigās* 'küla Irē jõe ääres'. Küla ja jõe nimed on tihedalt põimunud, millele viitab osalt ka viide *Īra* jõe väiksemale öele kohanimes *Piški Īra*.

Īra, lt **Lielirbe**. See kunagine liivi suurküla on saanud ilmselt oma nime-tuse *Īra* jõe järgi, mis võib lähtuda läänemeresoome sõnast **hirvi*, *Īra joug* oleks siis algselt 'Hirve jõgi'. Sõna on laenatud balti keeltest läänemeresoome algkeelde ning sellel on erinevaid tähendusarenguid. Kuraliivi keeles on *īra* varem tähendanud ka metskitse, nagu ka preisi häälikulooliselt vastav sõna *sirwis*. Salatsiliivi keeles on *ira* 'täkk', vrd leedu *širvis* 'hall hobune, kimmel'. Kõigis põhja- ja idapoolsetes läänemeresoome keeltes on *hirvi* aga põder. Nähtavasti on sõna laenatud balti keeltest algselt suure isaslooma tähenduses. (Vrd Junntila 2015: 92; KNR: *sub hirv*)

Külad muistsete teede ääres

Jõesid olid kunagi olulised veeteed: nii nagu muudki läänemeresoomlased, elasid ka liivlased peamiselt jõgede ääres või nende lähikonnas. Kuramaal sai mööda mereranda liikuda ühest külast teise, kuid muistseid teid läks ka läbi nõmmede ja üle luiteküngaste (lv *kõnka* 'luide'). Selliseid teid on liivi keeles kutsutud *riek* 'tee', salatsiliivis *räk*, vrd sm *retki* (EES: *sub retk*).

Mitme liivi küla nimes esineb lõpp *-rõg*, mille vasteks on lätikeelses nimes *rags* 'sarv, (maastikusõnana) poolsaar, maanina'. Kuigi kohanimed lõpuga *-rags* 'sarv' on Läti rannikul üsna levinud ka kunagi liivlaste asustatud aladel, nt *Labrags*, *Mērsrags*, *Ķirkrags*, *Ķurmrag*s, on Kuramaa liivi rannas nende võimalik pärinemine läti keelest siiski kaheldav – kui mujal on need kohanimed seotud maastikus esilduvate maaninade ehk neemedega, siis liivi rannas vastavad maastikuvormid puuduvad. Liivlased on oma *-rõg* lõpuga külanimesid seostanud ja seletanud ikka teedega.

Sīkrõg, lt **Sīkrags**, mida juba 1387. aastal on mainitud kui *Sigkeragke*, on rahvaliku liivikeelse nimega olnud *Sigāriek* 'Seatee' või *Sigād riek* 'Sigade tee' (Ernštreits, Dambergs & Šuvcāne 2024: 46).

Pitrõg, lt **Pitrags** kohta on liivlased näiteks arvanud, et *võlļi suggõn sõnāst „pitkā riek“* 'oli tekkinud sõnast „pikk tee“' (Ernštreits, Dambergs & Šuvcāne 2024: 59). Kui mõnel juhul võibki lätikeelses külanimes olev *rags* 'maanina' olla maastikuliselt motiveeritud, on liivikeelsed nimetused olnud liivlastele mõistetavad ikkagi liivi keele kaudu.

Külanime seos maastikuga võib olla mõnikord kaudsem, kuid ometi selle eripära iseloomustada. Nii on Sīkrõgi küla üht eraldiseisvat osa nimetatud **Sāskkilā**, lt **Seskciems**. See lähtub varasemast talunimest *Sāsk*. Salatsiliivi keeles on *sāsk* 'sääsk', varem oli sõna tuntud ka kuraliivi keeles. Eestis on mitu *Sääsküla* (KNR), mille nime päritolu on seostatud nii kihulase, sääse kui ka merikotkaga. Kuigi liivi külanimi ei viita otseselt selle asendile, võis see tähistada sääserikast kohta. Teine võimalik seletus on siiski, et *Sāsk* oli küla esimese talu peremehe hüüdnimi.

Suure lääneliivi küla **Piza**, lt **Miķeltornis**, van **Pize** liivikeelset nimetust on ühendatud lääneliivi *põõsas*-sõna vormiga *pīzō*, nii võiks külanimi tähendada algselt põõsastikku või üldisemalt metsast paika (Ernštreits, Dambergs & Šuvcāne 2024: 33). See kõrvutus on siiski häälikulistel põhjustel kaheldav. Pigem võiks näha seost soome-ugri **pise*-tüvega, mille tuletised on ee *pista*,

lv *pistõ* ning ka sm *pysyã*, ee *püsida* (vrd Häkkinen 2004: 933). Tegemist on vana lääneliivi asustuskeskusega, kuhu ehitatud tuletorni hakati kutsuma läti keeles *Mikeļtornis* ehk Mihkli torniks.

Mõeldav on otsida sidet asendiga maastikul ka teiste kunagiste suurte läaneliivi külade **Lūž**, lt **Lūžņa** ja **Patīkmō**, lt **Oviši** nimedes. Küla ja jõenime **Lūž** ja ka selle pikemale, läti keeles püsunud kujule Lūžņa leiab kõrvutusainest lõunaeesti murretest. Lõunaeesti murdesõna *luus* : *loosi*, mida on arvatud vanavene laenuks, tähendab madalat veeloikudega maad, lompi (vt KNR: *sub* Loosi), *luusna* kinnikasvanud jõekäär, endist jõesängi ning mõnel pool ka sügavat veelompi (EMS: *sub* luusna). Liivi argikeeles neil sõnadel paraku vastet ei ole.

Lūži nime on seostatud ka Balti taustaga ning läti tüvega *lūzt* 'murduda', *lūžņa* 'murd; puumurd' (Boiko 1989: 36). Siin on oluline nentida, et Lūži jõe paralleelnimena on kasutatud ka nime *Nabāl joug*. Selle jäänukeid ja paralleele võib täheldada nii liivi keeles (nt *Nabal joug*, ka *Nabalūrğa* – oja Pizās, ja *Nabal* – talu Pizās; *Nabald*, *Nabal jōra* – soo Īras) kui ka läti keeles – jõenimena *Nabele*, *Nābeļupe*, *Nobeļe* ja talunimes *Nabeļkrogs*. Võimalik, et algupärane jõe ja hiljem ka küla nimi on ajapikku liivi keeles asendunud läti keelest pärit nimega.

Paṭīkmō on kõrvutatav Eesti kohanimega Patika, mida on seletatud maastikusõnaga *padu* 'madal soine koht' (KNR: *sub* Patika²). Sõna *padu* võib eesti murretes liivi ajaloolisel kontaktalal tähistada ka rägastikku või tihnikut (EMS: *sub* padu). Samas võib Paṭīkmō varasem üleskirjutatud saksapärase kjuju *Paticken* viidata hoopis balti päritolule ning liivi päritolu on säilitanud küla tänapäevane lätikeelne nimi *Oviši*, mis on struktuurilt liivipärane, selle puhul on oletatud seost liivi sõnatüvega *o'v* 'okas' (Laumane 1996).

Nüüd, kus liivi külade nimed on teesiltidel jäädvustatud, on nende teadvustamine ja tähenduse mõtestamine abiks rannamaastike ja nende asutuslooo nähtavaks tegemisele. Liivi rannakülade nimed kajastavad sageli külade asendi eripära. Peale maastikusõna kasutuse on tavaline külanimes viitamine konkreetsele maastikuobjektile, nagu *Īra* puhul 'küla Īra jõe ääres', või küla asendi kirjeldamine suhtes muu asutusega, nagu *Vaid* vaheküla nimena.

Liivi algupära kohanimed ajaloolisel Liivimaal

Erinevalt Põhja-Kuramaast, mille rikkalikud liivi kohanimed koguti liivi emakeelsete keeleteadlaste abil 20. sajandil, oli Põhja-Lätis Liivimaa ehk Vidzeme liivi asualal võimalik talletada kohanimed otse liivi keelest kuni selle hääbumiseni 19. sajandi teisel poolel. Hiljem on seal kirja pandud läbinähtavalt liivipäraseid külanimesid kohalikust läti murdekeelest ehk läti keele liivipärasest murdest (vt Pajusalu & Winkler 2011). Need külanimed on siiski väärtuslikuks võrdlusmaterjaliks Kuramaa liivi külanimedele uurimisel.

Väheseid salatsiliivi külanimesid, mis on 19. sajandi keskel talletanud A. J. Sjögren kohalikele liivi keeleteadlastelt, on *Salats* ja *Püög*. Mõlemad on seotud jõega, mille ääres on need liivi asustuskeskused asunud.

Salats, sks **Salis**, lt **Salaca** (SLW: 171) on Salatsi jõe ääres asunud küla, mis tänaseks on kasvanud Salacgrīva ehk eesti keeles Salatsi linnaks. Salatsi on ka piirkonna ajaloolise kihelkonna nimetus. Peeter Päll on osutanud, et sõnal on ilmselt vana balti või veel vanem indoeuroopa alus, kuigi samas on peetud võimalikuks sõna liivi päritolu. Kindel on aga see, et algselt on tegemist jõenimetusega, mis on andnud nime jõeäärsele asulale ja kogu laiemale piirkonnale. (KNR: *sub* Salatsi)

Püög 'Püha(küla)', sks **Neu-Salis** (SLW: 162) on teine Salatsi piirkonna kohanimi, mis on talletatud kohalikele liivi keelest, selle lätikeeelne vaste on *Svētciems* 'Pühaküla'. See küla asub *Svētupe* 'Pühajõe' ääres. Liivikeelse nimekuju lõpul olev *-g* võib viidata, et tegu on lühendvormiga pikemast salatsiliivi nimekujust *Püajoug* 'Pühajõgi'. Teine tõlgendusvõimalus on, et *-g* osutab sõnas esinenud larüngaalset häälikut, mille tähistamiseks polnud Sjögrenil erimärki. Igal juhul on kindel, et jõenime järgi said nime ka selle ääres paiknenud asula ja mõis. (Pajusalu & Winkler 2011: 179)

Kohale maastikus viitavad samuti iseloomuliku liivipärase struktuuriga külanimed, nagu **Ainaži** 'Heinaste', mis on 1839. aastal üles kirjutatud kujul *Ainasch*, vrd saksa *Haynasch*. Seda kohanime on seostatud liivi sõnaga *āina* 'hein' või *āinaži* 'ainus, üksik'. (KNR: *sub* Heinaste) Ainažiga sarnase struktuuriga asustusnimed on ka **Kuiviži** ja **Vangaži**. Kuiviži on kohalikus eesti keelepruugis *Kuiste*; samakujuline külanimi esineb Saaremaal Valjala kihelkonnas, on arvatud, et see on algselt osutanud kuiva paika (KNR: *sub* Kuiste). *Vangaži* tüvisõna *vanga* on tähendanud Liivimaa liivi keeles jõeluhta, kuraliivis

on selle vasteks *vang*, sõna on tuntud ka lõunaesti murretes ja Häädemeestel (vt Pajusalu & Winkler 2015: 24).

Salatsi ümbruses ja mujal ajaloolisel Liivimaa liivi alal esineb tänaseni arvukalt kohanimedid, millele vastavad liivikeelsed maastikusõnad. Need sõnad võivad osutada veekogusid, nagu *Urga* ja *Jugla*, mere- ja jõeäärseid alasid, nt *Rankuļi*, *Aģe*, *Vangas*, kõrgendikke, nt *Kangari* ja *Selgas*, metsaseid alasid, nagu *Lāņi*, ning põlde ja nurmesid, nt *Nurmi* ja *Nurmiži*. (Vt Pajusalu & Winkler 2015)

Apellatiivi **Urga** sisaldavad nimed tähendavad esmaselt veekogusid, kuid võivad olla muutunud ka asustusnimedeks või nende üheks komponendiks. *Urga* on üldse sagedasemaid apellatiive Põhja-Läti liivi külanimesed. Selle põhitähenduseks on liivi keeles 'väike jõgi' või 'vesine madalik', vrd salatsiliivi *ūrg* 'oja, vesine org' (SLW: 212), kuraliivi *ūrga* 'oja' (LELS: 347). Läti keeleajaloolased on püüdnud seda maastikusõna seletada ka balti algupäraga (Karulis 1992: 456; vt ka Balode & Bušs 2007: 35; Balode 2015: 64). Nähtavasti on see põhjus, miks Kersti Boiko (1993) ei vaatle *urga*-sõnu üldse oma põhjalikus läti liivipäraste kohanimede apellatiive käsitlevas väitekirjas. Läänemeresoome keelte uurijad on aga olnud kindlad sõna soome-ugrilises algupäras ning pidanud seda liivi keelest laenatuks läti keelde (vt SSA: 376 *sub* urkama; Faster 2009, 2020). Nagu liivi päritolu läti maastikusõna *kangars* 'piklik mägi, voor', on ka *urga* levinud eelkõige kunagistel liivi asualadel, aidates nii kaardistada selle ajaloolist ulatust (vt Ernštreits 2023: 67). Põhja-Läti Vidzeme liivi alal esinevad külade või suuremategi asulate nimed *Urga*, *Umurga*, *Lēdurga* jt (vt Pajusalu & Winkler 2015: 23–24). Kuramaa liivi rannale on iseloomulik sõnakuju *ūrga*, seal on mitu talu, mille nimi on *Ūrga* (Ernštreits, Dambergs & Šūvcāne 2024: 140), samuti kannavad Kuramaa liivi keeles *ūrga* nime hooajalised, kuumal suvel kuivavad ojad.

Liivlaste ajaloolisel asualal on levinud ka apellatiiv **Jugla**. Seda leiab Riia, Sigulda ja Mazsalaca ümbruses kujul *Jugla* ~ *Jogla* ~ *Jugliņa*. Ehkki nimi on seotud liivi tüvega *jog* ~ *joug* 'jõgi' ja tähistab peamiselt jõgesid või ojasid, võib lõpp *-la* viidata siiski varasemale jõeäärsele asustatud alale, mis on hiljem saanud jõe või oja nimeks. (Vt ka LGIA)

Rand-sõna kasutamine liivipärastes asustusnimedes osutab samuti asendile maastikus, kuid siin torkab silma erinevus Liivi- ja Kuramaa liivi asustuspildis – Liivi lahe idakaldal esineb kohanimedid, nagu *Randas* (vrd ee *Ranna*), *Rankuli* 'Rannaküla' ja *Rankuļrags* 'Rannaküla neem' (Pajusalu & Winkler

2015: 23), kuid Kuramaa liivi alal on ainult uuemaid *Rānda*-nimelisi talusid. Võib arvata, et selle põhjuseks on paljude Kuramaa liivi külade lähedus mere-rannale, Liivimaal asusid aga liivi muinaskülad enamasti merest mõnevõrra eemal. Sjögreni salatsiliivi keelejuhid eristasid *joug aǵnikad* 'jõeäärsed' ja *mār aǵnikad* 'mereäärsed' liivlased (SLW: 41). Samas esineb *rand*-algulisi kohanimesid Vidzeme liivi alal sisemaal, märkides algselt ilmselt siseveekogudega määratud piire maastikul (vt Pajusalu & Winkler 2015: joonis 2).

Pal(te)-algulised kohanimed võivad Põhja-Lätis pärineda salatsiliivi keelele omasest maastikusõnast *pāld*, mis on tähendanud nii kõrget veekogu kallast kui ka üldisemalt mäge või mäerinnakut, nt *Palciems*, *Palteskalns*, *Paldaži*. Sellele vastab sm sõna *palle* samades tähendustes (SSA 2: 302).

Aǵe on ajaloolisel Metsapoolle ja Koiva liivi asustuse piiril paikneva jõe ja järve nimetus, mille vasteks on salatsiliivi keeles *aǵa* ~ *aǵ* 'äär, kallas, külg', kuraliivis *aigā* 'äär'. Sõna läänemeresoome lähtevorm on **akja* (vt EES: *sub ai*). Lõuna-Eesti kohanimes *Ahja* jms on oletatud sama algupära alusvormi (vt KNR: *sub Ahja*), kuid liivi kunagistel aladel ei ole see teadaolevalt asustusnimeks kujunenud või esineb *aija*-tüvelisena, vrd *Aijaži* (küla) ja *Aǵe* kirja-panek aastast 1655 kujul *Ayia* (SLW: 43).

Kangari ja **Selgas** on Salatsi liivi alal merelähedased kohad, mis osutavad kõrgendikke (Winkler & Pajusalu 2015: 23–24). Mõlemad on läänemeresoome sõnad, vrd sm *kangar*, *kankari* (SSA 1: 298–299), *selkä* (SSA 3: 167), mis on liivi keele kaudu saanud ka kohaliku läti murdekeele sõnadeks.

Aǵe jõe läti- ja liivikeelne viit (foto: Valts Ernštreits)

Kāngar tähistab nii liivi keeles kui ka apellatiivina liivi ajaloolistel aladel eelkõige pikliku kujuga mäge. Selliseid kohanimesid leiab läti keelde mugandatuna nii Salatsi liivi alal (*Kangari*, *Kangarkalns*) kui ka mujal Vidzeme liivlaste ajaloolistel asualadel (*Lielie Kangari* Riia lähedal, *Kangarpurvs* Baldone lähistel, *Kangarkalns* Līgatnes, *Kangari* Mālpilsī juures jm; vt ka LGIA). Kuramaa liivi külades on *Kāngar* levinud talunimena (Ernštreits, Dambergs & Šūvcāne 2024: 124) ja on ka põhিনিmetus liivi ranna maastikku vormivate pikkade metsastunud luidete tähistamiseks.

Selga liivi laensõnana tähendab tänapäeva läti keeles mereselga, ulgumerd kui ka maismaal seljandikku, olles nii võrreldav eesti *Selja*-kohanimedega (vt KNR: *sub* Selja). Seost *selg*-tüvega on oletatud samuti mõne muistse liivi asula (*Satsele*, *Kubesele* jm) nime osana.

Lān 'laas' on salatsiliivi keeles tähendanud madalat metsast piirkonda, *lān mā* kõnnumaad. Sõna esineb kuraliivi keeles kujul *lōņtš*, soome keeles *lansi*, täpne vaste ilmneb Lääne-Eesti murdes. Külanimeks oli *Lāņi*, tänapäeval on seal *Lānu muiža*. Samatüvelisi asustusnimesid esineb veel piirkonna põhjaosas. (Pajusalu & Winkler 2015: 23–24) Ka Kuramaal võib täheldada sama tüve esinemist, kuigi mõnevõrra erineval kujul, näiteks talunimes *Lōz* (lt *Lāži*).

Nurm 'põld, nurm' on viljeldud maade keskel asuva mitme ajaloolise liivi külanime tüvisõna. Põhja-Lätis Liivimaal esinevad kohanimed *Nurmi*, *Nurmiži*, selliseid asustusnimesid on ka Kuramaal, nagu liivi *Nurmmōizō*, vrd lt *Nurmuiža*, ka *Nurme* Talsi linna lähedal. Samas on tähelepandav, et *nurm*-tüvega küla- ega talunimesid ei ole Kuramaa liivi rannas. See võib olla põhjustatud asustusloost, nendes külades ei ole olnud suuri põlde ega nende järgi eristatud talusid.

Külanimedepuhul on asjakohane vaadelda ka *kūla*-sõnast lähtunud nimeosisega kohanimesid. Kuramaa liivi keeles on läänemeresoome **kūla* saanud kaju *kilā* (LELS: 119), salatsiliivi keeles *ķula* (Sjögrenil *tjula*, vt Winkler & Pajusalu 2018: 239). Kuramaa liivi rannas esineb *kilā* küla keskel paikneva talu nimetuses *Kilāsīdām* 'Kūlasūda' (Ernštreits, Dambergs & Šūvcāne 2024: 125). Liivimaa liivi alalt on tuntud külalähedasi loodusobjekte tähistavad *ķulaurga* 'Kūlaoja' ja *ķulnīt* 'Kūlaniit' (Pajusalu & Winkler 2015: 23–24). Põhja-Lätis leidub ka lõpposisega *ķule* ~ *kule* külanimesid, nagu *Kuiķule*, *Puikule* jt.

Kokkuvõtteks

Nii Kuramaal kui ka Liivimaal on liivi ala külanimed saanud enamasti oma nime ümbritsevast maastikust või eripärasest asendist selles. Esimene oluline erinevus kahe ajalooliselt paremini jälgitava liivlaste asuala kohanimedes tuleneb siiski juba sellest, et ainult Kuramaalt on liivikeelseid kohanimesisid süstemaatiliselt kogutud, Liivimaa liivi asualade nimetused on teada enamasti vaid kohaliku läti murdekeele kaudu. Salatsi ümbruse liivlastelt koguti küll põhjalikumalt nende liivi keele sõnavara, kuid kohanimesisid talletati piiratud. Ometi on ka paljud läti kohalikust keelepruugist talletatud kohanimesisid tänaseni läbipaistvalt liivipärased ning sageli lahti seletatavad liivi maastikusõnade abil, pakkudes nii täiendust ja väärtuslikku kõrvutusainest Kuramaa liivikeelsetele kohanimedele.

Tähelepanдавaks ühisjooneks Liivi- ja Kuramaa külanimede semantilises motiveerituses on sage seos jõenimedega. See tuleneb sarnasest asustusloost – liivi vanimad asustuskeskused paiknesid jõgede ääres. Lisaks jõgede ääres asumisele iseloomustab liivi külasid nende suhteline lähedus merele. Siiski vaid Põhja-Lätis ajaloolise Metsapoolse ja Koiva liivi aladel on külanimede järgi näha sisemaa ja ranna asustuse eristumist, seal võidi otse rannal asuvat küla kutsuda ka rannakülaks, nagu see on nõnda olnud ka põhjapoolses naabruses Häädemeeste kihelkonna alal. Kuramaa liivi külade nimedes tuleb aga esile nende võimalik seos muistsete teedega ja *Vaid* küla korral selle asend varem tekkinud suuremate külade vahel.

Liivi külasid rajati kõrgematesse kohtadesse. *Mägkilā* 'Mäeküla' on teada küll ainult Kuramaalt, kuid Liivimaal on mitmete teiste kõrgendike nimedega külasid, omapärasena eristuvad Põhja-Läti *pal(te)*-algulised nimed, mis võivad olla seotud salatsiliivi sõnaga *pāld* 'mägi', mida ei ole fikseeritud kuraliivist. Samuti apellatiivi *kangars* ja eriti *selga* ~ *-sel* sisaldavad nimed viitavad asustuse paiknemisele kõrgendikel.

Põhja-Läti liivi aladel on külanimedes näha ka metsa- ja viljelusalade vastandus, eriti levinud on *laan-* ja *nurm-*tüvega asustusnimed. Asendit maastikus osutavad ka kohanimesisid nagu *Sotagi* 'Sootaga' ja *Menkuļi* 'Männiküla' Limbaži ümbruses. Kindlasti saab siin tulevikus leida veel rohkem võrdlusmaterjali, kui võtta süstemaatilise vaatluse alla talunimed ning jälgida, kuidas kajastub talude nimetustes nende paiknemine külas ja muud asustusloose seigid.

Liivi külanimedele ja muude asustusnimedele uurimine annab võimaluse õppida tundma piirkondade looduslikku eripära ja samuti asustuslugu. See ei ole tähtis ainult ajaloolises perspektiivis, ka praegu ja edaspidi toimuvate muutuste mõtestamiseks ning uute sobivate kohanimedele leidmiseks on kasu seniste kohanimedele ja nende tähenduste tundmaõppimisest.

Nimede taustalugu on sisukaks täienduseks liivikeelsetele teesiltidele, mida on alates aastast 2023 hakatud panema Läti teedele. Praeguseks on tähistatud liivi kohanimed Liivi rannas Kuramaal, töö aga jätkub ka Vidzeme liivi alal, kus 2025. aastal liivi pärandi päeva tähistades sai esimesena teeviitadele talletatud *Age jõe* liivikeelne nimi *Agjoug*. Need liivikeelsed teesildid ei teeni üksnes ajaloo teadvustamise eesmärki, vaid võivad saada teeviitadeks unustatud tähenduste juurde.

Lühendid

ee – eesti keel; lt – läti keel; lv – liivi keel; sm – soome keel

Viited

- Balode, Laimute. 2015. Criteria for identifying possible finnicisms in Latvian toponymy. Santeri Junntila (ed), *Contacts between the Baltic and Finnic languages* (Uralica Helsingiensia 7), 49–73. Helsinki: University of Helsinki.
- Balode, Laimute & Ojars Bušs. 2007. On Latvian toponyms of Finno-Ugrian origin. Ritva Liisa Pitkänen & Janne Saarikivi (eds), *Borrowing of place names in the Uralian Languages* (Onomastica Uralica 4), 27–44. Helsinki.
- Boiko, Kersti. 1989. Par Ziemeļkurzemes lībiešu zvejniekiem vietvārdiem. *Par lībiešu vēsturi, kultūru un situāciju mūsdienās*, 36–47. Rīga: Lībiešu kultūras savienība.
- Boiko, Kersti. 1993. *Baltijas jūras somu ģeogrāfiskie apelaīvi un to relikti Latvijas vietvārdos*. Disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Latvijas zinātņu akadēmija, Latviešu valodas institūts. Rīga.
- EES = Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar. 2012. *Eesti etimoloģiasõnaraamat*. Iris Metsmägi (peatoim). Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://arhiiv.eki.ee/dict/ety/> (08.01.2026).
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat*. <https://arhiiv.eki.ee/dict/ems/> (08.01.2026).
- Ernštreits, Valts. 2023. Liivi kohanimedele andmebaasi kujunemine. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 68 (2022). 52–71. <https://doi.org/10.3176/esa68.03>
- Ernštreits, Valts, Pēteris Dambergs & Baiba Šūvcāne. 2024. *Lībiešu vietvārdu katalogs*. Rīga: Latvijas Universitātes Lībiešu institūts, Līvōd ilma.

- Faster, Mariko. 2009. Obscure place names elements *ura* and *ora* in South Estonian. *Linguistica Uralica* 45(4). 299–306. <https://doi.org/10.3176/lu.2009.4.05>
- Faster, Mariko. 2020. *Hargla kihelkonna vetenimed Eesti-Läti piirilal* (Dissertationes philologiae esthonicae Universitatis Tartuensis 47). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Häkkinen, Kaisa. 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.
- Junttila, Santeri. 2015. *Tieden kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa: Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/158777>
- Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca I–II*. Rīga: Zinātne.
- Kļava, Gunta & Valts Ernštreits. 2022. Livonian in the linguistic landscape. *ESUKA-JEFUL* 13(1). 207–232. <https://doi.org/10.12697/jeful.2022.13.1.08>
- KNR = *Eesti kohanimeraamat*. 2016. Marja Kallasmaa, Evar Saar, Peeter Päll, Marje Joalaid, Arvis Kiristaja, Enn Ernits, Mariko Faster, Fred Puss, Tiina Laansalu, Marit Alas, Valdek Pall, Marianne Blomqvist, Marge Kuslap, Anželika Šteingolde, Karl Pajusalu & Urmas Sutrop (koost). Peeter Päll & Marja Kallasmaa (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. [https://arhiiv.eki.ee/dict/knr/\(08.01.2026\)](https://arhiiv.eki.ee/dict/knr/(08.01.2026)).
- Laumane, Benita. 1996. *Zeme, jura, zvejvietas: Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē*. Rīga: Zinātne.
- LELS = Viitso, Tiit-Rein & Valts Ernštreits. 2012. *Līvõkīel-ēstikīel-leṭkīel sōnārōntōz = Liivi-eesti-läti sõnaraamat = Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca*. Tartu: Tartu Ülikool, Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- LGIA = *Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāze*. Publiskā versija. 8. izdevums. <https://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/> (08.01.2026).
- Mervalas rünakmens*. Vēsture. https://vesture.eu/Mervalas_rünakmens (08.01.2026).
- Pajusalu, Karl & Eberhard Winkler. 2011. Salatsi liivi kohanimed keelekontaktide kajastajana. *Keel ja Kirjandus* 53(3). 176–189.
- Pajusalu, Karl & Eberhard Winkler. 2015. Salatsiliivi maastikusõnad Põhja-Liivi kohanimedes. *Eesti Loodus* 6–7. 22–25.
- SSA 1 = *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja 1*. 1992. Erkki Itkonen (päätoim). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSA 2 = *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja 2*. 1995. Ulla-Maija Kulonen (päätoim). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSA 3 = *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja 3*. 2000. Ulla-Maija Kulonen (päätoim). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- SLW = Winkler, Eberhard & Karl Pajusalu. 2009. *Salis-livisches Wörterbuch* (Linguistica Uralica. Supplementary Series 3). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus. <https://doi.org/10.3176/lu.2009.3S>
- Sö198 Mervalla. Internet Archive Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20080510074608/http://web.telia.com/~u58110628/so198mervalla.html> (08.01.2026).
- Winkler, Eberhard & Karl Pajusalu. 2018. *Salis-Livisch. II. Grammatik und Wörterverzeichnis: mit einem Anhang zu den salis-livischen Sprichwörtern* (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 89). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag in Kommission.

Livonian village names in the landscapes of Courland and Livonia

Valts Ernštreits, Karl Pajusalu

The article examines Livonian village names in the landscapes of Courland and Livonia (Vidzeme), focusing on how village names reflect settlement history and the characteristics of the natural landscape, and on how the visibility of Livonian-language names in public space has increased in recent years. The analysis is based on the systematic collection of Livonian place names and related datasets, including the new *Libiešu vietvārdu katalogs* (2024), which are used to study the names of Livonian coastal villages in Courland (e.g. *Kūolka*, *Māgkilā*, *Mustānum*, *Vaid*, *Irē/Īra*, *Sīkrōg*, *Pitrōg*, *Pizā*, *Lūž*, *Paņikmō*) and their connections with landscape terminology and the road network (e.g. *-rōg* ~ Latvian *rags*). The second part addresses the Salaca area and, more broadly, the Livonian areas of Vidzeme, where Livonian-derived name structures have been preserved mainly through local Latvian dialects (e.g. *Urga*, *Jugla*, *Kangari*, *Selgas*, *Lān-*, *Nurm-*), while still maintaining links to Livonian semantic motivations (especially river names and elevations). The results indicate that Livonian village names are predominantly motivated by landscape features (rivers, the coastal zone, elevations, roads), and that the differences between Courland and Livonia are primarily due to the source base (direct recording vs. dialectal mediation). As an applied conclusion, the introduction of bilingual road signage in 2023–2025 demonstrates that the public use of Livonian names supports the interpretation of cultural heritage and helps direct attention to forgotten meanings; the study provides a language-historical and etymological framework for this process.

Mõningate Petserimaa limnonüümide muutumisest¹

Arvis Kiristaja

Praeguses Petseri rajoonis leidub hulgaliselt järvenimesid ehk limnonüüme; ametlik nimestik on esitatud Pihkva oblasti vastava komitee kodulehel (vt priroda.pskov.ru). Andmebaaside järgi leidub siin ühtekokku 55 järve (vt pskov-fish.ru). Ülevaatlikku uurimust Petserimaa järvenimedest seni ilmunud pole. Esimesena püüdis kohanimedele (sh hüdronüümidele) seletusi leida tuntud seto-uurija Jüri Truusmann (Трусманъ 1897). Nõukogude perioodist saab mainida teenekate kohanimeuurijate Aleksandr Popovi (Попов 1981) ja Ruf Agejeva (Агеева 1989) töid; siia lisandub kodu-uurija Sergei Melnikov (Мельников 1984)² jpt. Läti poolelt tegeles hüdronüümide uurimisega Antons Breidaks (Брейдак 2003) ning soome uurijatest mh Pauli Rahkonen (2014). Hilisemast perioodist leidub mõningaid Pihkva ülikooli uurijate artikleid (nt Манаков & Ветров 2008; Манаков & Серова 2016). Tänapäeval on vene teadlastest sh Pihkvamaa toponüüme enim uurinud Valeri Vassiljev (Васильев 2022, 2023, 2025) ja Maksim Jujukin (Ююкин 2014, 2016). Eesti poolelt on käsitlenud Pihkva- ja Petserimaa kohanimede levikut Peeter Päll (2003). Setomaa kohanimede loetelu on esitatud allakirjutanu koostatud raamatus (Kiristaja 2013). Suurt tähelepanu, peamiselt seto mikrotoponüümika uurimisele, on pööranud Mariko Faster (2002, 2003, 2013). Evar Saar tegi ära suure töö Eesti põhikaardi Seto- ja Võromaa aluskaartide nimevaliku ettevalmistamisel (PK 1996–1997). „Eesti kohanimeraamatus“ (EKNR, 2016, võrguväljaanne 2018) on püütud veidi enam lahti seletada Petserimaa kohanimestiku võimalikku päritolu.

Lembit Vaba (2014) arvates on suur osa ajaloolise Petserimaa limnonüümidest arvatavasti vene (*resp.* slaavi) päritolu; samas leidub nimesid, mis

¹ Täna Peetrit mind suurepärasesse nimemaailma „tirimise“ eest ja Enn Ernitsat asjalike märkuste eest käesolevas artiklis!

² Saadaval veebilehel <http://druzhkovka-news.ru/znachenie-geograficheskix-nazvanij/21/> (07.01.2026).

on balti või läti (ja latgali) päritolu. Uurija peab idapoolselt Petserimaalt balti-pärasteks *Gardina* (vn Гардино, lt *Gausu*), *Lukane* (vn Малое Луково), *Lüübenitsa* (vn Любенец) ja *Naalitsa* (vn Халецкое) järve nimetust, arvatavalt uuemat läti-latgali päritolu on *Lutskoje* (vn Луцкое) ning kindlamalt *Gagulina* (vn Гагулинское), *Glistenetsi* (vn Глестинец) ja *Tilnüvä* (vn Тильнево) järv. Balti-slaavi aluspõhjaga krivitsipärane limnonüüm on *Vel'nä* (vn Велье). Arvatavalt valgevene üldnimede osutavad Setomaa kohanimed oleksid: *Alhovida* (vn Альховида), *Määsovitsa* (vn Мязовецкое) ja *Tregino* (vn Стрешное). Vanema slaavi päritoluga järvenimi võiks olla *Voronitsa* (vn Воронкинское), uuemat vene-valgevene päritolu aga *Gnilkina* (vn Гнилкинское), *Stehnova* (vn Стехновское) ja *Treppjärv* (vn Дреб).

Allakirjutanu arvates on ilmset vene päritolu nimesid veel: *Kriiva* (vn Грива), *Lukova* (vn Большое Луково), *Magilno* (vn Могильно), *Motšilo* (vn Мочило), *Pabra* (vn Бобровское), *Poganova* (vn Поганово), *Peresova* (vn Березовое), *Troitsa* (vn Троицкое), *Ustravno* (vn Островное) ja *Voltsõ* (vn Волчье). Lahtiseks jääb palju vaieldud *Mõla*, *Irboska* ja ehk ka *Jaastrova* (vn Ястребово), *Kuutsina* (vn Кучинское) ning *Labõritsa* (vn Буравенское) järve nime päritolu. Selliseid keerukamaid nimesid on veel: *Batagova* (vn Бадаловское), *Durkovi* (vn Дурковское), *Kalki* (vn Калацкое), *Kolonna* (vn Коломно), *Krääkova* (vn Кряковское), *Lessitska* (vn Лесицкое), *Ragošina* (vn Рагозино), *Vorkovi* (vn Борковское). Venepäraste nimede puhul on järve nimi sagedasti lähtunud külanimest, mis omakorda on alguse saanud isa- või lisanimest. Samas on mitmeid veekogusid, millel on läbipaistev eesti/seto etümoloogia: *Mustjärv* ja *Umbjärv* Irboska kandis, *Mustjärv* ning *Valgejärv* Pankjavitsast läänes, *Palanu järv* (*Suu järv*) Tsätski nulgas, *Palo* jv Keerä nulgas. Paljudel juhtudel on tegemist tõlkenimega – kumba pidi aga protsess toimus, jääb lahtiseks. Leidub ka seto nimesid, mille etümoloogia on vaieldav: *Huujärv* Pankjavitsast läänes, *Põrstõ* jv (vn Пырсте) Tsätski nulgas, *Uutsõ* jv Pankjavitsa juures ning *Jugo* jv samanimelise küla juures.

Vaatame mõne limnonüümi muutumisprotsessi läbi ajaloo lähemalt. **Gagulina** järve nime võrdleb Vaba (2014, 914) *Goguļi* talu nimega Lätis (Märkalne). Ajaloo allikais esineb nimi kujul *Гагулино*, *Глухое*³ (1785)⁴, *Рогулинское* (1846, 1867), *Гагулинское* (1882, 1897); hilisem eestipärane

³ Limnonüüm *Глухое* tähistas sellist järve, kust eri põhjustel ei püütud kala või oli see keelatud. See vastaks seto (eesti) nimele 'umbjärv'.

⁴ Aastaarvudena esitatud allikate viiteid vt Kiristaja 2013.

keelekasutus järgib vene varianti – *Gagulina, Gagulino*. Vene uurijad on sarnaste hüdronüümide puhul pakkunud ettevaatlikult seletusteks linnunime *гагара* 'kaur' (Кузнецов 2010: 50) või vepsa *hago* 'veealune palk' (Макарова 2012: 353), vrd ee *hagu* 'kütteks maharaiutud peened puud või oksad' (EES). Enn Ernitsa järgi⁵ on Vepsamaal Valgjärve kandis üles kirjutatud sarnased vene sõnad nagu *Гагула* (СРНГ VI: 89) ja *Гоголя* (СРНГ VI: 265). Kuna tege- mist on endise vepsa alaga, võib ka järvenimi *Gagulina*⁶ olla lms (se?) subst- raat. Mikitamäe kandis leidub *Rogosuva* niit (KNK).

Korgõsaarõ soos (Pankjavitsast edelas) asuvat **Huujärve** on nimetatud väga erinevalt: vn *Кобылье* (1785), *Кобылье* (1846, 1867), nagu ka tõkeline *Mära* jv (1940) – vn *кобыла* 'mära'. Teised variandid on *Päratarka* jv (1934) ja *Tobolkina* jv (1934), millest viimane on nime saanud samanimelise soo järgi. Nimetus *Huujärv* (1938, 2007) jääb segaseks – ehk pärineb see sõnast *hoog* (seto *huug*), sest ka Popovitsa külas on *Huusaar* (1934, ee Hoosaar) (KNK). Teiseks seletuseks oleks *se hobo* ~ *hobu* 'mära' (SESS), vrd lv *õ'bbi* 'hobune' või vdj *opo* ~ *õpo* (lms **hobo* 'hobune') (Ernits).

Keerä nulgas, Kuutsina ja Troitsa järve vahel asuv **Jugo** järv on arvatavasti saanud nime samas asuvalt külalt. Eesti allikais *Jugo* (1928, 1934, 2007) on vene variandis *Усовское* (1934), *Усовское* (1964, 1989), pärinedes küla venekeelsest nimest *Усова Гора* (Kiristaja 2013). Järve paralleelnimeks on *Tsõõrikjärv* (2007), tõlkenimena *Ring* (1943) – *tsõõr* 'ring' (VES). *Jugo* ja *Усова* nime on püütud se- lateda Võrumaa (*Jugu, Jugo*) või vanavene lisanimedega (*Юговъ, Усов*) (vt EKNR: *sub Jugu*). Komimaal on *Уса* jõgi (Туркин 1986: 39) ja vepsa *Jugojär'* arvatakse lähtuvat lms **jogi*, sm *joki*, ee *jõgi* + 'järv' (Макарова 2012: 613).

Kuutsina järve Keerä nulgas peetakse üheks Paatskohka jõe lähteks. Vara- seim üleskirjutus *Долгое* ['pikk'] (1785) vastab tähenduselt seto variandile *Pikk* jv (1943, 1984). Hilisemad vene nimekujud *Куцино* (1860), *Кученское* (1882, 1897), *Кучинское* (1964, 1989) on aluseks eesti-seto nimele *Kuutsina* (Kiristaja 2013). Selle aluseks võiks olla vn *куча* 'kuhi, kuhjatis' või pere-/lisanimi *Кучин*, mis võib olla andnud nime samanimelisele külale. Oletada võib veel võ-se *kodas* ~ *kodask* 'kotkas' (VES; SESS), vrd vdj *kotko*, ersa *kućkan* 'kotkas' (EES).

Petska kirikukülalt edelas asub **Lessitska** järv, mille lähistel voolab sama- nimeline oja. Nime üleskirjutused on varased: *на Лтьсецкомъ озерь* (1585),

⁵ Ernitsa kirjalikud kommentaarid autorile.

⁶ Ernitsa järgi võib järvenime sõnasisene *l* olla kollektiivsufiks, kuid sisaldub ka järvenimes, vrd *Tamula, Vagula, Vasula* (vt EKNR). Samas on need järvenimed teadmata päritoluga (EKNR).

Лесицкое (1785), hiljem *Лисички* (1846, 1866, 1882, 1897) ja tänapäevases vene variandis *Лесицкое* (1975, 1989). Seto nimed *Lessitska*, *Lessetska* (1940) on lähtunud viimastest. Liiga lihtne oleks nime seletus läbi vn *лиса*, *лисица* 'rebane' (EKNR: *sub* Lissi). Sarnased nimed mujal (Põhja-)Venes puuduvad. Vologdas on *Лез-озеро*, *Лес-озеро*: vps *lezo* – 'lima, mis koguneb kala-võrkudesse' (Кузнецов 2010: 119).

Vaba järgi võiks Petserimaa kagupiiril oleval **Lüübenitsa** järvel olla balti nimi: ld *Lubone* j, lt/ltg *Lubāns* jv (Rēzekne), *Lubāneņš* jv-d (Rēzekne, Krāslava), pr *Luben* jv, *Lubano/Lubenno* j (Vaba 2014: 912–913). Üleskirjutused algavad 18. sajandist: *Любенецъ* (1785), *Любяницъ* (1826), *Люсянец* ([viga] 1866), *Любянецъ* (1867), alates 20. sajandi algusest *Любенец* (1914, 1943, 1965, 1989). Eesti variandid on *Lusänets* (1921), *Lubanets* (1928), *Lübenets* (1937), setopäraselt **Lüübenitsa** (vt Kiristaja 2013). Sarnaseid hüdronüüme on püütud seletada vene keele baasil: vn *лубочья* 'jõgi, kus leotati niint ja pärna-koort' (Воронцова & Галкин 2002: 185) ~ vn *луб* 'noorte lehtpuude (peamiselt pärnade) koore sisemine osa' (Матвеев 2015: 162). Teiseks variandiks on vanavene isikunimed *Любивец*, *Любин*, *Любка* (Кузнецов 2010: 127) või *Любим* (Воронцова & Галкин 2002: 188). Kuna läheduses puudub samanimeline küla, võiks see isikunimi näidata järve kuuluvust või kalastusõiguse kasutaja nime. Anželika Šteingolde on arvanud **Lüübnitsa** (küla)nime puhul, et pigem on tegemist substraadiga (EKNR: *sub* Lüübnitsa). Nimi on haruldane ja mujal lähikonnas taolised hüdro- ja toponüümid puuduvad.

Luhamaa idapiiril asub **Purka** järv: *Глухое* (1785), *Пуриковское* (1882, 1897), *Пурики* (*Туравинское*) (2005), setopäraselt *Purikō* (1940), *Pur'ka* (1996). Vene paralleelnimi *Туравинское* tuleneb naaberküla nimest. Jaak Simm (1967: 67) tõi sarnase kohanime aluseks isikunime *Purk*, *Purka*. Seto sõnavaras on *puro* '(tuule)hoog, raju' (SESS). Välistatud pole ka *purik(as)* '(suur/pikk) kala' (EKNR: *sub* Purka). Vananenud tähenduses on vn *пурка* '(teravilja)kaalud' (academic.ru). Põhja-Venes on taoliste kohanimede (*Пур-*) aluseks krj *puro* 'oja; allikas, läte', sm *puro* 'väike soojärv; soolaugas' (Макарова 2012: 523–524). Järvelt on nimi siirdunud ka külale – *Пурьки* (1838).

Luhamaalt otse lõunas asub Lamuski ja Tsahknova külade juures **Stehnova** järv. Vene variandid on *Стѣхново* (1785), *Стехновское* (1846, 1867), eestipäraselt *Stehnova* (1928). Vaba (2014: 921) väitel on *hno*-järjendiga isikunimed jäänud püsima Pihkvamaa kohanimedes – *Стехново*, tuues paralleele Valgevenest: *Стехновичи* (Bresti obl). Kohanime aluseks on vanavene

isikunimi *Стех(ъ)но* < *Степанъ* (Васильев 2012: 243). Järve lähistel asuvat Stehnova küla kutsuvad setod *Tsahknova* – seto ja võro sõnavaras on *tšahkna* (*ts'ahkna*) ~ *tsähkna* (*tsähknä*) 'sookail (*Ledum palustre*)' (VES; SESS), mis annaks järve nimele hoopis parema seletuse. Vene hüdronüümides on järveliide *-во/-ово* kaunis hiline nähtus (vt Васильев 2022: 41).

Satserinna nulgasa, Ruuba külast edelas, asub **Tigledsä** järv. Venekeelsed nimetused on *Крутое* (1785), *Тиглицы* (1913), *Тиглицкое* (2005), eesti keeles *Tiglitsa* (1928, 1937) ja seto variandis *Tigletsa* (1965), *Tigledsä* (1967) ja *Tigletsä* (1996). Kui varaseim vene nimi tuleneb järve kujust – 'köver', siis hilisemad nimed on nii vene kui ka seto variandis sarnased. Simmu järgi on *tiglits*: *tiglitsa* 'ohakalind' (1967: 97), mis eesti keeles on saksa laensõna, vrd *Stieglitz* 'ohakalind'. Sobivam võiks olla sm *tikka*, krj *tikku*, vps *tik* 'rähn' (EES) – sarnaseid kohanimesid (*Тик-озеро*) leidub Vologda kandis (Кузнецов 2010: 215). Kõige sarnasem hüdronüüm (*Тиглинское озеро*) leidub aga hoopis Põhja-Venes Kargopolis (vt Макарова 2012: 570). Teine nime seletus võiks olla seto-võro *tigolanõ* 'põrguline, sunnik' (SESS), *tigolanõ* ~ *tikõlanõ* 'sunnik; paharet, kuradike' (VES)⁷. 16. sajandil oli järve ääres tänaseks hävinud *Теглица* küla (1585). Endise Meremäe valla lõunaosas on *Tiklasõ* küla (vn *Тиклова Гора*, *Тиглицы*) ja *Tiklasõ* jv (vn *Тыклицо*, *Тыклицкое*, ametlikult *Engli jv*).

Pihkva järve ääres, vastu Kaamenka saart asub **Tilnüvä** järv, mis tegelikult on Pihkva järve laht. Nimi on teada juba 16. sajandist: *Тинливое* (1585), kusjuures *-лн-* > *-нл-* vaheldus on Pihkva murrakuis kaunis sage (vt ПИОС). Vene allikais on järve nimi *Тилвина* (1785), *Тельново* (1846, 1866, 1911), *Тильнево* (1913); viimane variant on kasutusel ka tänapäeval. Tundub, et eesti variant *Gilnevo* (1928) on lihtsalt Setumaa koguteoses leiduv ümberkirjutusviga Vene verstakaardilt ning üldiselt on ka eesti keeles kasutusel variant *Tilnevo* (1921, 1934, 1938). Setod kutsuvad järve *Tilnüvä* (2007), vrd *Tilnüvä suu* (1965; KNK). Toetudes variandile *Gilnevo* (*Gilneva*), toob Vaba hüdronüümile paralleele balti keeltest: ld *Gilis* jv – *gilus* 'sügav', pr *Gelauwen* jv – *gillin* 'sügav', lt *Dzilnas-ezers* (Alüksne) – *dziļš* 'sügav' või ld *gilna* 'musträhn', lt *dzilna* 'rähn' (Vaba 2014: 915). Limnonüümi pärimemist balti keeltest (allikaid pole viidatud) toetasid ka Pihkva uurijad: vn-pr *Gillin* 'sügav', ld *Gilys*, lt *dzilp* [viga] (Манаков & Ветров 2008: 157); sarnast seisukohta korratakse hiljem (vt Манаков & Серова 2016: 35–36). Seto-võro sõnavarast on seletust raske leida – vrd *till'o* 'tilluke, väike' (VES).

⁷ Järvenime algkuju võiks Ernitsa sõnul olla kas **Tegla* ~ **Tigla* või **TegV-la* ~ **TigV-la* ning viimasel juhul võiks *-la* olla järveliide. Vrd ka kadunud külanime *Теглица*.

Voronitsa järv asub Vaaksaarõ nulga lõunaosas. Vene variandid Долгое [’pikk’] (1785), Безъимянное [’nimetu’] (1882), Воронкино (1949), Воронкинское (2005). Eesti kirjakeelne nimi *Voronkina* (1928) on lähtunud viimastest, paralleelnimi *Kiirova* (1934) tuleb lähedal asuva mõisa nimest. Järvel on ka seto nimi – *Voronitsa* (1938, 1996). Järve kaldal asub samanimeline küla: *Воронино* (1585), *Воронкина* (1781), *Воранкина* (1785). Jakob Hurda ajal oli tegemist seto külaga – *Woronitsa* (1884); seto keeli ka *Võronitsa* (vt Kiristaja 2013). Vaba (2014: 920) järgi viitavad -oro-järjendit sisaldavad nimekujud vanavene nimekihile. Loogiline on oletada, et kohanime aluseks on vanavene isikunimi *Воронъ* (Тупиков 1903: 95–96), tähenduses ’kaaren’ + sufiks -ино. Seto nimedes on järelliiteks -itsa, mis on iseloomulik varastele vene asustusnimedele aga ka väikestele jõgedele (-ица) (vt Васильев 2012: 240). Vene sõnavaras on *воронка* ’lehter; auk või lohk maas’ (ПОС IV); vene murretes on *вороница* ’must kukemari (*Empetrum nigrum*)’ (СРНГ V: 115). Vologda kandi hüdronüümid eesliitega *Вор-* lähtuvad krj *voara*, sm *vaara*, saami *vuarre* ’mägi, mets suurel künkal’ (Кузнецов 2010: 44). Võro ja seto sõnavarast võiksid sobida seletuseks *vori* ’sasi, pahn, põhk’, *võrõndik*, *võrõng* ’võrendik, hauakoht jões; kivistik’ (VES) või *võrksahe* ’ruttu, kiiresti; virgalt; osavalt’ (SESS).

Käsitletud nimedest väljendavad varasemad Petserima limnonüümid suuresti veekogu iseloomu: *Глухое* ’umbjärv’, *Долгое* ’pikk’, *Крытое* ’köver’ või *Безъимянное* ’nimetu’ (ehk siis nimi pole teada). Mõne järve vene nimi on lihtsasti seletatav – *Кобылье* ’mära’ (Huujärv), ehk ka *Воронкино* < *Воронъ* ’kaaren’ (Voronitsa). Paljudel veekogudel on läbipaistev seto (paralleel)nimi: *Tšõõrikjärv* (Jugo), *Pikk jv* (Kuutsina), võib-olla ka *Mära jv* (Huujärv). Mõne limnonüümi puhul on järveäärsel külal seto nimi, nt *Tsahknova* – *tšahkna* ’sookail’ (Stehnova). Paaril juhul on järvel seto nimi (*Huujärv*, *Jugo jv*), kuid tähendus jääb hämaraks. Arvatavasti on *Kuutsina*, *Lüübenitsa* ja *Purka* järvel mittevene (*resp.* slaavi) nimi, kuid seletus on ebaselge. Balti- või slaavipärane võiks olla *Gagulina*, *Lessitska* ja *Tilnävä* järve nimi, kuid hüdronüümide päritolu jääb lahtiseks. Nagu nähtub ainestikust, on nimed aja jooksul suuresti muutunud – ja seda nii vene- kui ka setopärased nimed. Kas see on tingitud ainult riigivõimu vahetustest või ka administratiivse jaotuse muutumisest, jääb edaspidiseks uurimiseks. Varaseimad üleskirjutused pärinevad 16. sajandist, 18. sajandil on ka vene nimed muutunud; esimesed seto nimed on kirja pandud alles 19. sajandi kolmandal veerandil.

Kokkuvõtteks saab öelda, et Petserimaa limnonüümid on väga eripärased – on nii balti, slaavi (vene) kui ka seto (lms?) nimesid. Esitatud kohanimesid on käsitletud nii vene, soome kui ka eesti uurijad. Artiklis sai käsitletud 11 limnonüümi (55-st) ning mõne muu nime seletus leidub „Eesti kohanimeraamat“ (2016). Nimede ajalooline ülevaade on antud teatmikus „Setomaa kohanimed“ (2013).

Viited

- academic.ru = *Словари и энциклопедии на Академике*. <https://dic.academic.ru/> (07.01.2026).
- Агеева, Руфь. 1989. *Гидронимия Русского Северо-Запада как источник культурно-исторической информации*. Москва.
- Брейдак, Антон. 2003. Прибалтийско-финские гидронимы в Латвии. *Res Balticae* 9. 7–20.
- EES = *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. <https://arhiiv.eki.ee/dict/ety/> (07.01.2026).
- EKNR = *Eesti kohanimeraamat*. 2016. Marja Kallasmaa, Evar Saar, Peeter Päll, Marje Joalaid, Arvis Kiristaja, Enn Ernits, Mariko Faster, Fred Puss, Tiina Laansalu, Marit Alas, Valdek Päll, Marianne Blomqvist, Marge Kuslap, Anželika Šteingolde, Karl Pajusalu & Urmas Sutrop (koost). Peeter Päll & Marja Kallasmaa (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://arhiiv.eki.ee/dict/knr/> (07.01.2026).
- Faster, Mariko. 2002. Ülevaade ajaloolise Võrumaa ja Setumaa kohanimede determinantidest. *Võromaa kotussõnimmist* (Võro Instituudi toimõnduseq 13), 15–111. Võro: Võro Instituut.
- Faster, Mariko. 2003. Keel kõneleb maastikust ehk Juudatarõst Raagotsina tsopini. *Eesti Loodus* 7/8. 26–29. http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/index.php?artikkel=421 (07.01.2026).
- Faster, Mariko. 2013. Nulgast mäeni: Ülevaade Setomaa nimevarast. Arvis Kiristaja (koost), *Setomaa kohanimed* (Seto Instituudi toimetised 1), 201–215. Värska: Seto Instituut.
- Kiristaja, Arvis (koost). 2013. *Setomaa kohanimed* (Seto Instituudi toimetised 1). Värska: Seto Instituut.
- KNK = *Eesti Keele Instituudi kohanimkartoteek*. <https://arhiiv.eki.ee/kohanimed/> (07.01.2026).
- Кузнецов, Александр. 2010. *Словарь гидронимов Вологодской области (Обзор этимологий русских и финно-угорских названий рек и озёр)*. Тотьма, Грязовец: Грязовецкая типография.

- Макарова, Анна. 2012. *Русская озерная гидронимия Белозерья: системно-функциональный аспект*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург: Уральский федеральный университет.
- Манаков, Андрей & Сергей Ветров. 2008. Неславянская топонимия северо-западных районов Псковской области. *Псковский регионологический журнал* 6. 153–163.
- Манаков, Андрей & Наталья Серова. 2016. Неславянская гидронимия северных районов Псковской области. *Историческая география Восточной Европы: Природное и культурное наследие. Материалы Международной научно-практической конференции*, 31–38. Псков: Псковский государственный университет.
- Мельников, Сергей. 1984. *О чем говорят географические названия: Историко-лингвистические и краеведческие заметки*. Ленинград: Лениздат.
- PK 1996–1997 = *Eesti põhikaart (1:20000): Petserimaa ala kaardilehed*. <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (07.01.2026).
- Попов, Александр. 1981. *Следы времен минувших: Из истории географических названий Ленинградской, Псковской и Новгородской областей* (Страницы истории нашей Родины). Ленинград: Наука.
- ПОС = *Псковский областной словарь с историческими данными 1–29*. 1967–2024. Ленинград/Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- priroda.pskov.ru = *Рыбный промысел: Водные биоресурсы*. Официальный сайт Комитета по природным ресурсам и экологии Псковской области. Псковское отделение ФГНУ ГосНИОРХ. Фонд водоёмов Псковской области. Государственный комитет Псковской области по лицензированию и природопользованию. http://priroda.pskov.ru/sites/default/files/Fond_vodoemov.xls (07.01.2026).
- pskovfish.ru = *Список малых озёр Печорского района*. http://pskovfish.ru/file/ozero/ozera_pech.pdf (07.01.2026).
- Päll, Peeter. 2003. *Petseri- ja Pihkvamaa kohanimedest. Õdagumeresoomõ hummogu-piir. Läänemeresoome idapiir* (Võro Instituudi toimõndusõq 15), 130–138. Võro: Võro Instituut.
- Rahkonen, Pauli. 2014. The western spread of Permic hydronyms. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 62. 327–375. <https://doi.org/10.33339/fuf.86084>
- SESS = *Seto eripäraste sõnade sõnaraamat*. <https://arhiiv.eki.ee/dict/setoeri/> (07.01.2026).
- Simm, Jaak. 1967. *Endise Saatse valla kohanimedest*. Diplomitöö. TRÜ soome-ugri keelte kateeder. Tartu.

- СРНГ V = *Словарь русских народных говоров, V (военство-выростковый)*. 1970. Академия наук СССР. Институт русского языка. Словарный сектор. Ленинград: Наука.
- СРНГ VI = *Словарь русских народных говоров, VI (выросток-гон)*. 1970. Академия наук СССР. Институт русского языка. Словарный сектор. Ленинград: Наука.
- Трусмань, Юрий 1897. *Этимологія мѣстныхъ названій Псковскаго уѣзда*. Ревель: Г. Матизен.
- Тупиков, Николай. 1903. *Словарь древнерусских личных собственных имен*. Санкт-Петербург: И. Н. Скороходов.
- Туркин, Адольф. 1986. *Топонимический словарь Коми АССР*. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- Vaba, Lembit. 2014. *Mitmekihiline Setumaa. Keel ja Kirjandus* 57(12). 911–926. <https://doi.org/10.54013/kk685a2>
- Васильев, Валерий. 2012. *Славянские топонимические древности Новгородской земли*. Москва: Рукописные памятники Древней Руси.
- Васильев, Валерий. 2022. Водные имена на -ово/-ево в исторических Новгородско-Псковских землях. *VERBA: Северо-Западный лингвистический журнал* 1(3). 38–52.
- Васильев, Валерий. 2023. Проблемы изучения финского гидронимического субстрата в центральных исторических землях Новгорода и Пскова. *Рябининские чтения 2023: Материалы IX конференции по изучению и актуализации традиционной культуры Русского Севера*, 475–477. Петрозаводск: Карельский научный центр РАН.
- Васильев, Валерий. 2025. Специфика топонимического субстрата на исторических землях Новгорода и Пскова. *Восточная Европа в древности и средневековье: Этно- и топонимия в социокультурных практиках* (Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР Владимира Терентьевича Пашуто XXXVII), 32–36. Москва.
- VES = *Võro-eesti sõnaraamat*. <https://synaq.org/index.php> (07.01.2026).
- Воронцова, Ольга & Иван Галкин. 2002. *Топонимика Республики Марий Эл: Историко-этимологический анализ*. Йошкар-Ола: Издательство Марийского полиграфкомбината.
- Ююкин, Максим. 2014. Расселение и язык летописной мещеры по данным топонимии. *Acta Linguistica* 8(1). 46–63.
- Ююкин, Максим. 2016. К вопросу о западной границе волжско-финской гидронимии. *Europa Orientalis* 35. 499–504.

On the change of some limnonyms in the Petseri region

Arvis Kiristaja

The article examines lake names, or limnonyms, in the Petseri region, of which databases record a total of 55. Earlier research on place names was carried out by Jüri Truusmann, during the Soviet period by Aleksandr Popov and Ruf Agejeva, and in more recent times primarily by Valeri Vassiljev, as well as by Mariko FASTER. According to Lembit Vaba, a large proportion of the limnonyms of historical Petserimaa are probably of Russian (Slavic) origin, though there are also names of Baltic or Latvian (Latgalian) origin. At the same time, several bodies of water have transparent Estonian/Seto etymologies, such as *Mustjärv* 'Black Lake' and *Valgejärv* 'White Lake', and in many cases the names may be calques (loan translations).

The article takes a closer look at the historical development of 11 limnonyms, including *Gagulina*, *Huujärv*, *Jugo*, *Kuutsina*, *Lessitska*, *Lüübenitsa*, *Purka*, *Stehnova*, *Tigledsä*, *Tilnüvä*, and *Voronitsa*. Earlier limnonyms in the Petseri region often described the characteristics of the body of water, for example *Глухоe* 'Closed' or *Долгоe* 'Long'. Over time, the names have undergone considerable change, both in Russian-based and Seto-based variants. The earliest written records date from the 16th century, while Seto names were only recorded from the third quarter of the 19th century onward. In summary, the limnonyms of the Petseri region are highly distinctive, comprising names of Baltic, Slavic (Russian), and Seto (Finno-Ugric?) origin.

Place names as living heritage

Emotional landscapes in Helsinki

Terhi Ainiala

There are many interwoven places around us. The concepts of *place* and *space* are commonly distinguished from one another. In this context, space refers to a geographical location devoid of deeper meaning, whereas place emerges when people invest meaning into a specific part of space and form emotional or symbolic attachments to it. I adopt this distinction and interpret places as being in a dialogic relationship with the people who inhabit them and with their lived experiences (Cresswell 2015; Kostanski 2016).

Each of us has places in our surroundings that hold greater personal significance than others. We form strong attachments to these places and refer to them by name – either using their commonly recognized names or alternative, perhaps unofficial, ones. The name becomes a symbol of our attachment to the place.

In this article, I explore the phenomenon of attachment to places and place names. My data consists of responses from Helsinki residents to a survey in which they described their personal places of empowerment. Through this material, I also examine the ways in which place names contribute to the construction of heritage value (see Mácha 2023).

In my research, the key concepts are *place attachment* and *toponymic attachment*. Place attachment is closely related to, and can even be considered synonymous with, the concept of *sense of place*. When a person becomes attached to a place, a connection is formed between the individual and the location, typically manifesting in emotional and functional dimensions (Cresswell 2015; Kostanski 2016). In other words, the person both “uses the place” – for example, because it is important for mobility or work – and experiences positive emotions toward it.

Toponymic attachment, by contrast, is a less commonly used concept. The term was introduced by Australian researcher Laura Kostanski (2016) and refers to the positive or negative associations that individuals have with

a place name. The name may be real or fictional. I find it necessary to distinguish between positive and negative associations, and I use the term *toponymic detachment* (Ainiala & Olsson 2025) to refer to the latter. However, in this article, I focus exclusively on toponymic attachment.

Place attachment and toponymic attachment may be interconnected, but this is not necessarily the case (Kostanski 2016; Sancho Reinoso 2022). To date, toponymic attachment has primarily been examined in rural or natural environments (Kostanski 2016; Sancho Reinoso 2022). The data for this study, however, has been collected from residents of Finland's capital city, Helsinki.

Research material

This study is part of the research project "Places of empowerment", which was launched in 2019 at the University of Helsinki (Ainiala & Olsson 2021). The project combines onomastic and ethnological methods, and utilizes various types of data: questionnaires, interviews, learning cafés, essays, and observations. In the project, we have been interested in the places that people find emotionally important and empowering in their everyday lives.

The data for this study consists of responses to a single survey conducted in 2023 as part of the project. The survey was distributed electronically, primarily via social media and email. Additionally, information about the survey was shared on the project's website and at a few events held in Eastern Helsinki. In addition to background information, respondents were asked to identify their personal "place of empowerment" – a place that empowers or uplifts them in their everyday lives. They were also invited to describe, in their own words, the reasons why this particular place had become meaningful to them.

Natural places as places of empowerment

The survey was conducted in Finnish and received 133 responses. The vast majority of the places mentioned are located in Helsinki, with only two situated elsewhere in Finland. This reflects the fact that most respondents were from Helsinki, with a strong emphasis on Eastern Helsinki – something that is also evident in the responses.

Some places were mentioned only once, while others appeared multiple times. One location in particular, *Matruusinpuisto* ('Seaman's park') in southern

Helsinki, was mentioned notably often (24 responses). Most of these responses were submitted around the same time, suggesting some form of coordinated action or crowdsourcing. The responses reflect a desire to preserve the area from development, and it is possible that the survey was seen as a tool for influencing political decision-making (see also Ainiala & Olsson 2021: 13, 19).

The vast majority of the places mentioned are natural sites within the Helsinki area – forests, islands, peninsulas, and shorelines. Many of these places are located in Eastern Helsinki, which is unsurprising given that the survey was primarily distributed to residents of that area. A few park areas are also included. What all these places share is the opportunity for outdoor activities and moments of calm.

Following *Matruusinpuisto*, the most frequently mentioned location is the Uutela area, which appears in 18 responses. Uutela is a coastal nature reserve in Eastern Helsinki, known for its rocky shores, forests, and walking trails. The most commonly used name in the responses is the official name *Uutela* (11 responses), though some respondents added descriptive elements such as *Uutelan ulkoilualue* ('Uutela outdoor recreation area'). In a few cases, respondents specified which part of Uutela was most meaningful to them, such as *Uutelan kalliot* ('Uutela's cliffs') or *Uutelan rannat* ('Uutela's shores'). The following examples illustrate how respondents perceive Uutela and why it serves as a place of empowerment for them.

- (1) Jos tarvitsee taukoa hetkisestä ja stressaavasta arjesta on ihana mennä yksin tai yhdessä kyseisille paikoille vaan olemaan. Uutelan kallioilla on tullut istuttua yksin, ihastusten, sekä uusien, että vanhojen ystävien kanssa ja perheen. Muistoja on tullut paljon ja paikka on todella tärkeä. (#44)¹
[‘When life feels hectic and stressful, it’s wonderful to go alone or with others to these places just to be. I’ve sat on the cliffs of Uutela alone, with crushes, with both new and old friends, and with family. I’ve made many memories there, and the place is truly important to me.’]
- (2) Uutelan metsät ja rannat huokuvat voimaa. Helsingin luontoa parhaimmillaan, suuri lajikirjo. Usein saa olla rauhassa ilman muita ihmisiä. (#59)
[‘The forests and shores of Uutela radiate strength. It’s nature in Helsinki at its best, with great biodiversity. Often, you can be there in peace, without other people around.’]

¹ The reference is the incoming number of the response. The English translations are mine.

In addition to Uutela, the dataset includes other natural sites in Helsinki, and the descriptions of these places are similar to those given for Uutela. One location mentioned multiple times is *Kallahdenniemi* ('Kallahti Cape'), situated in Eastern Helsinki. In the example (3), a respondent originally from Eastern Finland explains that this coastal site reminds them of family-related places in lake landscapes, as well as of their own youth:

- (3) Niemi on itäisen järvisuomalaisen mielen maisema. Harju mäntyineen on pienoiskoossa isovanhempieni kotiseutumaisema Punkaharjulta, johon liittyy minunkin nuoruusmuistoja. Olen kotona, kun kävelen niemen polkuja koirani kanssa, kesät talvet. Pimeä ja hiljainen metsäpolku on polku sisäiseen rauhaan. (#57)

[‘The peninsula reflects the mental landscape of Eastern Finnish lake regions. The ridge with its pine trees is a miniature version of my grandparents’ home landscape in Punkaharju, which is also tied to my own memories of youth. I feel at home when I walk the peninsula’s trails with my dog, summer and winter. A dark and quiet forest path is a path to inner peace.’]

It is noteworthy that the three cafés mentioned in the data are all located in outdoor areas – either in the forest or by the sea – and are described in much the same way as natural places. The following example shows that the respondent’s place of strength is not just the café itself, but the surrounding environment and even the journey there:

- (4) Kyseessä idyllinen „kalastajatorppa“. Se on voiman paikka kahdesta syystä: ensinnäkin se vie kaupunkilaisen kesämökkimäiseen tunnelmaan, hetkeksi pois arkisesta ympäristöstä. Toisekseen yksinäisenä ihmisenä saan aina takuuvarmasti kokea olevani hyvin tiiviisti ihmisten seurassa, keskellä yhteistä kokemusta. Kynnys on matala, kaikki ovat yhtä tervetulleita. Öisin jos en saa unta, rentoudun kuvittelemalla itseni kahvila Kampelaan, sen kuvitteelliselle ullakolle nukkumaan. Se auttaa aina saamaan unen! (#84)

[‘It’s an idyllic ‘fisherman’s cottage.’ It’s a place of strength for two reasons: first, it gives a city-dweller the feeling of being at a summer cottage, offering a momentary escape from everyday surroundings. Second, as a lonely person, I always feel deeply connected to others there, in the midst of a shared experience. The threshold is low – everyone is equally welcome. At night, if I can’t sleep, I relax by imagining myself at Café Kampela, sleeping in its imaginary attic. It always helps me fall asleep!’]

Across the entire dataset, only a few urban locations are mentioned, and only three places truly reflect vibrant urban life and the bustle of people: *Kauppatori* ('Market Square'), the Kallio district in the city center, and *Fredrikinkatu*, a street also located in central Helsinki. The example (5) shows how the respondent who named *Fredrikinkatu* as their place of empowerment appreciates the urban pulse:

- (5) Kaupunki sykkii liikennettä, kivijalkakauppoja ja lämpimässä syysateessa asfaltti kiiltää. (#18)
[‘The city pulses with traffic, street-level shops, and in the warm autumn rain, the asphalt glistens.’]

Additionally, the dataset includes mentions of the *Oodi Library* and the *National Archives*, both located in the city center. These places offer respondents a sense of calm, much like natural environments do. For some, the connection to other people is also important – just as it is for certain respondents who named natural places as their place of strength. In the example (6), a fan of the *Oodi Library* describes the kind of empowerment the place gives them:

- (6) Paikka on kaunis, avara ja rauhallinen. Siellä on usein paljon muitakin ihmisiä, mutta siellä ei ole rauhatonta. Olemme siellä yhdessä mutta erikseen nauttimassa samoista asioista: kauniista ympäristöstä, avarista maisemista, kirjojen läsnäolosta ja keskittyneestä olost. Käyn siellä koska tahansa, esim. pitkän työpäivän jälkeen menen sinne palautumaan, tai muiden asioiden lomassa menen juomaan kupin teetä. (#22)
[‘The place is beautiful, spacious, and peaceful. There are often many other people there, but it never feels restless. We are there together, yet separately, enjoying the same things: the beautiful surroundings, the open views, the presence of books, and the focused atmosphere. I go there anytime – for example, after a long workday to recover, or in between errands to have a cup of tea.’]

As previously noted, the names used for places are almost always official and standard. In one case, however, a respondent used both the official name and a well-known unofficial or slang name. The respondent identified *Kaivopuiston ranta* ('Kaivopuisto Shoreline') as their place of empowerment using the official name, but in the description referred to it by its widely recognized informal name *Kaivari* (see also Ainiala & Olsson 2021: 25).

Interestingly, a few respondents did not name a specific geographical location as their place of strength, but instead referred to a general category of place, such as forest or seashore. For a couple of respondents, the place of strength was simply "home" or "my home." In these cases, the place is geographically well-defined for the individual, but it does not typically carry a proper name in the conventional sense (see Ainiala & Olsson 2021: 27–28).

Place names as cultural heritage

In the dataset, respondents have shared what they consider to be their place of strength – a location that empowers and revitalizes them. These places are often tied to emotional relationships. At the same time, this emotional attachment to a place also means that the toponym is symbolizing this attachment (Kostanski 2016: 6). While the respondents do not explicitly comment on the names of the places, this is to be expected. The fact that they refer to and describe the place using its name is already sufficient to demonstrate that they are attached not only to the place itself but also to its name. Respondents were not specifically asked to comment on the name of the place.

In what ways, then, can place names be considered cultural heritage? Sancho Reinoso has argued that place names can be seen as part of cultural heritage precisely because they are central to place attachment and identity, and additionally because they have the capacity to promote the piece of territory they represent. In the past decade, the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) has promoted place names as part of intangible cultural heritage, potentially qualifying them for inclusion on the UNESCO World Heritage List (Sancho Reinoso 2022: 243).

Přemysl Mácha (2023) has examined place names as expressions of cultural heritage and has discussed their heritage value. He convincingly argues that place names may be seen "either as artefacts with unique histories very much akin to archaeological findings or as expressions of living, present-day communities and cultural practices" (Mácha 2023: 24). Mácha himself supports the latter view, which I also share. According to this perspective, place names reflect living cultural practices and communities. I believe the examples in my dataset illustrate this clearly. Respondents describe their places of empowerment, the meanings they attach to them, and the ways they engage with these places as part of their everyday lives.

The data also highlights how difficult – if not impossible – it would be to separate place names from the places they refer to (see also Mácha 2023: 27). For the respondents, as well as for the rest of us, place names are not detached linguistic artefacts to be examined solely for their linguistic features. What matters to people are the places themselves, and the name of the place serves as a symbol of attachment. Place names reflect local and cultural naming practices and are part of the community's own language. Within the community, people also have the ability to name places in the way they choose (Mácha 2023: 27–31).

Conclusions

In this article, I have examined attachment to places and place names, using as my data the survey responses of Helsinki residents about their personal places of strength. The findings show that for the majority of respondents, these empowering and meaningful places are natural environments where one can find peace and calm. A connection to other people may also be part of the attachment to a place.

In my data, place attachment is accompanied by attachment to the place name. The name serves as a symbol of both the emotional relationship with the place and the attachment itself. Place names are cultural heritage, and central to this are toponymic communities – groups of people who refer to the same places using the same names.

The relationship between place names and cultural heritage is an important topic for research. Future studies could, for example, explore what constitutes linguistic heritage as part of cultural heritage, and how central place names – and other types of names – are within this linguistic heritage (cf. Kolehmainen & Sivula 2019).

References

- Ainiiala, Terhi & Pia Olsson. 2021. Places of power: Naming of affective places. *Nordic Journal of Socio-Onomastics* 1. 9–38. <https://doi.org/10.59589/noso.12021.14713>
- Ainiiala, Terhi & Pia Olsson. 2025. Urban toponymic detachment: Place names as symbols of urban change. *Onoma* 60. 181–198. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.60/2025/10>
- Cresswell, Tim. 2015. *Place: An introduction*, 2nd edn. Chichester: Wiley-Blackwell.

- Kolehmainen, Leena & Anna Sivula. 2019. The linguistic heritage of industry: Case studies from the industrial community of Varkaus. *Tekniikan Waiheita* 37(4). 35–56. <https://dx.doi.org/10.33355/tw.88909>
- Kostanski, Laura. 2016. Toponymic attachment. Carole Hough (toim), *The Oxford handbook of names and naming*, 412–426. Oxford: Oxford University Press.
- Mácha, Přemysl. 2023. Wherein lies the heritage value of place names? *Onoma* 58. 19–35. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.58/2023/2>
- Sancho Reinoso, Alexis. 2022. From place attachment to toponymic attachment: Can geographical names foster social cohesion and regional development? The case of South Carinthia (Austria). Oana-Ramona Ilovan & Iwona Markuszewska (toim), *Preserving and constructing place attachment in Europe* (Geo-Journal Library 131), 239–254. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-09775-1_14

Kohanimed kui elav pärand

Emotsionaalsed maastikud Helsingis

Terhi Ainiala

Artikkel uurib emotsionaalset ja sümboolset seotust paikade ja kohanimedega, tuginedes Helsingi elanike seas läbiviidud küsitluse vastustele nende isiklike „jõupaikade“ kohta. Tulemused näitavad, et enamik vastajaid peab jõudu ja rahu pakkuvateks eeskätt looduslikke keskkondi – nagu metsad, rannajooned ja pargid. Need paigad kannavad sageli tugevat emotsionaalset tähendust ning soodustavad seoseid teiste inimestega, samal ajal kui nende nimed toimivad seotuse ja identiteedi sümbolitena.

Toetudes paigaseotuse (ingl *place attachment*) ja kohanimeseotuse (*toponymic attachment*) mõistetele, rõhutab uurimus, et kohanimed toimivad vaimse ehk mittemateriaalse kultuuripärandi elementidena. Analüüs kinnitab seisukohta, et kohanimed ei ole pelgalt keelised artefaktid, vaid elavate kultuuripraktikate ja kogukondliku kuuluvuse väljendused. Artikkel annab panuse aruteludesse kohanimedele pärandiväärtuse üle ning osutab vajadusele uurida keelepärandi rolli laiemates kultuuripärandi käsitlustes.

Identity switch for survival

From Chanda Bulaya to Samson Jackson,
a Black African in England, 1914–1935

Chanda Penda

Introduction

The Bemba-speaking people constitute one of the largest ethnic groups in Zambia and have been among the most influential groups in Central Africa north of the Zambezi River. Having conquered and settled among the various autochthons whom they found in north-eastern Zambia in about 1650, they built a centralised kingdom, incorporating the subjugated groups within the larger state which they later formed. (Roberts 1973) The Bemba kingdom broke away from the Luba Empire in present-day DRC, under the leadership of Chiti who crossed into Zambia and subdued smaller groups such as the Lungu, Tabwa, and Mambwe. The Luali chief position in Luwingu district, which fell under the Bemba kingdom, was abolished and given to Chief Chipalo in 1937 as one of the many chiefdoms which the colonial government got rid of in their endeavour to downsize their wage obligations to traditional rulers.¹ Earlier in 1913, the BSA company government coerced the Bemba's southern neighbours, the Bisa of Manda area, to relinquish the Kabayi, Chingwele and Mulima chief positions which they in turn added to either the Chiundaponde or Chimese chiefdoms. (Kingsley 1980: 107–110) These actions were not unique to Zambia as the neighbouring Belgian Congo also experienced a significant reduction of the number of their traditional chiefs, from 6095 in 1917 to a meagre 1212 in 1938. (Betts & Asiwaju 1985: 147) On the other hand, to achieve their own administrative ends such as effective tax collection and undertaking censuses, colonial authorities in some instances used

¹ NAZ NP1/12/1, 4837, Letter titled "Successors to Luali and Sunkutu", dated 8 December 1937, by the Kasama District Commissioner to the Northern Province Commissioner, 1937.

the means of instituting new African traditional authorities in places where they did not previously exist.²

Chanda Bulaya's father, Kakusa, was not a chief but an aide to Chief Luali in Luwingu. This was established when the BSA Company tried to ascertain the subject's family roots in 1923 by the office of the Kawambwa District Native Commissioner, which affirmed that Chief Luali confirmed his knowledge of Chanda. The chief further stated that Kakusa was his *capitao* (or part of his troops) who had been away in Mporokoso at the time of the government's inquiry.³ There is no adequate information about his mother in any of the correspondences, except a vague reference in one of Chanda's letters. Though he was born in Kasama, Chanda's family originally came from Chief Luali's chiefdom in Luwingu, westward from Kasama and to the north of Lake Bangweulu. Whilst still in his teens, he was recruited by Lieutenant-Colonel Stewart Gore-Browne, a British settler who had established the renowned Shiwa House, a British-styled country manor named after a nearby lake, *Ishiba Ngandu*⁴ ('lake of the royal crocodiles') within Bembaland. Among hundreds of his workers, Gore-Browne favoured Chanda and Kakumbi.

Identity switch was quite common among Bembas prior to the coming of missionaries. Traditionally, many Bemba people did not bear a fixed name for their entire lifetimes. Therefore, Chanda Bulaya's actions of changing his

² The British colonial government abolished some chiefdoms among different ethnic groups for administrative reasons, some of which were to reduce expenditure on non-performing royals, increase effectiveness of conducting censuses, and tax collection. Such abolition was more rampant during Belgian rule in the Democratic Republic of Congo, reducing the number of chiefdoms from 6095 in 1917 to 1212 in 1938. However, colonial governments also created chieftainships which had hitherto been non-existent or accorded them authority which they did not previously exercise. Examples of these were among the Tonga-speaking people of southern Zambia, Igbo of Nigeria, Kikuyu of Kenya and the Teso of Uganda. (Betts & Asiwaju 1985: 147; Kingsley 1980: 108)

³ NAZ RC/597, Official note by the office of the Native Commissioner, Kawambwa district, upward communication to the BSA company via the Kasama District Commissioner, 21 June 1923.

⁴ The lake had originally been named by the Bisa people as *Mutambe*. When the Bemba arrived in the area and conquered the Bisa, the former renamed the lake as *Ishiba Ngandu* in honour of their ruling Crocodile Clan. Colonial authorities corrupted the Bemba name *Ishiba Ngandu* as *Shiwa Ngandu*. The BSA company government renamed it as *Lake Young* in honour of the first British District Commissioner of Mpika district. The name of the lake has since reverted to *Shiwa Ngandu* and an eponymous new administrative district was recently established in the area by the Zambian government in 2013.

personal name were not unique to him. Until the coming of the missionaries and the colonial government, many Bemba people did not bear a fixed name for their entire lifespans. As was practised in other cultures, the use of bynames, nicknames, praise names, teknonyms and titles distinguished people who bore a common name.

In colonial Northern Rhodesia there were newer dynamics which influenced people to change their names, such as deserting abusive white employers and seeking employment elsewhere using a different name and avoiding punishment for crimes. For instance, some Northern Rhodesian Africans who quit their jobs from one farm belonging to an abusive European went on to seek employment at another nearby farm and were not traced because they changed their names, while others changed their names after committing crimes. Deserting an employer was punishable in Northern Rhodesia.⁵ When he migrated to the United Kingdom, therefore, Chanda Bulaya might have changed his names to position himself for opportunities which would otherwise have been harder to exploit under a certain identity. These included seeking employment in the hospitality industry and in the army, marrying into a white family at a time of high levels of racism and distinguishing himself as a showman who performed in amusement parks. In an endeavour to discuss the various aspects of Bulaya's life in line with relevant literature, the next section briefly examines literature on WWI, migration and identity, and show business.

Selected literature on WWI, migration and identity, and show business

Firstly, WWI has been exclusively viewed as a white man's war and perfunctory attention has been accorded to non-whites. G. B. Meredith points out the presence of exclusionary racism in creation of national memory in the UK, especially popular cultural memory. He refers to a wider survey of seven countries by the British Council in which the majority of the 1081 participants from the UK were unaware that other regions were involved and less than a quarter were aware of Africa's and Asia's involvement in the war. (British Council 2014) Meredith further highlights the 1.4 million Indian soldiers who fought for the British Army and refers to the role of hundreds of

⁵ NAZ RC/391, Extract from the Report of the Proceedings of the Legislative Council, 16 December 1926.

thousands of Africans in the war as labourers for the British and the French. (Meredith 2021) This work is important for shedding light on the lack of public awareness of the roles played by non-whites in WWI. However, it does not acknowledge the presence of continental black African combatants on the Western Front, a gap which this study fills.

Scholars have extensively written on the decolonisation of WWI discourse by incorporating African narratives in the war. For instance, Anne Samson and Mutale Mazimba focus on Southern, Central and East African campaigns. (Samson 2005, 2013; Mazimba 2023b, 2023a, 2023c) They highlight the role played by hundreds of thousands of African *askaris* (soldiers) and porters under the command of European military leaders. Samson draws attention to the roles played by powerful white military men in the war, generals Jan Christian Smuts and Paul Emil von Lettow-Vorbeck, who led African war efforts on the sides of Britain and Germany respectively.

Black African soldiers who fought in WWI have remained nameless and faceless, thus erasing their histories by simply recognising them through numbers. George Njung's study highlights Cameroonians who participated in the Great War, why, how and where they fought. (Njung 2016) He points out that Cameroonians fought in Africa on the sides of both Germany and the Central Powers on one hand and the Allied Powers on the other. The current study contributes new insights to this discussion by highlighting an ordinary African who fought in Europe on the side of Britain and the Allied Powers.

Njung laments that, important as the Cameroon campaign was in terms of scale and numbers of people involved, little attention was paid to it mainly because it involved Africans on the side of Germany fighting against Africans on the side of Britain. The lives of Africans lost mattered less in the eyes of the Europeans who controlled the narratives about the Great War. (Njung 2016) Given the perceived importance of the Western Front (Wrigley 1918, 44), therefore, and how readily noticeable the presence of few Africans would have been, this study on Samson Jackson, one of only few African combatants in Europe, contributes significantly to this discussion.

The above cited African scholarship plays a key role in drawing our attention to the important role played by African soldiers in WWI within the continent and on Asian and Middle Eastern battlefields. This study contributes to the foregoing discourse by bringing to light the role a black African soldier from Northern Rhodesia played on the European Front.

Secondly, the study contributes to migration studies by highlighting why Africans, historically and at present, have been unwilling to come back to Africa for many reasons which might have pushed Bulaya to evade the return. For instance, Bulaya's newly acquired identity was one of the main reasons for his inability to return to Northern Rhodesia for fear of possible failure to fit in either as a black African villager or a lowly paid black urban dweller married to a white woman. The phenomenon of change in identity experienced as a result of migration is supported by a study on illegal migrants conducted by Dimitri Papadopoulos, Niamh Stephenson and Vassilis Tsianos. They contend that the latter identity of immigrants is different from their initial identity. (Papadopoulos, Stephenson & Tsianos 2008: 211)

Ellen Bramwell's insightful study provides a good example of naming patterns as a product of the societies in which they are given or used. (Bramwell 2012) In doing so, she combines approaches from anthropology and linguistic research to show the relationship between social change and personal names. While Bramwell focuses on several naming systems and diverse communities of migrants across Scotland, this study focuses on a case study of an individual's adaptation of historical Bemba naming practices to both Bemba and English names in England. The case study gives insights into the influences of social changes on personal identity and naming.

Besides, some studies show changes of names of migrants over a course of two or more generations. For instance, Eeva Sippola studies the historical shift from Nordic to Hispanic given names among Northern European migrant families to Argentina, whereas Michelle Waldispühl gives an overview of the effects of multilingual contact on name choices among migrants. (Sippola 2023; Waldispühl 2024) The works, therefore, show changes in naming practices across generations. These studies are important in showing the influence of migration on naming practices. However, they span across generations, focus on group level, and on given names while this study focuses on a relatively shorter period, on an individual and highlights changes in both first and last names.

Furthermore, Mike, a migrant and subject of study by Papadopoulos et al., said he did not recall how many names he had previously used on the several occasions he was arrested. (Papadopoulos, Stephenson & Tsianos 2008: 187–88) Though the foregoing example, similar to the current subject of study, shows multiple name changes within a generation, the examples are more

recent and occurred under different circumstances. Chanda Bulaya's case stands out for multiple changes of personal names by the same subject within a relatively short period of time, thereby enhancing our understanding of how some African migrants negotiated their personal identities to ensure their economic survival during the First World War and in the interwar period.

The study also departs from Zambian works on labour migration which typically focus on migrants leaving rural areas for work on the Belgian Congolese and Northern Rhodesian Copperbelt, or Tanganyika, Southern Rhodesia and South Africa in the mines and on farms. (Meebelo 1986; Posner 2005) As discussed by some scholars, this movement of labourers was necessitated by the introduction of taxes by colonial authorities. (Chondoka 2007; Fraser 2010; Samungole 2020; Larmer 2021) Karen Hansen briefly mentions Bulaya only as a domestic servant and does not cover most aspects of the subject's life. (Hansen 1989) The current study also contributes to this discussion on labour migration by addressing the various economic activities in which the subject involved himself in Europe.

Thirdly, the final and most visible aspect of Chanda Bulaya's life was his role as a showman and a show businessman in Britain's amusement parks. Available literature on this multifaceted aspect of popular culture explores the historical development of the sector, social, business and design aspects.

For instance, in the *Fairest of the Fairs*, Jackie Botterill evaluates Disney's theme park model and explores the history of fairs from their pre-modern forms to amusement parks and modern theme parks. She points out that theme parks, whose genesis she traces to the Late Modern period, are the contemporary manifestation of fairs, carnivals, and amusement parks, and that their purpose across time and space, despite their overall changes due to the changing wider social relations, has included gathering masses to take part in "ritual, entertainment, amusements, and spectacles, while consuming and exchanging foods, goods and services." Botterill also identifies that these spaces also influenced other social practices. (Botterill 1997: 1-2) By providing a rich historical overview from the Premodern to the Modern and Late Modern periods, the study is vital to our understanding of how modern forms of mass entertainment in the show business have evolved from historical ones. She does not, however, zero-in to the dynamics of race of the producers and performers.

Further, Arwen Mohun and Josephine Kane explore the design aspects of amusement parks. (Mohun 2001; Kane 2016) While Kane focuses on the

historical, with special emphasis on architectural, development of the sector in Britain, Mohun highlights the gender aspects of designs in the amusement parks. These studies are key in drawing attention to the popular nature of show business during the period under study and the missing ingredient of gender sensitivity in the designs of the infrastructure. They, however, do not tackle the human and racial aspects of the producers and managers of entertainment packages.

In *Early African Entertainments Abroad*, furthermore, Bernth Lindfors highlights Africans with striking features or physical attributes who entertained patrons of the European circus. He presents the profiles of notable human exhibits in the European circus. For instance, Saartjie Baartman (1789–1815), an enslaved Khoikhoi woman, was exhibited to paying European audiences under the name Hottentot Venus in the 19th century. Saartjie, whose original African name was not recorded, had unusually large buttocks due to possible steatopygia. Another example, Mbye Otabenga (1883–1916), exhibited in the Bronx Zoo in the United States of America as Ota Benga, was a Batwa pygmy who was captured from the Congo Free State. His main distinguishing features were the short stature typical of Batwa and sharpened teeth which was a customary practice among the Batwa and other surrounding peoples in Central Africa. (Lindfors 2014) While most of these Africans had noticeable distinguishing features, Chanda Bulaya stands out for lack of such physical traits and, especially during the latter period of his career, for managing his own and other performers' work in the show business.

Lindfors also laments the notable absence of the voices of African performers from historical archives, creating a significant void concerning their views about "the conditions of their employment, how they negotiated with their managers, and how they related to the spectators." More questions linger about the lessons they drew from their experiences abroad, what they thought of white people, and the stories they told their friends and family. (Lindfors 2014: 8)

Though not set out to answer all the foregoing questions, this study attempts to answer some of them by using archival sources to explore Chanda's notable changes in personal identity from the time he emigrated to England and joined the British Army in 1914 to his post WWI transition into show business. Thus, with a primary anchoring in historical studies, this study contributes to the field of social onomastics. It explores the dynamics which

influenced the successful identity negotiation in which the subject engaged to help him get conscripted into the army, marry into a white family and reinvent himself as a showman.

A note on the methodology

The research relied on archival materials which included over thirty letters between Chanda and his friends, family, employer and British South Africa (BSA) Company and government officials, including the Scotland Yard. These letters are in either Bemba or English; nearly all letters to or from friends and family were handwritten in his native language and took a relaxed casual tone, revealing his perspective, which has not been highlighted by research before. Other sources were photographs, medals from the army and administrative/legal records such as the certificate of registration for his theatre company, invoices and his marriage certificate (TNA). These primary sources were accessed in person and online from Zambia's and the United Kingdom's national archives, respectively.

While some sources which are available in the National Archive of Zambia are also found online in the UK's national archives, many documents are at present only available as hard copies in Zambia, making this study unique as these sources have yet to be used by other scholars. This applies to most of Bulaya's personal letters written in Bemba, to some official correspondences in English, and to some photographs of the younger Bulaya before his arrival in *Bulaya* (Europe). Likewise, some documents in the UK, which are also obtainable online, especially those which were recently obtained in 2023 by the National Archives from Bulaya's nonagenarian daughter, Joan Robson (nee Luale), are not available in Zambia. Therefore, the archives complement each other.

These were supplemented by newspaper articles obtained online from The British Newspaper Archive, which covered aspects of the Chanda's show business. Other important references to the subject were found in published works, which included a biography of Stewart Gore-Browne, his former employer who took him to England in 1914. The above sources, to a good extent, give the subject's and other people's perspectives on him.

Presenting and discussing Chanda Bulaya

Chanda Bulaya's case is unique in the sense that he had emigrated from Northern Rhodesia at a time when the use of surnames had not yet become commonplace, as is evidenced from available name lists from missionary, labour and government records. It is my considered view that the subject was originally known only as Chanda, his Bemba spirit/real name. This is based on the response his father's employer, Chief Luali of Luwingu, gave to colonial government officials when he confirmed his knowledge of the subject. He said he knew Chanda and acknowledged the subject's father Kakusa as his *capitão*.⁶ Also, after his several reinventions of personal identity and using various other names in his lifetime, Chanda was the only original name he kept when he later went back to a Bemba identity, as indicated in his 1934 company registration certificate and in a newspaper article announcing his death in 1935 – his name having been recorded as Chinaka Chanda Kaula Luale.⁷ This study shows that the reinventions of Chanda's names/identities, including his final return to Bemba identity, were motivated by a need for economic survival.

Further, while in Northern Rhodesia, Chanda is said to have been a good servant to his European master, Stewart Gore-Browne, a virtue which even earned him favourable treatment later in Europe, despite him having fallen out with Gore-Browne.⁸ It is this association with Gore-Browne which might have motivated the people around Chanda to address him by the byname Bulaya. The term or name Bulaya means Europe in Bemba. (Kapwepwe 2002; Penda 2013) It was common among the Bemba for one's identity to be attached to aspects or attributes of their lives which stood out. Given the subject's likely conspicuous boastful character, Chanda might also have initiated the use of the name, Bulaya, on himself as self-praise due to his close interactions with

⁶ NAZ RC/597, Official note by the office of the Native Commissioner, Kawambwa district, upward communication to the BSA company via the Kasama District Commissioner, 21 June 1923.

⁷ TNA Theatre company registration certificate; Death of Chief Luale.

⁸ Gore-Browne had expressed disappointment because of Chanda's desertion. However, he asked his aunt Ethel Locke-King to treat the African, if stranded and destitute, with kindness and not refuse him any help he needed in Europe citing the reason that he served him well when they were together in Rhodesia. (See: NAZ RC/597, Extract from letter from Dame Ethel Locke King, 29 March 1922; Rotberg 1977)

Name JACKSON		Corps <i>19- Lond. R Militar. R.</i>		Rank <i>Pte</i>	Regt. No. <i>5024 208442</i>
Surname <i>Samson</i>					
Medal	Roll	Page	Remarks		
Victory	<i>E/1/102</i>	<i>B. 6916</i>	<i>Recd. clv. 7/4/13 d/28-4-28. I.V.B. 1109 Lt d/9. 8. 78.</i>		
Honour					
Star					
Theatre of War Served in					
Date of entry Heriot			<i>Nov/2/1954</i>		
			E. 1880		

Figure 1. Medal Card (TNA)

Europeans, a privilege which many of his fellow villagers did not have at the time. His master Gore-Browne's genuine interest in Bemba villagers was a trait which not many white people in the territory possessed. (Rotberg 1977) The byname, Bulaya, which came in his life later than the name Chanda, helped to distinguish him from others who bore the same name as he did.

He should, therefore, be rightly presented as Chanda Bulaya and not Bulaya Chanda as many colonial archival records present his name. Bulaya then naturally got attached to his identity, as a surname. Thus, it became convenient for his employment at Gore-Browne's estate as well as for his travel to Europe in 1914. At the time of his voyage to Europe in May/June 1914, he used the name Chanda Bulaya.⁹

Upon escaping from his master the night before he was scheduled to travel to Northern Rhodesia, Chanda is said to have found employment in the kitchen at the Strand Palace Hotel in London.¹⁰ By the time he was deployed as a World War 1 combatant on the Western Front in December of the same year, his name had changed to Samson Jackson (see Figure 1, which shows his wartime medical card from 1915 to 1916).

It should be noted that it was common among Africans, especially Bemba-speaking people, to change their names in different circumstances. Prior to the arrival of Europeans, many Africans did not typically have a fixed

⁹ TNA Letter from Bulaya; NAZ RC/597, Letter by Henry William Jackson [Chanda Bulaya], 18 March 1923.

¹⁰ However, the BSA Company Secretary G. Edwards stated that no records of Chanda Bulaya's employment at the Strand Palace Hotel were found (NAZ RC/597, Letter by G. Edwards, Secretary BSA Company to New Scotland Yard, 13 April 1922).

anthroponomical identity by which they were addressed throughout their lives. For instance, some common life transitions such as parenthood and grandparenthood permanently changed how one was addressed by others in the family and in the community.

Moreover, in Zambia in general and among the Bemba in particular, archival records show colonial authorities at different levels such as district and provincial administrators as well as the legislative council (henceforth Legco, precursor of today's parliament) and territorial administrators grappling with administrative challenges posed largely by inconsistencies in the names of African persons under their charge. One of the most common challenges was desertion of workers who left in search of more humane treatment by white employers and in pursuit of better conditions of service. Other challenges were crimes such as stealing, and to a lesser extent murder, which made Africans escape and change their names.¹¹ The resulting crises such as shortage of labour in Northern Rhodesian farms and industries owned by whites are recorded to have been discussed in the Legco in 1926 and 1927. The need to institute registration of residents, introduction of a pass (some kind of identity card) system and enforcement of policies to ensure that Africans carried passes during their movements were seen as counter measures.¹² It was hoped that these interventions would bring some permanence in the personal name identities of the people.¹³

That there were no stiff deed poll policies in the United Kingdom concerning regulating multiple name usage except for such official services as obtaining a driving license and a passport (TNA Bulaya Chanda) made it easier

¹¹ NAZ RC/388, Letter by Major H. F. Darling, D.S.O. at Inverue, Nega Nega addressed to the Administrator of Northern Rhodesia, titled 'Attitude and Conduct of Natives towards White Residents,' 17 July 1922; NAZ BSA A2/1/28, Tag: 771, Loc: 191, Chiefs and Headmen Meetings in Kasama, Chinsali and Nsumbu bomas, Registration of Dogs, 1919. C.R.B. Draper (Acting Magistrate and District Commissioner), addressing Bemba, Mambwe and Lungu chiefs and headmen and a Swahili at Abercorn, page 4 of the minutes, 13 May 1919.

¹² NAZ RC/391, Extract from the Report of the Proceedings of the Legislative Council, 16 December 1926; NAZ RC/391, Extract from the Report of the Proceedings of the Legislative Council, 15 July 1927.

¹³ However, the implementation of these suggestions took long due to opposition among members of the Legco who argued that Africans would be opposed to such a programme as an infringement on their freedoms. Another important reason for delayed full implementation of national registration until around the period after independence was the lack of financial resources by the government.

for Chanda to import the historical practice of changing names which many were used to in Bembaland. He, however, changed his identity too frequently and too many times within the relatively short period of about 21 years during which he lived in England. For example, in his letters to or from family, friends and officials dated between 1914 and 1917, he usually signed off or was addressed as Samson Bulaya. In addition, some official BSA company correspondences also refer to him as Samson Bulaya.¹⁴

In a letter to a girlfriend, Melanya Kabuswe, on 29 March 1915, Chanda claimed he did not know his father.¹⁵ Some two weeks earlier, on 9 March, he wrote a letter addressed to *Ba tata ba Chikuanda* ('My father, Mr. Chikwanda').¹⁶ However, the contents of the letter and the tone of the conversation suggests that the recipient might have been an uncle of his or a *Shibukombe* (a Go-between).¹⁷ This is because he informed the recipient of his intention to marry Melanya and asked him if he had relayed some gifts of his to the lady. He went on to castigate the recipient and the people in Northern Rhodesia for not caring enough about him and his affairs in his absence.

In his emotional handwritten letter to the Secretary for Native Affairs on 2 February 1925, Chanda claimed that the Paramount Chief Chitimukulu of the Bemba people was his grandfather, that Chief Luale was his father and went on to add Chief Mporokoso and other prominent people in Bembaland to this list as his family members. He also listed Kakusa under the title 'Chief General Kakusa'¹⁸ as one of his relatives, subtly hiding the man's status as Chanda's father, in order to maintain the lies he kept 'spewing' in Europe, one of which was that he was a son of a Central African potentate. He pled with the Secretary for Native Affairs to trace these relations of his and ask

¹⁴ NAZ RC/597, Handwritten letter to Chanda from his friend who signs off as John Pen Clay, Chinsali, 24 October 1914; NAZ RC/597, The Assistant Magistrate's letter, Ndola district to the Native Commissioner, Northern Rhodesia Administration, Livingstone, 23 January 1917; NAZ RC/597, The Treasurer's letter to the Native Commissioner, Northern Rhodesia Administration, Livingstone, 9 March 1925.

¹⁵ NAZ RC/597, Chanda's letter to Melanya Kabuswe, 29 March 1915.

¹⁶ It was common in Bemba culture, as it still is today, to address elderly men as Ba Tata or 'father' and elderly women as Ba Mayo or 'mother'.

¹⁷ NAZ RC/597, Chanda's letter to a Mr. Chikuanda [Chikwanda], 12 March 1915. A *Shibukombe* or 'Go-between' is a man, usually a family friend, who is entrusted by the groom and the groom's family to negotiate bride price with the bride's family.

¹⁸ Army general, in the Bemba tribal army, correctly corresponds with Kakusa's role as the chief's capitao, but not 'chief'.

them to organise some money which he could use for transport to return to Northern Rhodesia.¹⁹

At several times, when Chanda faced economic difficulties in his life, he tried to apply for assistance to be repatriated to Northern Rhodesia. Chanda highlights that he served in the 2nd-19th London Regiment, in the 1st Battalion Duke of Cambridge Middlesex Regiment and in the Gordon Highlanders. He referred to the passage to Rhodesia which he was given two years earlier by the Rhodesia Building and London Wall. He went on to argue that "the reason I did not go was because they would not give me any money and also I was to be sent to Livingstone without any means of a situation (sic.) or anyone to receive me."²⁰ This may be an indication that he was not fully compensated for his service in the British Army during WWI.

In his confidential letter to the BSA on 28 March 1922, Scotland Yard Assistant Secretary, G.C. Chandler wrote that if Samson Jackson had applied by January 1921, he would have been eligible for repatriation owing to his service in the British Army in WWI.²¹ However, a response to the same letter by BSA Company Secretary, G. Edwards, dated 13 April 1922 showed that Jackson served in the army from December 1914 to August 1921.²²

While it was typical at the time for brides to change their names during marriage, Chanda's marriage on 20 September 1922 to an English white woman, May Louisa Gilliss, changed three people's names – the bride, the groom and the groom's father, although the latter might not have been aware that his name had been changed. Going by the names on the wedding certificate (see Figure 2), the wife became Messrs Jackson and Chanda became known as Henry William Jackson. To further strengthen his claim on the European name, Chanda falsified his father's name on this nuptial document as Watson Jackson, and the latter's rank/profession as "Chief (tribe leader)." This reveals a fundamental aspect of Samson Jackson's character as someone

¹⁹ NAZ RC/597, Chanda's letter to the Secretary for Native Affairs, Livingstone, Northern Rhodesia, 02 February 1925.

²⁰ NAZ RC/597, Chanda's letter to the Secretary for Native Affairs, Livingstone, Northern Rhodesia, 02 February 1925.

²¹ NAZ RC/597, Letter by G. C. Chandler, Assistant Secretary at Scotland Yard to the BSA company titled "Samson Jackson, Native of Northern Rhodesia," 28 March 1922.

²² NAZ RC/597, Letter by G. Edwards, Secretary BSA Company to New Scotland Yard, 13 April 1922. Both letters between the BSA and Scotland Yard indicated his name as Samson Jackson alias Bulaya alias Chanda.

 CERTIFIED COPY OF AN ENTRY OF MARRIAGE GIVEN AT THE GENERAL REGISTER OFFICE
 Application Number 6305774-1

19 22. Marriage solemnized at <u>the Register office</u> in the District of <u>Croydon</u> in the County of <u>Croydon Surrey Kent.</u>								
Column—	1	2	3	4	5	6	7	8
No.	When Married.	Name and Surname.	Age.	Condition.	Rank or Profession.	Residence at the time of Marriage.	Father's Name and Surname.	Rank or Profession of Father.
	33 September 19 22.	Henry William Jackson	26 Years	Bachelor	Showman	13 Anerley Grove upper Norwood.	Watson Jackson	Chief (Tide Leader).
		May Louisa Gillies	26 Years	Spinster	—	11 St. Hugh's Road, Anerley.	Richard Gillies	Home Decorator.
Married in the <u>Register Office</u> according to the Rites and Ceremonies of the <u>—</u> by Certificate <u>—</u>								
This Marriage was solemnized between us, <u>H. W. Jackson</u> and <u>M. L. Gillies</u>		in the Presence of us, <u>F. E. Lovelock</u> and <u>Edward Odum.</u>		<u>Thomas Dover Register</u> <u>A. Thorn Deputy Sup^r Registrar.</u>				

CERTIFIED to be a true copy of an entry in the certified copy of a register of Marriages in the Registration District of Croydon
 Given at the GENERAL REGISTER OFFICE, under the Seal of the said Office, this 25th day of February 2015

MXG 469567 CAUTION: THERE ARE OFFENCES RELATING TO FALSIFYING OR ALTERING A CERTIFICATE AND USING OR POSSESSING A FALSE CERTIFICATE. © CROWN COPYRIGHT
 WARNING: A CERTIFICATE IS NOT EVIDENCE OF IDENTITY.

Figure 2. TNA Marriage certificate

able and willing to go as far as altering his and his father's name and status in order to project a certain identity which he preferred. Perhaps this was only a reflection of his flawed personal character or may go further in giving us insight into how far some immigrants went to fit in and gain self-assurance of their acceptability into British society.

It does seem that he had already started using the stage name Chief Luale by 1924. In a 1924 brochure of the play *White Cargo*, he is listed on the crew as "Chief Luale"; he used this name or its variant 'Chief Luali'. It was perhaps by mistake that the *Lancashire Daily Post* of Saturday, 21 September 1929, referred to the subject as Keith Luale since the name 'Keith' sounds similar to 'Chief'.²³ The lack of corroborating evidence concerning Chanda's use of the name 'Keith' and the reference to him as 'Chief Luale' by two other newspapers articles²⁴ published around the same period after this date support the foregoing assumption.

²³ King Carnival's marriage.

²⁴ King Carnival's reign starts at the seaside.

Regarding the claim alluded to above that the Bemba Paramount Chief Chitimukulu was his grandfather and that the sub-chief, Chief Luale, was his father, Chanda had fed this misleading information to many unsuspecting members of the public to the extent that, on announcing his hospitalisation, a Skegness News newspaper article referred to him as "the well-known showman and son of a Central African potentate."²⁵ On his sending address in England, it shows that the sender was 'Chief Luale of 98 Anerley Rd, Upper Narwood S.E. 19' and he signs off as at the end as Luale.²⁶

In the latter period of his career, Chief Luale, like his contemporary, the African-American actor Ira Aldridge, whose performances promoted positive sentiments toward Africans, did not have a manager but managed his own acting engagements under the company he founded, Luale Limited Incorporated Company.

As a showman, his shows featured plays ranging from Zulu and Bemba warriors from Southern and Central Africa, respectively, as well as dancers from the Gold Coast. With his African Villages which were prominent attractions at Mr. W. Butlin's Amusement Parks in Skegness and Hunstanton, he had established himself as a prominent figure in the show business.²⁷ Chanda's plays were centred around the concept of the African village. This shows the strong influence exerted on his later life by the experiences in had while growing up in Bembaland in the late 19th and early 20th centuries. The shows were enjoyed by both children and adults and were among those said to be "amusing, educational and intellectual" when the Essex Chronicle advertised the events at Felixstowe, "Britain's premier amusement park."²⁸

Importantly, just as he was earlier motivated to seek opportunities through Westernising his identity, by taking on the Bemba identity via renaming himself Chinaka Chanda Kaula Luale and Chief Luale as his official and stage names, respectively, he positioned himself as an authentic continental black African.²⁹ He went a step further by naming his plays as "Chief Luale and

²⁵ The Gables treat.

²⁶ NAZ RC/597, Chanda's letter to the Secretary for Native Affairs, Livingstone, Northern Rhodesia, 02 February 1925.

²⁷ Chief Luale's message to Skegness well-wishers; Chief Luale in road crash.

²⁸ The Rage of Olympia.

²⁹ The concept of "otherworldly" has been a common thread in the fair world across time and space (Botterill 1997: 2). Thus, it was more marketable for Chanda to sell himself to a Western audience by adopting a Bemba name than an English one.

the African Village” and sticking to such costumes as animal skins. He thus distinguished himself from black American entertainers and other competitors in the show business. Chanda Bulaya’s case is unique in the sense that he had emigrated from Northern Rhodesia at a time when the use of surnames had not yet become commonplace, as is evidenced from available name lists from missionary, labour and government records. He, therefore, invented a surname for himself by choosing a prestigious and chiefly name, Luali, which he transformed into Luale. Coincidentally, the Luali chieftainship in northern Zambia was abolished by the British colonial government in 1937 following the death of the last Chief Luali of Luwingu in 1936, a year after the ”staged” Chief Luale died in the United Kingdom.³⁰

Conclusion

By highlighting the profile of Chanda Bulaya, the study contributes to historical knowledge by enhancing our understanding of how African individuals renegotiated their personal names and identity to survive in oppressive systems in general and in white-dominated environments in particular. The study contributes to our understanding of the role played by continental black Africans in WWI and in both long- and short-term travel, otherwise known as migration and tourism, respectively, thus showing why some African migrants, historically and at present, have failed to return to Africa. More comprehensive biographical works that critically examine all available sources on the subject of this study and other related personalities will facilitate greater contribution to scholarship.

Archival sources

National Archives of Zambia

NAZ BSA A2/1/28, British South Africa Company.

NAZ NP1/12/1, Native Authorities Mporokoso District, 1937.

NAZ RC/597, Native Servant taken to England, 1915-25.

NAZ RC/388, Native Registration.

NAZ RC/391, Institution of a Scheme of Native Registration.

³⁰ NAZ NP1/12/1, 4837, Letter titled ”Successors to Luali and Sunkutu,” dated 8 December 1937, by the Kasama District Commissioner to the Northern Province Commissioner, 1937.

The National Archives, United Kingdom

- TNA Bulaya Chanda. <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/bulaya-chanda/> (14.01.2026).
- TNA Medal Card. <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/bulaya-chanda/source-3a-medal-card/> (14.01.2026).
- TNA Theatre company registration certificate. <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/bulaya-chanda/source-7-theatre-company-registration-certificate/> (14.01.2026).
- TNA Marriage certificate. <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/bulaya-chanda/source-8c-marriage-certificate/> (14.01.2026).
- TNA Letter from Bulaya. <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/bulaya-chanda/source-9a-letter-from-bulaya/> (14.01.2026).

The British Newspaper Archive

- King Carnival's marriage. *The Lancashire Daily Post* 21.09.1929. 5.
- King Carnival's reign starts at the seaside. *The Leeds Mercury* 23.09.1929. 5.
- Chief Luale's message to Skegness well-wishers. *The Skegness Standard* 22.10.1930. 2.
- The Rage of Olympia. *The Essex Chronicle* 09.06.1933. 6.
- Chief Luale in Road Crash. *The Skegness News* 17.10.1934. 1.
- The Gables treat. *Skegness News* 13.02.1935. 4.
- Death of Chief Luale. *Lynn News & Country Press* 07.05.1935. 6.

References

- Betts, R.F. & A.I. Asiwaju. 1985. Methods and institutions of European domination. Albert Adu Boahen (toim), *Africa under colonial domination 1880–1935* (General History of Africa 7), 143–152. London: Heinemann.
- Botterill, Jackie. 1997. *The "fairest" of the fairs: A history of fairs, amusement parks, and theme parks*. MA thesis. Simon Fraser University.
- Bramwell, Ellen Sage. 2012. *Naming in society: A cross-cultural study of five communities in Scotland*. PhD thesis. University of Glasgow.
- British Council. 2014. Report shows lack of knowledge about global impact of WW1. <https://www.britishcouncil.org/contact/press/report-shows-lack-knowledge-about-global-impact-ww1> (14.01.2026).
- Chondoka, Yizenge. 2007. *Machona: Returned labour migrants and rural transformation in Chama district, North Eastern Zambia, 1890–1964*. Lusaka: Academic Press.
- Fraser, Alastair. 2010. Introduction: Boom and bust on the Zambian copperbelt. Alastair Fraser & Miles Larmer (toim), *Zambia, mining, and neoliberalism*:

- Boom and bust on the globalized copperbelt*, 1–30. New York: Palgrave Macmillan.
- Hansen, Karen Tranberg. 1989. *Distant companions: Servants and employers in Zambia, 1900–1985*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kane, Josephine. 2016. *The architecture of pleasure: British amusement parks 1900–1939*. New York: Ashgate.
- Kapwepwe, Mulenga M. 2002. *Some Bemba names and their meanings*. Lusaka: Mulenga Kapwepwe.
- Kingsley, Judith Rae Hilty. 1980. *Pre-colonial society and economy in a Bisa chiefdom of Northern Zambia*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Larmer, Miles. 2021. *Living for the city: Social change and knowledge production in the Central African copperbelt*. New York: Cambridge University Press.
- Lindfors, Bernth. 2014. *Early African entertainments abroad: From the Hottentot Venus to Africa's first olympians* (Africa and the Diaspora: History, Politics, Culture Series). Madison: University of Wisconsin Press.
- Mazimba, Mutale T. 2023a. African reactions to the First World War: The case of the Mtenga-Tenga of Northern Rhodesia (Zambia). *Journal of Southern African Studies* 49(4). 553–567. <https://doi.org/10.1080/03057070.2023.2308434>
- Mazimba, Mutale T. 2023b. Decolonising the First World War: The case of the Northern Rhodesian Askari, 1914–1918. *Zambia Journal of History* 10(1). 40–60.
- Mazimba, Mutale T. 2023c. Northern Rhodesians (Zambians) in the aftermath of the First World War: Demobilization, compensation and commemoration. *Journal of African Military History* 7(1–2). 41–75.
- Meebelo, Henry S. 1986. *African proletarians and colonial capitalism: The origins, growth and struggles of the Zambian labour movement to 1964*. Lusaka: Kenneth Kaunda Foundation.
- Meredith, G. B. 2021. 'Dominant' First World War memory: Race, nation and the occlusion of empire. *First World War Studies* 12(2). 89–109. <https://doi.org/10.1080/19475020.2022.2034511>
- Mohun, Arwen P. 2001. Designed for thrills and safety: Amusement parks and the commodification of risk, 1880–1929. *Journal of Design History* 14(4). 291–306.
- Njung, George. 2016. *Soldiers of their own: Honor, violence, resistance and conscription in colonial Cameroon during the First World War*. PhD thesis. University of Michigan.
- Papadopoulos, Dimitris, Niamh Stephenson & Vassilis Tsianos. 2008. *Escape routes: Control and subversion in the 21st century*. London: Pluto Press.

- Penda, Chanda. 2013. *Encyclopedia of Zambian names: Reconciling Zambian and global worldviews*. Lusaka: Pensulo Publishers Limited.
- Posner, Daniel N. 2005. *Institutions and ethnic politics in Africa*. New York: Cambridge University Press.
- Roberts, Andrew D. 1973. *A history of the Bemba: Political growth and change in North-Eastern Zambia before 1900*. London: Longman.
- Rotberg, Robert I. 1977. *Black heart: Gore-Browne and the politics of multiracial Zambia*. Berkeley: University of California Press.
- Samson, Anne. 2005. *Britain, South Africa and the East Africa campaign, 1914–1918: The union comes of age*. London: I.B. Tauris.
- Samson, Anne. 2013. *World War I in Africa: The forgotten conflict among the European powers*. London: I.B. Tauris.
- Samungole, Jacob Toka. 2020. *The history of Zambia Congress of Trade Unions, 1964–2011*. MA thesis. University of Zambia.
- Sippola, Eeva. 2023. From Nordic to Hispanic: Shift in a family's given names. *Onomástica Desde América Latina* 4(1). 1–21.
- Waldispühl, Michelle. 2024. Personal names and migration: An overview. *Nordic Journal of Socio-Onomastics* 4(3). 15–58.
- Wrigley, G. M. 1918. The military campaigns against Germany's African colonies. *Geographical Review* 5(1). 44–65.

Ellujäämise nimel tehtud identiteedivahetus

Chanda Bulayast Samson Jacksoniks – must Aafrika päritolu mees Inglismaal aastatel 1914–1935

Chanda Penda

Identiteedivahetus võib olla isikliku ellujäämise vahend. Käesolevas arhiiviuuringus näitan, kuidas Briti sõdur ja tuntud estraadikunstnik Chanda Bulaya kasutas seda strateegiat alates oma saabumisest Inglismaale 1914. aastal kuni surmani 1935. aastal. Chanda sündis Põhja-Rhodeesias Kasamas (tänapäeva Sambia) ning kuulus etniliselt bambade hulka. Elu jooksul vahetas ta vastavalt olukorrale ja oludele nime vähemalt seitse korda. Ta on olnud tuntud nimede all Chanda, Bulaya Chanda, Samson Jackson, Samson Bulaya, Henry William Jackson, Chinaka Chanda Kaula Luale ning Chief Luale/Luali – viimane oli tsirkuse lavanimi. Samson Jacksonit peetakse üheks vähestest mustanahalistest aafriklastest, kes võitlesid esimeses maailmasõjas läänerindel.

Arvestades, et seni on vähe tähelepanu pööratud sellele, kuidas Mandri-Aafrika mustanahalised inimesed valgenahaliste domineeritud keskkondades toime tulid, kasutatakse Henry William Jacksoni juhtumit selle silmatorkava lünga täitmiseks. Muutused sotsiaalses keskkonnas sundisid Chandat oma identiteeti ellujäämise nimel kohandama – see oli tollal bambakeelsete inimeste seas levinud käitumisviis. Uurimus eristub Sambia tööjõurännet käsitlevatest varasematest töödest, mis keskenduvad peamiselt kohalikule liikumisele Copperbelti piirkonda või teistele Kesk- ja Lõuna-Aafrika aladele. Samuti vastandub see tavapärasele käsitlusele, mille kohaselt sambialaste osalus esimeses maailmasõjas toimus peamiselt kohalike pealike kaudu värbamise või sundvärbamise teel.

Lisaks tõstab uurimus esile Chief Luale kui Mandri-Aafrika päritolu isiku, kes juhtis Euroopas iseseisvalt oma tööd tsirkuses ega paistnud eriti silma ebatavaliste isiklike tunnuste poolest. See juhtumiuuring aitab paremini mõista kolonialismi mõju aafriklaste identiteetidele, esimese maailmasõja ja sõdadevahelise perioodi ajal Euroopas kogetud majanduslikku ja sotsiaalset tõrjutust ning seda, kuidas Chanda oma identiteeti teadlikult kujundades suutis ellu jääda.

Nimede tõlkimise valikutest esimestes Vana Testamendi eestindustes

Anu Pedaja-Ansen, Annika Viht

Eestikeelses kirjasõnas esinevast nimevarast enamiku moodustasid pikalt piiblinimed (Päll 2005: 151). Piiblinimede tõlkimine polnud sugugi lihtne ülesanne, vaid nõudis omajagu peamurdmist. Järgnevas antakse põgus sissevaade küsimustesse, millele kristlaste pühakirjas sisalduvate nimede tõlkijatel tuleb vastus leida. Illustreerivad näited on võetud kolmest esimesest Vana Testamendi tõlkest eesti keelde: Johannes Gutsloffi lõunaeestikeelsest käsi- kirjast (?1648–?1656, tähistatud näitelauseste juures lühendiga Gu), Andreas ja Adrian Virginiuse tugevate lõunaeesti mõjutustega põhjaeestikeelsest käsi- kirjast (1687–1690, Vr) ja esimesest täispiiblist (1739, PR). Tegemist on vaid üksikute meelevaldselt valitud näidetega, mitte tervikülevaatega, arvestades, et Piibel sisaldab mitut tuhandet pärisnime, ühe arvutuse järgi on Vanas Testamendis umbkaudu 2670 heebrea ja Uues Testamendis umbkaudu 580 kreeka nime, 165 nime esinevad mõlemas testamendis (Bailey 2007: 1).

Kuidas anda edasi nime tähendust?

Osal piiblinimedest on erilisi tähendusi, millest arusaamine on vajalik teksti täielikuks mõistmiseks (Twinamaani 1999: 1). Vanaheebrea keeles ja tolleaegses maailmas üldisemalt polnud nimi lihtsalt kokkuleppeline silt inimesele või kohale viitamiseks, vaid väljendas midagi nimetatava olemusest, näiteks oli juutidele arusaadav, et nimi *Jesaja* tähendab 'Jumal päästab' (Byrne 2009: 339). Piiblitekstis mängib nimi sageli olulist rolli süžee arengus, mõne teema esiletoomises või tegelase iseloomustamises. Teksti läbiv põhimõte *nomen est omen* aitab nime kaudu avada inimese elukäiku, andeid, oskusi ja iseloomu, nime muutmine peegeldab pöördelist elumuutust (Sasson 2015), näiteks kui

naine ütleb pärast oma perekonna surma, et teda ei peaks enam kutsutama nimega **נוֹמִי** *no'omy* 'meeldiv', vaid nimega **מָרָא** 'kibe' (näide 1).¹

- (1) Täma üttel Ärge kutsko mind mitte **Naemi** waid **Maara**, sest se keigewägge-
wenne on mind wägga kurbastanut. (Vr, Rt 1:20, EPAK)

Nimede tähenduse olulisusest johtuvalt pole midagi imestada, et Vanas Testamendis on üle kaheksakümne kirjakoha, kus lausa piibliteksti osana selgitatakse nime etümoloogiat (Marks 1995: 21). Näiteks oma emanda eest kõrbesse põgenenud Haagarit lohutab ingel teatega, et tema oodatava lapse nimeks saab *Ismael* (**יִשְׁמָעֵל** *yišmā'ē'l*), sest Jumal on teda kuulnud (näide 2). *Ismael* koosneb nimelt verbist **שָׁמַע** *šāma* 'kuulma' ja nimisõnast **אֵל** 'Jumal', tähendades 'Jumal kuuleb' (Magallanes 2016).

- (2) Ninck jumala Isanda Engel lauss temma wasto: kaje, Sinna ollet hendas sa-
nut, ninck saht ütte poicka ilmalle kanda, toh nimme peat Sinna **Ismaellis**
kutzma, eth jumal Isand Sinnu waiwa kuhlnut om. (Gu, 1Ms 16:11, EPAK)

Kas tõlkida või translitereerida?

Kui Piibli algtekstis nime selgitus puudub, on tõlkijad valiku ees, kas anda edasi nime foneetiline kuju või selle tähendus. Rääkides kaevust, mille ääres Haagarit lohutati, otsustas Gutschlaff selgitada lahti kaevunime tähenduse. Ta loobus kasutamast nime **לַחַי רֹאִי** *lahay rō'i*, mille tähendus 'elava nägija (kaev)' jäänuks heebrea keele teadmisteta lugejale mõistetamatuks, ning tõlkis selle eesti keelde (näide 3). Esmapiiblis leiti kompromissvariant, säilitades nii heebrea nime häälikkuju kui ka lisades tähenduse (näide 4). Tähendus lisati väiksemas trükis, millega esmapiiblis märgiti läbivald sõnu, mis olid puudunud algtekstis, kuid osutusid tõlkimisel vajalikuks.

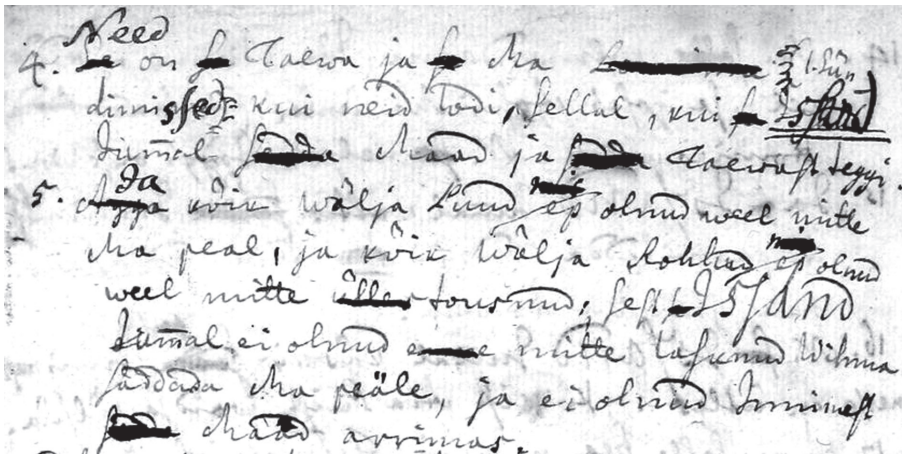
- (3) Seperrast kutzutas seh lette nimme: **Se ellawa** lettes, **ken minno nägeb**. (Gu, 1Ms 16:14, EPAK)
(4) Sepärrast hüdis ta se kaewo **Lahhai-Roi** ehk **selle ellawa** kaewuks, **kes mind watis**; .. (PR, 1Ms 16:14, EPAK)

¹ Heebrea sõnad on translitereeritud automaattlittereeringu rakenduses <https://hebrew-transliteration.app>.

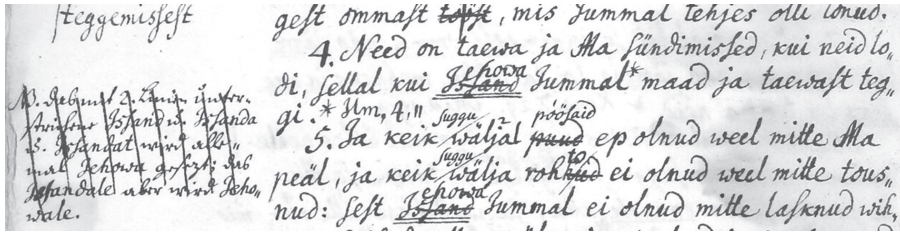
Sama küsimus – kas piiblinimi tõlkida või translitereerida – tekib Iisraeli Jumalale viitava heebreakeelse täheneliku יהוה *yhwh* puhul. Juudid peavad kõnealust nime liiga pühaks, et seda välja öelda, ning palvetades ja sünagogis pühakirja lugedes asendavad selle sõnaga אֲדֹנָי *'ādōnāy* 'isand', argisemates olukordades aga sõnaga הַשֵּׁם *haššēm* 'nimi'. Piiblitõlgetes on üldiselt otsustatud tetragrammi tõlkimise kasuks, nagu tegid ka Gutschlaff ja Virginiused (*Issand*) (näide 5), esmapiiblis seevastu võeti kasutusele heebrea(pärane) tüvi *Jehoova*, kusjuures Vana Testamendi puhtandkäsikirjast on näha, kuidas algul mustandisse kirja pandud *Issand* asendati toimetamise käigus *Jehoovaga* (Ross 2015: 73) (näide 6, vrd ka pilte 1 ja 2).

- (5) Ninda on Taiwas nink Maa saanut kui neid lodi, sel Ajal kui **Issand** Jummal Taiwast nink Maad teggi. (Vr, 1Ms 2:4, EPAK)
- (6) Need on taewa ja Ma sündimised, kui neid lodi, Sellal kui **Issand Jehowa** Jummal* maad ja taewast teggi. *Ilm, 4.11. (PR Vana Testamendi puhtandkäsikiri, 1Ms 2:4)

Nimekujus Jehoova võib samuti näha omamoodi kompromissi tõlkimise ja translitereerimise vahel, kuna seal on kombineeritud *yhwh* konsonandid *'ādōnāy* vokaalidega. Kui masoreedid lisasid keskaja algul seni üksnes konsonantidest koosnenud heebrea kirjale vokaalimärgid, kirjutasid nad tetragrammi juurde vokaalimärgid, mis tuletasid meelde, et selle asemel tuleks

Pilt 1. Tetragrammi esimesed kaks esinemiskorda Vana Testamendi tõlke mustandis (EAA.1187.2.5325, l 5)

Pilt 2. Tetragrammi esimesed kaks esinemiskorda Vana Testamendi tõlke puhtandis (EAA.1187.2.5324, 1782)

kasutada sõna *'ādōnāy*. Seejärel sulatasid keskaja kristlased ühe sõna kaasa teise täishäälikutest kokku teonüümi *Jahowah*, ladinapäraselt hääldatuna *Jehovah*. (Kristluse sõnastik: *sub* Jehova)

Mil määral nimesid mugandada?

Võõrnime foneetilise kuju edasikandmisel vajab otsustamist, mil määral seda on tarvis vormida sihtkeelepärasemaks. Eesti võõrnimede mugandatud kirjutusviis saigi alguse piiblinimedest (Päll 2005: 151). Suur samm piiblinimede eestipärasema kirjutuse suunas tehti alates Virginiuste Wastsest Testamendist, kus asendati võõrtähed omatähtedega, nt $f > w$, $y > i$ või $ü$, võõrtähtedest jäid alles vaid c ch -ühendis ja lõunaeesti afrikaati märkiv z (Päll 2005: 150). Virginiuste Vana Testamendi tõlkest olid eemaldatud juba ka c ja z . Varasemas Gutsloff'i tõlkes olid võõrtähed veel olemas olnud, vrd näiteid 7 ja 8.

- (7) **Jacktan** sünnitis Almodaddit, ninck Salephit, ninck **Hazermawetthit** ninck **Jerachit**, .. (Gu, 1Ms 10:26, EPAK)
- (8) Nink **Joktan** sünnitas Almodad, Salewid, **Hatsarmawed** nink **Jarat**. (Vr, 1Ms 10:26, EPAK)

Kas tõlgendada nimisõna üld- või pärisnimena?

Sama algteksti sõna võidakse eri tõlgetes ja ka sama tõlke piires tõlgendada kord üld-, kord pärisnimena. Näiteks vormi גֹּיִם *gōyim*, mida üldiselt tõlgitakse nimisõnana, on Joosua 12:23 esinevas fraasis מְלִכֵי-גֹיִם *melek-gōyim* mõistetud nii üldnimena 'rahvad' kui ka kohanimena 'Goojim' (Elwell

1988: 890). Fraas eraldiseisvana toetab tõlgendust 'rahvaste kuningas', konteksti arvestades oleks täpsem kohanimeline tõlgendus 'Goojimi kuningas' (Krašovec 2004: 49). Gutsloff ja Virginiused otsustasid selle fraasi eestindada üldnime kasutades (*mahilma rahgwa kunningas* ja *Pagganide Kuningas*), esmapiiblis seevastu on pärisnimi (*Kojimi kunningas*).

Sarnane lugu on sõnavormiga בְּנֵי *bənō*, mis üldiselt on tõlgitud '(mehe) poeg', aga templiteenistuseks määratud leviitide loetelus 1Aj 24:26–27 on seda tõlgetes mõistetud nii üldnimena '(mehe) poeg' kui ka isikunimena 'Beno' (Elwell 1988: 282). Eesti tõlgetes kasutasid üldnime Virginiused (*Poig*) ja pärisnime esmapiibel (*Peno*).

Sõna יִר *'ir* tavaline tõlkevaste on 'linn', kuid 1. Moosese raamatus 10:11 tõlkisid Gutsloff ja Virginiused selle kohanimena *Irr*, samas kui esmapiibel jäi üldnimelise tõlgenduse *linn* juurde.

1Aj 11:22 ja 2Sm 23:20 esinevat fraasi אִשְׁחַיִל *'iš-hayil* on eesti tõlgetes samuti erinevalt mõistetud: Gutsloffil ja Virginiustel on seda nähtud isikunimena *Ishail*, esmapiiblis aga seisab *vahva mees*.

Kõigi nende heebrea sõnade tõlgendus langeb 17. sajandi Gutsloffil ja Virginiuste tekstides kokku Martin Lutheri (1545) piiblitõlkega, hilisemas esmapiiblis enam mitte. Ehkki Gutsloff tõlkis originaalkeeltest ja Virginiused pooldasid samuti originaalkeeltest tõlkimist, on mõlemas tõlkes tuntav Lutheri mõju (Ross 2015: 63). Esmapiiblis püüti võimalikult täpselt anda edasi originaalkeelne sõnastus (Ross 2015: 64) ning selle Vana Testamendi verbivormide analüüs on näidanud, et tõlge valmis Lutheri tõlget abiks võtmata (Ross 1995: 188).

Kokkuvõte

Eesti võõrnimekirjutuse ajalugu algab piiblinimedest. Selles artiklis toodi näiteid, kuidas kolmes varaseimas eestikeelses Vana Testamendi tõlkes leiti erinevaid vastuseid mõningatele kesksetele piiblinimede tõlkijate ees seisvatele küsimustele.

Väikse näitevaliku põhjal joonistus välja selge muster: esimesed kaks tõlget 17. sajandist lahendasid dilemma üht-, esimene täispiibel 1739. aastast teistmoodi. Näiteks tuleb see esile küsimuse puhul, kas tähendusega nimi tõlkida pigem tähendust edasi andes või foneetilist kuju säilitades. 17. sajandi tõlgetes otsustati ümberütleva sõnastuse kasuks, mis avas nime olemuse,

esmapiiblis anti edasi heebrea sõna häälikkuju: Jumala nime tähistava tetragrammi eestindasid Gutsloff ja Virginiused kujule *Isand*, esmapiibel kujule *Jehoova*. Samamoodi oli lugu küsimusega, kas heebrea sõna tuleks tõlgendada pigem üld- või pärisnimena, nt 1Ms 10:11, kus 17. sajandi tõlkijad tõlgendasid heebrea sõna יְיָ 'ir kohanimena *Irr* ja esmapiibel üldnimena *linn*. 17. sajandi tõlgetes tehtud valikud langevad kokku Martin Lutheri tõlke 1545. aasta väljaandes tehtuga, ehkki põhimõttena lähtuti heebrea tekstist. Taas leiab kinnitust, et ka nimede puhul on esmapiibli sõnastus Lutherist erinev ja äärmiselt originaaliruu.

Nimede mugandamise küsimuses jookseb veelahe aga Gutsloffi ja kahe järgmise tõlke vahelt. 17. sajandi lõpu keeleuuendajate sekka kuulunud Adrian Virginius loobus piiblinimede tõlkimisel võõrtähtedest, sama põhimõte jäi püsima esmapiiblis.

Allikad

EPAK = *Eesti piiblitõlke ajalooline konkordants*. Kristiina Ross, Ahti Lohk, Eik Hermann, Inge Käsi, Maeve Leivo, Anu Pedaja-Ansen, Heiki Reila, Johanna Ross & Annika Viht (koost). <https://www.eki.ee/piibel> (30.09.2025).

Luther, Martin. 1545. *Biblia, Das ist: Die gantze heilige Schrift / Deudsch / Auff's new zugericht*. Wittenberg. <https://www.biblegateway.com/versions/Luther-Bibel-1545-LUTH1545/> (30.09.2025).

Piibli Ramat / se on keik se Jummal Sanna, mis Pühhad Jummal Mehhed / kes pühha Waimo läbbi juhhatud / Wanna Seädusse Ramatusse Ebrea Kele ja Ue Seädusse Ramatusse Kreka Kele essite on ülleskirjotanud / nüüd agga hopis / Jummal armo läbbi meie Eesti-Ma Kele Essimest korda üllespandud, ja mitme sündsa salmiga ärrassetletud. 1739. Tallinn: Jakob Joan Köler.

Arhiiviallikad

Eesti Kirjandusmuuseumi kultuurilooline arhiiv

EKLA, f 192, m 358:1. Andreas ja Adrian Virginiuse Vana Testamendi tõlke käsikiri.

EKLA, f 192, m 326:1. Johannes Gutsloffi Vana Testamendi tõlke käsikiri.

Rahvusarhiiv

EAA.1187.2.5324, EAA.1187.2.5325. Vana Testamendi tõlge 1725–1738.

Viited

- Bailey, Nicholas. 2007. Proper names in the Bible: Translation and transliteration issues. *Word & Deed*. Summer Institute of Linguistics.
- Byrne, Máire. 2009. The importance of divine designations in Old Testament theology. *Irish Theological Quarterly* 74(3). 334–349. <https://doi.org/10.1177/0021140009105262>
- Elwell, Walter A. (ed). 1988. *Baker encyclopedia of the Bible*. Grand Rapids: Baker Book House.
- Krašovec, Jože. 2004. Transliteration or translation of Biblical proper names. *Translation Review* 67(1). 41–57. <https://doi.org/10.1080/07374836.2004.10523855>
- Kristluse sõnastik*. Sõnaveeb. Eesti Keele Instituut. [https://sonaveeb.ee/ds/usu\(30.09.2025\)](https://sonaveeb.ee/ds/usu(30.09.2025)).
- Magallanes, Sophia A. 2016. Ishmael, Son of Abraham. John D. Barry, David Bomar, Derek R. Brown, Rachel Klippenstein, Douglas Mangum, Carry Sinclair Wolcott, Lazarus Wentz, Elliot Ritzema & Wendy Widder (eds), *The Lexham Bible dictionary*. Bellingham: Lexham Press.
- Marks, Herbert. 1995. Biblical naming and poetic etymology. *Journal of Biblical Literature* 114(1). 21–42. <https://doi.org/10.2307/3266588>
- Päll, Peeter. 2005. *Võõrnimed eestikeelses tekstis* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 15). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://hdl.handle.net/10062/609>
- Ross, Kristiina. 1995. Verbivormide tõlkest esimeses eestikeelses täispiiblis (Ülem-laulu põhjal). Jaak Peebo (toim), *Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost* (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 1), 176–189. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ross, Kristiina. 2015. Muulane karantiinis: Jehoovatunnistajate luterlik piiblitõlge. *Vikerkaar* 6. 61–73.
- Sasson, Gahl E. 2015. The symbolic meaning of biblical names as a narrative tool: Moses, Abraham, and David. *Storytelling, Self, Society* 11(2). 298–313. <https://doi.org/10.13110/storselfsoci.11.2.0298>
- Twinamaani, Benjamin Bamwangiraki. 1999. *The hermeneutical aspects of biblical proper names and their impact on Bible translation for Africa*. MA thesis. Dallas Theological Seminary.

On the translation choices of biblical names in the earliest Estonian renderings of the Old Testament

Anu Pedaja-Ansen, Annika Viht

The history of foreign name adaptation in Estonian begins with biblical names. This article presents examples of how three of the earliest Estonian translations of the Old Testament offered different solutions to some of the central problems faced by translators of biblical names. The examples are drawn from Johannes Gutsclaff's South Estonian manuscript (?1648–?1656), Andreas and Adrian Virginius' North Estonian manuscript with strong South Estonian influences (1687–1690), and the first complete printed Bible in North Estonian (1739).

A clear pattern emerges from the name-related solutions examined here: the first two 17th-century translations acted in one way, whereas the 1739 Bible proceeded differently. This was the case, for instance, with the question of whether a meaningful name should be rendered by translating its meaning or by transliterating its phonetic form. In the 17th-century translations, the choice fell on paraphrase, which conveyed the essence of the name, while in the first complete Bible the phonetic form of the Hebrew word was retained. Thus the tetragrammaton was rendered by Gutsclaff and the Virginiuses as *Issand* ('lord'), whereas the translators of the first Bible replaced *Issand* with *Jehowa*. A similar divergence can be seen in the treatment of whether a Hebrew word should be interpreted as a common noun or a proper name, for example in Gen 10:11, where the 17th-century translators rendered the Hebrew word יִרְיָ as the place name *Irr*, while the first Bible gave the common noun *linn* ('city'). The choices made in the 17th-century translations coincide with those in the 1545 edition of Martin Luther's Bible, even though their central aim was to rely on the Hebrew text. In contrast, the first complete Estonian Bible differs from Luther's version and is extremely faithful to the original Hebrew, as has been observed in the previous studies.

As for the adaptation of names, however, the dividing line runs between the earliest author Gutsclaff and the two later translations. Adrian Virginius, one of the late-17th-century language reformers, abandoned the use of foreign letters when translating biblical names, and the same principle was retained in the first complete Bible.

Suomenlahden yli tulleiden sukunimistä

Sirkka Paikkala, Jarmo Paikkala

Suomenlahden yli on kuljettu paremman elämän toivossa vuosisatojen ajan molempiin suuntiin ja asetuttu elämään uuteen maahan, niin virolaiset Suomeen kuin suomalaiset Viroon. Historiankirjoista voimme päätellä muuttoliikettä olleen ainakin keskiajalta alkaen, ja sen lisäksi jo rautakautista itämerensuomalaisista muuttoliikettä. Varmoja lähteitä virolaisasutuksesta Suomessa on tiedossa 1300-luvulta, jolloin Saarenmaan ja Läänemaan seurakunnista siirtyi virolaisväestöä Turun ja Viipurin lääneihin.

Vuonna 1351 Padisen luostari sai patronaattioikeuden Porvoon pitäjään. Luostarilla oli kalastusoikeuksia Kymijoen Ahvenkoskella ja Vantaanjoen suulla sekä runsaita maaomistuksia Sipoon, Porvoon ja Pernajan seudulla 1300–1400-luvulla. Alueelle oletetaan noina vuosisatoina muuttaneen myös virolaisia viljelijöitä. Levottomalla 1500-luvulla virolaisia talonpoikia pakeni Suomeen.

Turvaan

Paot lahden yli Suomeen yltivät erityisen runsaiksi suuren Pohjan sodan (1700–1721) kuluessa ja sodan jälkeisenä Venäjän vallan aikana. Sodan jälkeen Viron rannikko lähes autioitui. Sen kautta kulki sotareitti Tallinnasta Narvaan, ja rutto hävitti sen, mihin sotilaat eivät pystyneet. Alueella jäi tyhjiksi lukuisia maatiloja, joista viljavamman maan houkuttelemat suomalaiset saattoivat valita uuden kotinsa. Vuonna 1705 virolaisia ja inkeriläisiä pakeni Uudellemaalle Kirkkonummelle, jonne he jäivät maatiloille töihin. Porvoossa virolaisia oli elänyt jo kauan ennen sotaa, mutta vuodesta 1710 alkaen sinne paettiin Virosta suurin joukoin; mm. Pirttisaarelle (ruots. *Pörtö*) syntyi lukuisa virolaisasutus. (Liiv 1931: 18.)

Vuosina 1741–1743 käydyin Ruotsin ja Venäjän välisen sodan jälkeen Ruotsissa annettiin erillinen käskykirje Liivinmaalta paenneiden luterilaisten „ystävällisestä vastaanotosta“ ja asuttamisesta Ruotsiin, käytännössä Suomenlahden pohjoispuolelle. Tästä syystä pakeneminen muuttui yleiseksi ilmiöksi (Orrman 1996: 98–99; Liiv 1937: 8).

1700-luvun lopulla pakeneminen lisääntyi entisestäänkin paitsi Virossa vallinneen maaorjuuden myös Ruotsin ja Venäjän vuosina 1788–1790 käymän sodan vuoksi. Viron rantapitäjistä Suomeen pakenemisesta tuli niin tavallista, että sitä pyrittiin aktiivisesti estämään. Katariina Suuri vaati moisionherroja kohtelemaan virolaisia inhimillisemmin, ja rajavartijoiden lisäksi rantojen vartiointiin sijoitettiin kasakoita, joiden kanssa virolaisilla syntyi yhteenottoja. Rantavahdeilla ei kuitenkaan ollut veneitä, joilla olisi voinut seurata pakenijoita.

Ikivanhat yhteydet rannikon suomalaisten ja virolaisten välillä eli niin sanottu seprakauppa jatkui 1900-luvulle saakka, ja tavallaan sen perinteitä jatkoi myös pirtun salakuljetus Virossa Suomen kieltoain aikaan 1920- ja 1930-luvulla. 1800-luvulla kansallinen herääminen alkoi luoda yhteyksiä myös Suomen ja Viron sivistyneistön välille: suomen kielen ja suomalaisuuden nousu innosti virolaisia ja toimi esikuvana myös viron kielen kehittämiseksi.

Kaupankäyntiä, kalastusta, asumista

Biografisin tai genealogisin menetelmin on ilmeisesti varsin puutteellisesti ja hajanaisesti selvitelty, kuinka paljon Suomen rannikolla on ollut virolaista väestöä vuosisadasta toiseen. Menneiden vuosisatojen Suomen kirkonkirjathan eivät yleensä kerro henkilöiden etnistä tai kielellistä taustaa, jollei kyse ole toisenuskoisesta tai kaukaa tulleesta henkilöstä. Parempien ja kokoavien lähteiden puuttuessa kirjaamme tähän joitakin lisäesimerkkejä Suomenlahden yli tapahtuneesta vuorovaikutuksesta historian tutkija Kurt Reinhold Melanderin artikkelista vuodelta 1937. Siinä selvitetään virolaista asutusta Tammisaaresta Virolahdelle. Artikkelin pohjautuu paitsi kirjoittajan aikaisten muistelmiin myös seurakunnista pyydettyihin tietoihin virolaisten esiintymisestä kirkonkirjoissa sekä joihinkin historiallisiin dokumentteihin. Esimerkiksi Uudenmaan ja Hämeenlinnan läänin maaherra E. J. Creutz oli vuonna 1662 kertomuksessaan todennut, ettei ole voinut mitenkään

vaikuttaa niihin vahinkoihin, joita luvattomasti Suomen puolelle tulleet virolaiset kalastuksellaan aiheuttavat. (Melander 1937: 64.)

Pernajan ulkosaariston asutuksen sanotaan syntyneen suurelta osin Virosta Venäjän sotapalvelusta pakoon lähteneistä eli ehkä siis 1700-luvulla. Sittemmin sikäläisestä asutuksesta tuli ruotsalais-virolaista sekaväestöä, kun melkein joka perheessä oli virolaista verenperintöä. (Meinander 1903; Melander 1937: 68.) Kertoessaan virolaisasutuksesta Melander (esim. 1937: 65, 67) toteaa sen sulautuneen usein ruotsalaiseen väestöön.

Harjumaan Pärಿಸpeasta tulleet kalastajat ottivat Pernajan Kabbölen asuinpaikakseen sen suojaisen sijainnin vuoksi. Lopulta 1900-luvun ensimmäisinä vuosina Viinistun, Pärისpean ja Turbuneemen kylistä sekä Mohnin saarelta tulleet yhdeksän perhettä ostivat kylän maat ja perustivat oman yhteisönsä. Heillä oli tiiviit yhteydet Viroon, mikä teki kylästä yhden pirtun salakuljetuksen keskuksista kieltolain aikaan. Kylälle annettiinkin lempinimi „Kanisterböle“ salakuljetuksessa käytettyjen kanistereiden mukaan. (Liiv 1931: 17–19; Linnainen 2006; Meinander 1903; Melander 1937: 68.)

Varhaisia lis- ja sukunimiä

Koska historiallisena aikana tullut virolaisväestö ei ilmeisesti kuulunut Suomessa juuri talonpoikaiseen väestöön, heidän mahdolliset vanhat sukunimensäkään eivät olisi voineet kiinnittyä talonnimistöön. Lisäniminä on Askolan Tiilästä 1540-luvulta tallentunut asiakirjoihin virolaisiksi päätellyt nimet *Eist* ja *Must* (Laurinmäki 1957: 55). Ilmeisesti tulijoilla ei alkuun edes ollut sukunimeä, joka olisi kielenvaihdon yhteydessä säilyttänyt muistuman vanhasta kotimaasta. Virolaisia talollisia oli toki esimerkiksi Pernajan Kejvsalössä (Rejmarvikin talossa 1770-luvulta) ja Kabbölessä (10 virolaisperhettä osti Jakobsvikin talon vuonna 1906) sekä Pyhtään Kiviniemessä (Koukkusaari) (Melander 1937: 69, 70). Vuonna 1907 Pyhtäältä mainitaan varmaksi virolaiseksi kalastaja Grönholmin isän äiti, joka oli ollut sukuaan *Kaman*. Virolahden *Kolman*-suvun kerrotaan tulleen 1885 Sahan kylästä Virosta, ja Hämeenkyllän Korpisaareen olisi tullut samana vuonna rengiksi „Viron-Pekka“ eli Pekka *Pender*¹ (Melander 1937: 69, 72). Kabbölen virolaisista sukunimistä tiedetään ainakin *Abramsohn*, *Mikiwer* (*Mikiveri*), *Nahkman*, *Tillman* ja *Warma*.

¹ Virolahden Hämeenkyllässä kuoli 28.6.1905 itsellinen *Petter Jaakonp. Pender* 48-vuotiaana (HisKi).

Menneiden vuosisatojen muuttoliike ei juuri jättänyt nimiä Suomen tavallisen rahvaan sukunimistöön. Sen sijaan joidenkin baltiansaksalaisten aatelisukujen ja ehkä Tallinnan porvareidenkin sukunimiä on jäänyt pysyvämmiin Suomen sukunimistöön osaksi. Ilmeisesti vasta 1900-luvulla jotkin virolaiset sukunimet rantautuivat ja ankkuroituivat kunnolla myös suomalaiseseen sukunimistöön (*Grünthal, Kallas, Kotkas*).

Virolaisten määrä Suomessa

Joidenkin arvioiden mukaan Suomessa oli vuonna 1906 yli 3 000 virolaista. Toisen arvion mukaan heitä oli vuonna 1910 enää noin 2 000, joista valtaosa asui Helsingissä. Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen Suomen virolaisyhteisön kuihtuminen jatkui. Vuonna 1944 Suomessa asui enää 277 Viron kansalaista. (Nigel 1918; Praakli 2017: 14–15; Zetterberg 2013: 9.)

Nykyään (2025) Suomessa asuu yli 50 000 virolaistaustaista henkilöä. Vuoden 2024 lopussa Suomen väestöstä oli viroa äidinkielenään puhuvia 50 232 ja Viron kansalaisia 51 805 (Tilastokeskus 31.12.2024). Vironkieliset ovat venäjänkielisten jälkeen Suomen toiseksi suurin vähemmistö viroonkielisten osuuden ollessa 9 % kaikista Suomen maahanmuuttajista (Tilastokeskus 31.12.2023). Todellisuudessa tilanne on monimutkaisempi, sillä Viron ja Suomen välille on muodostunut vilkkaan liikkuvuuden jatkumo. Siihen osallistuvat vakinaisesti ja tilapäisesti Suomessa asuvien virolaisten lisäksi sukkuloivat työntekijät ja opiskelijat sekä niin sanotut päivämatkustajat. Yli-rajainen elämäntapa, jossa virolaiset jakavat elämänsä kahden maan välillä, on yhä tavallisempi. Työpaikka voi olla Suomessa, mutta perhe-elämää ja vapaa-aikaa vietetään Virossa. – Ylen MOT-ohjelman (15.09.2017) mukaan enimmillään Suomessa asui tai työskenteli yhteensä yli 100 000 virolaista (Kortelainen 2014).

Nykyisin Suomessa käytössä olevat virolaiset sukunimet

Seuraavissa laskelmissa ovat mukana Suomessa asuvat Suomen kansalaiset ja ulkomaalaiset, mutta eivät ulkomailla asuvat Suomen kansalaiset (Väestörekisterikeskus 2018). *Vierasnimiksi* kutsutaan kielen kannalta kaikkia ei-suomenkielisiä sukunimiä. *Kotimaisiksi vierasnimiksi* on tässä luokiteltu

historiallisesti kotimaisen nimikäytännön mukaiset nimet eli ruotsinkieliset ja sivistyneistönimityyppiset sukunimet, mutta ei niitä vanhoja (lähinnä säätyläisten) nimiä, joista tiedetään varmasti, että ne eivät ole syntyneet Suomessa eli niiden ensimmäiset nimenkantajat ovat muuttaneet Suomeen muualta. Tilastovertailuun ei ole otettu mukaan myöskään aviollisia sukunimiyhdistelmiä. *Muualta tulleiden vierasnimiin* on laskettu myös Suomen väestörekisteriin kirjatut virolaiset, inkeriläiset ja venäläiset sukunimet, vaikka niistä osa on jo vanhastaan voinut olla käytössä Suomessa. Ruotsinkielisistä ja muista skandinaavisista nimistä vain osa on tunnistettu muualla kuin Suomessa syntyneiksi, joten niitä on mukana ns. kotimaisissa vierasnimissä.

Vuonna 1998 Suomessa oli käytössä 44 693 vierasnimeä (35,0 % kaikista Suomessa käytössä olleista nimistä), joilla oli 1 145 463 kantajaa (22,2 % suomalaisista) (Paikkala, S. & Paikkala, J. 2000: 35).

Vuonna 2018 vierasnimiä oli jo 129 983 (eli 56,5 % kaikista nimistä). Niistä 9 113 sukunimen voi katsoa syntyneet pääosin Suomessa ja 120 370:n muualla. Suomessa syntyneillä vierasnimillä oli 673 859 kantajaa (12,2 % suomalaisista) ja muualla syntyneillä nimillä 440 032 kantajaa (8,0 % suomalaisista). Virolaisperäisiä nimiä muualla syntyneistä vierasnimistä oli vain 0,5 %, mutta niiden nimenkantajien määrä oli 8,4 %.

Taulukko 1. Erialaisten virolaisten sukunimien määrä Suomessa 2018 (vertailussa ovat mukana myös inkeriläisiksi katsottavat nimet)

	Nimimäärät					
	A	B	C	D	muut	yht.
inkeriläiset	10	432	16	2	168	628
virolaiset	148	116	25	160	7 359	7 808
yht.	158	548	41	162	7 527	8 436

Taulukoissa 1 ja 2 inkeriläiset-nimike voi sisältää inkeriläisten lisäksi Venäjältä tulleita muiden suomensukuisten kansojen parissa käytettyjä sukunimiä. Se sijaan inkeriläisten venäläisiä tai täysin suomen kielen mukaisia nimiä ei ole voitu luokitella tilastoon. Sarake A sisältää *-la*-loppuiset nimet (yleisimpinä *Rohltla*, *Koitla*), sarake B *-nen*-loppuiset nimet (yleisimpänä *Korbelainen*, *Laidinen*, jotka voivat olla pikemminkin inkeriläisnimiä), sarake C kirjoitusasultaan vajavaisina säilyneitä tai viron kieleen mukautuneita *-nen*-loppuisia

nimiä² (esimerkiksi *Mikone*, *Virolane*) ja sarake D -son-loppuiset nimet (yleisimpinä *Jürisson*, *Madisson*). Taulukoihin on otettu mukaan inkeriläiset nimet, koska osa niistä on siirtynyt Suomeen Viron kautta. Virosta tulleiden nimien joukossa on vain niitä nimiä, jotka ovat luonteeltaan selvästi tai oletettavasti pääosin virolaissyntyisiä. Sen sijaan joukkoon ei ole laskettu sellaisia nimiä, joita olisi voinut syntyä muuallakin.

Taulukko 2. Virolaisten sukunimien kantajien määrä Suomessa 2018 (vertailussa ovat mukana inkeriläisiksi katsottavat nimet)

	Nimenkantajat					
	A	B	C	D	muut	yht.
inkeriläiset	22	1 977	28	5	695	2 727
virolaiset	656	610	64	738	35 023	37 075
yht.	678	2 587	92	743	35 718	39 812

Seuraavassa on esitetty yleisimmät pääosin virolaisperäiset sukunimet Suomessa 2018 (yleisyysjärjestyksessä). Kysymysmerkki nimen jäljessä ilmaisee, että nimen virolaisperäisyys ei ole varmaa tai että samanasuisia nimiä on voinut tulla myös muualta tai syntyä Suomessakin. Nimen jälkeen on merkitty sulkuihin nimen yleisyysijointus Viron sukunimistössä vuonna 2017.

Tamm (1.)	Rand (37.)	Laur? (43.)
Saar (2.)	Koppel (12.)	Leppik (17.)
Mägi (3.)	Kuusk (23.)	Kütt (27.)
Kallas (31.)	Raudsepp (25.)	Lepik (24.)
Kask (5.)	Lepp (29.)	Mets? (40.)
Sepp (4.)	Rebane (10.)	Liiv (47.)
Karu? (26.)	Kaasik (22.)	Kangur (44.)
Kukk (8.)	Luik (21.)	Ots (13.)
Pärn (11.)	Rein?	Koort

² Kyse lienee enimmäkseen alkuaan itäsuomalaisista sukunimistä, jotka kantajiensa mukana ovat siirtyneet lähinnä Inkeriin ja sitä kautta osin myös Viroon. Murreasut ja etenkin nimien kirjaaminen erikielisiin kirkonkirjoihin ja muihin asiakirjoihin on aiheuttanut nimien kirjoitusasuihin monenlaisia muutoksia. Nämä nimet sekä ne itäsuomalaiset sukunimet, jotka ovat saaneet ajan myötä alkuperäisestä suomalaisesta nimestä poikkeavan kirjoitusasun, on tässä eriteltyssä katsottu inkeriläisiksi tai virolaisiksi nimiksi, ei suomalaisiksi. Toisenlainenkin luokittelu olisi ollut perusteltu.

Kull (34.)	Mitt	Sikk
Männik	Sild	Kesküla
Kaas?	Varik?	Soe?
Toom (32.)	Soon?	Kiisk
Mänd	Vahtra	Õun
Mölder? (19.)	Arro	Tammik
Laas?	Järve	Uustalu
Sui?	Luht	Vainik
Jõgi (46.)	Toots	Juhkam
Kase	Kilgast	Kokk
Pöder (30.)	Pärna	Kuus
Allik	Raud? (35.)	Leht
Künnap	Sarapuu	Lember
Kalda	Jänes	Salumäe
Lõhmus (42.)	Paas?	Aasa
Tomson?	Parts?	Jürisson
Palu	Valge?	Kess?
Korbelainen?	Kroon?	Laht
Puusepp (33.)	Rohtla	Müür
Tiits	Kangro	Rätsep
Kõiv (16.)	Luts?	Aus
Kotkas	Roots?	Kikas
Soosaar	Teider?	Koger?
Tamme?	Uibo	Maasik
Kuusik (45.)	Valk?	Nõmmik
Noor?	Pöld	Pihlak
Õunapuu	Pukk	Ploom
Laidinen?	Saul?	Soo?

Yhdyssanatyyppisistä sukunimistä yleisimpiä ovat *Raudsepp*, *Puusepp*, *Soosaar*, *Õunapuu*, *Sarapuu*, *Kesküla*, *Uusitalu*, *Salumäe*, *Rätsep* ja *Hiiemäe*.

Viron 50 yleisimmästä sukunimestä luettelossa esitetyistä Suomen virolaisten nimistä puuttuvat ainoastaan jotkin venäläisperäiset nimet (esim. *Ivanova* ja *Ivanov*) sekä Suomessakin yleisesti käytetyt homonyymiset nimet *Ilves*, *Oja*, *Vaher*, *Kivi* ja *Teider*. Luettelon 111 nimessä kantajamäärät vaihtelevat 235:stä 33:een. 111. nimi sijoittuu Suomen virolaisissa sukunimissä yleisyytensä mukaan jaetulle sijalle 106.

Suomessa asuvien virolaisten joukon koostumus muuttuu jatkuvasti. Viron väestörekisterin mukaan noin 45 % ulkomailla vakinaisesti asuvista Viron kansalaisista asuu nykyisin nimenomaan Suomessa (Ekholm 2022). Kun vuoden 2018 tilastoa vertaa Suomen Digi- ja väestötietoviraston 02.06.2025 tietoihin, voi huomata, että vuoden 2018 kymmenestä yleisimmästä Suomessa käytetystä virolaisesta sukunimestä kaikki sijoittuvat edelleen kymmenen joukkoon. Eniten suosiotaan on seitsemässä vuodessa kohentanut nimi *Ott*, joka on noussut sijalta 170 sijalle 42. Suomessa käytettyjen virolaisnimien 50 yleisimmän nimen listalle on tullut peräti 10 uutta nimeä. Entisistä seitsemän ei vuonna 2025 mahtunut edes sadan yleisimmän virolaisen nimen listalle ja yksi ei enää kahdensadankaan yleisimmän nimen joukkoon (Digi- ja väestötietovirasto 2025).

Tiedonkulun ja matkailun vaikutus

Maiden välinen muuttoliike seuraa paljolti alueiden muuta keskinäistä yhteydenpitoa ja korreloi uskottavasti suoraan tai epäsuorasti erityisesti tiedonvälityksen ja matkailun määrän kanssa.

Matkailu maiden välillä oli maailmansotien välisenä aikana nykyiseen verrattuna vähäistä. Vuonna 1926 Virossa kävi noin 70 000 turistia, joista valtaosa oli latvialaisia. Suomalaiset olivat toiseksi suurin ryhmä (4 528 kävijää). Vuonna 1930 Virossa vieraili 160 000 turistia, joista suomalaiset olivat edelleen toiseksi suurin kävijäjoukko (12 221). (Zetterberg 2007: 603.)

Toisen maailmansodan jälkeen matkailu maiden välillä romahti. Ensimmäinen suomalainen turistiryhmä pääsi vierailemaan Tallinnassa loppuvuodesta 1959. Yksittäisiä kävijöitä oli toki kaupunkiin päässyt aikaisemminkin. Ruotsista matkat oli aloitettu hieman aiemmin. (Myllymäki 1959.)

Matkailussa tapahtuneet muutokset kuvaavat hyvin maidenvälisten suhteiden muutosta: keskinäistä kanssakäymistä oli vähän ennen 1990-luvun alkua. Se vaikutti paitsi henkilökohtaisten kontaktien vähenemiseen myös yleisen Viron tuntemuksen vähentymiseen Suomessa. Sen sijaan Virossa, etenkin Tallinnan seudulla, Suomea ja erityisesti Ylen televisiolähettyksiä seurattiin tiiviisti, mikä lisäsi suomen kielen taitoa. Maailmanpoliittisen liennytyksen vaikutukset alkoivat 1960-luvun puolimaissa lähentää taas Suomea ja Viroa. Kun laivayhteys (s/s Vanemuine) avattiin Helsingin ja Tallinnan välille 25 vuoden tauon jälkeen vuonna 1965, ensimmäisenä vuonna

Suomenlahden yli kulki 4 000 matkustajaa. Eesti Pankin tilastojen mukaan vuonna 2024 suomalaiset tekivät 1,8 miljoonaa matkaa Viroon (Snitsarenko 2025).

Muutokset virolaisten sukunimien yleisyydessä heijastelevat Suomenlahden yli tapahtuvaa edestakaista muuttoa ja sitä, että monilla on jalka kummankin maan kamaralla. Ilmiö ei tavallaan ole täysin uusi: sitä on tapahtunut aiemmin sotaväen ja raskaan verotuksen pakoilun, seprakaupan, talonpoikaispurjehduksen, kaukokalastuksen, hansakaupan ja kartano-säätyläisten verkostoitumisen aikaan. Nyt syytkin ovat osittain samoja eli maantieteellinen läheisyys, kielellisten kontaktien helppous ja keskinäinen kulttuurien tuntemus.

Lähteet

- Digi- ja väestötietovirasto. *Nimipalvelu*. <https://nimipalvelu.dvv.fi> (27.05.2025).
- Eckholm, Thea. 2022. T24: Suomessa asuu yli 54 000 virolaista: Virossa asuvien suomalaisten määrä puolestaan on vaihdellut viime vuosina. *Helsingin Uutiset* 03.08. <https://www.helsinginutiset.fi/teemat/4746006> (27.05.2025).
- HisKi = *Historiikirjojen (kastettujen, vihittyjen, muuttaneiden ja haudattujen luetteloiden) hakuohjelma*. Suomen Sukututkimusseura. <https://hiski.genealogia.fi/historia/> (08.06.2025).
- Kortelainen, Mikko. 2014. Ylen MOT-ohjelma: Virolaisia on Suomessa jo 100 000. *Rakennuslehti* 12.09. <https://www.rakennuslehti.fi/2014/09/ylen-mot-ohjelma-virolaisia-suomessa-on-jo-sata-tuhatta> (30.05.2025).
- Laurinmäki, Heikki. 1957. *Askolan historia*. Askola: Askolan kunta.
- Liiv, Otto. 1931. Mõningaid Soome ja Eesti ajaloouurimise ühisküsimusi. *Eesti Kirjandus* 1. 5–29.
- Linnainen, Pekka. 2006. Kabbölen kalastajakylä 100 vuotta 11.6.2006. *Estofennia: Suomalais-virolaisia sanomia*. <https://estofennia.eu/kabbole-satavuotisjuhla-2006/> (27.05.2025).
- Meinander, Valter B. 1903. *Ur Pernå sockens historia och folklif, några bidrag*. Borgå.
- Melander, Kurt Reinhold. 1937. Virolaista asutusta Suomen etelärannikolla ja sen saarilla. *Kotiseutu: Suomen kotiseuduntutkimuksen äänenkannattaja* 1. 63–74.
- Myllymäki, Pauli. 1959. Tallinnan portit avautuvat. *Apu*, marraskuu. <https://www.apu.fi/artikkelit/tallinna-1959-ole-ihmisiksi-tuo-vodkapullo> (29.05.2025).
- Nigol, August. 1918. *Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal* (Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimekonna toimetused 1). Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

- Orrman, Eljas. 1996. Virolaiset Suomen etelärannikolla 1700- ja 1800-luvulla. *Genos* 67(3). 98–104.
- Paikkala, Sirkka & Jarmo Paikkala. 2000. Tilastotietoja suomalaisten sukunimistä 1998. Pirjo Mikkonen & Sirkka Paikkala, *Sukunimet*, 31–45. Helsinki: Otava.
- Praakli, Kristiina. 2017. *Viron kieli Suomessa: ELDIA-projektin tuloksia: lyhennelmä tutkimusraportista* (Studies in European Language Diversity 29.2). Mainz, Wien, Helsinki, Tartu, Mariehamn, Oulu, Maribor. <http://hdl.handle.net/10138/232574> (20.05.2025).
- Snitsarenko, Tarass. 2025. Välisturistide arv kasvas aastaga 11%. *Eesti Pank: Statistika-teade* 06.02. <https://www.eestipank.ee/press/statistikateade-valisturistide-arv-kasvas-aastaga-11-06022025> (29.05.2025).
- Tilastokeskus. <https://stat.fi/fi> (01.06.2025).
- Väestörekisterikeskuksen vuoden 2018 sukunimiaineisto. Säilytteillä Kotimaisten kielten keskuksessa. Helsinki.
- Zetterberg, Seppo. 2007. *Viron historia* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1118). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Zetterberg, Seppo. 2013. *Kultuurisillad ja revolutsioonituued: Helsingi Eesti kogukond 20. sajandi alguses*. Tallinn: Tänapäev.

Family names across the Gulf of Finland

Sirkka Paikkala, Jarmo Paikkala

This article examines migration across the Gulf of Finland from the Middle Ages to the present, with a particular focus on Estonians who have settled in Finland and the Estonian-origin family names used there. The study combines a historical overview of cross-border mobility – driven by warfare, economic hardship, fishing, trade, and labour migration – with a quantitative analysis of contemporary population register data on family names.

The historical sections demonstrate that although Estonians moved to the Finnish coast for centuries, earlier migration left only limited traces in Finnish family name systems. This is largely due to the social position of most migrants, who rarely belonged to the landowning peasantry and therefore did not contribute to the formation of farm-based naming traditions. In contrast, Estonian-origin family names became clearly visible in Finland mainly during the 20th and 21st centuries, in connection with large-scale labour migration and increased cross-border mobility.

Using statistical data from Finnish population registers, the article analyses the number, structural types, and frequency of Estonian-origin family names currently in use in Finland, including their distribution and growth over time. The results show that while the number of distinct Estonian-origin family names remains relatively limited, their number of bearers is substantial, reflecting recent mass migration rather than gradual historical settlement.

The study situates contemporary naming patterns within a broader context of transnational life between Estonia and Finland, where many individuals divide work, residence, and family life between the two countries. Changes in the frequency and visibility of Estonian-origin family names thus mirror long-standing cross-Gulf connections as well as new forms of mobility shaped by geographical proximity, linguistic closeness, and intensified social and economic ties.

Eesnimed mitmekultuurilisuse ristteel

Annika Hussar

Eesnimed on juba oma loomu poolest üks rahvusvahelisemaid valdkondi onomastikas – eesnimesid on läbi aegade keelest keelde, maalt maale, kultuurist kultuuri laenatud. Eestlased on uutele nimedele väga avatud ning seda eesti eesnimetasutusele omast joont on ka rahvusvahelises plaanis tutvustatud (Hussar & Päll 2007). Tänapäeva globaliseerivas maailmas on paljude keelte ja kultuuride kohtumine järjest igapäevasem ning jõuab paljudesse kodudesse, kui sünnib laps, kelle üks vanematest ühest ja teine teisest keele- või kultuuriruumist.

Siinse artikli fookuses ongi sellised mitmekeelsed pered, kus üks vanematest on eestlane ja teine mõne muu keele või kultuuri esindaja. Keele poolest on siinse uurimuse vanematel igal juhul erinev emakeel või on nad ise mitmekeelsest perest pärit, peale selle võib perekondlik taust lisada erinevaid kultuuri- ja nimetavasid.

Mitmekeelsete perede nimed

Eestis on nii nimevaliku põhjendused kui ka mitmekeelsetes peredes esinevad eesnimed olnud üsna vähe uuritud teema. Mida on Eestis varem uuritud?

Mitmekeelsetest peredest on uuritud eesti-vene eesnimesid endid viimati 20.–21. sajandi vahetusel (Hussar 2001, 2002; Lassmann 2002). Need uurimused keskendusid eesti-vene predele, mis oli eelmise sajandi teises pooles kõige tavapärasem kombinatsioon Eesti peredes, kus üks vanematest oli eestlane ja teine muu rahvuse esindaja. Taoliste perede osakaal ei olnud väga suur. Tookordsete uurimuste nimeandmed pärinesid AS Andmevara hallatud rahvastikuregistrist, kuhu vanemate rahvus oli märgitud nende endi ütluse järgi. Sellise materjali põhjal on võimalik analüüsida eesnimesid, ent midagi pole teada näiteks perekonna kodukeele kohta või mis on ajendanud lapsele just sellise nime panema.

Elmise sajandi uurimused näitasid, et eesti ja vene pered panid oma lastele kardinaalselt erinevaid nimesid ning edetabelid erinesid täielikult – eestlased andsid oma kultuurile omaseid nimesid, venelased oma traditsiooni kuuluvaid nimesid (Hussar 1998, 2001; Balashova 2003). Eesti-vene perede eesnimikasutus eristus järgnevalt (Hussar 2001: 394–396).

- Võrreldes vene peredega said lapsed eesti-vene segaperedes rohkem neutraalseid nimesid, nagu *Kristina, Diana, Ilona, Jana; Artur, Anton, Mark, Eduard* jne. Neid rahvusvaheliselt tuttavaid nimesid valisid nii eestlased kui ka venelased oma lastele ja need sobisid hästi ka eesti-vene peredes.
- Peale selle pandi eesti-vene peredes lastele nimesid, mis olid parasjagu kõige populaarsemad **kas** eestlaste **või** venelaste seas – mis on samuti ootuspärane.
- Kolmanda rühmana torkasid silma sellised nimed, mis on eestlaste seas väga tavalised, aga olid populaarsed umbes põlvkond enne nende laste sündi (nt *Katrin* või *Andres*). See tähendab, et nimed olid eesti päritolu, aga traditsioon, mille järgi toimiti, võis olla vene kombe kohane – anda nimi kellegi auks või kellegi eeskujul (mis ei ole eestlastel lapsele nime valides kuigi oluline). Sageli võis märgata, et need olid päritolult rahvusvahelised nimed – kuigi eestlastele omasel kujul, saab taolistest nimedest näiteks kergesti moodustada vene traditsioonis tavapäraseid hellitusvorme, sest neil on olemas vasted vene keeles, nt sellised paarid kui *Katrin – Jekaterina* > *Katja*, *Andres – Andrei* > *Andrjuša*.

Nimevaliku põhjendused

Eestlaste nimevaliku põhjendusi on uurinud kõige suurema valimi põhjal Evelin Kivimaa (2017), tema küsimustikule kogunes vastuseid u 7700 lapse kohta.

Kivimaa (2017: 79) uuringu järgi olid esimese lapse puhul kümme sagedasemat nimevaliku motiivi tähtsuse järjekorras järgmised: ilus nimi; sobib perekonnanimega (näiteks võis see tähendada, et kui perekonnanimi on pikk ja haruldane, siis valitakse eesnimi lühike ja lihtne, ja vastupidi: kui perekonnanimi on lühike ja tavaline, siis eesnimi valitakse haruldasem, kaksiknimi vmt); lihtne; eestipärane; rahvusvaheline; nimes on kindel täht või tähed

(sageli räägitakse näiteks, et poisinimes peab olema *R* või *T*; või pannakse kõigile lastele sama algustähega nimi); tänapäevane; lühike; haruldane; perest või suguvõsast pärit nimi.

Teise lapse ja järgmiste laste puhul järjekord muutub pisut ja kümme tavalisemat põhjendust olid: ilus nimi; sobib perekonnanimega; sobib õe või venna nimega; lihtne; eestipärane; nimes on kindel täht või tähed; rahvusvaheline; lühike; tänapäevane; sobib ema või isa nimega (11. kohal oli perest või suguvõsast pärit nimi) (Kivimaa 2017: 81).

Uurimusest tuli esile, et suguvõsatraditsioonid ei ole eestlaste jaoks nime valimisel kuigi olulised. Teise ja järgmiste laste põhjenduste abil leidis aga kinnitust varasem tähelepanek (Hussar 1998: 83–84), et oluline on sageli eesnimede sobitumine oma perekonna piires – nimetatakse nii sobivust õe ja venna, aga ka ema või isa nimega. Perekondades leidub näiteid, kui ühele lapsele valitakse rahvusvaheline pikem nimi, saavad ka järgmised lapsed sama tüüpi nime; kui üks laps saab haruldase nime, saab ka järgmine laps erilise nime; esineb perekondi, kus põlvest põlve pannakse lastele näiteks kõigile poistele *E*-tähega algav nimi – taolisi sidumisvõtteid on veelgi.

Selle uurimuse ja muude väiksemate uurimuste põhjal on olemas ettekujutus, mida eestlased nime valides oluliseks peavad, ning koos nimemoe kiirete muutustega võib öelda, et näiteks suguvõsa nimede alles ja käibel hoidmine olulised ei ole, oluline on aga nimede omavaheline seotus konkreetse perekonna sees.

Eestlased välismaal – varasemad tähelepanekud

Eestlaste endi nimed võorkeelses keskkonnas on siiski tähelepanu saanud. Eestlaste eesnimekasutust teistes maades on kirjeldanud teise maailmasõja ajal välismaale põgenenud eestlased (Must 1982; Sepp 1989). Selline olukord oli kahtlemata täiesti teistsugune: põgenikud läksid nende nimedega, mis Eestis oli saadud ja elama asuti muukeelses keskkonda olude sunnil. Mainimist väärib, et 1930. aastatel olid moes eestipärased nimed, millega sinna lahkunud nooremal põlvkonnal või nime eestistanud vanemal põlvkonnal võis olla pisut keerulisem toime tulla. Alles teistel maadel elades selgus, missugused eesnimed ja mis põhjusel võivad muudes keeltes probleeme tekitada ning mida ilmselt seetõttu järgmisele põlvkonnale nimesid valides ka välditi.

Eesnimesid uuris ja neist kirjutas keeleteadlane Hildegard Must, kes sõja-järgsetel aastatel tegutses USA-s. Must on kirjeldanud olukorda selliselt:

Muukeelse rahva keskel asudes on meil siiski eestipärase nime valik mõningal määral piiratud: siin peab lastele nime otsimisel paratamatult arvestama, esiteks, kuidas kohalik rahvas, kelle hulgas nad elavad, eesti nimesid hääldab oma keele ortograafia ja häälduse vahekorra põhjal, ja teiseks, missuguste kohaliku keele sõnadega võivad meie nimed olla sarnased kas kirjapildi või häälduse või koguni mõlema poolest. Näiteks meie populaarsed nimed *Mare* ja *Henn* ei ole sobivad nimeks panna ingliskeelsetes maades, aga pole päris head ka *Madli*, *Piret* jmt. Sellepöolest ongi valiku tegemine kõige raskem ingliskeelsetes maades. Rootsis ja Saksamaal on see palju lihtsam ja suurem osa eestipäraseid nimesid on seal tarvitamiseks sobivad. Eesti õ-tähte sisaldavad nimed küll jäävad kõrvale igal pool. Aga inglise häälduses moonutatakse hulk eesti nimesid nii tugevasti, et see põhjustab ebamugavusi ja arusaamatusi. Nii on tülikad siin nimed, mis sisaldavad tähti *j*, *a*, *u*, lühikeste konsonantide ees *i* ja *e*, diftonge *ai*, *ei* jm., rääkimata tähtedest, mis inglise alfabeedis puuduvad – *ä*, *ö*, *ü*, *õ* – milletõttu langevad valikust välja mõnedki meie armastatud nimed (ms. *Ülo* ja *Ülle*, neist viimane hiljutine tütarlaste eelisnimi Eestis, mida pandi eriti palju 1960. aastatel). Õnneks jääb siiski üle hulk eestipäraseid nimesid, mida isegi inglise häälduses oluliselt ei muudeta või ainult nii vähe, et see pole kuigi segav ja võib olla talutav. (Must 1982: 7)

Must pakub, et selliseid eestipäraseid kergemini sobitavaid nimesid võiks olla paarisaja ringis. Seega toob ta välja põhiteemad: eesti ortograafiaga nimesid võib olla keeruline hääldada; eriti võivad tülikad olla teatud häälikud ja tähed, nt *j*, *a*, *u*, *ä*, *ö*, *ü*, *õ*, ning diftongid; eesti eesnimedel võib teises keeles olla sõnana tähendus, mis nimeks ei sobi.

Rootsi näite põhjal on esile tõstetud ka nime soo teema. Välja on toodud eesti nimesid, mis soo tõttu oleks rootsi nimekasutusega vastuolus: „Paljud meie naisenimed kuuluvad [Rootsis] meessoole: *Elve*, *Ene*, *Eve*, *Helle*, *Inge*, *Ive*, *Kai*, *Laine* ja vastupidi: rootsi rahvusest *Mait*, *Mart*, *Ossi*, *Vaino* ja *Willy* kõnnivad ringi seelikus“ (Sepp 1989: 218).

Need varasemad tähelepanekud annavad aimu, mis jooned võivad eesti eesnimede puhul teistes keeltes probleeme tekitada ja mida vanemad juba nime valides seetõttu teadlikult arvesse võivad võtta.

Uurimuse materjal

Siinne ülevaade on koostatud materjali põhjal, mis kogunes veebiküsitluse teel 2024. aasta märtsis-aprillis. Küsimustikule kutsuti vastama perekondi, kus üks vanematest on eestlane ja teine mõne muu rahvuse esindaja, ning kes on lapsele nime valinud sel sajandil. Seega on need vanemad lapsele nime valides teadlikult saanud arvestada oma perekonna emakeeltega või elukohariigi keeltega ning erinevate kultuuridega. Lapse ametlikule eesnimel, sünniaastale ja sünniriigile lisaks küsiti andmeid vanemate päritolu, praeguse elukohariigi ja koduste keelte kohta.

Uurimus keskendus eeskätt erinevate keelte ja kultuuride kokkupuudetele ning ka küsimused keskendusid nendele teemadele. Küsimustikus paluti hinnata skaalal „ei olnud üldse oluline – oli väga oluline“, mida vanemad lapsele nime valides tähtsaks lugesid: 1) kas nime rahvusvahelisust või 2) nime kõla ja hääldust ning 3) tähendust, ning kui palju tulid arvesse 4) kummagi vanema päritolu maa tavad või 5) perekondlikud nimetraditsioonid. Vanemad said iga lapse nime kohta kommentaare lisada ja seda võimalust kasutati üsna ohtralt.

Küsimustikule tuli 178 vastust, vastajatest enamik olid naised ja enamik ise eestlased (küsimustik oli eesti keeles). Lapsi, kelle nime kohta vastuseid anti, oli kokku 299. Pisut üle poole neist sündisid eelmisel kümnendil (52%), 24% sajandi esimesel kümnendil ja 2020. aastate alguses samuti 24%. Soo järgi jagunesid uuritud lapsed järgmiselt:

Sünnijärjekord	Poisid	Tüdrukud
1. laps	100	78
2. laps	43	55
3. laps	13	10
Kokku	156	143

Vanemate kohta küsiti nende rahvust või päritolumaad, kuna sidemed võivad inimestele olla erineva olulisusega. Ka tuli arvestada, et vanemad ise võivad olla erinevat päritolu vanemate lapsed.

Kõige tavalisem kombinatsioon oli 25 eesti-soome paari, peale selle eesti-Belgia (12 paari), eesti-iiri (12), eesti-inglise või Inglismaa (11), eesti-prantsuse (9), eesti-hispaania (8), eesti-vene (6), eesti-saksa (6), viis eesti-ungari, eesti-läti, eesti-italia paari, neli eesti-USA, eesti-hollandi, eesti-Šveitsi paari.

Teisi kombinatsioone esines vähem, esindatud olid päritolu- või taustal olnud maadest veel näiteks Alžeeria, Angola, Argentina, Austria, Brasiilia, Bulgaaria, Costa Rica, Egiptus, Gambia, Horvaatia, India, Iraak, Jordaania, Kanada, Kreeka, Leedu, Luksemburg, Läti, Mehhiko, Montenegro, Norra, Pakistan, Poola, Portugal, Rootsi, Seišellid, Slovakkia, Sloveenia, Taani, Tšehhi, Tšiili, Türgi, Udmurtia jne. Ehkki küsimustikule kutsuti vastama nii Eestis kui ka mujal maailmas elavaid mitmekeelseid perekondi, tuli väga vähe vastuseid eesti-vene segaperedelt.

Kõige rohkem vastanud perekondi elas vastamise ajal Eestis (47), teisel kohal oli Soome (35), järgmised olid Suurbritannia (28), Belgia (22) ja Luksemburg (10).

Kõige tavalisemalt (83 perekonda) oli koduseid keeli kaks ja üks nendest oli eesti keel, mis viitab olukorrale, kus mõlemad vanemad räägivad lapsega oma emakeeles. Järgmisel kohal olid kolmkeelsed pered (63), kus vanemad osutasidki sellele, et lisaks kummagi vanema emakeelele on kolmas keel vanemate omavaheline ühine keel, tavaliselt inglise keel. Ükskeelseid peresid oli samuti, sel juhul oli tegemist kõige sagedamini ingliskeelsete peredega. Lisaks oli mõni pere, kus kasutusel oli neli või viis keelt (lisandusid elukohamaa keel või keeled).

Eesnimed ise

Nimenäiteid saab artiklis tuua selles ulatuses, kuivõrd lapsed poleks selgelt äratuntavad. Seega ei ole esitatud näiteks kaksiknimesid, vaid näidetes tutvustatakse neid ühe nime kaupa. Järgnevalt on esitatud eesnimed, mis esinesid materjalis vähemalt kaks korda.

Tüdrukud: *Sofia* (9 korda), *Emma* (5), *Emilia*, *Iris*, *Marie* (4), *Heidi*, *Helena*, *Laura*, *Linda*, *Lotte*, *Mari*, *Maria*, *Marta*, *Mia*, *Sandra* (3), *Anna*, *Anni*, *Carmen*, *Elisabeth*, *Elli*, *Eva*, *Helene*, *Indira*, *Isabel*, *Isabella*, *Johanna*, *Katarina*, *Kristiina*, *Luisa*, *Maia*, *Mariam*, *Marii*, *Ursula*, *Victoria* (2).

Poisid: *Lukas* (5 korda), *Erik*, *Joonas*, *Oskar*, *Rasmus*, *Sebastian*, *William* (4), *Johannes*, *Leonhard*, *Martin*, *Matias*, *Thomas* (3), *Aaron*, *Albert*, *Aleksander*, *Alexander*, *Antero*, *Carl*, *Elias*, *Finn*, *Jakob*, *Jonas*, *Juhan*, *Kaarel*, *Karl*, *Kaspar*, *Kristofer*, *Lembit*, *Madis*, *Marcus*, *Marius*, *Markus*, *Niklas*, *Olavi*, *Patrick*, *Richard*, *Tobias*, *Vincent* (2).

Kokkuvõtlikult võib öelda, et eesti eesnimikasutuse seisukohalt on need kõik sellised nimed, mida vanemad on mingil perioodil oma lastele andnud või annavad praegu. Nende hulgas on nimesid, mis on praegu väga populaarsed ja mitte üksnes Eestis – näiteks *Sofia* ja *Lukas* – või on olnud varem populaarsemate nimede hulgas, nt *Anna*, *Eva*, *Helene*, *Johanna*, *Kristiina*, *Laura*, *Linda*, *Maria*, *Sandra*; *Erik*, *Johannes*, *Karl*, *Madis*, *Markus*, *Martin*, *Rasmus* jne. Nende kõrval on ka Eestis harvem kasutatud nimesid, millest osa võivad iseloomustada teise vanema kodumaa eelisinimesid ning teine osa neid nimesid, mis Eestis pole veel moodi tulnud. Kõigist korduvatest nimedest on *Finn* ainuke selline nimi, mida Eestis kannab praegu alla kümne isiku, aga meile nimekultuurilt lähedasel Saksamaal on *Finn* just nüüd populaarsemate hulgas.

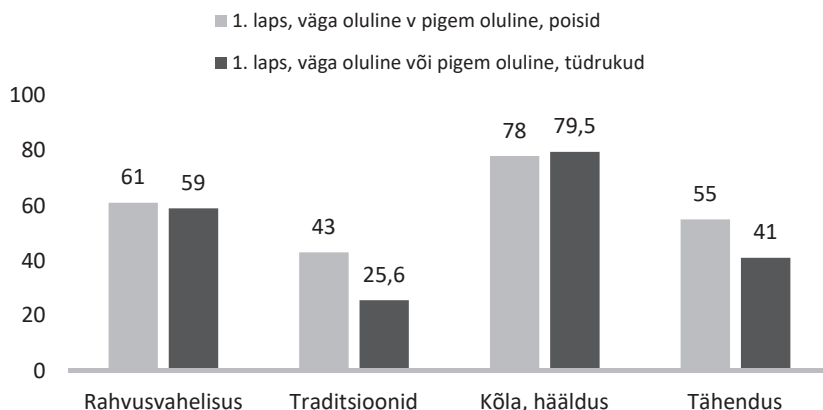
Mida nime valimisel mitmekeelsetes peredes oluliseks peetakse?

Kuigi enamasti ei kirjeldanud vastajad nimevalimisprotseduuri väga täpselt, siis mõningatest lugudest erinevad mõttekäigud ja argumendid siiski esile tulid. Näiteks üks eesti-USA perekond kirjeldas oma kriteeriume nõnda: 1) kumbki vanem paneb lapsele ühe nime, 2) need nimed peavad kokku sobima, vanematele endile meeldima ja lapsele sobima, 3) hääldamine peab olema mõlema vanema jaoks pingutuseta. Valimise jaoks tehti selles peres nimekiri, kus mõlemad vanemad said välistada nimed, mis nendele ei sobinud. Kuigi selles peres taotleti ka nime ühesugust hääldust, selgus, et lapse üht nime kiputakse ikka hoolimata hoolikast kaalumisest erinevalt hääldama.

Kui vaadata vastuseid, mida vanemad lapsele nime valides olulisemaks pidasid, selgus, et kõige olulisemaks või pigem oluliseks pidasidki vanemad nime kõla ja hääldust (vt joonis 1). Nime heal kõlal ning lähedasel või erineval hääldusel erinevates keeltes on oluline roll nime valimisel. Koos hääldusega pöörasid vanemad tähelepanu ka nime kirjapildile ja selle üheselt mõistetavusele.

Vastustes nimetati, et arvesse tulid näiteks eri tähestikud ja tähemärgid ning tähtede või täheühendite erinev hääldus keeliti.

Eesti-ungari pered märkisid ära diakriitiliste märkidega tähed mõlemas tähestikus, eesti tähestiku *õ* erilisuse ning ungari *s*, *z* ja *zs* erineva häälduse, mistõttu neid sisaldavad nimed jäeti kõrvale. Eesmärgiks oli just lihtne hääldus erinevates keeltes, nagu üks vastaja sedastas, et nimi oleks „mõlemas riigis vanavanematele hääldatav“. Sellise nimena valiti välja näiteks *Olivia*.

Joonis 1. Oluliseks peetud joonte osakaal esimesele lapsele (n = 178) nime valimisel

Samal põhimõttel leitud nimi *Helga* osutus aga hiljem pisut erineva hääldusega olevaks.

Mõnel puhul on soovitud häälduse nimel valitud teistsugune kirjpilt. Inglise keeles oleks *Joonase* hääldus [džoonas]. Et hääldus sarnaneks siiski eesti hääldusega *Joonasega*, valiti ühes mitmekeelses perekonnas lapsele nimeks *Ionas*.

Selliste nimedena, mida peeti lihtsa või vastavas keelekombinatsioonis lähedase hääldusega nimeks, nimetati veel näiteks naisenimesid *Carmen, Els, Marta, Saskia, Ursula* ja mehenimesid *Arno, Axel, Elias, Hugo, Rasmus, Teo, William*.

Samas on perekondi, kes erinevast hääldusest ei hooligi. Näiteks kolme keelt kasutavas peres valiti lapsele nimeks *Hanna*, ehkki eesti ja prantsuse keeles hääldatakse nime erinevalt ning inglise keeles on *Hannah* hääldus omakorda erinev. Vanemad on vastuses nentunud, et laps on kolme hääldusega harjunud.

Mis puudutab Musta (1982: 7) mainitud diakriitiliste märkidega nimesid, siis neid oli kogutud materjalist tööpoolest vaid mõni üksik. Samas on diakriitikutega nimesid praegu ka Eestis üldiselt vähe kasutusel. Naisenimedest on *Säde* kõige populaarsemana kasutussageduse tabelis neljandas kümnes ning mehenimedest *Björn* teises sajas.

Igal juhul kinnitavad nii vanemate vastused kui ka nimenäited, et hääldus ja nime kirjpilt on vanemate jaoks tähtis ning erinevate keeltega tööpoolest arvestatakse.

Rahvusvaheliskus – eestipärasus

Järgmisena nimetati olulisuselt nimede rahvusvahelisust. Laiemalt tuntud nimede eelistamisele viitavad ka eelnevad nime häälduse ja kõla peatüki näited, kus nime lihtsama kasutamise eesmärgil jõuti kokkuleppele just rahvusvaheliselt tuntud nime valimisega. Rahvusvaheliste nimedena nimetati näiteks naisenimesid *Angelina, Arabella, Emma, Iris, Lena, Lotte, Maria, Ursula* ja mehenimesid *Adrian, Alexander, Atlas, Feliks, Hugo, Paul, Sebastian, Thomas, Tobias, William*.

Siinses materjalis leiab samuti näiteid, kuidas arvestatakse, et teises keeles on olemas analoogne nimi, mis muudab nime kergemini kasutatavaks ka suguvõsa teisele poolele. Näiteks eesti-leedu pere valitud nime *Ursula* eelis oli, et Leedus saab kasutada varianti *Uršulė*. Eesti-iiri perekonda sündinud tüdruk sai Eestis väga tavalise nime *Anu*, mis on ka keldi uskumustes jumalate ema nimi, st nime tuntakse asukohamaal samuti.

Nimenäidete ja lugude põhjal selgus, et samamoodi kui nime rahvusvaheliskus on võinud olla oluline kriteerium – mis on üsna ootuspärane –, kirjeldavad vanemad veel muid kokkuleppeid, mille põhjal eesnimi on valitud, ja neis tuleb sageli esile soov säilitada just mõlema vanema kultuuri. Korduvalt on näiteks nimetatud, et kuivõrd laps sai isa perekonnanime, mis oli isa emakeele ja kodumaaga seotud, siis pandi lapsele rõhutatult eestipärane eesnimi. Ühes peres oli see lausa üks valikuprintsiipi, et lastele otsiti nimi, mida isa keeles ei tunta. Selliselt on lastele valitud nimed nagu *Suvi; Joonas, Juhan, Kaarel, Kalju, Lembit, Madis*. Esines ka vastupidine juhtum, kus laps sai ema eesti perekonnanime ja isa eesnime ning keeled-kultuurid said selliselt ristatud.

Veel sagedamini on neid näiteid, kus laps saab kaks või kolm eesnime ning neid valitakse põhimõttel: üks nimi emalt, teine isalt, või üks eestipärane nimi ja teine teise lapsevanema päritolu nimi, ning selliselt on mõlemad keeled-kultuurid eesnimes esindatud.

Tähendus

Ka nime tähendus tuli arvesse. Ehkki küsimus oli püstitatud vormis, kas on oluline, et „nimel oleks sobiv tähendus mõlema vanema emakeeles“, toodi esile nime tähendus üldisemalt. Nime valides uuriti nimeleksikoni, et nimel oleks väärikas tähendus.

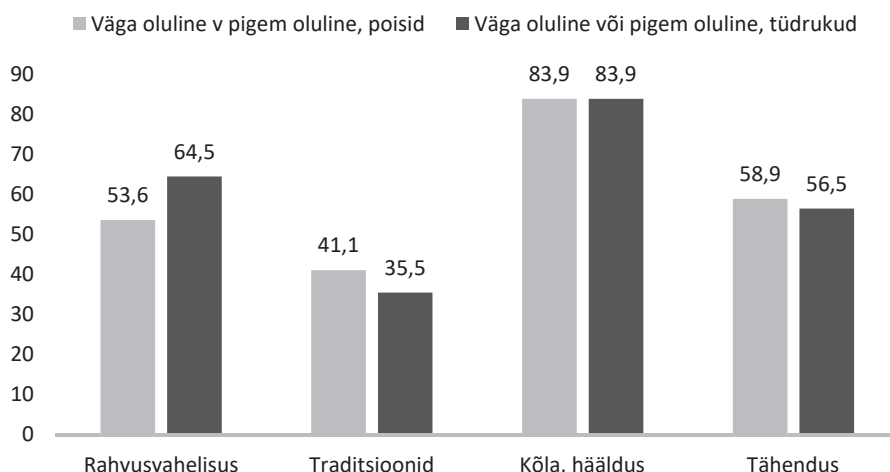
Siiski vaadati ka nimede tähendust kasutatavate keelte piires – et nimi ei tähendaks ühes või teises keeles midagi ebameeldivat ega tekitaks negatiivset seost, ei oleks veidrat, „tobedat“ tähendust. Mitmel korral mainiti, et teatud nimed jäid kõrvale, sest mõnes pere jaoks igapäevases keeles oli nimel sobimatu tähendus. Iga nime puhul ei saa tähendust just sobimatuks nimetada, aga näiteks eesti-inglisekeelne perekond loobus tähenduse tõttu nimest *Silver* – mis on Eestis väga tavaline mehenimi.

Traditsioonid

Kõige suurem kontrast oli poiste ja tüdrukute puhul nime valimise põhjustes traditsioonide järgimises – poisid on endiselt need, kelle nimes peetakse traditsioonide edasikandmist oluliseks, olgu selleks vastava maa tavad, usukombed või traditsioonid konkreetses perekonnas.

Kui kommentaare vaadata, siis traditsioonilisus võis vastajate jaoks tähendada erinevaid asju. See võis viidata kombele perekonnas teatud nimesid põlvest põlve edasi anda, usuga seotud kommetele või peresisesele tavale anda lastele näiteks sama tähega algav nimi.

Huvitav on, et kui vaadata traditsioonide olulisust esimeste ja järgmiste laste nimevalikus (vt joonis 2), siis traditsioonid on järgmiste laste puhul poisite nimedes endiselt olulised, ent tüdrukute nimevalikus on selle olulisus

Joonis 2. Oluliseks peetud jooned teisele ja kolmandale lapsele nime valimisel, osakaal vastanutest

kasvanud. See võib olla seotud ka asjaoluga, et esimeste laste hulgas oli siin materjalis märksa rohkem poisse, järgnevate laste puhul vastupidi – tüdrukuid oli rohkem.

Nagu eespool näidatud, siis eestlaste jaoks pigem ei ole suguvõsast nime valimine tavapärane. Seepärast on huvitav, et sageli mainitakse siinses materjalis ka eesti vanaemasid ja vanaisasid. Selle kaudu võib oletada, et arvestatakse rohkem abikaasa kultuuri- või perekondlikke tavaid, millele on kommentaarides ka viidatud. Enamasti on tegemist küll teise või kolmanda nimega, nii et igapäevaelus võivad sellised suguvõsanimed märkamatuks jääda.

Vanavanemate ja muude esivanemate nimesid on muidugi väga erinevaid – on rahvusvaheliselt tuntud tavapäraseid nimesid, aga on Eestile iseloomulikke nimesid, mida sel sajandil vastsündinutele kindlasti ei panda või tehakse seda väga harva. Alati ei selgu vastusest ühemõtteliselt, kas tegemist on lapse vanavanema või lapsevanema vanavanema või kaugema esivanema nimega. Mõnikord on mainitud, et esivanema nimest on antud lapsele sobivam variant, nt on nime keeleliselt või moodsamasse võtmesse sobitatud. Seoseid eelmiste põlvkondade tundub siiski rohkem olevat, kui eesti peredes oluliseks peetakse.

Olgu siin toodud mõni näide, kus eesti vanaemadele-vanaisadele neis peredes lapse nimega kummardus on tehtud või uus elu eesnime kaudu perekonnaga seotud. Samavõrra on vastustes viiteid partneri esivanemate nimedele. Näiteks naisenimedest on eesti seosele viidates esindatud *Adeele, Anne, Emilia, Emma, Helene, Helmi, Linda, Marie, Milvi, Salme*, mehenimedest *Alexander, Edgar, Harald, Hugo, Karl, Mats, Oskar, Thomas, Urmas, Villem* jne. Osa neist nimedest on parasjagu selle sajandi alguses moes, ent mõni nimi on iseloomulikult eestipärane, mida mujal maailmas ei tunta ning ka Eestis praegu lastele ei panda. Nõnda on nendest näidetest näha, et välismaiste vanavanemate kõrval tõusevad esile ja ausse ka eesti esivanemate nimed.

Lisaks konkreetsetele nimeseostele tulevad mõnevõrra esile ka muud traditsioonid.

Näiteks viidati usulisele taustale. Katoliku tava kohaselt said ühes peres poisid teiseks nimeks *Maria*. Ühe pere tütar sai nime koraanist, mis oli ühtlasi lapse isa ema nimi.

Eestis tavapärasema kombe, teatud mustrite kordamise kohaselt said ühes peres pojad *E*-tähega algava nime, kuna emaliinis on see tava juba kolm põlve niimoodi olnud. Teises peres sai *Iris I*-ga algava nime, kuna emal-isal ja vanemal lapsel oli samuti *I*-tähega algav nimi.

Eestlased ei tähista nimepäevi peaaegu üldse, aga traditsiooni teatakse, sest see on olemas nii lähinaabritel soomlastel kui ka lätlastel. Eesti-läti perekonda sündinud *Marta* nime valimist kirjeldatakse just selle tavaga seoses: „Kõige olulisemad kriteeriumid olid, et 1) nimi oleks nii läti kui ka eesti kalendris samal päeval. Lätlased tähistavad nimepäeva, eestlased ei tähista, siiski MINU jaoks oli see oluline, et kui läti sugulased õnnitlevad, siis ka Eestis olles ta teadvustaks, et siin on tal ka samal päeval nimepäev; 2) nime hääldataks võimalikult sarnaselt.“

Nime soo selgust, mis eespool toodud Rootsi näites (Sepp 1989: 218) välja oli toodud, mainiti vaid kord. Üks vene keeleruumiga seotud vastaja tõi esile, et eesti nimede puhul pole alati selge, mis soost nimi on, või on see arusaadav üksnes eestlastele endile. Seepärast said tema pere lapsed rahvusvaheliselt tuttavad nimed, mis on äratuntavalt mehe- ja naisenimed.

Teatud mõttes kohaliku tavaga seotud põhimõtteks saab pidada ka eesti-hispaania peredes esile toodud mustrit: kuna hispaania kombe kohaselt saab laps kaks perekonnanime, otsisid need pered üht ja lühikest nime. Sinna juurde nimetati, et nimi pidi sobituma mõlema keele hääldusega, arvestama eesti ja hispaania tähestiku ning hääldusega ning et nimi oleks mõlemale perele üheselt arusaadav. Nende perede lapsed said nimeks *Eva*, *Axel* ja *Teodor*.

Huvitav oli ka jälgida, kas sama pere lastele pannakse nimed samade põhimõtete järgi. Vanemate kommentaaride järgi on see enamasti nii – kui meenutada näiteid, et lastele otsiti rahvusvahelisi nimesid või et laste nimedes esineks mingi kindel komponent (mõni suguvõsast pärit eesnimi või mõni kindel täht). Siiski on ka näiteid, kus vanemad mainivad, et lastele on nime valitud lähtudes erinevatest põhimõtetest.

Mitu korda tulenesid erinevused sellest, et kui esimesele lapsele otsiti pikalt ja põhjalikult mõlemasse keelde sobivat nime – ja ei leitudki lõpuks –, siis teise lapse puhul lepitati kohe sellega, et see pole kõige olulisem kriteerium, ning võeti kohe uus suund (ühel juhul konkreetselt eesti nimedele kui eripärasematele).

Ungaris tuleb nimi valida kindlast nimekirjast. Kui esimese lapse puhul tuli tõestada, et soovitud nimi on Eestis kasutusel, siis teisele lapsele otsiti kohe selline nimi, mis on mõlemas keeles kasutusel.

Ehk siis järgmiste laste puhul nii-öelda võeti asja rahulikumalt ega pingutatud otsingutega nii palju.

Kokkuvõte

Kokkuvõtteks võib öelda, et paljud varem tehtud tähelepanekud said kinnitust.

Nimede hääldus ja kirjpilt on mitmekeelses perekonnas ühed olulisemad valikukriteeriumid: välditakse teise vanema keeles ebamugavaid tähti või tähekombinatsioone; diakriitiliste märkidega nimed jäetakse pigem kõrvale; eelistatakse nimesid, mille hääldus on sama või lähedane.

Vanemad valivad sageli rahvusvahelisi nimesid kui turvalise kompromissi. Samas oli palju neid vastajaid, kes töid rõhutatult esile lapse mitmekultuurilise ning -keelse tausta, ning töid näiteid, kus eesnimi viitas ühe vanema päritolule ja perekonnanimi oli teiselt lapsevanemalt; või kombineeriti eesnimes eri päritolu nimesid.

Samuti jälgitakse, et nimel ei oleks sobimatut tähendust eri keeltes ning et nimekandja sugu oleks keeleruumi arvestavalt selgelt arusaadav. See on üks lisaargument eelistada rahvusvahelisi nimesid, mille sugu üldiselt teatakse.

Sageli tulevad nimevaliku kriteeriumidena esile traditsioonid. Need võivad puudutada nimevalikut suguvõsa nimede hulgast või mõne perekonnas traditsioonilise komponendi (näiteks kindel täht) kordumist põlvest põlve või ka usukombestikust kinnipidamist.

Viited

- Balashova, Elena. 2003. *Vene nimetraditsioonid ning Eesti venelaste eesnimed aastatel 1940–1980*. Bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Hussar, Annika. 1998. *Eestlaste eesnimedest aastatel 1930–1990*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Hussar, Annika. 2001. The use of first names in the Russian and Estonian-Russian mixed families in Estonia. Tõnu Seilenthal (toim), *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum, Tartu, 7.–13.8.2000: Dissertationes sectionum: Linguistica I IV*, 391–397. Tartu: Tartu Ülikool.
- Hussar, Annika. 2002. The use of first name in the Estonian, Russian and Estonian-Russian families in Estonia. Ana Isabel Boullón Agrelo (toim), *Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas, Santiago de Compostela, 20.–25.9.1999: Actas XX congreso internacional de ciencias onomásticas*, 647–654. Santiago de Compostela: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Hussar, Annika & Peeter Päll. 2007. Das estnische Personennamensystem. Andrea Brendler, Silvio Brendler (toim), *Europäische Personennamensysteme: Ein*

- Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch* (Lehr- und Handbücher zur Onomastik 2), 170–187. Hamburg: Baar.
- Kivimaa, Evelin. 2017. *Eestlaste eesnimevaliku põhjendused*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. <https://www.etera.ee/zoom/31878/view> (05.01.2026).
- Lassmann, Merit. 2002. *Eesti-vene perekondade eesnimede eelistused aastatel 1980–2000*. Bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Must, Hildegard. 1982. Eestipärastest eesnimedest. *Triinu* 116. 6–7.
- Sepp, Reino. 1989. Rootsi eestlaste eesnimedest. Ülo Koit (koost), *VEKSA kalender 1990*. 216–218.

First names at the crossroads of multiculturalism

Annika Hussar

This article examines first-name choices in multilingual families where one parent is Estonian and the other has a different linguistic or cultural background. The analysis is based on an online questionnaire conducted in March – April 2024 (178 responses) covering 299 children born in the 2000s – early 2020s. In addition to children’s official first names, the survey collected information on parental origins, country of residence, and home languages, and asked respondents to assess the importance of five factors in name choice: internationality, sound and pronunciation, meaning, the naming customs of each parent’s country of origin, and family traditions. Open comments provided qualitative insight into naming negotiations within families.

The results show that phonological and orthographic suitability across languages is the most decisive criterion: parents often avoid letters, diacritics, or letter combinations that are difficult for the other parent’s language or for the language(s) of the country of residence, and they frequently prefer names whose pronunciation is identical or similar across languages. Internationally familiar names are therefore a common compromise, supporting ease of use in everyday interaction and across extended family networks. At the same time, many parents explicitly aim to represent both cultural backgrounds through naming strategies such as combining names from different traditions (often via two or three given names) or balancing an Estonian first name with a non-Estonian surname (or vice versa). Name meaning is also considered, primarily to avoid negative or awkward associations in any of the family’s languages. Finally, traditions – understood broadly as intergenerational name transfer, recurring family patterns (e.g., shared initials), or religious customs – emerge as an important dimension, particularly in boys’ names, though their relevance may increase for later-born daughters as well. Overall, the study highlights how multilingual families negotiate between practicality (pronounceability and spelling), international recognisability, and the symbolic work of maintaining connections to both parental cultures.

Peetrite Peetritest

Mari Vaus, Kairi Janson

Eesnimi *Peeter* pärineb kreeka nimest *Petros*, mis tähendab otsesõnu kivi või kaljut. Nii võiks tajuda ka Peeter Pälli eesti keeleteaduses – kindel alustugi keele- ja nimekorralduses, oskuskeeles ja leksikograafias.

Eestis on Peeter üks levinumaid mehenimesid, paiknedes statistikas kõrgel 29. kohal. Oma ea poolest on Peeter Päll üsna lähedal keskmisele Peetritele, kelle vanus on 60. (Nimede statistika 2025) Ent on ka neid Peetreid, kes on suureks kasvamast keeldunud, ning neid, kes on Maa peal olnud juba tuhandeid või miljoneid aastaid.

Suured, väikesed ja sinised Peetrid

Maailma lastekirjanduse meeldejäävaim Peeter on Peeter Paan – tegelaskuju, kelle lõi šoti romaani- ja näitekirjanik J. M. Barrie 20. sajandi alguses ning kes elab siiani kirevat elu nii kirjanduses kui ka popkultuuris. Õigupoolest peaski Peeter Paan elama igavesti, sest suureks kasvamast ta keeldub. Peeter Paan oskab ka lennata ja veedab oma igavest poisipõlve saarel nimega Eikunagimaa.¹

Kui Peeter Paan on väike vanuse, siis Eesti muinasjutukangelane Väike Peeter kasvu poolest. „Suur Peeter ja Väike Peeter“ on õpetlik lugu mõisahärra kahest orjast: üks on suur ja pikk kui mürakas ning teeb alatasa liiga teisele, kes on väike ja kõhnake nagu poisike. Lõpuks pääseb aga õiglus võidule ja Väike Peeter saab sõprade abiga Suurest Peetrist jagu.²

Ka ajalugu tunneb suuri Peetreid. Peeter I ehk Peeter Suur oli Vene isevalitseja, kes oli suur nii oma tegude kui ka enam kui kahemeetrise kogu poolest. Peeter Suur juhtis mitme nimega Venemaad – 17. sajandil Vene Tsaaririiki ning 18. sajandil Vene Keisririiki.

¹ J. M. Barrie „Peeter Paan“, algselt ilmunud 1904. Eesti keelde tõlkinud Kristi Tarand.

² Juhan Kunder „Eesti muinasjutud“, algselt ilmunud 1885. Veebitekst: <https://www.folklore.ee/UTfolk/mj/kunder/index.html> (18.12.2025).

Vanasti teati sõrmi nimepidi ning keskmist ehk pöidlast lugedes kolmandat ja ühtlasi kõige pikemat sõrme nimetati sageli just suurt kasvu mehe järgi. Nii on seda sõrme rahvapäraselt nimetatud pikaks Peetriks, aga ka pikaks Villemiks, pikaks Hindrikuks ja suureks Siimuks. Väikest sõrme on jällegi nimetatud pisikeseks Peetriks ja piimapeetriks, aga ka väikeseks Atsiks ja lühikeseks Antsuks. (Õim 2007: 42–43)

Peetri leiab ka merendusest, kus Siniseks Peetriks kutsutakse väljasõidu-lippu, rahvusvahelises signalisatsioonikoodis P-tähe-lippu. Selline lipp annab märku, et peatselt lahkub laev merele ja kõik peaksid pardal olema. Sinise lipu keskmes on valge ristkülik – on selge, et „sinine“ tulebki lipu nimesse värvi tõttu. (Mereleksikon 2015) Kuid kuna Sinise Peetri hüüdnime kandis lipp juba enne, kui sellest P-tähe tähistaja sai, on lipu seos Peetriga tänini mõistatus. Paar levinud arvamust on, et see tuleb kas ingliskeelsest sõnast *repeater* (*repeater flag* 'asenduslipp') või prantsuskeelsest sõnast *partir* ('lahkuma'). (Etymonline 2025)

Nimekorraldaja nimepäev

Peetri nime algseks „maaletoojaks“ tuleb pidada Peetrust, üht Jeesuse kahe-teistkümnest apostlist. Peetruse sünninimeks oli Siimon või Siimeon, nime Peetrus andis talle Jeesus, kutsudes teda „kaljuks, millele ma rajan oma kiriku“ (Mt 16:18). Peetrusest sai Uue Testamendi järgi pärast Jeesuse surma kristliku koguduse juht ja teda on peetud esimeseks katoliku kiriku paavstiks. Varasest ajast alates on Peetrust kujutatud ka taevase uksehoidjana, kes hoiab käes taevavõtit. Peetrusele on pühendatud pühakodasid üle maailma, neist kõige tuntum on Rooma Peetri kirik ehk Püha Peetruse basiilika – maailma suurim kristlik ehitis, nii-öelda paavstide kirik.

Peetruse auks peetakse 22. veebruaril kirikupühana peetripäeva. Kuni eelmise sajandi keskpaigani tähistati kristlikus kalendris peetripäeva kaks korda aastas, lisaks veebruarikuisele tähtpäevale ka 18. jaanuaril. Jaanuarikuise peetripäeva aluseks võeti päev, mil Peetrus pidas arvatavasti Roomas oma esimese jumalateenistuse. 22. veebruar aga märgib päeva, mil Roomas pühitseti Peetruse tool. Seega sümboliseerib peetripäev kiriku ühtset alust ning sellega avaldatakse austust nii Peetruse kui ka tema mantlipärijate juhtrollile kirikus. 1960. aastal aga lõpetas paavst Johannes XXIII oma *motu proprio* ehk paavsti omaalgatusliku otsusega jaanuarikuise peetripäeva tähistamise. (Kristluse sõnastik)

Rahvakalendris on veebruarikuist peetripäeva peetud üheks kevade algust märkivaks tähtpäevaks. Talvise peetripäeva traditsiooni hoiti põhiliselt Läänemaal ja Hiiumaal. Ehkki selle päeva kohaliku rahvakombestiku kohta ei ole kuigi palju andmeid, siis on teada, et seda on nimetatud ka Peetri helinapäevaks. Hupel on märkinud üles lause: „Petri helis, siis hakkavad allikad aurama ja kivid meres külmuma.“ (ERk 2017) Mõne teadmise järgi kõlistati Peetri helinapäeval usside ja metsloomade peletamiseks kette.

Kuid ka 29. juunil, Peetri nimepäeval, tähistatakse püha, mida rahvakeeli nimetatakse suviseks peetripäevaks. Kristlikus terminoloogias võiks seda päeva eelistatavalt kutsuda aga peeterpaulipäevaks, kuna mälestatakse nii Peetrust kui ka Paulust. (Kristluse sõnastik) Vanarahva jaoks on suvine peetripäev märkinud südasuve saabumist ning sellega on harilikult kaasnenud praeguse jaanipäeva tüüpi pidustused, sealhulgas on andmeid peetritulede põletamisest. Suvises peetripäeva traditsioon on kõige elujõulisem olnud Ida- ja Lõuna-Eestis ning kõige rikkalikum Setumaal. Arvati, et sel päeval peaks hoiduma põllu- ja heinatöödest, et mitte pikset esile kutsuda. (ERk 2017)

Peetreid üle maa ja mere

Mõistagi on Peetrus andnud alust paljude Peetrite nimetamiseks, ent tema järgi on nime saanud ka kalu ja taimi. Nii näiteks elutseb maailmamere eri soppides harilik peetrikala. Peetrikala hoidub pigem merepõhja lähedale ning toitub teistest kaladest, aeg-ajalt ka koorikloomadest ja peajalgsetest. (FishBase) Tema liha on maitsev ja nahast tehakse galanteriiesemeid (Kokandussõnastik).

Peetrikala selja- ja pärakuuime ees on ogakiired (FishBase). Tema küljed on kollakaspruunid ja kummalgi pool on kollase äärisega must laik, mida nimetatakse ka Peetruse näpujäljeks (Verliin 2025). Näpujäljeks on laikusid peetud seetõttu, et Matteuse evangeeliumi järgi püüdis kala kunagi kinni kalamees Peetrus ise. Jeesus oli Peetrust juhendanud ja öelnud, et too leiab kala suust mündi. Evangeeliumis on kirjeldatud, kuidas Peetruse juurde astusid templimaksu kogujad, kes küsisid, kas ka Jeesus maksu maksab. Et mitte maksukogujaid ärritada, ütles Jeesus Peetrusele: „... mine järvele, heida õng sisse ja võta esimene kala, mis üles tuleb! Ja kui sa tema suu avad, leiad sa hõbeseekli. Võta see ning anna neile minu ja enese eest!“ (Mt 17:27)

Maailma vetes ujub ringi veel mitmesuguseid peetrikalu. Nende nimetusest võib üht-teist välja lugeda ka kalade välimuse kohta. Näiteks on peetrikalu

erinevat värvi: hõbedane lõunapeetrikala, must süvapeetrikala, roosa lehtpeetrikala ja hall uuspeetrikala. Kalu on saledaid, küürakaid, ogalisi, pikkade uimedega ja suurte silmadega, nagu näiteks: kääbuspeetrikala, küürpeetrikala, kare silmpeetrikala, oganina-uuspeetrikala, pikkuim-salepeetrikala, suursilm-süvapeetrikala ja ümarpeetrikala. (Ihtüoloogia terminibaas)

Peeter on andnud nime ka ühele toredale taimele. Peetrileht on hea ja levinud Eesti meetaim, mis kasvab niiskematel niitudel, puisniitudel, lodu- ja soometsades ja madalsoodes. Peetrileht õitseb juulist oktoobrini ja selle õisikud on tiheda peaga kerajad nutid, mille õiekroon on sinakaslilla, mõnikord ka valkjast või roosakas. (HERBA) Vanemal ajal oli peetrilehe nimi aga hoopis peetri piibeleht, kuna tema lehed on veidi maikellukese lehe moodi (Vilbaste 2019).

Nime on peetrileht saanud tänu oma kõhuvalu leevendavale juurikale, sest kord olevat ta hädast välja aidanud Püha Peetruse. Taimede maa-alustel osadel on rahvameditsiinis tähtis koht, juurtest saab abi nii kõhu- kui usutavasti ka hambavalu puhul. Peetrilehte nimetatakse ka jumala-jalaks, südamevalurohuks ja lillaks karunupuks. Peetrilehega käib kaasas põnevaid lugusid. Näiteks tuleb alati jälgida, kus kotikest peetrilehega hoida, kuna vanarahvas uskus, et kui visata söögijaks peetrilehti laua alla, siis lähevad sööjad varsti tülli. (Vilbaste 2019)

Teisi teadusilma Peetreid

Keemias nimetatakse salpeetriks leelis- ja leelismuldmetallide nitraate ning ammoniumnitraati. Üldkeeles peetakse salpeetrina enamasti silmas India salpeetrit ehk kaaliumnitraati, kuigi olemas on ka näiteks Tšiili salpeeter ehk naatriumnitrat ja Norra salpeeter ehk kaltsiumnitrat. Ilmselt enim tuntud on salpeeter väetisena ning püssirohu ja pürotehnika koostisosana. (ÜS 2025) Salpeeter ongi olnud maailma esimese lõhkeaine ehk püssirohu koostisosa (Britannica 2025), mistõttu oli see omal ajal ka väga hinnatud kaup (Niermeier-Dohoney 2022: 546). Salpeeter on olnud mõttes isegi William Shakespeare'il, kes avaldab näidendis „Kuningas Henry VI“ nõrdimust, et kurja eesmärgiga ainet ilmsüütust maapõuest välja kaevatakse.³

³ William Shakespeare „Kuningas Henry Kuues“ (I osa), arvatav ilmumisaeg 1623. Eesti keelde tõlkinud Georg Meri.

Keemiaühendi nimetuse juuri võib otsida keskladina fraasist *sal petrae*, mis tähendab 'kivisoola' (VSL 2012). Kusjuures eesti keeles on sõna *kivisool* kasutusel hoopis naatriumkloriidi, mitte aga näiteks naatriumnitraadi ehk Tšiili salpeetri tähenduses (ÜS 2025).

Eesliide *petro-* tähistab kivimitega seonduvat – nagu ka *sal petrae*'st ehk kivisoolast järeltada võib. Näiteks nimetatakse kivimiteket petrogeneesiks ning esiajaloolisi kaljujooniseid petroglüüfideks. Petrograafia aga pole mitte selliste jooniste tegemise kunst, vaid hoopis kivimeid uuriv teadusharu. Petrofüüdid on kivistel kohtadel (näiteks kaljupindadel ja rusukalletel) kasvavad taimed. Petrokeemia omakorda on teadusharu, mis uurib maavarade keemilist koostist. (ÜS 2025)

Ent petrokeemiaks nimetatakse ka keemiatoodete valmistamist naftast ja maagaasist (ÜS 2025) – alates 20. sajandi keskpaigast on eesliide *petro-* viidanud ühtlasi naftale (ingl *petroleum*) (Etymonline). Petrolaatumit, mis on naftast toodetud õlide puhastamise jääk, võime iga päev suisa kuivadele kätele või huulte määrada – see on üks vaseliini koostisosa (ÜS 2025).

Mikrobioloogias aga on kasutusel Petri tass, mida kasutatakse bakterite kasvatamiseks (ÜS 2025). See on läbipaistev, lai ja madal kaanega anum, mis on saanud nime saksa leiutaja ja bakteriurija Julius Richard Petri järgi (Etymonline). Kuigi Petri tassi prototüübi lõi hoopis saksa füüsik Robert Koch, siis laiemasse kasutusse läks just Petri täiustatud variant (The big story 2024). Petri tass on tõenäoliselt olnud kriitilise tähtsusega abimees paljude ajalukku läinud sündmuste juures. Näiteks avastas Alexander Fleming 1929. aastal esimese antibiootikumi penitsilliini toime just Petri tassis tehtud katsete abil (ACS 1999).

Juba vanasõna ütleb: kuidas mehe nimi, nõnda mehe au. Nimi Peeter on kahtlemata austusväärne ning seonduv kõige sellisega, mis ka Peeter Pällile iseloomulikud on – väärikus, usaldusväärsus, mõjukus ja lai haare.

Viited

ACS 1999 = *Discovery and development of penicillin* (International Historic Chemical Landmark). 1999. American Chemical Society. <http://www.acs.org/content/acs/en/education/whatischemistry/landmarks/flemingpenicillin.html> (18.12.2025).

Britannica 2025 = *Encyclopædia Britannica*. 2025. Encyclopædia Britannica, Inc. <https://www.britannica.com/> (18.12.2025).

- ERk 2017 = *Eesti rahvakalender*. 2017. Eesti Kirjandusmuuseum. www.folklore.ee/erk (18.12.2025).
- Etymonline = Douglas, Harper (koost). 2015. *Online etymology dictionary*. <https://www.etymonline.com/> (18.12.2025).
- Fishbase = Froese, Rainer & Daniel Pauly (toim). 2025. *Fishbase*. www.fishbase.org (18.12.2025).
- HERBA = Sõukand, Renata & Raivo Kalle (koost). 2008. *HERBA: Historistlik eesti rahvameditsiini botaaniline andmebaas*. EKM Teaduskirjastus. <http://herba.folklore.ee> (18.12.2025).
- Ihtüoloogia terminibaas*. Sõnaveeb. Eesti Keele Instituut. <https://sonaveeb.ee/ds/iht> (22.12.2025).
- Kokandussõnastik*. 1998–2015. Nami-Nami. <https://nami-nami.ee/sonastik> (18.12.2025).
- Kristluse sõnastik*. Sõnaveeb. Eesti Keele Instituut. <https://sonaveeb.ee/ds/usu> (18.12.2025).
- Niermeier-Dohoney, Justin. 2022. "Rusticall chymistry": Alchemy, saltpeter projects, and experimental fertilizers in seventeenth-century English agriculture. *History of Science* 60(4). 546–574. <https://doi.org/10.1177/00732753211033159>
- Nimede statistika 2025*. Statistikaamet. <https://stat.ee/nimed/> (18.12.2025).
- The big story: The Petri dish. 2024 [2017]. *Biomedical Scientist* 23.01 [30.03]. <https://thebiomediscientist.net/2017/03/30/big-story-petri-dish> (18.12.2025).
- Verliin, Aare. 14.04.2025. E-kirjavahetus eksperdiga.
- Vilbaste, Kristel. 2019. Hilissuvine õitseja – peetrileht. *Looduskalender* 24.08. <https://www.looduskalender.ee/n/node/3779> (18.12.2025).
- VSL 2012 = *Võõrsõnade leksikon*. 2012. Eesti Keele Instituut. <https://arhiiv.eki.ee/dict/vsl/> (18.12.2025).
- Õim, Asta. 2007. Häda sõrmede pärast. *Oma Keel* 14. 41–45.
- ÜS 2025 = *EKI ühendsõnastik 2025*. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee> (22.12.2025).

Peeter and his namesakes

Mari Vaus, Kairi Janson

Peeter is one of the most common male given names in Estonia. The roots of the name lie in Greek, where it means *stone* or *rock*. This meaning has inspired terminological usage in several fields, such as geology, chemistry, and microbiology. The same metaphor also gave rise to the name of the Apostle Peter, after whom plants, fish, and even calendar days have been named. At the same time, there are also Peeter-related phenomena that have developed independently, such as *Blue Peter* in the maritime context or *Peter Pan* in literature. The name Peeter also appears in fairy tales and folk tradition.

**KUIDAS
TALTSUTADA NIMESID**

Nimekorraldus

The contributions of Peeter Päll and Estonia to the United Nations' activities on geographical names

Helen Kerfoot

Estonia has participated in the work of the United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names (UNCSGN) and the UN Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) since 1992. From that time until the recent 2025 session of UNGEGN, Peeter Päll with various colleagues has participated in all the formal sessions held in New York, Geneva, Berlin, Vienna, Nairobi and Bangkok.

This contribution for Peeter's festschrift details the participants and documents presented to the UN by Estonia, as a staunch member of the Baltic Division. In particular, some of Peeter's very valuable individual contributions to the activities of UNGEGN are summarized.

The early days of standardization of geographical names at the United Nations

In the 1950s, the Cartography Section of the United Nations needed advice from Member States on the selection and use of geographical names on their maps and in communications. After several years of effort in this regard, the passing of resolution 715 A (XXVII) by the UN Economic and Social Council (ECOSOC) in 1959, opened the way for a small group of experts to meet to consider the technical problems of domestic standardization of geographical names and to report on the desirability of an international conference on the subject. The first meeting was held in New York in 1960, with participation of the United States of America, France, the United Kingdom, Iran, Guatemala, and China. Meredith (Pete) Burrill from the USA chaired the small group and André Pégurier of France acted as rapporteur. The report provided

21 recommendations on national and international geographical names standardization and stated the desirability of an international conference to "study national and international problems involved, to exchange technical information and to reach agreement on concrete steps to be taken" (United Nations 1962: 15).

This was the starting point for the UN Conferences that were held at five-yearly intervals from 1967 to 2017. In 1972, the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) was formalized under this name. It supported the ongoing work between the conferences, and since 2017 has continued to meet every two years, without further conferences being held.

With the breakup of the USSR in 1991, the door was open for Estonia to become a Member State of the UN and to contribute to the global work of standardization of geographical names.

Estonia's participation at the 6th UN Conference, 1992

Estonia first participated in the United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names in 1992. Mart Rannut (Director General, National Language Board), Peeter Päll (Institute of Language and Literature), Heino Ainso (Counsellor), and Aarand Roos (Counsellor) constituted the country's delegation to the 6th UN Conference. They submitted three documents to the Conference. Mart Rannut served as Estonia's representative in New York. Peeter Päll, however, played a major role in preparing the documents; he first participated on site in 1994.

The *Report of Estonia* (E/CONF.85/L.75) detailed the status of two major programmes of national standardization: the national mapping programme, which included names for 1:20,000 and 1:50,000 maps; and administrative reform, involving the restoration of traditional administrative units. It was clear that a national names authority was needed to coordinate the efforts of standardization and to restore traditional names of streets, villages, etc. In addition, the report provided the position of the Estonian Orthological Committee on exonyms and various romanization systems used for Estonian texts. It was noted that "most Estonian names, which for some time had been used outside Estonia via Cyrillic transliteration, had been restored to their primary forms" (United Nations 1993: 6).

Although this was the first participation of Estonia, delegates presented a detailed *Toponymic Guidelines for Map and Other Editors* (E/CONF.85/L.76), prepared by the Institute of Language and Literature in collaboration with the National Language Board and the National Land Board.

The third document (E/CONF.85/L.77) was a draft resolution for the establishment of a Baltic Division of UNGEGN. After participating at a meeting of the Norden Division in Helsinki in March 1992, Estonia hosted the first meeting of linguists and cartographers of the Baltic States (Estonia, Latvia and Lithuania) to discuss standardization of geographical names. At the 6th UN Conference, the creation of the Baltic Division¹ was approved in resolution VI/1.

Estonia's continued participation in UN Conferences and UNGEGN sessions

Since 1992, Estonia has an honoured position of participating in every UN Conference and UNGEGN session. Furthermore, Peeter Päll, most often Head of Delegation for Estonia, has been a very knowledgeable and reliable expert from Estonia at all these meetings (on 19 occasions) over the span of 34 years! Table 1 details participation at each event from 1992 to 2025.

By the 7th UN Conference in 1998, Estonia had considerable progress to report on standardization of geographical names. Laws had been passed on Language and on Administration Divisions in 1995, and a new government Place Names Committee had prepared the Law on Place Names that was passed by Parliament in 1996. With this legal framework, the Place Names Board came into effect in 1997. The Board had 15 members from government, scientific and cultural institutions, and local government associations. The Secretary of the Board, Elvi Sepp, participated with Peeter at UNGEGN sessions and UN Conferences from 1998 to 2004. Minority names, exonyms, romanization systems, gazetteers and databases, and international cooperation were all addressed in their Conference country report (E.CONF.91/L.3) and details of the Law on Place Names presented in document E.CONF.91/L.2). The Institute of the Estonian Language, where Peeter became the Head of Language Planning, was appointed to provide advice on geographical names standardization.

¹ Subsequently, the Russian Federation and Poland became members of the Baltic Division.

Table 1. Listed participants from Estonia in UNGEGN sessions and in UN Conferences on the Standardization of Geographical Names

Year	Conference/Session	Listed participants from Estonia
2025	UNGEGN 4	Peeter Päll, Tiina Laansalu
2023	UNGEGN 3	Peeter Päll, Tiina Laansalu, Sille Võhma
2021	UNGEGN 2 (online)	Timo Torm, Peeter Päll, Keiti Pärn
2019	UNGEGN 1 (new sessions)	Sven Jürgenson, Gert Auväärt, Peeter Päll, Mart Uusjärv, Anneli Lepp
2017	11th Conference 30th UNGEGN	Kadri Teller-Sepp, Peeter Päll
2016	29th UNGEGN	Peeter Päll, Kadri Teller-Sepp
2014	28th UNGEGN	Margus Kolga, Peeter Päll, Kristel Lõuk
2012	10th Conference 27th UNGEGN	Peeter Päll, Aule Kikas
2011	26th UNGEGN	Peeter Päll, Aule Kikas, Malle Hunt
2009	25th UNGEGN	Peeter Päll, Aule Kikas
2007	9th Conference 24th UNGEGN	Peeter Päll, Malle Hunt, Aule Kikas
2006	23rd UNGEGN	Peeter Päll, Malle Hunt, Aule Kikas
2004	22nd UNGEGN	Elvi Sepp, Malle Hunt, Peeter Päll
2002	8th Conference 21st UNGEGN	Peeter Päll, Elvi Sepp, Malle Hunt, Kiira Moisja
2000	20th UNGEGN	Peeter Päll, Elvi Sepp
1998	7th Conference 19th UNGEGN	Peeter Päll, Elvi Sepp, Malle Hunt
1996	18th UNGEGN	Peeter Päll
1994	17th UNGEGN	Peeter Päll
1992	6th Conference 16th UNGEGN	Mart Rannut, Peeter Päll, Heino Ainso, Aarand Roos

Baltic Division

The Baltic Division was formed in 1992. Peeter Päll was elected as Chairman and Estonia coordinated the work of the Division until 1998, with meetings held in Tallinn and Rīga. Many topics were discussed, but the focus was on legislation concerning geographical names. In addition, an international training course was organized for Division members in Rīga in 1997. The Baltic Division has been very active and has had 23 meetings up until 2024. Estonia (Aule Kikas) chaired the Division again from 2007–2012 and Margit Mitt will serve as Vice-Chair from 2025–2029. Today, in 2025, Estonia continues to maintain the website for the Baltic Division (<https://arhiiv.eki.ee/knn/ungegn/index.htm>).

From the early days, Peeter and other Division members were welcomed participants at meetings of other UNGEGN divisions; they invited experts from neighbouring countries to participate in the Baltic Division meetings; and they undertook joint ventures, for example, with the Norden Division.

Estonia country reports

Estonia country reports have been submitted on a regular basis to the UN Conferences and to the "new" UNGEGN sessions. The Place Names Act of 2004 continued as the legal basis of geographical name standardization, with amendments made as needed, particularly with requirements of the National Place Names Register to function as the single source of geographical names data for all other registers. The Place Names Board, as a consultative body, met regularly and in 2015 changed from being responsible to the Minister of Regional Affairs to the Minister of Public Administration. Since Covid-19 restrictions, virtual meetings have enabled increased participation of Board members. Over the years, advice has been provided to questions received as to the compatibility of geographical names with the history and culture of Estonia. The Place Names Board maintains documents on its website (<https://www.eki.ee/knn/>).

The Estonian reports indicated the continuation of administrative changes, aimed for completion in 2017 for the local elections to be held in 79 municipalities. Reports through 2017 note lists of official names of lakes,

islands and streams, as well as public transport stops and heritage sites. Other natural feature names have followed since. From 2003, place names days have been noted, as held annually in different locations. Although aimed primarily to inform officials, the days' presentations have been open events for all interested persons. Address data became important and the Estonian Land Board produced and continually updated the online Handbook for the Management of Address Data.

Minority names have been reported on regularly, with examples of two parallel names (e.g. in Swedish and Estonian), and in the southeast dialect forms of village names and natural features, thus strengthening and giving voice to local identity.

Furthermore, the Estonia country reports have provided regular updates on cartographic programmes, for instance, the Estonian Topographic Database established in 2007 and continuously updated for use in other national databases, such as the Road Register, Land Cadastre, Address Data System, and the National Place Names Register (maintained by the Estonian Land Board since 2008). Since 2018, topographic data has been open data. Updates are also provided on navigation charting and associated products.

Estonia regularly reports on exonyms and romanization. In 1999 a Dictionary of Foreign Geographical Names was produced and in 1998 a decree on romanization of Russian names came into effect. A 2025 report, *Foreign names in Estonia* (GEGN.2/2025/108/CRP.108 written by Peeter Päll), indicated that foreign names in Estonia are written in the original form if in Roman script and in a romanized form if in other scripts. Traditionally this field has been a linguistic activity and no official approval is needed to use or not to use exonyms. However, in 2025, recent politicization of naming is bringing forward challenges in handling foreign names.

Estonia's Toponymic Guidelines

The national production of *Toponymic Guidelines for Map and Other Editors for International Use* was initiated by Josef Brey, as Chair of UNGEGN, in 1979. When Estonia first participated in 1992, they presented the first edition of their *Toponymic Guidelines* (in English). Subsequently the second edition was submitted in 1998, the third edition in 2007, a fourth edition, compiled by Peeter was published in Estonia as a 31-page booklet in 2012, and a fifth

edition was added and presented to UNGEGN in 2025 (GEGN.2/2025/110/CRP.110). This comprehensively covers: Languages; Names authorities and names standardization; Source materials; Maps; Databases and gazetteers; Appellatives, adjectives and other words necessary for the understanding of maps; Abbreviations used in maps; and Administrative divisions of Estonia.

Documents presented by Estonia to UNGEGN sessions (up until 2025) and to the UN Conferences on the Standardization of Geographical Names (from 1992 to 2017) are shown in Table 2.

Table 2. Documents presented by Estonia at UNGEGN sessions and UN Conferences on the Standardization of Geographical Names

Year	Conference/Session	Documents from Estonia
2025	UNGEGN 4	<i>Foreign names in Estonia</i> (Peeter Päll) (CRP.108) <i>Report of Estonia</i> (Place Names Board of Estonia) (CRP.109) <i>Toponymic Guidelines for Map and Other Editors</i> (Peeter Päll, Tiina Laansalu, Margit Mitt, Mall Leht) (CRP.110)
2023	UNGEGN 3	<i>Report of the Working Group on Romanization Systems: Current status of United Nations romanization systems for geographical names</i> (Catherine Cheetham – UK, Peeter Päll) (CRP.11) <i>Report of Estonia</i> (Timo Torm, Keiti Pärn, Mall Leht, Kadri Konsap, Peeter Päll, Tiina Laansalu, Olavi Heinlo) (CRP.17)
2021	UNGEGN 2 (online)	<i>Report of the Working Group on Romanization Systems: Current status of UN Romanization systems for geographical names</i> (Catherine Cheetham – UK, Peeter Päll) (CRP.73) <i>Report of Estonia</i> (Timo Torm, Keiti Pärn, Peeter Päll, Olavi Heinlo) (CRP.106) <i>Changes in the Estonian Place Names Act</i> (Timo Torm, Martin Kulp, Peeter Päll) (CRP.108)

2004	22nd UNGEGN	<p><i>Report of the Baltic Division (Estonia, Latvia, Lithuania) (Danute Mardosiene, Aiste Pangonyte, Vita Strautniece, Elvi Sepp) (W.P.30)</i></p> <p><i>Report by the Convenor of the Working Group on Romanization Systems (Peeter Päll) (W.P.46)</i></p> <p><i>New Legislation in Estonia Concerning Geographical Names (Place Names Board of Estonia) (W.P.47)</i></p> <p><i>Updates to the report on the Current status of United Nations Romanization systems for geographical names (WG on Romanization Systems) (W.P.48)</i></p>
2002	8th Conference 21st UNGEGN	<p><i>Report of Estonia (Place Names Board of Estonia) (E/CONF.94/CRP.79)</i></p> <p><i>Report of the Working Group on Romanization Systems: Activities from January 1998 to May 2002 (Peeter Päll) (E/CONF.94/CRP.80)</i></p> <p><i>Report of the Working Group on Romanization Systems (Peeter Päll) (W.P.3)</i></p>
2000	20th UNGEGN	<p><i>Toponymic Guidelines for Map and Other Editors: Legislation in Estonia concerning geographical names (Place Names Board of Estonia) (W.P.14)</i></p> <p><i>Report by the Convenor of the Working Group on Romanization Systems (Peeter Päll) (W.P.15)</i></p>
1998	7th Conference (19th UNGEGN)	<p><i>The Estonian Law on Place Names (Peeter Päll) (E/CONF.91/L.2)</i></p> <p><i>Country report: Estonia (Place Names Board of Estonia) (E/CONF.91/L.3)</i></p> <p><i>Home page of the Place Names Board of Estonia (Peeter Päll) (E/CONF.91/L.5)</i></p> <p><i>Report of the Baltic Division (Peeter Päll) (E/CONF.91/L.6)</i></p> <p><i>Toponymic Guidelines for Map and Other Editors: Estonia (2nd edition) (Peeter Päll) (E/CONF.91/INF.16)</i></p>

1996	18th UNGEGN	<i>Report of the Baltic Division</i> (Peeter Päll) (W.P.50)
1994	17th UNGEGN	<i>Report of the Baltic Division</i> (Peeter Päll, Heiki Potter and others) (W.P.47)
1992	6th Conference (16th UNGEGN)	<i>Report of Estonia</i> (E/CONF.85/L.75) <i>Toponymic Guidelines: Estonia</i> (E/CONF.85/L.76) <i>Draft resolution: Creation of a Baltic Division</i> (Estonia) (E/CONF.85/L.77)

Peeter Päll and his contributions to UNGEGN

Peeter is well known and highly respected by UNGEGN experts for his knowledge, both broad and deep, of languages and romanization systems. This wealth of knowledge, so willingly shared with others in a quiet and unassuming way, has led Peeter to be involved in a variety of activities under the UNGEGN umbrella. Figure 1 shows Peeter at the 26th session of UNGEGN in 2011.

At a number of UN Conferences on the Standardization of Geographical Names (UNCSGN) Peeter's contributions were appreciated in the running of the conferences. In 1998 and 2005, he was Vice-Chair of Committee III, International Programmes and Exchanges, chaired by Ferjan Ormeling (Netherlands), and in 2007 and 2012 he was Rapporteur for Committee III. Exonyms, Writing systems and pronunciation, Toponymic education, chaired by Leo Dillon (USA).

From the early days of Estonia's participation in UNGEGN, Peeter Päll was a member of the Working Group on Romanization Systems, chaired by Gerd Quinting (USA) from 1992 to 1998. Following the 7th UNCSGN in 1998, Peeter took over the leadership of the Group, a position he held until he became Co-Convenor with Catherine Cheetham (UK) after the 11th UNCSGN in 2017. After 25 years of most valuable service in leading the Working Group, he stepped down from the Convenorship in 2023 and was recognized at the session for his considerable contributions to UNGEGN.

Peeter's expertise in languages and romanization systems and his dedication meant that his help was sought in various UNGEGN projects. In 2007, the UN published UNGEGN's *Technical reference manual for the standardization*

of geographical names, containing three parts: *Romanization systems for geographical names*; *Toponymic data transfer standards and formats*; *Names of countries of the world* (abridged version). Part one, on pages 3 to 175 were prepared by Peeter and the Working Group on Romanization Systems. The various resolutions addressing romanization were documented and the recommended systems for 28 languages and/or scripts were detailed. Another 17 under discussion are also presented.

The Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN) is a global organization formed in 1998 with a mission to ensure the secure and stable operation of the Internet's unique identifier system. ICANN is responsible for managing and coordinating the Domain Name System (DNS) to ensure every address is unique. In 2009, ICANN enabled top-level country code domain names to users in non-Roman scripts. UNGEGN's *Technical manual* became a useful tool for ICANN, and Peeter, with his expertise in non-Roman scripts, became UNGEGN's contact person to provide advice in the suitability of the domain name requests received by ICANN.

Another very practical application of Peeter's knowledge was in the development of the first version of the UNGEGN World Geographical Names Database in the early 2000s. This online multilingual, multi-script database contained names of countries, capitals, and cities with a population over 100,000. The structure was established by the UNGEGN Secretariat in the UN Statistics Division, with geographical names data from UN Member States, as well as from UNTERM for country names as used by the UN. With Member States supplying their toponymic data in their own scripts and also in romanized form, Peeter's assistance was very valuable in resolving irregularities in the names in their original script and in their romanized forms, as well as providing guidance at the time in the use of Unicode-compatible encoding for various languages. I had many files of emails between Peeter and other experts discussing resolution of questions on written forms of geographical names, for example, over specific situations in Chinese and Arabic!

In 2009, 2011 and 2014, the UNGEGN Secretariat produced postcards for promotional purposes, indicative of the city in which the sessions were held. Peeter was the expert who was relied upon to supply the appropriate written forms in a variety of scripts and languages for Nairobi, Wien (Vienna), and New York (see Figure 2).

Figure 1. Peeter Päll representing Estonia at the 2011 UNGEGN session in Vienna

Figure 2. Postcards produced by the UNGEGN Secretariat for sessions in Nairobi, Wien (Vienna) and New York, with Peeter’s oversight of the scripts and languages of the exonyms

Peeter Päll’s language expertise has led him to involvement in the work of ISO, the International Organization for Standardization, responsible for matters concerning information indexing and documentation. In particular, in 2011 he joined Working Groups 2 and 3 of Technical Committee 46. TC 46 is for Information and Documentation, with WG2 addressing Coding of Country Names and Related Standards, and WG3 specializing in Conversion of Written Languages. Since 2014, Peeter has been the Convenor of ISO/TC 46/WG3.

Apart from the Working Group on Romanization Systems, Peeter has been a most welcome contributor to other UNGEGN Working Groups, in particular, Country Names and Exonyms (see Figure 3). He has also been included in meetings of other Divisions where his expertise has been graciously shared, a recent example being the Tenth Arab Forum on Geographical Names held in Jeddah, Saudi Arabia, in November 2024.

Figure 3. Peeter Päll with UNGEGN colleagues participating in working group meetings in Tainach, Austria, 2010

On this occasion, I take the opportunity to express my appreciation of Peeter's expertise, reliability and availability over more than three decades of his involvement in UNGEGN activities. Peeter is a true expert who gives readily of his knowledge to assist others. He is a wonderful colleague and friend and has contributed significantly to the integrity of the work of UNGEGN. Peeter, we certainly wish you well in your future endeavours!

References

- Baltic Division website.* <http://www.eki.ee/knn/ungegn/index.htm> (14.01.2026).
- ICANN. 2016. *ICANN Report to the 29th UNGEGN Session*, WP 84/5, 25–29 April 2016, Bangkok.
- ISO/TC 46/WG3. *Information on the Estonian website.* <https://arhiiv.eki.ee/isotc46wg3/> (14.01.2026).

- UNGEGN website. <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/> (14.01.2026).
- United Nations. 1962. *World Cartography*, Vol. VII. New York: United Nations.
- United Nations. 1993. *Sixth United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names, New York, 25 August – 3 September 1992. Vol. I: Report of the Conference*. <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/6th-uncsgn-docs/6-uncsgn-rpt-en.pdf> (14.01.2026).
- UNGEGN. 2007. *Technical reference manual for the standardization of geographical names*. New York: United Nations. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/documents/UNGEGN%20tech%20ref%20manual_m87_combined.pdf (14.01.2026).

Peeter Pälli ja Eesti panus ÜRO tegevusse kohanime alal

Helen Kerfoot

Artikkel annab põhjaliku ülevaate Eesti enam kui kolmekümneaastasest osalusest ÜRO kohanime standardiseerimisega seotud tegevuses, keskendudes eeskätt Peeter Pälli panusele. Alates Eesti esmakordsest osalemisest 1992. aastal on riik olnud aktiivne ja järjepidev osaline ÜRO kohanimekorralduskonverentsidel (UNCSGN) ning ÜRO kohanimeekspertide rühma (UNGEGN) istungitel. Artiklis käsitletakse Eesti varaseid samme kohanime standardiseerimise riiklike õigusaktide, institutsioonide ja menetluste loomisel ning kirjeldatakse Balti jaotise kujunemist, mis asutati 1992. aastal ja mille eestvedajaks oli Eesti.

Üksikasjalikult antakse ülevaade Eesti riigiraportitest, seadusandlikest arengutest, riiklike andmebaaside ja kohanimeraamatute loomisest, eksoneerimise ja latiniseerimissüsteemidega seotud tööst ning Eesti kohanime tarvituse juhendite koostamisest ja avaldamisest viies väljaandes. Eesti panuse keskmes on olnud Peeter Pälli asjatundlik tegevus, tema sügavad teadmised keeltest ja kirjaviisidest on kujundanud UNGEGN-i tööd mitmes valdkonnas. Oluliste rahvusvaheliste saavutustena tuuakse esile tema juhtroll latiniseerimissüsteemide töörühmas, panus UNGEGN-i tehnilisse käsiraamatusse, nõuandev roll ICANN-i juures, osalemine UNGEGN-i maailma kohanime andmebaasi arendamises ning tegevus standardiorganisatsiooni ISO/TC 46 töös.

Dokumenteerides Eesti järjepidevat osalemist ja Peeter Pälli erakordset professionaalset mõju, näitab artikkel Eesti olulist rolli kohanime ülemaailmse standardiseerimise edendamisel ning rõhutab Peeter Pälli panuse püsivat tähendust nii UNGEGN-is kui ka laiemalt rahvusvahelisel tasandil.

Romanization of geographical names

Present and future...

Catherine Cheetham

Romanization is the process of converting writing from a non-Roman writing system into the Roman script (for example, the transfer between თბილისი in Georgian script and *Tbilisi* in Roman script). This practice is primarily required for products intended for audiences unfamiliar with the original script, such as road signs and maps. When romanization follows a systematic and scientific method, it promotes standardization, ensuring that different users of a romanization system produce the same romanized forms. This consistency is crucial for clear communication across linguistic and cultural boundaries.

This paper will look briefly at the background and primary purposes of the romanization process and examine the role of romanization within the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN), particularly through its Working Group on Romanization Systems (WGRS). It will then explore current and future developments, noting the increasing availability of tools to automate the process.

Romanization plays a crucial role in orientation and navigation, allowing individuals unfamiliar with a particular script to read words, most often personal or geographical names, for instance in books and documents, and on maps or signs. Additionally, romanization facilitates language acquisition and pronunciation, and supports the digital input and retrieval of information in languages with non-Roman scripts, enhancing accessibility in libraries, databases and online searches. By promoting standardized representations of names, romanization improves communication in global contexts, such as in passports and international data exchange.

UNGEGN addresses the process of romanization through its Working Group on Romanization Systems, the basic mandate of which is to consider and reach agreement on a single romanization system for each non-Roman writing system for use by the United Nations and the global community.

These systems are for application to geographical names and should be proposed by a (donor) country. Proposed systems are brought to WGRS; these are subject to a consultation between the WGRS and the proposing country to ensure the system's technical robustness, practical applicability and implementation. The system is subsequently passed to UNGEGN for review and endorsement, then submitted to the United Nations Economic and Social Council (ECOSOC) for resolution and, upon approval, the system becomes a United Nations standard.

In addition to this core role, and in line with UNGEGN's Strategic Plan 2021–2029 (item 1-iii-10), WGRS has undertaken to evaluate and assess innovative methods to be used for romanization, such as machine transliteration. It is notable that at the time of writing in mid-2025, evidence of such innovative methods has increased dramatically in recent years (even months). Since the Strategic Plan's launch, during UNGEGN's 2021 and 2023 biannual plenary sessions there was little to report on such innovative methods, a 'Transcriptor' tool developed in the Kingdom of the Netherlands, described in their 2021 report, being an exception.

At the 2025 UNGEGN session, by contrast, there were 10 reports describing different aspects meeting this action. These ranged from Optical Character Recognition (OCR) in the capture and analysis of writing systems, to an algorithm developed for automating Arabic romanization that will be assessed for its transferability to other writing systems.

Some of the reports from UNGEGN 2025 are described briefly here and more detail on these is available in the UNGEGN Bulletin #69.

Oman, in GEGN.2/2025/142/CRP.142, titled *Addressing Inconsistencies in Romanization: Towards an Integrated Program for the Unified Arabic System for the Romanization of Names* and in its presentation on this report, introduced an initiative that aims to standardize the representation of Arabic geographical names through addressing the fragmentation in current transliteration practices. The report advocated for the application of an integrated, software-based solution grounded in the United Nations-endorsed Unified Arabic Romanization System. The prototype application incorporates algorithmic logic based on phonetic and grammatical rules from both Arabic and English. The tool aims to provide consistent romanized outputs and includes features such as manual input, bulk processing via Excel files, and a reverse transliteration function.

Indonesia, in GEGN.2/2025/126/CRP.126, explored how Artificial Intelligence (AI) technologies can automate the extraction of geographical names from various data sources (so-called geographical name data web scraping), aiding in the creation and updating of name databases.

India, in GEGN.2/2025/137/CRP.137, described developments to automate transliteration between Roman and Devanagari scripts with 'Linguistic Expert Interface'.

Norway, in GEGN.2/2025/77/CRP.77, described the development and use of machine learning to identify geographical names in scanned maps. The project used *Google Cloud Vision API* to analyse maps of Norway. Being for Norway, this evidently focused on Roman-script materials, but this type of project could be expanded, perhaps, as with the Indonesia paper noted above, initially using a staged approach of OCR of non-Roman materials before romanization takes place.

In summary, these and other countries are now actively exploring and implementing AI and machine learning technologies to enhance transliteration processes and integrate these into names standardization processes. Importantly, too, a number of reports specifically acknowledge that as AI continues to advance, sustained human oversight is essential to guide development responsibly.

So, it appears that romanization is poised for significant transformation given the increasing efficiency and accessibility of AI and other automated tools. These advancements are likely to improve the accuracy and volume of transliteration, and if sympathetically employed, will be able to support the digitisation and romanization of under-represented languages and scripts.

A variety of tools, both open-source and proprietary, are already available. For instance, specifically for script transfer, *Google Input Tools* allows users to type in Roman-script characters and these are converted into the corresponding script based on phonetic similarity. This tool supports over 80 languages and employs fuzzy phonetic mapping to accommodate variations in user input. For example, typing *Baghdad* yields بغداد accurately capturing the penultimate long vowel, even though the input follows conventional spelling rather than strict romanization rules.¹

¹ The romanization is *Baghdād*, but given the large lexicon the tool has, the Arabic script is generated correctly, rather than simply employing a 'letter-for-letter' representation.

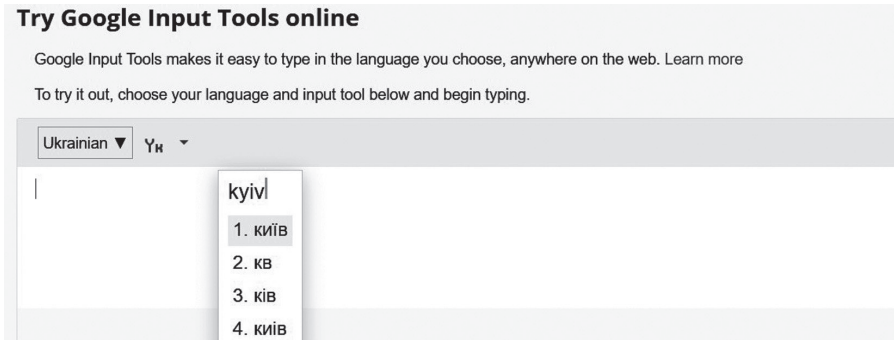

Figure 1. Screenshot of *Google Input Tools*, selecting 'Ukrainian' and inputting Roman letters 'Kyiv'

While primarily designed for translation, platforms like *DeepL*, *Microsoft Translator* and *Google Translate* also offer phonetic transcription features for non-Roman scripts. These tools convert text from scripts such as Cyrillic, Arabic and Chinese into Roman based on pronunciation, rather than following strict transliteration standards. For instance, *DeepL's* mobile apps provide transliterations displaying a phonetic Roman-script form beneath the translated text to aid pronunciation.

In addition, Optical Character Recognition (OCR) technologies like *Google Lens* and *ABBY FineReader* can recognize text in various scripts and convert it into editable formats. When combined with translation or transliteration tools,² these OCR applications can further provide a Roman-script transcription or transliteration.

Several bespoke open-source tools have been developed to address specific linguistic purposes. One notable example is the *Indic NLP Library*, which provides transliteration capabilities for Indic scripts. Also in the context of automatic transliteration from Devanagari script to Roman script, a study from Thapar University introduces a technique for automatic transliteration using character recognition (Kaur & Kumar 2020). The approach involves segmenting handwritten Devanagari text, recognizing individual characters, and mapping them to phonetically similar Roman characters.

In Uzbekistan, tools like *Lotin* and *Parsing* provide services to convert Uzbek text between Uzbek Cyrillic and Roman alphabets. These platforms are

² As suggested in the process for Norway's paper described above.

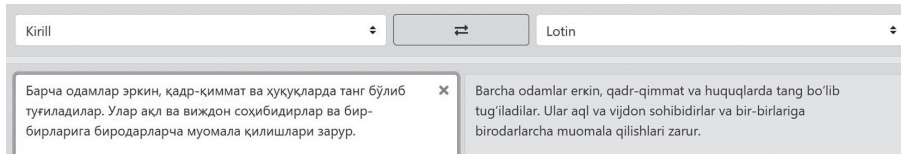

Figure 2. Screenshot from Parsing.uz (text taken from <https://www.omniglot.com/writing/uzbek.htm>)

instrumental in supporting the country's script reform efforts and ensuring accurate transliteration for official and educational documents.

The potential benefits of these innovations include improved accuracy and context awareness: as indicated by the Baghdad example above, AI can understand context by learning from large linguistic datasets, reducing transliteration errors, particularly in languages with homonyms or multiple dialects. Tools can handle contextual variations and make good selections based on context, such as transliterating *Москва* to *Moskva* in certain circumstances, or suggesting the English language exonym, *Moscow*, be used in others.

Given the capability to derive context from large datasets, AI tools can also choose the correct romanization when there could be more than one result, such as Chinese characters that have more than one reading: e.g. 长 being either *chang* (long) or *zhang* (grow).

It appears, then, that automating the romanization process could significantly enhance the standardization of geographical names. By employing well-designed algorithms, automation can achieve consistent and accurate transliteration from non-Roman to Roman script. As noted in the early paragraphs, this consistency is crucial for maintaining uniformity across maps, databases and official documents.

The automation process not only improves accuracy but also increases efficiency, allowing for the rapid processing of large volumes of data. AI tools are already demonstrating expert-level performance in transliteration. For instance, the *AyutthayaAlpha* model self-reports achieving over 95% accuracy in transliterating Thai names into Roman script, effectively handling the complexities of Thai phonology and orthography.

To illustrate through a further example, the image below (Figure 3) shows the *ChatGPT* result for Korean transliteration of a news article in daily

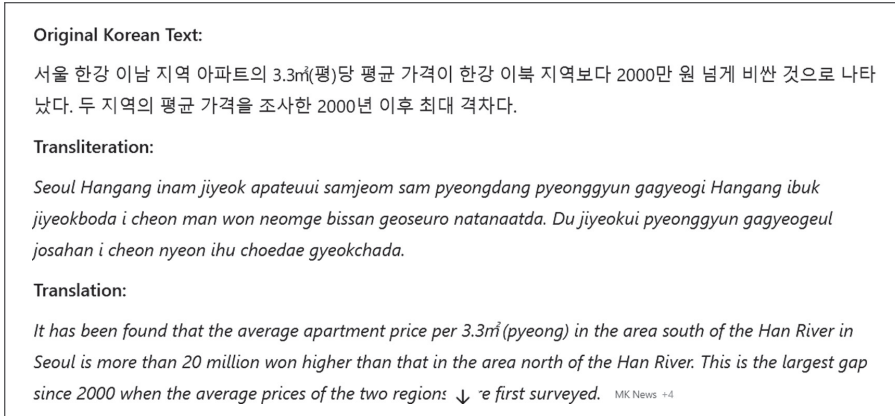

Figure 3. Screenshot showing ChatGPT result for Korean transliteration and translation

newspaper, *Dong-a Ilbo*³, 27th May 2025 (the translation was additionally provided without being requested). The result also (helpfully) referenced the use of the Revised Romanization System (also not specified in the request) and results are a highly accurate application of the system (with only one monitored error⁴).

As these AI models continue to evolve, their accuracy and reliability are likely to improve further, making automated romanization an increasingly valuable tool for global standardization efforts.

The ability to present mapping in various script forms, Roman or other writing systems, also offers new possibilities for tailoring geographical names data to user preferences. For example, a Thai reader could generate large datasets covering an Arabic-speaking area in a script they can read. However, it's important to balance what is technically possible with what is practically useful. While this capability enhances accessibility, it doesn't necessarily contribute to the standardization of geographical names. Therefore, it's crucial to understand, consider and define the limitations of such activities at this early stage of the technologies' development.

³ <https://www.donga.com/news/Society/article/all/20250527/131694442/1> (14.01.2026).

⁴ The final word of the first sentence should be *natanatda*; on being asked the specific romanization of this word, *ChatGPT* again came up with the incorrect romanization, but when further 'pressed' on the specific syllable *naat* it corrected itself.

AI will also undoubtedly provide an expansion of the transliteration between scripts, not only from a non-Roman script into Roman script (i.e. romanization) that has been the usual focus of such activities. AI tools will be able to undertake multiscryptual processing, for instance between Arabic and Tamil, or Lao and Bulgarian Cyrillic. Potentially, such tools might enable transliteration in real-time applications, such as live captioning or chat translation, customizing transliteration according to a user's preference.

And there remain areas of obvious further enhancement. Current open-source tools like *ChatGPT* will continue to improve on the contextual results of romanization. Combining AI speech recognition with transliteration, these systems would allow users to speak in one language and see the transliteration in another script (e.g. real-time transliteration for spoken Nepali into Roman script).

Virtual or augmented reality transliteration could also develop, whereby glasses or mobile apps might overlay transliterated text onto signs, menus or documents in real-time.

To sound a note of caution, however, although there are numerous good examples already and many more contenders for future usefulness, it is important to recognise that there are significant challenges to address. These encompass both the linguistic and the ethical. On the linguistic side, complex languages will undoubtedly lag behind in their accurate automation. Languages with rich morphological systems or scripts in which there are unwritten letters or different word division (e.g. Arabic or Thai) pose more challenges for AI transliteration, than, for instance, the 'letter-for-letter' transliteration needed for Serbian Cyrillic. Additionally, there is a marked digital divide, whereby many languages are under-represented digitally, which might be because they are lower resourced or have fewer users, which will mean that the languages are likely to lack the digitized corpora necessary for AI training. Though the intention of romanization is to increase access, communities lacking technological infrastructure or digital literacy may find themselves excluded from accessing or contributing to these resources.

Ethical concerns are equally pressing. Under-representation and the digital divide directly challenge the UN's principle of 'leaving no one behind'⁵.

⁵ Leave no one behind is a core principle of the *UN Sustainable Development Goals*, ensuring that all people, regardless of their circumstances, benefit from progress and development, and that no one is excluded or marginalized.

And there are several further ethical considerations, such as cultural sensitivity, community involvement, data integrity, and fair access.

Automated romanization tools may inadvertently misrepresent or oversimplify linguistic nuances. Community involvement and consent are important considerations in any standardization activities, and UNGEGN has always been clear that efforts should come from the member states or communities concerned. Digitizing or romanizing cultural materials without the involvement or consent of the originating communities might perpetuate historical patterns of cultural appropriation and foster resentment.

Biases inherent in AI – shaped by the data on which they are trained – can further marginalize under-represented languages.

Automation also requires substantial investment in funding, infrastructure, expertise, and maintenance. Smaller institutions or those in developing regions may struggle to meet these demands, leading to unequal representation in digital archives. Strategic planning and support are essential to promote sustainability and inclusivity in these initiatives.

So, while the automation of romanization offers opportunities for preserving and sharing cultural heritage, it must be approached with careful ethical consideration.

AI is undoubtedly poised to transform transliteration. The dramatic developments outlined here, perhaps combined with some of the ideas for future advance, promise a robust future for transliteration tools, making them more accessible, accurate and contextually aware. Existing tools provide a foundation, but the next generation of these applications is likely to be integrated into devices, voice assistants, and tailored AI models, broadening their use across industries, education, and cultural preservation. But they must be guided by ethical principles, inclusivity, and sustained community engagement now while they are developing, to ensure they can be harnessed by all.

References

- ABBY Fine Reader PDF*. <https://pdf.abby.com/> (14.01.2026).
- AyutthayaAlpha: A Thai-Latin Script Transliteration Transformer*. <https://arxiv.org/abs/2412.03877> (14.01.2026).
- ChatGPT*. <https://openai.com/index/chatgpt/> (14.01.2026).
- DeepL*. <https://www.deepl.com> (14.01.2026).
- UNEGN.2/2021/CRP.120. *Transcriptor: Solving your transliteration problems?* https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2nd_session_2021/documents/

- GEGN.2_2021_CRP120_15_Transcriptor_solving_your_transliteration_problems.pdf (14.01.2026).
- GEGN.2/2025/77/CRP.77. *United Nations Group of Experts on Geographical Names: Report of Norway 2023–2025*. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/documents/GEGN.2_2025_77_CRP77_item4b.pdf (14.01.2026).
- GEGN.2/2025/126/CRP.126. *The Utilization of Artificial Intelligence for Geographical Name Data Web Scraping*. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/documents/GEGN.2_2025_126_item5a.pdf (14.01.2026).
- GEGN.2/2025/137/CRP.137. *Report of the Republic of India*. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/documents/GEGN.2_2025_137_CRP137_item4b.pdf (14.01.2026).
- GEGN.2/2025/142/CRP.142. *Addressing Inconsistencies in Romanization: Towards an Integrated Program for the Unified Arabic System for the Romanization of Names*. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/documents/GEGN.2_2025_142_CRP142_item5c.pdf (14.01.2026).
- Google Cloud Vision API. <https://cloud.google.com/vision?hl=en> (14.01.2026).
- Google Input Tools. <https://www.google.com/inputtools/try/> (14.01.2026).
- Google Lens. <https://lens.google/> (14.01.2026).
- Google Translate. <https://translate.google.co.uk/> (14.01.2026).
- Indic NLP: AI4Bharat. <https://indicnlp.ai4bharat.org/pages/home/> (14.01.2026).
- Kaur, Jasmine & Vinay Kumar. 2020. A complete character recognition and transliteration technique for Devanagari script. *arXiv*. 2009.13460. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2009.13460>
- Lotin: Uzbek transliteration. www.lotin.uz (14.01.2026).
- Microsoft Translator. <https://translator.microsoft.com/> (14.01.2026).
- Parsing: Uzbek transliteration. www.parsing.uz (14.01.2026).
- Revised Romanization System for Korean. https://www.korean.go.kr/front_eng/roman/roman_01.do (14.01.2026).
- UNEGN Bulletin. <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/#bulletin> (14.01.2026).
- UNEGN's Strategic Plan 2021–2029. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/UNEGN_Strategic_Plan_Programme/ (14.01.2026).
- UNEGN Working Group on Romanization Systems. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/working_groups/wg5.cshhtml (14.01.2026).
- United Nations Group of Experts on Geographical Names. <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/> (14.01.2026).
- United Nations Sustainable Development Goals 'Leave No One Behind'. <https://www.jointsdgfund.org/article/leave-no-one-behind> (14.01.2026).

Kohanime latiniseerimine

Olevik ja tulevik...

Catherine Cheetham

Artikkel käsitleb latiniseerimise tausta, praegust rolli ja tulevikuperspektiive kohanime kontekstis, keskendudes ÜRO kohanimeekspertide rühma (UNGEKN) ning selle latinisatsioonisüsteemide töörühma tegevusele. Latiniseerimine – mitte-ladina kirjaviiside teisendamine ladina kirja – on oluline suhtluse, navigeerimise, digitaalse ligipääsetavuse ja rahvusvahelise andmevahetuse seisukohalt. Artiklis antakse ülevaade sellest, kuidas UNGEKN on pikka aega toetanud standardiseeritud latiniseerimispraktikaid ning kuidas viimastel aastatel on kiiresti esile kerkinud automatiseeritud tööriistad, sealhulgas tehisintellektil põhinev transliteratsioon, optilise märgituvastuse (OCR) tehnoloogiad ja masinõppemudelid.

Need arengud lubavad laiendada ligipääsu translitereeritud nimedele ning soodustada alaesindatud keelte digitaliseerimist. Samas tõstab artikkel esile ka eetilisi küsimusi – nagu algoritmiline kallutatus, kultuuriline tundlikkus ja digitaalse ebavõrdsuse probleemid –, millega tuleb tegeleda, et tagada tehnoloogiate õiglane ja vastutustundlik kasutamine.

Inimliku keelelise asjatundlikkuse ühendamisel areneva tehisintellektiga on latiniseerimise tulevikus oodata üha täpsemaid, kiiremaid, kontekst tundlikumaid ja kättesaadavamaid lahendusi. Siiski on automatiseerimise tõhusa ja mitmekesiseid keele- ning kultuurikogukondi teeniva kasutuse tagamiseks vältimatud hoolikas järelevalve, kaasav arendus ja pidev koostöö kogukondadega.

Romanization in a changing world

Paul Woodman

At the University of Cambridge, shortly after the end of the Second World War, an English biochemist with a fascination for the science and culture of China embarked on a project which, starting with a first volume in 1954, would eventually develop into a multi-volume magnum opus titled *Science and Civilization in China*. But right at the very beginning of his endeavour, this academic, whose name was Joseph Needham, encountered an irritating problem. Needham's method of work involved use of a typewriter manufactured by the Royal Typewriter Company, and on the particular (rather elderly) model that he possessed, the apostrophe key did not function. This was a significant issue, since the Wade-Giles romanization system for Chinese – which at the time acted as the customary standard – involved the need for an apostrophe to denote the frequent occasions on which an original Chinese word contained an aspirated consonant. So, as an interim measure designed to be rectified at a later stage, Needham decided to replace the apostrophe with the letter *h*, such that for example the *p'* and *ch'* of Wade-Giles would be represented in his drafts as *ph* and *chh* respectively. However, for whatever reason, the printers did not understand this representation as being a temporary measure, and so the first volume was published with the inclusion of the letter *h* rather than the apostrophe. When this error was spotted, too late for the first volume, it was decided that the romanization style should not be altered midstream, with the result that all twenty-four volumes came to be published with what might be called, at least in part, an accidental romanization system for Chinese (Winchester 2008: 185).

While this was considered at the time to be a really unfortunate aberration, the substitution that unintentionally found its way into Needham's published work was in some ways not particularly problematic. At the basic level, Needham did not violate any of the standards present in the Wade-Giles system, which had long been recognised as satisfying the criteria for a

robust romanization system, namely that it should be scientifically adequate and based on sound linguistic principles (Quinting 2000: 147). Moreover, the absence within Needham's romanized names of frequently-occurring apostrophes, breaking up the visual flow of the written form, arguably enhanced the user-friendliness of the system¹, and – as we shall see later – it was this aspect which had unwittingly projected him ahead of his time by half a century or more.

When, in 1972, I first encountered toponymic romanization issues, the world was a very different place from that in which we live now. The 1970s and 1980s were decades which fell firmly within the period of the Cold War, and the political bi-polarity of that period was very much evident in the work of the United Nations, both in the Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) and in the Conferences on the Standardization of Geographical Names (UNCSGN). Many aspects of toponymy were affected by this, and with regard to romanization a climate of suspicion shrouded in particular the discussion of systems for Chinese in the 1970s and Russian in the 1980s. Regarding Chinese, Western countries were concerned about the paucity of sources made available by the People's Republic of China (PRC). As regards Russian, the concern was more about stability, given that the Soviet Union was prone to presenting the United Nations with different donor systems on different occasions. These two concerns were felt especially by the United States and the United Kingdom, who at the time believed (albeit erroneously) that United Nations resolutions on romanization would affect not just international cartography, but their own domestic cartography too, requiring them to change at great cost the thousands of toponymic spellings they already had available in BGN/PCGN romanization systems. It was these concerns – genuinely felt but in reality misplaced – which led to the embarrassment of both the PRC Pinyin and Soviet GOST resolutions (III/8 in 1977 and V/18 in 1987 respectively) being subjected to a formal voting process.

There have certainly been problematic romanization issues since the end of the Cold War, but in general it would be true to say that since the 6th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names in 1992, the romanization focus has largely moved away from political issues, and

¹ Although this was to a degree undermined by the inevitable tendency of Needham's English-language readership to mispronounce some of the resulting forms (*ph* as *f*; *th* as *Þ*).

the days of entrenched confrontational attitudes have thankfully gone. And this new and more consensual climate has had a significant effect on what is perhaps the most basic point of principle concerning romanization: who is responsible for it? In each instance of a romanization system under discussion, there is of course always a language of origin – a donor language – written in a non-Roman script alphabet, but the destination where the system will be used is not always so clear. Each individual language of destination – each receiver language – can choose to adopt a system for its national cartography which accords with the style of its own orthography. In many regards, the practice of favouring receiver responsibility matches that traditionally seen in cross-language dictionaries, where the task of compiling and editing entries from Language A into Language B is almost invariably performed by native speakers of Language B, the receiver language².

But for international cartography, most particularly cartography within the framework of the United Nations, there are of course several Roman-script receiver languages involved (English, French, Spanish), all with different alphabets. In this environment, then, there would appear to be a strong *prima facie* case for saying that a romanization system intended for use in international cartography should not follow the orthographic patterns of any one of those major languages of receipt, but should instead be based on more objectively scientific alphabetic inventories, such as that for Croatian. This approach may also be the best method of achieving reversibility, this being the possibility of reconverting a romanized toponym back into its original form. However, while this approach may still hold good in certain specialised situations, it nevertheless does not take into account a relatively new and vitally significant factor which arguably has been insufficiently recognised thus far, which is the importance of brand identity in today's globalized world, and the role that romanized toponymic forms play in projecting this identity. In this 21st century, romanized forms have become more than straightforward scientific representations of an original, for they must be seen in a wider global context as the conveyors of a new identity.

We can illustrate this identity factor through a short examination of the present situation in Bulgaria, China and Iran – all countries which use a

² My preference here is for 'receiver language' rather than the expression 'target language' favoured in the UNGEGN Glossary, since the agency involved in the process is that of the recipient rather than the originator.

non-Roman script for their principal language. Partly as a consequence of Bulgaria's accession to the European Union in 2007, the country's geographical names now possess standard Roman-script forms, existing in parallel alongside the Cyrillic-script originals. These Roman forms are used in official documents, and it is those forms which provide the means by which Bulgaria communicates its toponymy within the European Union. In China, the "lengthy stability of the system, coupled with the incrementally growing significance of China in today's globalised world, has made the romanized *pinyin* forms of major Chinese city names as much part of the identity of those cities as the original Han character names themselves ... China's second city and major seaport possesses two valid parallel manifestations of its toponymic identity; an identity manifest in Han characters as 上海 and in Roman script as *Shanghai*" (Woodman 2014: 16).

Regarding Iran, the current authorities in that country had long been concerned that the United Nations romanization system for Persian, adopted in 1972, gave rise to romanized toponyms which were visually very similar to toponyms in Arab countries which have been romanized via the United Nations system for Arabic. This concern was eminently understandable, since Iran is manifestly not part of the Arab world, and the Persian and Arabic languages belong to entirely different families. For this reason, Iran pressed for and eventually achieved the adoption of a new United Nations romanization system for Persian (resolution X/8 of 2012), a system which produces the requisite uniquely distinctive results. So now the romanized toponyms of Iran, not merely those same toponyms in their original script, reflect a specifically Persian identity. As an interesting aside, I might mention here that perhaps the most fascinating remark I have ever heard in relation to romanization was one made to me by an expert from Iran, as an unofficial aside during a meeting several years ago. This expert claimed that there was an appreciable body of scientific opinion in Iran which regarded Persian, like Turkish, to be more suited to Roman script than to its current Perso-Arabic script, and which believed that ideally Roman script should be the orthographical instrument for the language. However, this expert also recognised that, unlike the situation in Turkey, the all-powerful grip in Iran of the Holy Qur'ān, written as it is in Arabic, meant that in all probability no script change for the Persian language could ever be countenanced by the authorities.

None of the Roman-script versions noted above – for Bulgarian, Chinese and Persian – has in any way been imposed by outsiders. Each version represents a new Roman-script toponymic identity, domestically introduced but designed also for international application, and thereby relevant to the international cartography requirements of the United Nations. The new Bulgarian romanization system (resolution X/7 of 2012) is certainly based on English orthography, but it is unequivocally a donor system, emphatically not an English-language receiver system. It does not for example mean, as has at times been bizarrely alleged, that romanized names might incorporate English orthographic quirks (Bulgarian *Търново* does not find itself romanized as *Tarnovough*). The system should simply be welcomed as a reflection of Bulgarian desire, reality and official practice. Indeed, for international contexts within the framework of the European Union, Bulgarian toponyms romanized via this system might even be considered to be endonymic, in much the same way as Chinese names romanized via the Pinyin system might well now be considered endonymic within China.

One might extend this romanized identity model, *mutatis mutandis*, also to Greece, South Korea and Ukraine. And if certain languages need an adjustment of past resolutions in order to reflect changing circumstances and a new 21st-century identity, this should be acknowledged and permitted, as is indeed recognised by a fairly recent UN resolution on implementation (resolution IX/8 of the 9th UNCSGN in 2007). As long as these parallel identities are each constructed on a sound romanization system, it would be utterly counter-productive and indeed perverse for UNGEGN to invent specious and redundant alternatives, thereby obligating UN cartography to follow suit. One can only imagine the chaos with respect to international disaster relief in the aftermath of a devastating earthquake in Bulgaria, for example, if the names on UN mapping were found to be at total variance with the names on official Bulgarian romanized products.

The presence of parallel identities means there is also less need for reversibility – a facility that has never been fully possible anyway – to be considered as a requirement, and in fact it is apparent that the reversibility percentage of newer systems is demonstrably lower than in previously adopted UN systems, as shown in the following figures (Päll 2012):

- Bulgarian: 1972 system = 95% → 2012 system = 85%
- Persian: 1972 system = 95% → 2012 system = 61%

However, it must be emphasised that the onus now weighs increasingly heavily on the donor country, and there is a need for an increased monitoring of implementation. Without that vital characteristic – implementation – the whole identity argument falls apart.

A certain paradox has become identifiable in recent years. Notwithstanding the extraordinary increase in technological capabilities that has taken place since the first mention of the term automated data processing in the agenda of the 3rd UNGEGN session in 1971, there is nevertheless an increasing tendency to eschew diacritical marks and special letters in the more recently proposed romanization systems, and to adopt a simple A→Z alphabetical inventory instead. The most recently endorsed batch of systems – the group approved at the 10th UNCSGN in 2012 – shows that only 5% (7 out of 136) of the romanized letters/characters involved in those systems carry diacritical marks:

- Belarusian (resolution X/6): 32 letters/characters, of which only 3 carry diacritical marks;
- Bulgarian (resolution X/7): 30 letters/characters, of which none carry diacritical marks;
- Persian (resolution X/8): 42 letters/characters, of which only 4 carry diacritical marks;
- Ukrainian (resolution X/9): 32 letters/characters, of which none carry diacritical marks.

Given the acknowledged complexities of devising romanization systems, why are we not availing ourselves of all the modern technology at our disposal to create sophisticated systems that allow for a more faithful reproduction of the original language and a greater degree of reversibility? The reason is perhaps to do with the technology itself, and the possibilities it has opened up for all of us. The same technology that allows a high degree of sophistication has also created the Internet and its associated spin-offs such as social media. Without wishing to be too simplistic here, it is possible to argue that in these early decades of the 21st century, more people than ever before have become involved with more place names than ever before, and as a result toponymy is becoming increasingly democratized and popularized. In such circumstances, highly elaborate romanization systems seem remote, arcane and abstruse, and this in part explains the development of the parallel identity formulation that we have already noted. And it is this recent development, incorporating

user-friendliness as a crucial factor, which explains why we might regard Joseph Needham, writing in the late 1940s and through the 1950s, as having been – albeit unwittingly – far ahead of his time.

References

- Päll, Peeter. 2012. *Reversibility of romanization systems*. Tenth United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names, New York, 31 July – 9 August 2012. E/CONF.101/141. http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/10th-uncsgn-docs/econf/E_Conf.101_141_reversibility_statistics.pdf (18.01.2026).
- Quinting, Gerd. 2000. Romanization systems: Development and application. *Second International Symposium on Geographical Names – GeoNames 2000* (Mitteilungen des Bundesamtes für Kartographie und Geodäsie 19), 147–151. Frankfurt am Main: Verlag des Bundesamtes für Kartographie und Geodäsie.
- Winchester, Simon. 2008. *Bomb, book & compass: Joseph Needham and the great secrets of China*. London: Viking.
- Woodman, Paul. 2014. The interconnections between toponymy and identity. *Review of Historical Geography and Toponomastics* 9(17–18). 7–20.

Latiniseerimine muutuv maailmas

Paul Woodman

Veel suhteliselt hiljuti on mitte-ladina kirjaviisiga kohanimed latiniseerimisega seotud küsimused suurel määral taandunud vastandusele „meie ja nemad“. Kõik osapooled selles praktikas – olgu need doonorid („need on meie nimed ja meie peaksime otsustama, kuidas neid teistesse keeltesse esitatakse“) või vastuvõtjad („need nimed esitatakse meie keeles ja meie peaksime selle eest vastutama“) – on konkureerinud protsessi eestkosteõiguse nimel. Kuid nüüdisaegsed tehnoloogilised arengud, eeskätt interneti esiletõus, on seda olukorda muutnud. Miljarditel inimestel, kellel puudub igasugune erialane taust kohanimed alal, on nüüd vahetu ligipääs võõrkeelsete kohanimed kirjapildile viisil, mis oli mõeldamatu veel selle sajandi alguses. Niivõrd ulatuslik demokratiseerumine on muutnud keeruliseks traditsiooniliste latinisatsioonisüsteemide peensuste järjepideva säilitamise.

Latiniseeritud kohanimesid nähakse üha sagedamini lihtsustatud ortograafias, ilma diakriitiliste keerukusteta. Peale selle käsitletakse nimesid nüüd sageli kaubamärkidena, millel on oma identiteet – ning identiteet on midagi, mida saab anda vaid siseriiklikult. Seega võib öelda, et doonorid on vanas doonori–vastuvõtja vaidluses üha enam peale jäämas, kuid seda eeskätt seetõttu, et need varasemad vastandused ei ole enam samal määral rakendatavad kui varem.

Reasons for the emergence of exonyms

Peter Jordan

When I resumed (after two participations in UNGEGN sessions already in 1986 and 1989) my activities in the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) at the United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names (UNCSSGN) in Berlin 2002 and became from then on continuously engaged, Peeter Päll, twelve years younger than I, had already been the Convenor of the UNGEGN Working Group on Romanization Systems for two years. So, I regarded him as senior, and this has remained our relation up to the present day – senior in the sense of more experienced. But it was not just the plus of experience in our business, it was from the very beginning my high appreciation of both his scientific preciseness and his management qualities in conducting his Working Group. Quite in contrast to my own Working Group on Exonyms, of which I was the Convenor from 2006 to 2017, but in fact already some years earlier, discussions never exceeded a calm, academic tone and were bound to the essence with a clear goal in sight. In this way he managed to elevate a respectable number of conversion systems to the ranks of UN-approved systems, being a most successful and efficient Convenor.

This high appreciation was not at all impaired by divergences in scientific opinions, e.g. by my not following his approval of the new Anglophone phonetic transcription systems of the Ukrainian and the Bulgarian Cyrillic alphabets into Roman script. I regarded them as deviations from the traditional UN transliteration principle and resulting in inconsistency of Roman-script notation in the Slavic sphere (e.g. by *ś* vs. *sh*). Some countries like Germany, the Netherlands, Czechia and Croatia joined the Austrian vote against Peeter's proposal at the 10th UNCSSGN in New York in 2012 but were not enough to avoid a vote in favor of Peeter. We also have quite different views on the endonym/exonym divide. While Peeter could from a linguistic point

Figure 1. Peeter Päll (in the center of the photo without a hat in a row with two other men with hat) surrounded by other participants of the UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting 2014 in Hermagor, Austria, organized by the author, on the return of the concluding excursion at Lake Weißensee (Photo: Maciej Zych)

of view think of it as a soft continuum from endonym via endonymoid and exonymoid towards exonym (Päll 2011: 92f), I look at it from the position of a cultural geographer as an abrupt cut starting already with the slightest orthographic deviation from the endonym, e.g. by a diacritic, since this creates a name version not in local use.

Academic divergences of this kind, however, never diminished my appreciation of and my sympathy for him. On the contrary: they intensified our discussion and were a productive ferment for elaborating scientific opinions. In this sense I also appreciated his intensive participation in our Working Group on Exonyms' various meetings (Figure 1) and his contributions to their proceedings (see Päll & Matthews 2007; Päll 2011, 2014, 2015, 2016, 2019). I will also always be very glad to meet him and cooperate with him in UNGEGN and other onomastic contexts. He is for me the prototype of a conscientious and well-considered scientist and I wish him on the occasion of his 65th birthday all the best for many years to come.

1. Introduction

This article departs from the concept of an endonym as a name used and accepted by the local community and defines an exonym as a name used by people outside of local community and differing from the endonym in writing. These definitions of endonym and exonym are the result of intensive discussions in the UNGEGN Working Group on Exonyms up to 2014 supported by the vast majority of its members including Peeter Päll, but finally not passed due to a politically motivated veto. Thus, they were not included in the UNGEGN Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names (UNGEEN 2025). The International Council of Onomastic Sciences (ICOS) has – except for not regarding transliterated endonyms as exonyms – adopted the UNGEGN definitions (ICOS 2025). The author nevertheless departs from the definitions developed by the Working Group in this and all his other publications, since they correspond to the basic meaning of the endonym/exonym divide as mirroring the spatial relations between people and place irrespective of the criteria language and officiality. 'Irrespective of language' means in this context that a name used by other communities and differing from the name used by the local community in writing is an exonym, whether the name belongs to the same language or not. This also means that only the local way of writing a name constitutes an endonym and it is irrelevant whether the same language allows variations in spelling that are applied in other places.

Exonyms frequently meet skepticism. It arises from reasons like suspecting exonyms expressing territorial claims, political nostalgia, political revisionism or colonialism; that they were unnecessarily duplicating existing names, thus increasing ambiguity and forming obstacles to standardization; that they stand for an impolite and disrespectful attitude, when used in international communication and in communication with speakers of the endonym language. These were also reasons for the United Nations and its Group of Experts on Geographical Names exposing for several decades a rather restrictive attitude towards exonyms. They provided also arguments for countries like Ivory Coast [Côte d'Ivoire], Belorussia [Belarus], Swaziland [eSwatini] or most recently Turkey [Türkiye] to require from the international community the use of the endonym forms of their country names also in international communication and in all other languages.

This lets the questions arise, why and for which purpose do we have exonyms and why and how have they emerged? Obviously, exonyms are functional and useful at least in some fields of communication, otherwise they would not exist. We will first highlight major reasons for the existence of exonyms as well as their range of applications and then focus on modes how exonyms emerge, come into being, also trying to explain why in other cases under similar conditions exonyms are not used or used anymore and do not emerge. Do exonyms always emerge spontaneously or is there sometimes some language planning behind them, are there invented or politically intended exonyms? Which factors prevent the use of exonyms or let their use decline? These questions are not just academic but affect besides the media in general also map making and especially editors of school and world atlases who are always confronted with the choice between endonym and exonym.

Besides the seminal works of Otto Back (Back 2002) and Paul Woodman (Woodman 2012b), the article is based on the findings of the UNGEGN Working Group on Exonyms as documented by the proceedings of its meetings (Jordan, Orožen Adamič & Woodman 2007; Jordan, Bergmann, Burgess & Cheetham 2011; Woodman 2012a; Jordan & Woodman 2014, 2015, 2016; Jordan, Švehlová & Woodman 2018; Dollimore & Watanabe 2019) and repeatedly reflected by the author's own works on the endonym/exonym divide (see Jordan 2000a, 2000b, 2009a, 2012, 2013, 2015, 2019a, 2019b, 2020, 2021, 2022, 2023).

2. Benefits of using exonyms (Reasons for the use of exonyms)

According to the theory of structural functionalism as promoted by Bronisław Malinowski, Alfred Radcliffe-Brown, Marcel Mauss and Richard Thurnwald (1999), cultural and social phenomena would not exist if they had no function, i.e. if they did not produce benefits. Related to exonyms, these are mainly the following as already highlighted by Otto Back (2002) and AKO (2012).

2.1. Exonyms can be pronounced according to the rules of one's own language

This results in additional advantages: It is easier to remember them; they will be mentioned with less hesitation and more frequently, because there is no danger of being blamed for wrong pronunciation. This in turn promotes the spread of topographic knowledge.

It needs also to be remarked that it is almost impossible for the speaker of another language to pronounce an endonym exactly like a local. This may even result in not being understood. Peeter Päll explains this in a professional linguistic wording by ".there are inevitable differences between languages regarding their phonetic inventory and not all phonetic qualities of the original names can be reproduced in other languages." (Päll 2015: 112) Oscillating pronunciation of endonyms may also obstruct communication.

2.2. Exonyms can easily be converted into adjectives, inhabitant names and declined according to the grammar of the receiver language

It is much easier to derive the adjective *Turkish* from *Turkey* than to derive an adjective from *Türkiye*. The Turk is clearly the inhabitant of Turkey, while it is not as clear what to call him when only the endonym *Türkiye* is to be used.

2.3. Exonyms have a stronger historical continuity than endonyms

Not regarding orthographic modifications, which can affect also exonyms as elements of a receiver language, exonyms are much less subject to politically motivated name changes frequently affecting the endonym. L'viv in Ukraine is a case in point: While the endonym varied in the last six decades from Polish *Lwów* across Russian *Лвов* to Ukrainian *Лviv*, not taking into account the changes in conversion systems from Cyrillic to Roman script, the German exonym *Lemberg* remained stable throughout this period.

2.4. Exonyms can be used in topical as well as in historical contexts

It is standard practice to use in historical contexts the name that has become traditional for a place in the literature of a certain receiver language (Stani-Fertl 2009). If this same name is also used in current contexts, this facilitates topographical reference and promotes relating past to present. If, e.g., *Venice* is the name in English historiography and literature (see Shakespeare's "The Merchant of Venice") for the medieval trade center at the Adriatic Sea, its application to the still existing current city helps to understand that communication refers to the same place, while using the endonym *Venezia* may cause uncertainty.

This practice has, however, its limits. If, e.g., the exonym *Constantinople* refers to the historical concept of the Roman and Greek city, while since Ottoman times the same city has assumed another identity resulting in another concept of the just in spatial terms identical place, its application to the current city of Istanbul [İstanbul] would not be appropriate. The same is true for the German exonym *Auschwitz* for the Polish city of Oświęcim, since the former exonym for the city has due to the prominent Nazi concentration camp in this place assumed a very specific meaning that cannot anymore be used for the city as such.

2.5. Exonyms relate between external features and features on the territory of the receiver community

Many exonyms are repeated by names of streets, other geographical features, dishes, drinks or music groups in the receiver community, where they assume the quality of endonyms. It is important not to obscure the relation between the external name-giving feature and these names. Vienna [Wien], e.g., boasts a considerable number of street names after cities in the former Habsburg Monarchy (*Prager Straße* 'Prague Street', *Brünner Straße* 'Brno Street', *Pressburger Straße* 'Bratislava Street', *Triester Straße* 'Trieste Street'...) for streets leading in their direction. In Austria also drinks (*Erlauer Stierblut* 'Eger bull's blood', a wine named after the city Eger in Hungary), foodstuff (*Krakauer* 'Cracovian', a sausage named after the city Cracow [Kraków] in Poland) and several music groups (*Egerländer Musikanten* after the Cheb region in Czechia, *Fidèle Oberkrainer* after the region Gorenjska in Slovenia) are named after places outside

the current country borders by their German exonyms. Not to use anymore exonyms like *Prag* [Prahá], *Brünn* [Brno], *Pressburg* [Bratislava] or *Triest* [Trieste] in domestic communication on these cities would make the meaning of the street names opaque, cut them off their name-giving places.

2.6. Exonyms frequently replace official endonyms that are actually rarely used

What appears to be a respectable official name from a distance often turns out on closer inspection to be a form that is hardly used locally, but merely dictated by a national language that is rarely used locally, so that the use of the exonym not only does not offend the feelings of the local population but can even be the preferred and more reliable means of communication for the local population. This applies, for example, to India, over whose numerous regional languages the name of the first state language, Hindi, spreads only like a thin veil, or also to large parts of Africa, where most of today's official languages originate from the colonial era or were formed through the spread of Arabic and contrast with the native tribal and regional languages (see, e.g., Bell & Sabbār 2011; Bell 2012, 2014, 2015, 2018, 2019; Sabbār 2011, 2012, 2014, 2015).

2.7. Exonyms provide easier access to catalogs and databases

In library catalogues, indexing is usually done using exonyms, because continuity with older stocks has to be maintained and the alphabetical order when using endonyms with their special characters and different transliteration options is not self-evident. For precisely these reasons, exonyms are also entered in databases, at least in addition to the endonym.

3. Range of geographical features on which exonyms are applied

Having shown that exonyms are functional and produce benefits, it is now time to define the range of geographical features on which exonyms are applied. Compared to the innumerable amount of endonyms attributed to every geographical feature recognized as individual, exonyms are the rare

exception and used only for features of special importance for a receiver community. They are applied to features with which a certain community had or has close and intensive relations – features which are frequently mentioned in this community.

These are often features of general prominence but frequently also features only specifically important for a certain community, thus also smaller, for other communities less important features in the closer surroundings of a certain community, e.g., small places just across the border, with whom close relations exist.

Long historical continuity of an external feature increases the probability of being denoted by an exonym. Thus, features with a high number of exonyms in many languages are usually very prominent places with a long historical tradition. Exonyms are a kind of title of nobility of geographical features.

Anyway, they express familiarity between a certain community and the feature. The spatial pattern of exonym use thus reflects the historical and current political, cultural and economic external relations of a community (see Jordan 2009a, 2020). Exonyms help to integrate these features into one's own cultural sphere and to avoid exclusion and alienation (Back 2002).

The general rule of applying exonyms to features in close relation to a receiver community is distorted by two linguistic factors: use of trade languages and language prestige. Endonyms of a prominent trade language, well-known and frequently used by a certain community, will rather not be replaced by exonyms, because there is no problem pronouncing them and because they belong to a prestigious language. This shows that exonym use also reflects power relations, since the rise of a language to the function of a trade language and language prestige are grounded in the political, economic and cultural power of the community of its native speakers. Thus, exonyms and exonym use are not politically innocent, rather they coincide and change with power relations (see Jordan 2013), and for this very reason also require some sensitivity.

A linguistic factor with ambivalent effects is the close linguistic relation between donor and receiver language. This may either prevent the creation of exonyms, because the endonym is easily readable and to be pronounced by the receiver-language speaker (e.g., Slovenian *Gorica* [Gorizia/Gorica] for Croatians). But it may also result in the contrary, because it needs just a diacritic, another character or an article to totally conform to the receiver

language (e.g., Slovenian *Celovec* transformed to Croatian *Celovac* [Klagenfurt am Wörthersee]).

4. Modes of exonym formation

We now turn our focus to how exonyms are formed. Most frequently they are former endonyms or are derived from the endonym. Rather exceptionally the exonym has no linguistic relation with the endonym.

It is not necessarily the receiver (exonym user) community itself that forms the exonym. It also occurs that exonyms are transferred by a mediator language – like many exonyms of Scandinavian languages for Italian cities have been mediated by German as the language of the traders in between.

It is, however, against good practice, if not explicitly banned, that the donor community defines the exonyms for its places, although recommendations may be offered and accepted – as in the case of the *Sea of Japan/East Sea* for the sea between the Korean peninsula and the Japanese archipelago with the endonyms *Niho Kai* (Japanese), *Tong Hae* (Korean) and *Japonskoe more* (Russian) practiced by the Republic of Korea (see a.o. The Society for East Sea & Northeast Asian History Foundation 2010). Anyway, it remains in the hands of the receiver community to define its exonyms.

4.1. Exonyms are former endonyms or are derived from the endonym

4.1.1. Endonyms turn into exonyms

A larger number of exonyms are historical endonyms of the exonym language due to population exchange. Endonyms can in this way almost overnight turn into exonyms, when the community using the name leaves the place and a new community with a new name for the place arrives.

A case in point is German settlement in the eastern part of Europe, which had to be abandoned during or after World War II (see Figure 2, German regional majorities in 1910 in Blue). But population exchanges occurred in the interwar period also between Turkey and Greece, Greece and Bulgaria, Czechoslovakia and Hungary and in some other cases. The new local population applied new names, and the former names assumed the quality of exonyms.

Figure 2. Nations and ethnic groups in Central and Southeast Europe around 1910. Contemporary country borders (as of 1910) in Red, country borders after World War I in dotted black lines (Jordan 2001)

It is very likely this exonym category that needs to be used most sensitively, since their use is frequently associated with political nostalgia or even political revisionism. It is also very likely this exonym category that prompted the United Nations in the 1970s and 1980s to pass resolutions with the aim of reducing exonym use.

4.1.2. Exonyms are derived from former endonyms of the donor language

Some exonyms correspond to historical endonyms of the donor language, which have been replaced by another endonym later. Cases in point are the English exonym *Prague* and the German exonym *Prag* for the Czech capital with the endonym *Praha*. They have been derived from the earlier Czech endonym *Praga* which later turned into *Praha* due to a development of the Czech language – obviously in a period when this city became important for the receiver communities.

Other examples are the English exonym *Kiev* and the German exonym *Kiew* for the Ukrainian capital *Київ/Ки́їв*. They don't originate in the Russian name *Kijew/Kueß* for this city as occasionally assumed, but in the Old Church Slavic name applied to this place, when it was the center of the Kievan Empire (Kievan Rus'), the first East Slavic state covering from the 9th to the 13th centuries larger parts of modern Ukraine and Russia. Both the Ukrainian and the Russian name for the city are derived from this older name, and obviously this name was also grasped by other European communities as a basis of their exonyms, because the city was at that time so important.

4.1.3. Exonyms are endonyms orthographically or morphologically adapted to the receiver language

If we regard even the slightest or just accidental deviation from the endonym in writing (different use of diacritics, different use of upper- and lower-case letters, differences in the spelling of compound names, substitution of 'foreign' letters, see Päll 2015: 112) as an exonym, a very comprehensive category are exonyms created by adapting the endonym to the receiver language orthographically or morphologically to facilitate pronunciation, spelling and memorizing.

Cases reflecting orthographic or morphological adaptation are the Croatian exonym *Konstanca* for the Romanian city of Constanța to approach the endophonic pronunciation as much as possible or the Italian *Berna* [Bern], *Nurimberga* [Nürnberg] or *Villaco* [Villach] to conform to Italian phonotactics.

Some languages like Albanian, Latvian, Lithuanian, Azerbaijani or Uzbek can almost not avoid transforming the endonym (Bušs 2015: 26). It is an intrinsic linguistic requirement leaving almost no endonym in the strict sense behind. Ojārs Bušs presents some examples of (for the receiver community) rather unimportant geographical features and their rendering in Latvian: *Storheda* [Stourhead], United Kingdom; *Stormleika* [Storm Lake], USA; *Spārvuda* [Sparwood], Canada; *Solina* [Solin], Croatia; *Kuseri* [Kousséri], Cameroun; but *Maua* [Maua], Kenia (Bušs 2015: 28). So, exonym formation in these languages is not governed by familiarity of the receiver community with the geographical feature denoted, but by intrinsic requirements of the receiver or target language. Peeter Päll and Ojārs Bušs would consider calling the name versions resulting *endonymoids* or *rendered endonyms*, because there was no intention to replace the endonym by an exonym. It just happened due to linguistic requirements (Päll & Matthews 2007; Päll 2011, 2015, 2019; Bušs 2016).

4.1.4. Exonyms are partly or totally translated into the receiver language

Partial or total translations are most frequent with names of natural features, and most frequently just the generic part is translated, because it is the transparent element and tells something about the feature category like with *Lake Neusiedl* [Neusiedlersee] or *Bohemian Forest* [Böhmerwald]. The German exonym *Große Seen* for *Great Lakes* would be an example for a complete translation.

4.2. Exonyms lack any linguistic relation with the endonym

A rather rare species are exonyms without any linguistic relation to the endonym, i.e. pure inventions of the receiver language. They may be regarded as – void of any pattern to follow – truly reflecting the receiver community's perspective on the feature in question.

Hungarian *Bécs* and Croatian and Serbian *Beč* for Vienna [Wien] as well as Serbian and Croatian *Carigrad* for Istanbul [İstanbul], earlier *Byzance* [Byzantium], *Constantinople* [Constantinopolis] and *Nova Roma* are rare examples with populated places.

Somewhat more frequent are country names differing from the endonym. The divergence is mostly due to the specific perspective of the receiver community at the country in question like it is with the French exonym *Allemagne* for Deutschland ('Germany') or the Hungarian exonym *Lengyelország* for Poland [Polska]. For the French, the German Alemanni were the in spatial terms closest of all Germanic and German groups, and so were the Lendians [Lędzianie], one of the Polish tribes forming the first Polish state, for the Hungarians. Both, *Allemagne* and *Lengyelország*, are also pars-pro-toto designations for the larger country. A pure pars-pro-toto designation, not caused by closer spatial relations, is the Estonian and Finnish exonym *Saksa* for Germany [Deutschland], referring to the most prominent of German lands in the era of the exonym's formation: Saxony [Sachsen] and most specifically Leipzig was a European trade center for centuries.

Mostly invented and not derived from any endonym are exonyms of large-scale transboundary features like names of seas and oceans or names of extensive mountain ranges that came into use in the age of discoveries by seafarers and, more generally speaking, by the development of a more precise geographical imagination and description of the Earth, very much supported by cartography. They were at first certainly just exonyms and may later have turned into endonyms in parts of their reference area, when a local community adopted them, but have even then remained exonyms in other parts of their reference area (see Kadmon 2007; Woodman 2008; Jordan 2009b).

5. Factors promoting exonym formation

The use of exonyms is favored, or it is more likely that it comes to an exonym in the strict sense, i.e. in the sense of any, even the slightest deviation in writing from the endonym, if

- an endonym is difficult to pronounce for speakers of the receiver language. Examples: Polish *Wrocław* vs. Polish *Lublin* for German-speakers;

- intrinsic requirements of a receiver language's grammar result in deviations from the endonym in writing. Example: the German exonym *Sankt Petersburg* for the Russian endonym *Sankt-Peterburg*;
- pronunciation rules of a receiver language require orthographic modification of the endonym to conform to the endophone. Example: Croatian *Kartagena* for the Spanish endonym *Cartagena*;
- the endonym is written in a different script, although transliteration is by the UN Glossary not conceived as resulting in exonyms (see UNGEGN 2025). Also transliteration, not only phonetic transcription means, however, an alienation of the endonym, and from the viewpoint of identification with the local, every converted endonym has to be regarded as an exonym. It corresponds to the endonym in content, but not in form (it is an exograph) – and this makes a difference. If it is regarded as worthwhile to represent two names just differing by a diacritic on a town sign (like Romanian *Mera* and Hungarian *Méra* for a village in the Cluj County, Romania) to express that two communities are living in this place and are identifying themselves with it, the step from the same name in Roman to Cyrillic script is much wider (*Mera* vs. *Mepa*) and local people reading on their town sign *Mepa* would not identify this name version with their place, would not regard it as an endonym – although this is a soft example compared, e.g., to *Wien* vs. *Вин*. Contrary to the UN Glossary and also to Peeter Päll and other linguists like Jarno Raukko (e.g., Raukko 2007; Päll 2015: 115; see also Päll & Matthews 2007; Woodman 2012b; Choo 2014) but in line with the ICOS List of Key Onomastic Terms (ICOS 2025), transliterated names do not correspond to the cultural-geographical understanding of endonyms;
- the endonym is borrowed from another language and just formally adapted to the endonym language. This may provoke the receiver language to create its own deviation from the original. Example: the German exonym *Syrakus* for the Italian endonym *Siracusa*, which has its origin in Greek;
- a feature crosses community boundaries, has for this reason several endonyms and the receiver language needs a common name for the feature. Examples are maritime names and names of mountain ranges.

6. Final remarks

Exonym planning or intentional exonym setting is rather exceptional. The only prominent case is the promotion of the name *East Sea* and equivalents in other languages (e.g. *Ostmeer* in German) for the Sea of Japan by the Republic of Korea. This refers actually to exonyms, while endonym use remains uncontested, and can be understood as an act of emancipation between the Republic of Korea, the young and emergent country, and Japan, the former political hegemon of the region.

It frequently happens that geographical features suddenly acquire, by natural or other disasters, international and global prominence, and their names get used in all the media. If the endonym is difficult to pronounce or to write, surprisingly quickly a phonetic or morphological adaptation to the receiver language occurs, thus an exonym is created (e.g., English *Chernobyl*, German *Tschernobyl* for Ukrainian *Čornobyl'* after the disaster with the nuclear power station). Sometimes also old and outdated exonyms are revitalized in such cases: The Venetian name *Aleppo* for Haleb had a revival after the outbreak of the war in Syria.

In conclusion, it can be said that exonyms are needed and functional in several fields of communication and emerge and develop therefore in quite a natural way by adaptation of the endonym to the receiver language, if they are not former endonyms that have just changed from endonym to exonym quality.

Like all the other elements of a language exonyms come and go, come into and out of use. They can also emerge suddenly.

In any case, they exist only for a minority of prominent geographical features and there is no danger that they augment ambiguity and jeopardize standardization, because all the features denoted additionally by exonyms are prominent enough not to be mixed up with any other feature.

References

- Arbeitsgemeinschaft für Kartographische Ortsnamenkunde (ed). 2012. *Empfehlungen zur Schreibung geographischer Namen in österreichischen Bildungsmedien*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. <https://doi.org/10.1553/0x002a70d9>
- Back, Otto. 2002. *Übersetzbare Eigennamen. Eine synchrone Untersuchung von interlingualer Allonymie und Exonymie* (3rd edn). Wien: Praesens.

- Bell, Herman. 2012. Nubian perceptions of exonyms and endonyms. Paul Woodman (ed), *The great toponymic divide: Reflections on the definition and usage of endonyms and exonyms*, 97–104. Warsaw: Head Office of Geodesy and Cartography.
- Bell, Herman. 2014. Toponymic teleology: Endonyms in an endangered language. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *The quest for definitions: Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23–25 May 2013* (Name & Place 3), 175–184. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Bell, Herman. 2015. A multilingual environment: Its relevance for defining 'endonym' and 'exonym'. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *The confirmation of the definitions: Proceedings of the 16th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Hermagor, 5–7 June 2014* (Name & Place 4), 117–122. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Bell, Herman. 2018. The dynamics of exonyms and an accusation of 'cultural suicide'. Peter Jordan, Irena Švehlová & Paul Woodman (eds), *A survey of exonym use: Proceedings of the 19th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Prague, 6–8 April 2017* (Name & Place 7), 185–191. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Bell, Herman. 2019. Exonyms perceived by a scholar who spoke an unofficial language. Allison Dollimore & Kohei Watanabe (eds), *The classification of exonyms: Proceedings of the 21st UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Riga [Rīga], 24–26 September 2018* (Name & Place 8), 97–110. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Bell, Herman & Halīm Sabbār. 2011. Nubian geographical names and language revitalization on both sides of an international border. Peter Jordan, Hubert Bergmann, Caroline Burgess & Catherine Cheetham (eds), *Trends in exonym use: Proceedings of the 10th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Tainach, 28–30 April 2010* (Name & Place 1), 295–311. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Bušs, Ojärs. 2012. On some possibilities for a more exact definition of exonyms. Paul Woodman (ed), *The great toponymic divide: Reflections on the definition and usage of endonyms and exonyms*, 67–73. Warsaw: Head Office of Geodesy and Cartography.
- Bušs, Ojärs. 2014. Two kinds of endonyms/exonyms – two kinds of interpretation problems. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *The quest for definitions: Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23–25 May 2013* (Name & Place 3), 49–54. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

- Bušs, Ojārs. 2015. Don't we have at least some exonyms for foreign geographical features? Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *Confirmation of the definitions: Proceedings of the 16th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Hermagor, 5–7 June 2014* (Name & Place 4), 25–30. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Bušs, Ojārs. 2016. Should we use new terms? Are exonymoid and endonymoid appropriate terms? Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *Criteria for the use of exonyms: Proceedings of the 17th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Zagreb, 14–16 May 2015* (Name & Place 6), 93–98. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Choo, Sungjae. 2014. The matter of 'reading' in the exonym discussions. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *The quest for definitions: Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23–25 May 2013* (Name & Place 3), 153–157. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Dollimore, Allison & Kohei Watanabe (eds). 2019. *The classification of exonyms: Proceedings of the 21st UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Riga [Rīga], 24–26 September 2018* (Name & Place 8). Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Hirschberg, Walter et al. (eds). 1999. *Wörterbuch der Völkerkunde* (Kröners Taschenausgabe 205). Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- International Council of Onomastic Sciences (ICOS). 2025. *List of key onomastic terms*. <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/> (12.01.2025).
- Jordan, Peter. 2000a. Vom Wert der Exonyme: Plädoyer für einen maßvollen und politisch sensiblen Gebrauch. Mirjanka Lechthaler & Georg Gartner (eds), *Per aspera ad astra: Festschrift für Fritz Kelnhofer zum 60. Geburtstag*, 52–71. Wien: Technische Universität Wien, Institut für Kartographie und Reproduktionstechnik.
- Jordan, Peter. 2000b. The importance of using exonyms: Pleading for a moderate and politically sensitive use. Jörn Sievers (ed), *Second International Symposium on Geographical Names "GeoNames 2000" Frankfurt am Main, 28–30 March 2000* (Mitteilungen des Bundesamtes für Kartographie und Geodäsie 19), 87–92. Frankfurt am Main: Bundesamt für Kartographie und Geodäsie.
- Jordan, Peter. 2001. Völker und ethnische Gruppen in Mittel- und Südosteuropa um 1910. Ernst Bruckmüller & Peter Klaus Hartmann (eds), *Putzger Historischer Weltatlas*, 144. Berlin: Cornelsen.
- Jordan, Peter. 2009a. Exonyms as indicators of trans-national spatial relations. *Review of Historical Geography and Toponomastics* 4(7–8). 7–16.
- Jordan, Peter. 2009b. Is 'exonym' an appropriate term for names of features beyond any sovereignty? The Society for East Sea & Northeast Asian History Foundation

- (eds), *The 16th International Seminar on Sea Names*, 41–43. Seoul: The Society for East Sea & Northeast Asian History Foundation.
- Jordan, Peter. 2012. Towards a comprehensive view at the endonym/exonym divide. Paul Woodman (ed), *The great toponymic divide: Reflections on the definitions and usage of endonyms and exonyms*, 19–32. Warsaw: Head Office of Geodesy and Cartography.
- Jordan, Peter. 2013. Trends in exonym use of European school atlases. Peter Jordan & Ferjan Ormeling (eds), *Toponyms in cartography: Proceedings of the Toponymic Sessions at the 25th International Cartographic Conference, Paris, 3–8 July 2011* (Name & Place 2), 31–46. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Jordan, Peter. 2015. The endonym/exonym divide from a cultural-geographical point of view. Jonas Lofström & Betina Schnabel-Le Corre (eds), *Challenges in synchronic toponymy = Défis de la toponymie synchronique*, 163–179. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Jordan, Peter. 2019a. Role of place names in relating people and space. Stanley D. Brunn & Roland Kehrein (eds), *Handbook of the changing world language map*, 2037–2051. Cham: Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02438-3_48
- Jordan, Peter. 2019b. The endonym/exonym divide from a cultural-geographical perspective. *Language and Society* 10. 5–21.
- Jordan, Peter. 2020. Croatian external relations as reflected by the use of exonyms. *Studia lexicographica*, 14. 63–83. <https://doi.org/10.33604/sl.14.27.4>
- Jordan, Peter. 2021. The crucial and contested concept of the endonym/exonym divide. *Onomastica* 65(1). 23–37. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.1.1>
- Jordan, Peter. 2022. *Breslau oder Wrocław? Das Begriffspaar Endonym/Exonym als Kernthema der Kritischen Toponomastik. Wie politische Haltungen den Gebrauch geographischer Namen bestimmen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. <https://doi.org/10.25162/9783515132114>
- Jordan, Peter. 2023. The crucial and contested concept of the endonym/exonym divide. Urszula Bijak, Paweł Swoboda & Justyna Walkowiak (eds), *Onomastics in interaction with other branches of science: Proceedings of the 27th International Congress of Onomastic Sciences, Volume 1: Keynote lectures, toponomastics*, 27–45. Kraków: Jagiellonian University Press. <https://doi.org/10.4467/K7501.45/22.23.18049>
- Jordan, Peter, Milan Orožen Adamič & Paul Woodman (eds). 2007. *Exonyms and the international standardisation of geographical names: Approaches towards the resolution of an apparent contradiction* (Wiener Osteuropastudien 24). Wien, Berlin: LIT Verlag.

- Jordan, Peter, Hubert Bergmann, Caroline Burgess & Catherine Cheetham (eds). 2011. *Trends in exonym use: Proceedings of the 10th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Tainach, 28–30 April 2010* (Name & Place 1). Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Jordan, Peter & Paul Woodman (eds). 2014. *The quest for definitions: Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23–25 May 2013* (Name & Place 3). Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Jordan, Peter & Paul Woodman (eds). 2015. *The confirmation of the definitions: Proceedings of the 16th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Hermagor, 5–7 June 2014* (Name & Place 4). Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Jordan, Peter & Paul Woodman (eds). 2016. *Criteria for the use of exonyms: Proceedings of the 17th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Zagreb, 14–16 May 2015* (Name & Place 6). Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Jordan, Peter, Irena Švehlová & Paul Woodman (eds). 2018. *A survey of exonym use: Proceedings of the 19th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Prague, 6–8 April 2017* (Name & Place 7). Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Kadmon, Naftali. 2007. *Endonym or exonym: Is there a missing term in maritime names?* 9th UNCISG, New York, E/CONF.98/6/Add.1.
- Päll, Peeter. 2011. Conversion of scripts, and exonyms. Peter Jordan, Hubert Bergmann, Caroline Burgess & Catherine Cheetham (eds), *Trends in exonym use: Proceedings of the 10th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Tainach, 28–30 April 2010* (Name & Place 1), 89–93. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Päll, Peeter. 2014. Exonyms: The special case of countries with non-Roman scripts. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *The quest for definitions: Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23–25 May 2013* (Name & Place 3), 147–152. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Päll, Peeter. 2015. Spelling differences and exonyms. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *Confirmation of the definitions: Proceedings of the 16th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Hermagor, 5–7 June 2014* (Name & Place 4), 111–116. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Päll, Peeter. 2016. Evolution of criteria for the usage of exonyms in Estonian. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *Criteria for the use of exonyms: Proceedings of the 17th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Zagreb, 14–16 May 2015* (Name & Place 6), 43–48. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Päll, Peeter. 2019. Possible categorization of Estonian exonyms. Allison Dollimore & Kohei Watanabe (eds), *The Classification of Exonyms. Proceedings of the 21st UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Riga, 24–26 September 2018* (Name & Place 8), 51–55. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

- Päll, Peeter & Phil W. Matthews. 2007. Some linguistic aspects of defining exonyms. Peter Jordan, Milan Orožen Adamič & Paul Woodman (eds), *Exonyms and the international standardisation of geographical names: Approaches towards the resolution of an apparent contradiction* (Wiener Osteuropa Studien 24), 69–79. Wien, Berlin: LIT Verlag.
- Raukko, Jarno. 2007. A linguistic classification of exonyms. Peter Jordan, Milan Orožen Adamič & Paul Woodman (eds), *Exonyms and the international standardisation of geographical names: Approaches towards the resolution of an apparent contradiction* (Wiener Osteuropa Studien 24), 19–57. Wien, Berlin: LIT Verlag.
- Sabbār, Halīm. 2011. The toponymy of Ishkéed and the revitalization of an endangered Nubian language. Peter Jordan, Hubert Bergmann, Caroline Burgess & Catherine Cheetham (eds), *Trends in exonym use: Proceedings of the 10th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Tainach, 28–30 April 2010* (Name & Place 1), 313–317. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Sabbār, Halīm. 2012. Numbers as geographical names in Nubia: Endonyms or exonyms? Paul Woodman (ed), *The great toponymic divide: Reflections on the Definition and Usage of Endonyms and Exonyms*, 105–110. Warsaw: Head Office of Geodesy and Cartography.
- Sabbār, Halīm. 2014. Language: An essential element of the endonym. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *The quest for definitions: Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23–25 May 2013* (Name & Place 3), 185–190. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Sabbār, Halīm. 2015. Disenfrenchising indigenous languages: The need to define 'endonym' and 'exonym' with accuracy and fairness. Peter Jordan & Paul Woodman (eds), *The confirmation of the definitions: Proceedings of the 16th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Hermagor, 5–7 June 2014* (Name & Place 4), 123–126. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Stani-Fertl, Roman. 2009. Toponyme in Geschichtskarten. *Österreich in Geschichte und Literatur mit Geographie* 53(2). 200–206.
- The Society for East Sea & Northeast Asian History Foundation (eds). 2010. The 16th International Seminar on Sea Names. Seoul: The Society for East Sea & Northeast Asian History Foundation
- United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN). 2025. *Glossary of terms for the standardization of geographical names*. ST/ESA/STAT/SER.M/85. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/ungegn/docs/pdf/Glossary_of_terms_revised.pdf (12.01.2025).

- Woodman, Paul. 2008. *Oceans and seas in the endonym versus exonym debate*. Unpublished manuscript.
- Woodman, Paul (ed). 2012a. *The great toponymic divide: Reflections on the definitions and usage of endonyms and exonyms*. Warsaw: Head Office of Geodesy and Cartography.
- Woodman, Paul. 2012b. Toponymic expression: Endonyms and exonyms in speech, writing and reading. Paul Woodman (ed), *The great toponymic divide: Reflections on the definitions and usage of endonyms and exonyms*, 111–123. Warsaw: Head Office of Geodesy and Cartography.

Eksonüümide tekkimise põhjused

Peter Jordan

Kui riigid – nagu viimati Türgi või juba varem Elevandiluurannik ja teised – nõuavad rahvusvaheliselt üldsuselt, et nende riiginimede endonüümseid vorme (vastavalt *Türkiye* ja *Côte d'Ivoire*) kasutataks ka rahvusvahelises suhtluses ja kõigis teistes keeltes, kerkib küsimus, miks ja mis eesmärgil on olemas eksonüümid ehk kohanimed, mida kohalik kogukond ise ei kasuta, ning miks need eksonüümid on tekkinud. Samuti on huvitav täheldada, et kuigi ÜRO ja selle kohanimeekspertide rühm (UNGEKN) on aastakümnete jooksul suhtunud eksonüümidesse üsna piiravalt, mis on väljendunud vastavates resolutsioonides, ning et Euroopa kommunistlike riikide blokk keelas pärast teist maailmasõda eksonüümid kui natsionalismi väljenduse, püsis eksonüümide kasutus siiski ning taastus Ida-Euroopa riikides kohe pärast kommunismi kokkuvarisemist. Ilmselt on eksonüümid vähemalt teatud suhtlusvaldkondades funktsionaalsed ja kasulikud.

Artikkel toob esile mõne peamise eksonüümide tekkimise põhjuse, kuid püüab ka selgitada, miks muudel juhtudel sarnastel tingimustel (lad *ceteris paribus*) eksonüüme ei teki või neid enam ei kasutata. Kas eksonüümid tekiavad alati spontaanselt või on mõnikord nende taga keelekorraldus? Kas leidub midagi sellist nagu leiutatud või poliitiliselt taotluslikud eksonüümid? Küsimused eksonüümide tekkepõhjustest – kuna need on ilmselt vajalikud ja funktsionaalsed – ning samuti küsimused leiutatud ja poliitiliselt taotluslike eksonüümide kohta ei ole üksnes akadeemilised, vaid puudutavad otseselt ka kaarditegemist ning eelkõige kooli- ja maailmaatlaste toimetajaid, kes seisavad pidevalt endonüümi ja eksonüümi vahelise valiku ees, samuti meediat laiemalt.

The first steps of Latvia toward the UNGEGN

Vita Strautniece

Geographical names are not only labels on the map – they are practical tools for navigation and administration and at the same time also signs and symbols of cultural, political, historical and linguistic significance. Recognizing the global importance of standardized and culturally respectful toponymy, the United Nations established the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN). Within this framework, the Baltic Division – and its experts personally, among whom Peeter Päll undoubtedly stands out – plays a significant role in regional cooperation and international dialogue. This essay traces the beginnings of the history of the Baltic Division of UNGEGN, exploring its formation and development as it was seen from the perspective of a participant from Latvia.

The creation of UNGEGN

The global community began addressing the practical aspects of geographical names on an international scale in the late 19th century. As international contacts intensified, cartographers and postal workers encountered difficulties stemming from the fact that the names of many cities, countries and natural features were rendered entirely differently across languages and writing systems (for example, 中国 – *Zhongguo* – *China* – *Kumäü* – *Ķīna*). Moreover, names were changed occasionally, a single location might have several parallel names, and there could be two or even more places sharing the same name. This created complications. In 1948, the United Nations Economic and Social Council (ECOSOC) raised the issue of standardizing geographical names, particularly regarding cartography. Following the First Regional Cartographic Conference for Asia and the Pacific in 1955 led to ECOSOC resolution 715A (XXVII). It requested the United Nations Secretary-General to help countries

create naming authorities and national gazetteers, act as a clearing-house for geographical names and related information, and form a small expert group to study naming issues and recommend next steps, including a possible international conference (see also UNGEGN Mandate). The first meeting of the group, namely the United Nations Group of Experts on Geographical names (UNGEGN), was held from 20 June – 1 July 1960, the second from 21 March – 1 April 1966. As indicated by the titles of the reports from both meetings, they were both preparatory meetings for the United Nations Conference on Standardization of Geographical Names. Acting on the group's proposals and findings regarding the necessity for the standardization of geographical names and ways to achieve it at national and global level, the first United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names was convened in Geneva in 1967 (see also UNGEGN sessions).

In simple terms, the aim of geographical name standardization is to ensure that in each country (and, by extension, worldwide), every significant geographical feature has a single, specific, stable, and correct name, which remains as unchanged as possible in other languages. At the national level, a state-authorized body (or several bodies), following internationally recognized recommendations while taking into account local specificities, approves or assigns the official names to be used in all formal communication for cities, towns, administrative units, rivers, lakes, mountains, and other geographical features within the state's territory. Information on these official names is maintained, updated, and disseminated – including on a global scale.

From 1967 until 2017, the United Nations convened conferences on the standardization of geographical names every five years, aiming to promote geographical name standardization and use of standardized place names in international communication. The discussions at these conferences addressed a wide range of topics, such as establishing national name authorities, name collection and treatment, developing methods for maintaining and distributing information on geographical names through databases and gazetteers, and adopting unified romanization systems for every language that uses a non-Roman script. Other issues included organizing toponymic training courses and seminars, preparing toponymic guidelines, compiling official lists of country names, addressing the challenges of standardizing geographical names in multilingual areas, setting limitations on the use of exonyms,

and refining toponymic terminology. Every country is invited and welcomed to take part in this.

It was only in 1992, after regaining their state independence, that the Baltic States were able to participate in the work of UNGEGN.

Echoes from UNGEGN beyond the *Iron Curtain*

On 29 November 1966 (soon after the second Meeting of UNGEGN) the USSR Council of Ministers adopted a decision *On the Procedure for Naming and Renaming State-Level Facilities and Physico-Geographical Features*. It was one of the most important regulations for the standardization of place names in the Soviet Union. The Decision established the official procedures for assigning and renaming both state-level facilities such as railway stations, ports, airports as well as physico-geographical features including rivers, lakes and mountains.

Since the decision was binding also on Latvia as part of the USSR, on 11 February 1967 the Council of Ministers of the Latvian SSR, by Order No. 73, tasked the Department of Geography (Geography Research Sector) of the Latvian State University to prepare a card index of Latvian SSR physico-geographical feature names. Echoes of UNGEGN initiatives had thus reached Latvia as well.

At that time, Latvia had a well developed linguistic toponymy. The first attempts to compile linguistic place names dictionaries by Latvian authors began already in the second half of the 19th century. The work was carried out actively during the first period of Latvia's independence, but was interrupted by the Second World War. It was resumed in the 1940s and 1950s with the launch of a new multi-volume linguistic place name dictionary *Place Names of the Latvian SSR* (Report 1998). Extensive efforts were made in the 1960s to collect and analyze Latvian place names, resulting in a significant addition to the Latvian Place Names Card Index, scholarly as well as popular-scientific publications. Linguistic fieldwork and research focused on the names themselves, with limited concern for the exact localization of the geographical features without particular attention to the geographical features they designated (Report 1992). The task of preparing the card index of Latvian SSR physico-geographical feature names required precise identification of natural objects and the organization of their names.

The work on creating the Card Index of Latvian SSR Physico-geographical feature names by the Department of Geography began in 1969. Initially this was a task of a single researcher, Ruta Avotiņa. Drawing on the experience and models of the Geographical Names Department of the Central Research Institute of Geodesy, Aerial Surveying and Cartography in Moscow which maintained a card index of place names for the entire Soviet Union, a record card for registering Latvian SSR physico-geographical names was developed (Avotiņa 2001: 2). Each card contained information such as: type of feature; location (district, civil parish, town, or urban-type settlement); a brief description of the feature; the recommended name for further use in Latvian and Russian; all synonyms and name variants collected from official materials, literature, maps and field work.

The index was intended to cover hydrographic features (rivers, streams, lakes, reservoirs, ponds, etc.), swamps, relief features (hills, valleys, escarpments, etc.), and nature conservation sites. For every feature, regardless of how many names it had, a single card was prepared, compiling all variants.

Data collection proceeded in two stages: desk research and field expeditions. To address dialectal place-name issues, linguists-toponymists were also involved. The main principles of the work were:

1. Collect all available variants of a name for each object, evaluate them, and propose a recommended form.
2. Ensure that each name is tied as precisely as possible to its geographical location.
3. Record names as pronounced by local speakers of the standard language.
4. Make the collected and processed data accessible to users and the wider public.

The main difficulty was the unavailability of reliable cartographic materials. All topographic maps were classified as secret during the Soviet era. Civilian maps were available only at scales no larger than 1:500,000, even schematic maps of middle and large scale were classified for official use only. Place names could therefore be geographically tied only through descriptive means, while the use of coordinates was out of the question. Only in the mid-1970s did geographers obtain, illegally, schematic hydrographic maps of administrative districts at a scale of 1:100,000, which were immediately put to use.

In the 1980s, the Card Index of Latvian SSR Physico-geographical feature names formed the basis for normative-recommendatory and popular-scientific place-name dictionaries, all with cartographic supplements, albeit often schematic and primitive (see also Avotiņa 2001). Thus, alongside linguistic toponymy, applied toponymy – or, as the geographers themselves called it, geographical toponymic research – also developed in Latvia, and a group of experienced professionals emerged in this field who had accumulated valuable toponymic information tied to specific geographical locations.

In fact, the Department of Geography carried out the standardization of natural feature names almost exactly in line with the recommendations of the United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names and UNGEGN. Between the most visible results of this work were the publication of a normative-recommendatory dictionaries: *Names of Water Bodies of the Latvian SSR* (1984), containing more than 2,400 entries) and *Names of Watercourses of the Latvian SSR* (1986) with more than 2,200 entries. Each was supplemented with a small, very schematic cartographic appendix.

Although the approval of names was not formalized through special decrees, this work nevertheless had a normative basis and official delegation – namely, the 1967 order of the Council of Ministers of the Latvian SSR.

Meanwhile, Soviet topographic maps covering Latvia were compiled using the aforementioned specific card index maintained in Moscow. All names were rendered in Cyrillic, following transliteration principles that disregarded Latvian long vowels and freely altered consonant palatalization, sometimes introducing it where none existed in the original. As a result, maps contained both correct renderings and numerous distortions or curiosities. Objections from Latvian experts were dismissed with references to ”stable and unalterable“ instructions.

Independence and transformations

Following Latvia’s restoration of independence in 1990, the country underwent profound changes. In the same year, the Council of Ministers established the Department of Geology, Geodesy, and Cartography, initiating the revival of Latvian national cartography – particularly during 1991–1993, when the State Land Service was established.

Under the influence of the National Awakening, the focus in national standardization of Latvian geographical names shifted to preserving and restoring national toponyms as a significant cultural heritage. On 2 October 1991, the Supreme Council of the Republic of Latvia adopted a resolution *On Measures for the Protection of Place Names*.

In response, on 4 June 1992, the Council of Ministers established the Place Names Commission, comprising thirteen members representing various fields related to toponymy, including geographers from the Geography Department of the University of Latvia. The Commission's responsibilities included reviewing proposals and issuing recommendations regarding the preservation and assignment of names for towns, districts, parishes, villages, railway stations, ports, airports, and other geographical features. It also evaluated decisions by government bodies and other state institutions that affected place names.¹

The Commission included a Latgale subcommission, which ensured the correct spelling and usage of dialectal place names of the Latgale region in the Latvian literary language. Additionally, the Council of Ministers' Decision No. 254 (2 July 1992), *On the Assignment and Renaming of Railway Stations, Ports, Airports, and Physico-Geographical Features*, stipulated that all name changes must be coordinated both with the Place Names Commission and with the Onomastics Group of the Latvian Language Institute of the Academy of Sciences. At that time, the Commission was the central institution in Latvia responsible for overseeing place-name issues. (Hirša 2004)

By 1992, the draft Place Names Law, developed by the Commission reached an advanced stage of preparation. The Estonian draft Law on Place Names served as one the models for it.

During this period, the Card Index maintained by the Department of Geography at the University of Latvia has reached a total of approximately 20,000 units (Report 1998). Each card contained information about a single geographical feature: its preferred name, all other recorded names, a description of its location, and brief physical characteristics.

In parallel, the size of the linguistic *Latvian Place Names Card Index* maintained by the Latvian Language Institute (compiled since the end of the 19th century) was estimated as approximately 1.5 million entries (Report 1998).

¹ The Commission operated until 1997, when it was dissolved. Its responsibilities were subsequently transferred to the State Language Centre.

Linguistic standardization of place names was still based strictly on their adaptation to the norms of the Latvian literary language, while dialectal place names retained only their morphological characteristics.

The first international meetings on geographical name standardization

On 7–8 May 1992, a Baltic-scale event took place, the consequences of which were far-reaching and affected all the Baltic states. Following an initiative from Estonia, **the Baltic Regional Meeting on the Standardization of Geographical Names** was convened in Tallinn. The meeting was attended by linguists and cartographers from Estonia, Latvia, and Lithuania, with an observer from Finland, Eeva Maria Närhi. English and Russian were adopted as the working languages of the meeting. The sessions were chaired consecutively by representatives from Estonia, Latvia, and Lithuania.

The meeting focused on the use, standardization, and preservation of geographical names in the Baltic region and provided an excellent opportunity for representatives from the Baltic countries – who, moreover, came from different fields related to toponymy – to exchange information and ideas, as well as to establish professional contacts. Yet the meeting's significance went beyond that: it laid the groundwork for the Baltic countries' permanent and independent engagement with UNGEGN, initiating the establishment of a Baltic Division within UNGEGN.

The agenda included reports by participants on the situation in their countries concerning the use and standardization of place names, review of the principles of the United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names, reports on toponymic databases, national gazetteers, and other publications of place names, principles of writing foreign place names (including transcription and romanization systems, exonyms), reproduction of Baltic place names on maps issued abroad and initiatives for the upcoming United Nations Conference.

In addition to reports and discussions, participants had the opportunity to examine the collections of place names at the Institute of Language and Literature and the map publications of AS Regio.

Reports on all points of the Agenda met great interest and many of them were lively discussed. Representatives from Estonia, Latvia, and Lithuania

(Heiki Potter, Valdek Pall, Jurgis Kavacs, Ojārs Bušs, Aivars Lekuzis, Janina Daračkaitė, Vitalija Maciejauskienė) reported on the practical use of place names in cartography, linguistic collections of toponyms, and ideas for their application in mapping. They also addressed historical name restoration and the preservation of names of vanished sites. Ojārs Bušs from Latvia pointed out the challenges posed by dialectal place names in Eastern Latvia (Latgale), including how dialectal forms should be adapted into the literary language. He noted that adapting toponyms – especially microtoponyms – into the literary language may sometimes cause conflict with local cultural enthusiasts. Estonian representative Valdek Pall also discussed transforming the dialectal names into literary language. Vitalija Maciejauskienė from Lithuania highlighted issues concerning microtoponyms and the representation of Polish place names, which were more political than linguistic in nature. Latvian and Estonian representatives (Vita Strautniece, Jānis Turlajs, Rivo Noorkõiv, Meeri Lakson and Peeter Päll) discussed challenges in standardizing village names, the need for new village name lists, and, in some cases, village name reforms to remove traces of the Soviet occupation and to restore historical names.

The Finnish guest-observer, Eeva Maria Närhi, reviewed the principles of the United Nations Conferences on Geographical Name Standardization and their application in Finland, encouraging active Baltic participation in United Nations initiatives.

Efforts in Estonia to create digital databases of cartographic place names were described by Meri Lakson, while Latvian, Lithuanian and Estonian representatives Laimute Balode, Marija Razmukaitė, and Peeter Päll reviewed existing gazetteers and linguistic place names collections.

Active discussions took place on the principles of writing foreign names and exonyms. Participants highlighted the different approaches used in their countries in this field and concluded that each country should determine its own method. At the same time, there was agreement that in official map publications, precedence should be given to the national official forms of geographical names, as recommended by the United Nations Conferences. It was further noted that, in the cases of Latvia and Lithuania, this can be problematic, since Latvian and Lithuanian require declinable endings for words. Eeva Maria Närhi presented a list of Finnish exonyms and encouraged other participating countries to compile similar lists.

Peeter Päll discussed challenges of writing Estonian and Latvian geographical names for territories incorporated into the Russian Federation after World War II, as well as the romanization of Russian and Belarusian names. Concerns were raised about the incorrect use of Baltic names on foreign maps, often resulting from reliance on Russian transcriptions. It was consented that greater efforts should be made to disseminate reliable information on the correct spelling of Baltic geographical names.

Discussing the participation of the Baltic states in United Nations activities on geographical name standardization, delegates agreed that the Baltic states should form a separate division within the UNGEGN. A draft resolution proposed to the 6th United Nations Conference was adopted. Eeva Maria Närhi briefed the participants on the requirements and procedure of the conference, encouraging them to participate and contribute reports.

Finally a joint resolution was adopted, and hope was expressed to further co-operation and continuation of meetings of this kind (see also Meeting 1992).

Shortly thereafter, **the 6th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names** together with the 16th session of UNGEGN was held in New York from August 25 to September 3, 1992. A draft resolution submitted by Estonia to the Conference successfully achieved its objective and was included in the Conference agenda. It proposed the creation of a Baltic Division within the United Nations Group of Experts on Geographical Names. The proposal was justified by the expressed interest of the Baltic countries – Estonia, Latvia, and Lithuania – during a regional meeting in Tallinn in May 1992. The outcome was the resolution VI/1 *Creation of an Africa South Division, a Baltic Division and an Eastern Europe, Northern and Central Asia Division*.

This was also the first United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names in which the Baltic states were presented. The Conference was attended by Estonian delegation led by Mart Rannut. In addition, Estonia submitted both its national report and a report on its Toponymic Guidelines (see also UNCSGN 6).

Although no Latvian experts on geographical names were able to attend the Conference in person, Latvia also submitted its first national report, entitled *The Standardization of Latvian Toponymy*, prepared by the Onomastic Group of the Latvian Language Institute at the Latvian Academy of Sciences.

The report included information on the state language, two card files – linguistic and geographic – as well as publications on Latvian place names, including linguistic dictionaries compiled since the late 19th century and the most recent thematic gazetteers. The national standardization efforts that had been established prior to World War II but were hindered by the Soviet occupation and by Russian-oriented cartographic standards were mentioned as well (Report 1992).

Further developments in Latvia

On May 11, 1993 the disputes in Latvia regarding handling of dialectal names of Latgale resulted in a decision that significantly altered the standardization of dialectal toponyms. The Place Names Commission of the Latvian Cabinet of Ministers approved the decision of the Latgale Subcommittee dated March 29, 1993, concerning the spelling of Latgale place names in the Latvian literary language, with the note that the decision applied only to toponyms below the level of current parish names. The decision established that, in official use, the stem of a Latgale place name (prefix, root, or suffix) should remain unchanged, while only the ending of the word should be adapted to the system of the Latvian literary language. This approach preserves the toponym as close as possible to the local vernacular pronunciation, thereby respecting the phonetic characteristics of the region (Leikuma 2008).

In 1993, the State Land Service of Latvia, in cooperation with the Swedish state company SSC Satellitbild (now Satellus) and the Institute of Geodesy and Geoinformatics at the University of Latvia, launched the first digital large-scale national cartographic project – the Satellite Map of the Republic of Latvia at scale of 1:50,000. For the Satellite map, there was an urgent and extensive need for up-to-date place names in Latvian. Attempts to decipher Latvian place names recorded in Cyrillic on Soviet maps using the Latvian Place Names Card Index at the Latvian Language Institute of the University of Latvia proved unsuccessful. The difficulties arose from inaccuracies in the Cyrillic representations of Latvian names, prior changes to place names, and the overly general geographical references in the linguistic Card Index.

As a result, cartographic leaders turned to the Department of Geography, University of Latvia, focused on the geographical aspect of place names

and their connection to specific geographical features. In 1994, the State Land Service established the Laboratory of Toponymy, involving personnel from the Geography Department of the University of Latvia in the preparation of the Satellite Map of the Republic of Latvia. Geographers suddenly found themselves at the very epicenter of the rebirth of national cartography, gaining the long-awaited opportunity to use the Card index of Physico-geographical feature names on maps and to carry out a total toponymic fieldwork across Latvia to record place names interviewing both officials and knowledgeable local residents.

The Baltic Division on the 17th session of UNGEGN

From 13 to 24 June 1994, the 17th Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) was held in New York, USA. This marked the second participation of the Baltic states in a UNGEGN session, now represented collectively as the Baltic Division. Peeter Päll from Estonia represented the Division in person. He presented the first report of the Baltic Division, prepared by himself in cooperation with experts from Latvia and Lithuania (see also UNGEGN 17).

The report provided an overview of carefully collected information of the current state of geographical names standardization in each of the three member states of the Division – Estonia, Latvia, and Lithuania – highlighting recent developments, challenges, and ongoing initiatives in the field (see also Report 1994).

The main points of it were also reflected in the official Conference report.

The first meeting of the Baltic Division

The meeting took place in Tallinn on 26–27 October 1995. It brought together 33 participants from Estonia, Latvia, Lithuania, and observers from Belarus, Norway, Sweden, Ukraine, and the United States. Tiit Sepp welcomed delegates on behalf of the Estonian government, and a message from Prime Minister Tiit Vähi, Chair of the Estonian Place Names Committee, underlined the national importance of the work. Letters of support were also received from the Russian Federation and from Finland's Eeva Maria Närhi, affirming regional solidarity.

Peeter Päll reported on recent international developments summarizing the outcomes of the Sixth United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names and the 17th UNGEGN session. He reminded participants that the Baltic Division was now a recognized part of the UNGEGN structure.

The reports and discussions focused on national standardization, with Estonia, Latvia, and Lithuania presenting their legal and institutional frameworks, complemented by comparisons from Norway and Sweden. Delegates also examined technical issues of name collection and databases, with examples ranging from Estonia's KNAB system and Lithuania's card indexes to U.S. large-scale databases as models of capacity.

Debates also addressed foreign names and romanization, highlighting the difficulties of harmonizing practices across languages and scripts. Finally, participants discussed exonyms, using cases like Kaliningrad, and generally agreed on the need to minimize their use to improve international clarity.

Finally, the institutional matters were addressed. Peeter Päll proposed a rotating chairmanship for the Division, to ensure shared responsibility among the Baltic states. For the initial term, however, he was elected as Chair, with Ojārs Bušs as Vice-Chair. Plans were made for the next meeting in Riga. Cooperation with other divisions was encouraged: Botolv Helleland shared the experiences of the Norden Division, and Roger L. Payne described training and outreach activities by the U.S.–Canada Division.

One of the most promising ideas to emerge was the proposal for toponymic training courses. Building on the success of a recent event in Kiev, Oksana Liubarets encouraged a similar initiative in the Baltic region. This suggestion was welcomed by Vita Strautniece and Jurgis Kavacs, and endorsed by Peeter Päll, who proposed organizing the course in Riga (see also Meeting 1995).

The first divisional meeting was significant not only for formalizing the Division's organization but also for initiating practical cooperation.

The Working Meeting for The Baltic Division in Riga

In May 1996, Riga became the meeting ground for a one day long Working Meeting for the Baltic Division. It was held on the joint initiative of Peeter Päll and Ojārs Bušs. Twenty specialists in geographical names from the three Baltic states (Estonia, Latvia and Lithuania) attended.

The agenda was as it is traditional for the Baltic Division. It encompassed reports from each country on the national standardization of geographical names, including legal frameworks, the role of toponymic authorities, methods of field collection and processing of names, and the development of databases.

One of the most engaged discussions at the meeting revolved around dialectal names. Estonia's approach in the Võru area – a dialect with a distinct sound system – was to preserve both morphological and phonetic characteristics in official records. The guiding principle is that the local form should prevail: unofficial names are written in their dialectal form, while names with an official or traditional non-dialectal form are supplemented with the dialectal version in parentheses. Latvia had not yet resolved its own dialectal dilemmas, particularly in Latgale, where the issue remained under debate. Lithuania, by contrast, regarded the matter as settled long ago: all dialectal names are transformed into literary forms for official use, with only certain morphological distinctions preserved.

The meeting also addressed preparations for the 1996 UNGEGN session in Geneva, agreeing that each country would submit a national report following a structure proposed by Peeter Päll, to be submitted by 27 May for inclusion in a unified Baltic Division report.

Looking ahead, the participants agreed to hold courses on toponymy and the standardization of geographical names in Riga, 1997. In closing, international materials on the standardization of geographical names, including a compilation of United Nations resolutions from 1967 to 1992, were presented by Peeter Päll (see also Meeting 1996).

The 18th session of UNGEGN

The session held 12–23 August 1996, in Geneva, Switzerland, was once again attended by Peeter Päll only – now as an official Chairman of the Baltic Division. The report compiled by Peeter Päll from information submitted by three division's member states provided the session participants with information on achievements and current developments in the standardization of geographical names in Estonia, Latvia and Lithuania. The Russian Federation presented its information in the Eastern Europe, North and Central Asia Division Report. (See also UNGEGN 18).

The report informed about geographical name authorities and name-related legislative acts in each country, few changes of official names, field collection of names, name gathering for maps, ongoing traditional cartographic projects and new digital maps at scale 1:50,000. The long-existing linguistic card files along with newly started digital databases were described and actual publications were listed. The different approaches regarding dialectal names were reported. Regarding exonyms and principles of writing foreign names, the report described different policies in all three countries.

The report also provided brief information on the 1st Meeting of the Baltic Division and informed about the attendance of experts from Estonia and Lithuania at the 1st Meeting of the Eastern Europe, Northern and Central Asia Division (see also Report 1996).

The report of the 18th session of UNGEGN mentioned Peeter Päll not only as a Chair of the Baltic Division and a presenter of the divisional report, but also as a contributor of relevant comments and suggestions during the discussions.

The International Training Course in Riga and the 2nd Meeting of the Baltic Division

The first International Toponymic Training Course in the Baltics, organized in conjunction with the 2nd Meeting of the Baltic Division, took place in Rīga, April 22–24, 1997. The preparation of the International Toponymic Course started in 1996. One of the principal organizers (later Chairman of the Baltic Division), Jurgis Kavacs, remembers:

In May 1996, a working meeting of the UNGEGN Baltic Division took place in Riga. As is customary for meetings within the Baltic states, it was held in a friendly atmosphere, where current issues were discussed, goals were outlined, and among other matters, it was decided (and this is recorded in the meeting protocol) that in March or April 1997, a course on toponymy and geographic name standardization should be organized in Riga, alongside the regular meeting of the Baltic Division.

Well, once the decision was made, it was made. Everyone parted ways amicably and went about their daily routines. However, by the time autumn arrived, a serious cloud of concern began to gather over the heads of the Latvian toponymists in Riga. This was accompanied by the realization that

there was no clear understanding of what and how to do anything in this regard.

After several brainstorming sessions, it was concluded that help had to be sought from the Estonians. After all, it was the Estonian linguists who had first blazed a trail in the UNGEGN jungle. It was they who had initiated the creation of the Baltic Division and organized the first meeting of the UNGEGN Baltic Division in Tallinn in 1995. And Peeter Päll was one of the key figures in all of this.

Once the decision was made, action was taken. Jurgis Kavacs, an employee of the Toponymy Laboratory at the State Land Service's Surveying Center, was sent on a mission to Tallinn to seek advice from Peeter Päll. The details have faded over time, but the fact remains that it was at the Estonian Language Institute on Roosikrantsi Street, and also in Peeter's home kitchen, where the main directions of action were outlined, along with the invited lecturers and participants for the grand event, which took place in Riga, April 1997. (Kavacs 2025)

The main tasks of the Course were to gain insight into investigation work and practice on applied toponymy in other countries such as Norway and Sweden as well as investigation work and practice in the Baltic Division member states. The organizers were the State Land Service of Latvia, the University of Latvia, the State Language Centre, and the Baltic Division of UNGEGN.

The course was attended by 65 participants from Latvia, Estonia, Lithuania, the Russian Federation and Poland, whose work or interests were related to geographical names. They represented universities, language institutes, mapping authorities, ministries, post agencies, statistical boards, national registers, schools and organizations dealing with research in local history etc.

Six lecturers: Botolv Helleland (Norway), Randall E. Flynn (USA), Hans Ringstam (Sweden), Helen Kerfoot (Canada), Sirkka Paikkala and Eeva Maria Narhi (Finland) delivered a wide range of well prepared lectures, illustrated by demonstration materials, videos and handouts.

The programme included principles and experience of international and national standardization of geographical names, an overview of UNGEGN as well as national programmes of Nordic states, Canada and the USA. Special attention was paid to a topic of great relevance for the Baltic States: toponymic databases and automatic data processing, data maintenance procedures and

websites. Lecturers from the USA and Canada demonstrated high expertise and experience in this field (this inspired and encouraged the creation of the Place Names Database of Latvia in 1998). National standardization issues and toponymic guidelines were discussed in round-table discussions.

One day was devoted to matters of the Baltic Division member states. This included a lively round table discussion on the standardization of dialectal names (reviews on policies in the three Baltic states enriched by insights from the experience of Canada, Norway and Sweden) and toponymic guidelines as well as reports on the national toponymy.

The exhibition of maps, gazetteers, journals and other materials related to toponymy took place during the Course. The list of items presented exceeded over 50 (see also Training Course 1997). A simultaneous interpretation was provided, so the organizers had to work hard to translate the terminology of geographical name standardization.

The venue for the Course was a charming pearl of Old Riga architecture, Reiterņa nams (Reitern House), a carefully restored late 7th century Northern Baroque merchant's house. (Since some of the rooms here had already been reserved for other events, the Course had to move from one hall to another. Fortunately at least some participants and lecturers decided this was done to demonstrate the elegant interiors of the building.)

The International Training Course in Toponymy was highly valued by the participants. The most sincere thanks were due to all guest lecturers from the Nordic countries, Canada and the United States who contributed most decisively to the success of the course.

Peeter Päll, years later, said:

One of the most memorable events in our shared history for me is the Toponymy Course in Riga in 1997. This was undoubtedly a moment when Latvia successfully introduced itself to the UNGEGN community, as many renowned experts from the USA, Canada, Finland, Norway, and Sweden took part in the course as lecturers, and the contacts established with them were lasting. (Päll 2016)

However, in Latvia few truly know the extent of the effort Peeter Päll personally invested in ensuring the course's successful execution.

The 2nd Meeting of the Baltic Division

Immediately after the Course, on 25 April 1997, the 2nd Meeting of the Baltic Division was held in Riga. 39 experts from 10 countries, including 32 participants from the four member states of the Baltic Division (Estonia, Latvia, Lithuania, Russian Federation) and 7 observers from 6 countries (Canada, Finland, Norway, Poland, Sweden, and the United States) attended the meeting.

The agenda of the meeting covered the report of the Chairman of the Baltic Division Peeter Päll, other reports and discussions, and election of the Chairman and Vice-Chairman for the next 5 years.

The Chairman briefly described the activities of the Division over the past five years, pointed out the tasks for future and thanked participants of the Division for their active contribution to the work of the Division, particularly the organizers of the International Toponymic Training Course.

Other reports were from Lithuania (on activities of the Geodesy and Cartography Department of the National Land Survey of Lithuania and the standardization of dialectal names in Lithuania) Poland (latest activities in the geographical names standardization), Estonia (on the forthcoming reform of rural settlements and the introduction of toponymic guidelines, as well as on the Law on Place Names adopted in 1996), the Russian Federation (on activities of the Russian Federation in the standardization of geographical names) and Latvia (procedures in Latvia regarding geographical names), Discussion followed, during which it was noted that the Division's work had been successful during its first five years. Ideas for the future were expressed (including the idea of a joint edition of the toponymic guidelines).

Jurģis Kavacs from Latvia was elected as the Chairman of the Division. It was agreed that the Vice-Chairman of the Division should be elected among the Lithuanian delegation (Vidas Garliauskas was appointed as the Vice-Chairman on May 15).

It was agreed also that future working meetings of the Baltic Division be held as needed but not less than once inbetween the UNGEGN sessions (see also Meeting 1997).

The 19th session of UNGEGN and the 7th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names

The events were held in New York from 12 to 23 January 1998. For the first time, Latvia was represented not merely by submitted papers, but by an official delegation. It was also the first occasion on which three countries – Estonia, Latvia, and the Russian Federation – jointly represented the Baltic Division at both a UNGEGN session and a United Nations Conference.

The Latvian delegation consisted of three experts from the Laboratory of Toponymy, State Land Service: geographers Zinta Goba and Vita Strautniece and historian Jurgis Kavacs (who was going to serve as Chairman of the Baltic Division after the Conference). Latvia presented three papers: *Country Report*, *Dictionaries of the Place Names of Latvia* and *International Training Course in Toponymy of the Baltic Division*. Participation of the delegation was supported by the Soros Foundation. This was Latvia's second national country report (the first having been submitted to the 6th Conference). The report described the toponymic landscape of Latvia as a historically developed complex, formerly characterized by parallel layers of names in four languages: Livonian, German, Russian, and Latvian. It also provided updates on Latvia's involvement in the activities of the Baltic Division, the development of electronic databases, and other ongoing initiatives.

Estonia likewise had sent a delegation of three experts – Peeter Päll, Elvi Sepp and Malle Hunt – who presented five papers: *Country Report*, *The Estonian Law on Place Names*, *Homepage of the Place Names Board of Estonia*, *Toponymic Guidelines for Map Editors and Other Editors: Estonia (Second Edition)* and the *Report of the Baltic Division*.

The Russian Federation had four reports: *Country report (Standardization of geographical names in the Russian Federation, 1992–1997)*; *Main provisions of the law of the Russian Federation on naming geographical features*; *Development of Russia's National Catalogue of Geographical Names: Updated rules for the application of the romanization system for the Cyrillic alphabet in the Russian Federation* and *Report of the Working Group on Geographical Names of the Inter-State Council for Geodesy, Cartography, Cadastre and Remote Sensing of the Commonwealth of Independent States*. The expert-representative of Russia was Vladimir Boginskiy. (See also UNCSGN 7)

For the Latvian participants, newcomers to these global forums, the experience was truly unforgettable. Participation in such international forums is of great benefit, providing access to the extensive experience and achievements of other countries, practical examples of work in their own homeland and the opportunity to engage directly with experts in various fields of geographical name standardization. On the other hand, it allowed them to contribute personally to the worldwide work through presentations, participation in discussions adopting resolutions and involvement in working groups. The participation of Latvian delegation generated considerable interest: many wished to meet, asked questions about Latvia, invited us to join working groups, and shared satisfaction that with the end of the "Cold War" and the collapse of the Soviet Union, the once-occupied states could now take part independently in UNGEGN sessions and Conferences on the Standardization of Geographical Names.

Conclusion

Throughout the years, the Baltic Division has held regular meetings hosted by its member countries, where experts have addressed key issues, current developments and challenges in geographical name standardization. The Division has always been active in promoting international cooperation and disseminating information on progress within its member states and the broader framework of UNGEGN. Since its establishment at the 6th United Nations Conference, the Baltic Division has been represented at every UNGEGN session and United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names. All this has fostered cooperation among member countries and with other UNGEGN divisions and working groups, strengthening both its effectiveness and integration into global efforts. Participants and contributors have consistently gained valuable knowledge, practical experience, inspiration, and the joy of collegial fellowship from this collaboration. Since 2012, the Division has included Poland as a member, further broadening its scope and influence.

An important resource for documenting its work is the Division's website, technically maintained by the Estonian Language Institute, created by Peeter Päll and carefully updated by him for many years. The history of the Baltic Division is a story of regional resilience, scholarly dedication, and international engagement – and above all, a story of the people whose efforts have made it possible. A special role in this endeavor belongs to Estonia, and to Peeter Päll personally.

2019 UNGE session at the United Nations Headquarters in New York:
Peeter Päll, Mart Uusjärv, and Vita Strautniece

2023 UNGE session at the United Nations Headquarters in New York:
Tiina Laansalu, Peeter Päll, Maciej Zych, and Vita Strautniece

References

- Avotiņa, Ruta. 2001. *Divdesmit trīs gadi kopā ar Latvijas vietvārdiem: fakti un atmiņas par Latvijas Universitātē nostrādātajiem gadiem*. Manuscript.
- Hirša, Dzintra. 2004. Kā aizsargāt vietvārdus? *Latvijas Vēstnesis* 23.03.2004, 45 (2993). <https://www.vestnesis.lv/ta/id/85921> (17.09.2025).
- Kavacs, Jurgis. 2025. *Kā latvieši brauca Ziemeļmeitas lūkoties (Neliela atmiņu skice par Toponīmikas kursu un UNGEGN Baltijas nodaļas 2. sanāksmes sarīkošanu)*. Manuscript.
- Leikuma, Lidija. 2008. Izloksne Latvijas vietvārdos. *Valodas prakse: Vērojumi un ieteikumi*, 80–94. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. https://www.valodaskonsultacijas.lv/uploads/suggested_sources/3/pdf/Valodas_prakse_3.pdf (17.09.2025).
- Meeting 1992 = *Baltic Regional Meeting on the Standardization of Geographical Names, 7–8 May 1992, Tallinn: Report of the Meeting*. United Nations Group of Experts on Geographical Names Baltic Division. <https://arhiiv.eki.ee/knn/ungegn/bd0rep.htm> (17.09.2025).
- Meeting 1995 = *Report of the First Meeting of the Baltic Division, United Nations Group of Experts on Geographical Names, 26–27 October 1995, Tallinn*. United Nations Group of Experts on Geographical Names Baltic Division. https://arhiiv.eki.ee/knn/ungegn/bd1_2.htm (17.09.2025).
- Meeting 1996 = *Report of the working meeting of the Baltic Division of UNGEGN (in Russian), 6 May 1996, Riga*. United Nations Group of Experts on Geographical Names Baltic Division. https://arhiiv.eki.ee/knn/ungegn/bd1w_pro.htm (17.09.2025).
- Meeting 1997 = *Report of the Second Meeting of the Baltic Division, United Nations Group of Experts on Geographical Names, 25 April 1997, Riga*. United Nations Group of Experts on Geographical Names Baltic Division. https://arhiiv.eki.ee/knn/ungegn/bd2_2.htm (17.09.2025).
- Päll, Peter. 20.10.2016. Speech at Vietvārdu diena = Place names day. Rīga, Latvijas Kara muzejs.
- Report 1992 = *The standardization of Latvian toponymy*, E/CONF.85/WP2. Submitted by Latvia. Agenda item 4. 6th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names, 25 August – 3 September 1992, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEKN/docs/6th-uncsgn-docs/WP/6th_uncsgn_WP2.pdf (17.09.2025).
- Report 1994 = *Report of the Baltic Division*. WP 47, Agenda item 5. 17th Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names, 13–24 June 1994,

- New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/17th-gegn-docs/17th_gegn_WP47.pdf (17.09.2025).
- Report 1996 = *Report of the Baltic Division*. WP 50. 18th Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names, 12–23 August 1996, Geneva, Switzerland. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/18th-gegn-docs/18th_gegn_WP50.pdf (17.09.2025).
- Report 1998 = *Dictionaries of the place names of Latvia*, E/Conf.91/L.47. Submitted by Latvia. 7th United Nations Conference on the standardization of geographical names. 13–22 January 1998, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/7th-uncsgn-docs/econf/7th_UNCSGN_91_l47.pdf (17.09.2025).
- Training Course 1997 = *International training course in toponymy of the Baltic Division of UNGEGN (Riga, 22–24 April 1997)*, E/CONF.91/L.48. Submitted by UNGEGN. Agenda item 14 (b). 7th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names, 13–22 January 1998, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/7th-uncsgn-docs/econf/7th_UNCSGN_91_l48.pdf (17.09.2025).
- UNGEGN Mandate*. United Nations Group of Experts on Geographical Names. <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/mandate/> (17.09.2025).
- UNGEGN Sessions*. United Nations Group of Experts on Geographical Names. <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/> (17.09.2025).
- UNCSGN 6 = *Documents*. 6th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names, 25 August – 3 September 1992, New York. <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnConf6.html> (17.09.2025).
- UNCSGN 7 = *Documents*. 7th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names, 13–22 January 1998, New York. <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnConf7.html> (17.09.2025).
- UNGEGN 17 = *Documents*. 17th Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names. <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnSession17.html> (17.09.2025).
- UNGEGN 18 = *Documents*. 18th Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names. <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnSession18.html> (17.09.2025).

Läti esimesed sammud UNGEGN-i suunas

Vita Strautniece

Artikkel vaatab Läti teekonda ÜRO kohanimeekspertide rühma (UNGEKN) ning täpsemalt UNGEGN-i Balti jaotise kujunemist. Balti riikide kaasatus asetatakse kohanime standardiseerimise rahvusvahelisse ajalukku – alates ECOSOC-i algatustest ja esimestest UNGEGN-i ekspertkohtumistest (1960, 1966) kuni ÜRO kohanimekorralduskonverentsideni – ning seejärel jälgitakse, kuidas ÜRO-st lähtunud standardiseerimisideed kajastusid raudse eesriide taga nõukogudeaegsetes regulatsioonides ja Läti NSV administratiivkorraldustes, mis nõudsid füüsilis-geograafiliste objektide nimede süstemaatilist indekseerimist.

Tuginedes arhiiviaruannetele ja institutsioonide ajaloole, vastandab artikkel Läti tugevalt lingvistikakeskse toponüümia traditsiooni (ulatuslik nimede kogumine vähese lokaliseerimisega) rakenduslikule, geograafiast lähtunud objektipõhisele kartoteekimisele, mis seadis esiplaanile objektide täpse identifitseerimise, nimevariantide koondamise ja soovituslikud nimekujud. Samal ajal käsitletakse ka materiaalseid piiranguid, nagu piiratud kartograafilised ressursid ning nõukogude kaartidel kasutatud kirillitsas esitused, mis moonutasid läti nimede häälduskuju.

Edasi jälgitakse 1990. aasta järgset pööret Läti kohanimekorralduses: üleminekut kultuurilisele taastamisele ja kohanime õiguslikule kaitsmisele, kohanimekomisjoni asutamist (1992), vaidlusrohket, kuid mõjuka tähendusega poliitilist kokkulepet latgali murdeliste kohanime kohta (1993) ning kartograafia ja geoinfo valdkonna institutsionaalset ümberkorraldamist, sealhulgas toponüümialabori loomist riikliku kaardistamise ja digitaalsete andmekogude toetamiseks.

Lõpuks kirjeldatakse peamisi rahvusvahelisi verstaposte, mis kinnitasid Balti koostöö: eelkõige Tallinna piirkondlikku kohtumist (mai 1992), mis sillutas tee Balti jaotise staatuse saavutamiseni 6. ÜRO kohanimekorralduskonverentsil (New York 1992), sellele järgnenud UNGEGN-i istungeid ja Balti

jaotise kohtumisi (Tallinn 1995; Riia 1996–1997) ning märgilist Riia rahvusvahelist toponüümikakursust (1997). Esile tõstetakse Eesti ja eriti Peeter Pälli asjatundlikkust ning tähelepanuväärset rolli piirkondliku kohanime standardimise, aruandluse, koolituse ja teabevahetuse süsteemi ülesehitamisel.

On some peculiarities of Latvian toponomastics

Jurgis Kavacs

In public discourse, we often hear references to the "old" or "former" names of various places. These are cited by journalists, politicians, and other interested parties – for example, claims that *Ventspils* was once called *Windau*, *Jelgava* was *Mitau*, or *Rēzekne* was *Režica*. However, even a brief investigation reveals that the names *Ventspils*, *Jelgava*, or *Rēzekne* are in fact known from significantly earlier periods than when they became established as the primary names.

Such claims can easily mislead less-educated segments of the population – especially in a context of geopolitical tension, where the question of "who was here first" becomes particularly charged.

We must remember that toponymy has always been not only a matter of practical geolocation but also a continuation of politics. A few illustrative examples: the long-standing dispute within UNGEKN over the name *Macedonia* – *FYROM* (*Former Yugoslav Republic of Macedonia*) – *North Macedonia*; the toponymic "rape" of the *Kaliningrad* region after World War II; or how the *Gulf of Mexico* is now being renamed by some as the *Gulf of America*.

The problem here in Latvia – and in the Baltic region as a whole – lies in the fact that most of the population lacks even a basic understanding of toponymic theory and concepts. Their knowledge is superficial or non-existent, which leads to poor awareness of stratigraphic and parallel toponymic layers, and an inability to distinguish which names belong to which layers – which are older, which are newer, and why certain layers' names come to the fore during specific historical circumstances, while others recede.

It is time, I believe, to recall a few fundamental theoretical postulates.

Stratigraphic layers in toponymy

We speak of stratigraphic layers in toponymy when the composition of a territory's population – and thus its spoken language – changes gradually over time. The toponyms used by earlier populations are successively adopted by newer groups. A similar process happens with each subsequent demographic shift. The more ethnic groups have inhabited the area, the more stratigraphic toponymic layers we can observe. Latvia, too, exhibits clear toponymic stratigraphy (Figure 1).

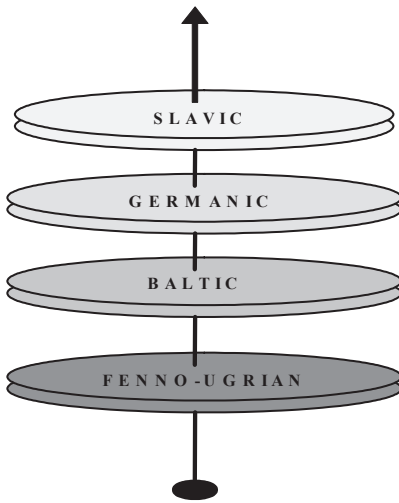

Figure 1. Stratigraphic layers of Latvian toponyms

Since Finno-Ugric tribes are considered the earliest known inhabitants of what is now Latvia, the Finno-Ugric layer should be regarded as the oldest. These place names derive from Livonian or ancient Estonian and include examples like *Ikšķile*, *Limbaži*, *Jugla*, *Ainaži*, *Košķuļi*, *Ērgeme*, *Kangari*, etc.

The broadest stratigraphic layer in Latvia is, unsurprisingly, of Baltic origin – place names stemming from the languages of the Semigallians, Curonians, Selonians, Latgalians, and from modern Latvian (less commonly from Lithuanian).

Seven centuries of German dominance in Latvia left a deep mark on its toponymy. This is the Germanic layer, represented by names such as *Kaucminde*, *Blankfelde*, *Zvārtava*, *Loberģi*, and others.

The most recent toponymic layer in Latvia is Slavic (Polish, Russian, Belarussian) and is most commonly found in eastern Latvia. Examples include *Janopole*, *Vecslabada*, *Zaiceva*, *Zabolova*, *Golovkina*, etc.

Parallel toponymy

In ethnically mixed territories (and Latvia has never been ethnically homogeneous), a phenomenon known as *parallel toponymy* is often observed. Parallel toponymy occurs when two or more ethnic groups inhabit the same area and each uses different names (allonyms) for the same geographic object. This is illustrated in the Figure 2.

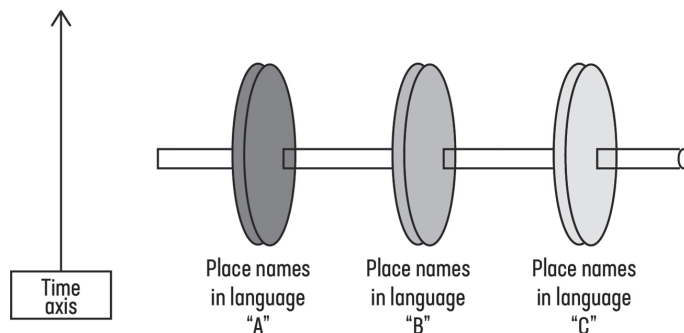

Figure 2. Layers of parallel toponymy

In each layer, toponyms for the same place are used concurrently within their respective ethnic groups. These toponyms differ from one another but do not necessarily have different origins. It is entirely possible for a name used in language A to be a calque, adaptation, or semantic reinterpretation of a name from language B or C. This pattern may repeat across other language layers.

Typically, one of the toponymic layers gains official status – usually the layer associated with the group that holds political power in the region – while the others remain unofficial. When political control shifts, so too may the officially recognized toponymic layer.

Regions with parallel toponymy include Lusatia (in Germany), historical Polish-German border regions, the Vilnius region, and others.

Latvia, as a multiethnic area, has experienced – and in some areas still exhibits – parallel toponymy. The Figure 3 shows the historical and current layers of parallel toponymy in Latvia. The names of languages in the diagram

are used in the 19th–20th century sense, including all contributing linguistic elements, and without addressing whether, for example, modern North Kurzeme Livonians are the same ethnic group as 13th-century Livonians of the Gauja and Daugava areas.

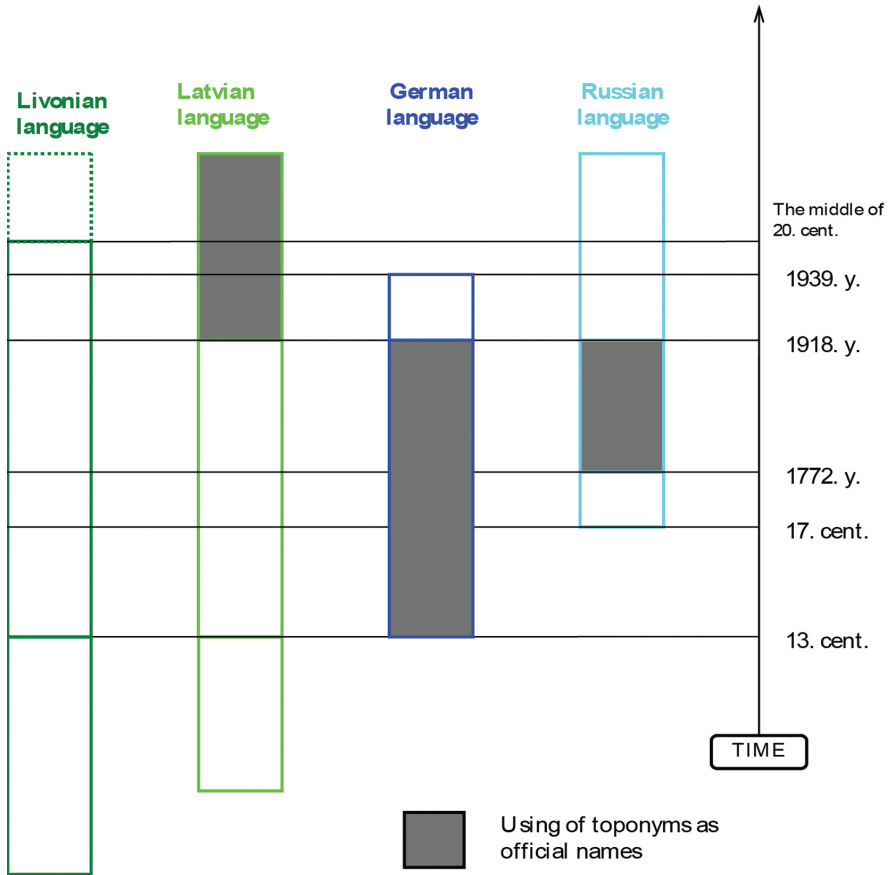

Figure 3. Illustration of parallel toponym layers in Latvia and their lifespan

Livonian, as a Finno-Ugric language, represents the oldest stratigraphic layer of Latvian toponyms, and is placed earliest on the timeline. As long as even a single person continues to speak it, Livonian toponyms remain relevant, – though current conditions suggest that the last period of use must be marked separately. Only time will tell whether this dotted line can be colored in – or must be erased.

Latvian (including earlier Baltic languages) has always been used in place-naming here, and since 1918, the Latvian toponymic layer has formed the basis of official geographic names. Both Latvian and Livonian were dominant languages in this region up to the 13th century, though it would be inaccurate to talk about "official names" in the modern sense during that time.

Toponyms in German appeared from the 13th century onward, following German establishment in Latvia, and held official status up to the foundation of the Latvian Republic – regardless of who ruled politically, German influence remained dominant. The German toponymic layer in Latvia disappeared after the 1939 repatriation, though not entirely – as long as they are cited in dictionaries or historical texts, the German toponyms cannot be considered completely extinct.

Russian toponyms became relevant in the 17th century, when Old Believers fleeing persecution in Muscovy settled in Latgale. This layer includes names used by speakers of Russian, Belarusian, and Polish. Since Latgale joined the Russian Empire under different terms than the Baltic Governorates, the Russian toponymic layer held official status in Latgale from 1772 to 1918.

Each geographic object may, at different times, be assigned names belonging to various stratigraphic and parallel layers, each with changing legal status (official or unofficial). A summary figure can be compiled for any object showing all historical and current names, and their affiliation to these layers.

Miķeļtornis first appears in written records in 1583. Located in a historically Livonian area, its original name in the Livonian parallel layer was *Pizā*. Latvian usage initially borrowed this as *Pize* or *Pizesciems*. After a lighthouse (Russian: *Mihailovskij mayak*) was built in 1884, the names *Miķeļbāka* and *Miķeļtornis* emerged. Today, *Miķeļtornis* is the official name, with *Miķeļbāka* as a parallel variant. German usage preserved the Livonian-origin *Pissen* until 1939.

Jaunciems is first recorded in 1502 and lies in a historically Livonian area. Its original name in the Livonian layer was *Ūžkilā*. Latvian adopted the calqued version– *Jaunciems* – which is now the official name. German also used the equivalent calque *Newendorf* until 1939.

A scientific understanding of historical and parallel toponyms, their origins, and stratigraphic layers could help prevent opportunistic political manipulations of historical narratives. In today's complex international climate, such clarity is important.

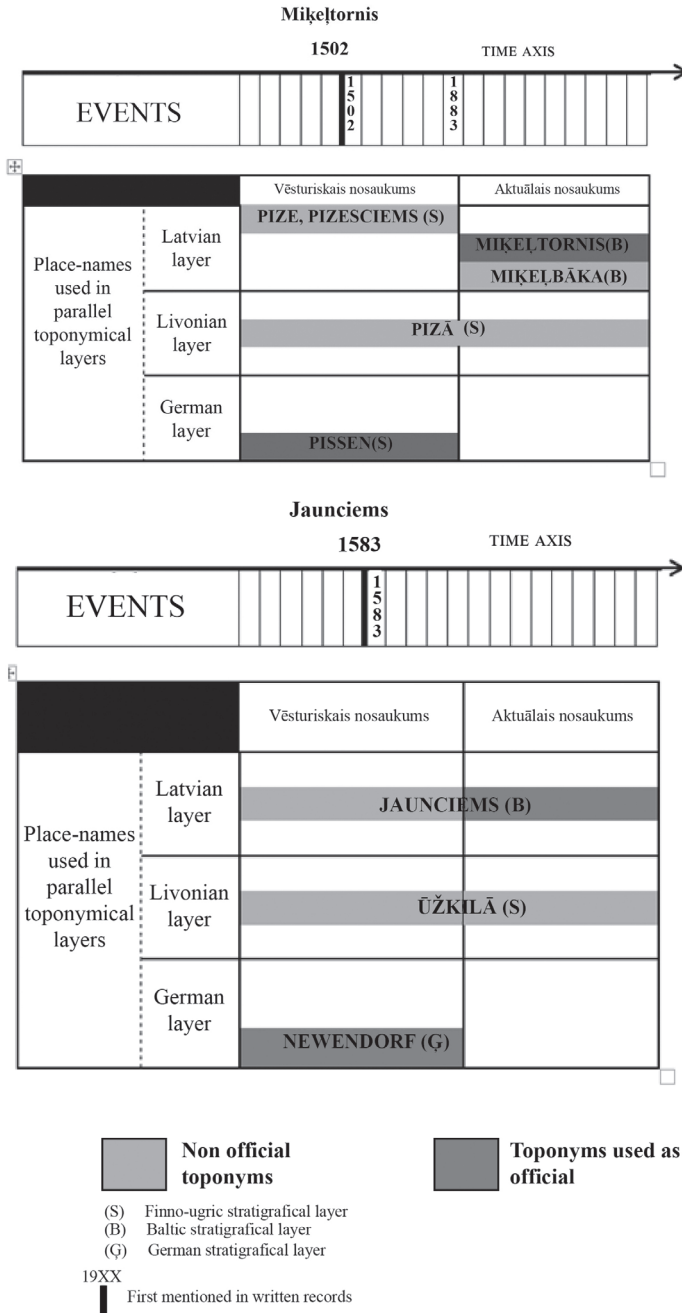

Figure 4. Two graphics analyzing the names of the Livonian villages of *Miķeltornis* and *Jaunciems*

Mõningaid eriiooni Läti kohanimes

Jurgis Kavacs

Artiklis käsitletakse Läti kohanime mõningaid eripärasid eesmärgiga selgitada avalikus ja poliitilises diskursuses levinud eksiarvamusi nn vanade või endiste kohanime kohta. Avalikus ja poliitilises diskursuses kasutatakse ajaloolisi nimevariante sageli oma väidete õigustamiseks, eriti küsimustes, mis puudutavad paiga kuuluvust ja omandiõigust, ning see on eriti problemaatiline geopoliitilise pingeolukorra ajal. Artiklis väidetakse, et sellised tõlgendused tulenevad suurel määral vähesest teadlikkusest toponüümia põhiteooriate kohta.

Keskendudes stratigraafilistele kihtidele ja paralleelsele toponüümiale, selgitatakse, kuidas kohanimed kuhjuvad ja kihistuvad ajas vastavalt rahvastiku, keele ja võimusuhte muutumisele. Stratigraafilised kihid kujunevad siis, kui järjestikused keelekogukonnad võtavad üle, kohandavad või asendavad varasemaid kohanimesid, samal ajal kui paralleelne toponüümia tekib olukorras, kus eri etnilised rühmad kasutavad samaaegselt sama geograafilise objekti kohta eri nimesid. Läti kui ajalooliselt ja keeleliselt mitmekesine piirkond pakub selleks selgeid näiteid soome-ugri, balti, saksa ja slaavi kohanimekihtide kaudu, millest igapähe on eri ajastutel olnud ametlik või mitteametlik staatus.

Teoreetilist käsitlust täiendavad konkreetsed näited liivi aladelt, mis näitavad, kuidas kohanimed võivad olla laenatud, tõlgitud, semantiliselt ümber mõtestatud või paralleelselt kasutusel. Ajaloolised nimekihid säilivad ka pärast aktiivsest kasutusest taandumist allikmaterjalides ja teaduslikus käsitluses. Kohanime ajalooliste ja paralleelsete kihtide mõistmine aitab vältida kohanime poliitilist ärakasutamist ja toetab mitmekesisemat arusaama minevikust.

Espoon siltojen ja alikulkujen nimet

Sami Suviranta

Sillat ja alikulut ovat kulkuteiden osia ja sikäli näitä kulkuteitä vähäisempiä paikkoja. Nimistönsuunnittelussa katujen nimeäminen on yleisenä käytäntönä ja muidenkin kulkuteiden nimeäminen tavallista, ja myös huomattavimmille silloille ja pitkille alikulkukäytävillä sekä tunneleille on annettu nimiä. Sen sijaan vähäiset sillat ja alikulut ovat usein jääneet nimeämättä – varmaankaan niiden nimiä ei ole siis pidetty niin tarpeellisina.

Suomen sillannimiin tai alikulunnimiin ei ole erityisesti kohdistettu tutkimuksia. Ainakaan Kotimaisten kielten keskuksen nimistöntutkimuksen opinäytehakemistossa tai muussa aineistossa ei ole tietoja sellaisista (sähköposti-tiedonanto, Helinä Uusitalo 02.06.2025).

Omassa työssäni Espoon nimistönsuunnittelussa olen kuitenkin tunnistanut pitkäaikaisen suunnitteluperinteen, jossa nimiä ovat saaneet myös monet pienehköt paikat, kuten kevyen liikenteen sillat ja alikulut. Artikkelissani kuvaan liikenteen eritasorakenteiden eli juuri siltojen ja alikulkujen nimien historiaa ja ominaispiirteitä Espoossa. Käsittelen muodostuneita suunnittelu-periaatteita sekä nimistön nykytilaa ja tulevaisuudennäkymiä.

Silta vai alikulku?

Kielitoimiston sanakirja luettelee sanalle *silta* useita merkityksiä, joista ensimmäinen on 'rakennelma, joka johtaa liikenneväylän jonkin esteen (vesistön, notkon tai toisen tien) yli'. Puhuttaessa sillannimistä sanaa käytetään tässä merkityksessä. Muista sanakirjaan kirjatuiista merkityksistä paikannimistöön sopii myös 'laituri', mutta siinä merkityksessä *silta* on nyky-yleiskielessä harvinainen. Myös ruotsin sanalla *bro* on nämä molemmat merkitykset, jotka ovat kuitenkin selvästi erilaisia. Niinpä en lue laiturinimiä sillannimiksi.

Toisen tien alittavista tienkohdista käytän termiä *alikulku*. Maastonkohdan tai muun esteen alittavaa pitkää kulkutierakennetta kutsun puolestaan *tunneliksi*. Jos alitettava este on leveä liikennealue, alittava rakenne voi

näiden määritelmien mukaan olla samalla kertaa sekä alikulku että tunneli. Espoon oloissa tyyppillinen alikulku on pääkadun, pääväylän tai rautatien alittava kevyen liikenteen yhteys. Pitkiä tunneleita on Espoossa rakennettu tämän artikkelin kirjoittamisaikaan eli vuoteen 2025 mennessä vain vähän, muutamiin paikkoihin pääkaduille ja pääväylille sekä yhteen paikkaan rautatielle. Lisäksi Etelä-Espoossa kulkeva metrolinja muodostaa näihin verrattuna erityyppisen tunnelin, joka on niin pitkä, ettei se nimeämisen kannalta hahmotu varsinaisesti paikaksi.

Kahden kulkutien risteyspaikan eritasorakenne on siis ylittävän kulkutien kannalta silta ja alittavan kannalta alikulku. Paikan voisikin nimetä sekä sillanimellä että alikulunnimellä, mutta nimistönsuunnittelussa on järkevämpää antaa paikalle vain yksi nimi. Sillanimet ja alikulunnimet eroavat selvästi toisistaan, koska niihin, kuten paikannimiin yleensäkin, sisältyy tavallisesti paikanlajin ilmaiseva sana.

Kun eritasorakenteen nimeämisessä pitää valita jompikumpi näkökulma, on tarkoituksenmukaista asettaa vähäisemmän kulkutien asemaan, mikä voi äkkiseltään tuntua yllättävältä. Nimistöratkaisuja tarkkaillessa kuitenkin huomaa, että se on suunnittelun periaatteena. Koska vähäisempi tie on yleensä kapeampi ja sen kulkija hitaampi, siinä suunnassa kulkeminen eritasorakenteen kautta on sekä metreissä mitaten että ajallisesti pitempää. Kun siis esimerkiksi kevyen liikenteen tie risteää eritasossa moottoriliikenteen väylän kanssa, jalankulkijalle tai pyöräilijälle paikka on merkittävä, kun taas autoilija ei välttämättä edes huomaa ylittävänsä alikulkuun, ja pienemmän kulkutien sillan ali auto suhahtaa hetkessä. Niinpä nimitarve on suurempi pienemmän tien kulkijalla.

Joen, salmen tms. vesistönselän ylittävä rakenne mielletään aina sillaksi. Silloinkin kun katu ylittää samalla eritasorakenteella kevyen liikenteen tien ja pienehkön virtaveden, paikka tuntuu yleensä pikemmin sillalta kuin alikululta. Myös kahden tasavertaisen kulkutien eritaso on ehkä useammin katsottava sillaksi, mutta tulkinta on tehtävä tapausittain.

Käytänkin tässä kirjoituksessani kustakin kulkutien eritasorakenteesta termiä *silta* tai *alikulku* juuri sen mukaan, mikä on nimeämisessä tarkoituksenmukainen tulkinta. *Tunneli* on *alikulun* alakäsite. Sekä sillat että alikulut kattavaksi termiksi sopii *eritasorakenne* tai joskus myös lyhyesti *eritaso*. Nimeen sisältyvä paikanlajin ilmaiseva sana, kuten *silta*, osoittaa useimmissa eritasonimissä, onko nimeäjä pitänyt eritasoa sillana vai alikuluna.

Vanhat sillanimet

Alikulut ovat ainakin Espoossa uudenpuoleinen ilmiö, mutta siltoja on rakennettu muinaisista ajoista alkaen. Kansanomaisessa nimistössä on myös useita sillan nimiä, joita on tallennettu paikannimikokoelmiin. Niiden tarkoitteet ovat olleet mantereella joen tai pienemmän virtaveden ja meren saaristovyöhykkeellä kapean salmen ylittäviä kulkurakenteita.

Kaikki Espoon alueella virtaavat joet ovat pienehköjä, vesialueeltaan yleensä 5–15 metriä leveitä. Koko jokiuoman leveys ja sillalta vaadittava pituus on kuitenkin suurempi. Sillan rakentaminen ja ylläpito on ollut niin työlästä, että siltoja on vanhoina aikoina ollut vain harvoissa jokipaikoissa. Näistä jokien silloista on ollut tarpeen puhua usein, joten niille on myös muodostunut vakiintuneita nimiä.

Esimerkiksi Espoon keskiosissa Bembölen seudulla Glomsin eli Glomsbyn kylän kohdalla joen ylittävä maantiesilta on tunnettu nimellä *Glomsbron* ja naapurikylästä Karvasbackasta Bemböleen tuova maantiesilta puolestaan nimellä *Bembölsbron* (SLS). Nimet ovat tunnettujen lähinimien liitynnäisiä, kuten sillanimet usein muuallakin. Mainituissa kahdessa paikassa on nykyisinkin sillat, ja niiden nimet perustuvat kansanomaisiin sillan nimiin.

Espoon eteläosan rannikolla Suvisaaristossa on kapeiden salmien erottamia, vanhastaankin asuttuja suurehkoja saaria, kuten Svinö, Ramsö ja Moisö. Niihin on rakennettu siltoja vasta 1900-luvulla autoliikenteen noustua haastamaan vesiliikenteen ja talviteiden rekiliikenteen asemaa. Paikannimikokoelmissa on joitakin näiden saaristosiltojen nimiä, kuten *Fälsundsbron* ja *Bosundsbron* salmennimien *Fälsund* ja *Bosund* mukaan. Nimi *Hundrametersbron* puolestaan yksilöi tarkoitteensa leimallisen ominaisuuden eli pituuden perusteella (*hundra* '100'). Bosundissa on yhä silta, mutta *Fälsundsbron* ja *Hundrametersbron* ovat hävinneet.

Perinnäinen nimistö on Espoossa suurimmaksi osaksi ruotsinkielistä, mutta suomenkielisiäkin kansanomaisia nimiä on. Pohjois-Espoossa Velskolan ja Takkulan välinen kylätie ylittää pienen joen *Raasilta*-nimistä siltaa pitkin. Nimen alkuosan taustalla on ehkä sana *raja*, mutta tietoa siitä ei ole. Sillalla on epeksegeettinen rinnakkaisnimi *Raasillansilta* (kai erotukseksi *Raasillanpelloista*).

Saman virtaveden varressa toisen siltapaikan kohdalla olevaa asumusta, alkujaan torppaa, on sekä suomen- että ruotsinkielisessä puheessa kutsuttu

nimellä *Mustasilta* (Nimiarkisto; SLS). Asutusnimi on oletettavasti metonyyminen siirrynnäinen, jonka kantanimi on vanha sillannimi, vaikka suora-naista tietoa sillannimestä **Mustasilta* tms. ei olekaan säilynyt.

Kaupunkiympäristön sillat ja alikulut

Siltojen määrä on lisääntynyt suuresti Espoossa 1950-luvulta lähtien, kun niitä on alettu rakentaa muihinkin tarkoituksiin kuin virtavesien ja salmien ylityksiin. Kaupunkimaisessa ympäristössä tyypillisiä eritasorakenteiden eli siltojen ja alikulujen paikkoja ovat pääväylien reiteillä olevat risteyskohdat sekä kohdat, joissa kevyen liikenteen tie johdetaan eritasossa pääväylän tai kokoojakadun poikki.

Eritasojen suunnitteluperiaatteet ovat vuosikymmenten mittaan muuttuneet, mutta pysyvä päälinjaus on: tasoratkaisuun pyritään aina, kun se on mahdollista. Väylävirasto ohjaa jalankulun suunnittelun nykyohjeissaan, että kadunylityksen turvallisuutta voidaan parantaa myös töyssyillä, valo-ohjauksella tai kavennetulla, korotetulla tai keskisaarekkeellisella suojatiellä (Väylävirasto 2022: 77–81, 99).

Eritasoratkaisu on kalliimpi toteuttaa, vie luiskineen paljon tilaa ja voi huonontaa kaupunkikuvaa ja viihtyisyyttä. Eritasoratkaisu valitaan kuitenkin, jos ylitysjärjestely tasossa ei ole riittävän turvallinen. Eritason käytön tulee olla helppoa ja houkuttelevaa (Väylävirasto 2022: 92–93, 99).

Sillat ja alikulut nimistösuunnittelun kohteena

Siltojen ja alikulujen käyttöä voi kenties osaltaan edistää myös nimien avulla. Espoon nimistösuunnittelija Marja Viljamaa-Laakso (1986: 54) toteaa: „Espoossa nimetään kaavoissa paitsi .. kadut myös mm. torit, katuaukiot, jalankulkutiet, liikenteen eritasorakennelmat, puistot, ulkoilureitit ym. erityisalueet.“ Viljamaa-Laakson mukaan nimitarpeiden seulonnan aloitti Per-Olof Morelius, joka toimi 1960- ja 1970-luvulla Espoon nimistötoimikunnassa. Nimeämiskäytäntö perustuu myös keskusteluihin „palvelu-, huolto- ja hälytysliikenteen edustajien kanssa“.

Kaupunkiympäristössä on tarvetta muillekin kuin kadunnimille. „Esi-merkiksi puistoon voidaan rakentaa kohteita, joihin ihmisiä täytyy opastaa.

Nimiä saatetaan tarvita myös muunlaiseen paikantamiseen: eritasojen nimiä käytetään ulkoilureittien selosteissa ..“ (Viljamaa-Laakso 1986: 54).

Kun eritasonimiin on totuttu, nimen puuttuessa sitä osataan kai-vata: Espoonlahdessa Höyrylaivantietä parannetaan mm. lisäämällä tämän kokoojakadun itäpäähän alikulku, mutta asemakaavassa paikalla ei ole eri-tasomerkintää eikä siten eritasonimeäkään. Katusuunnitelmaa laatiessaan hankkeen vastuuhenkilö Espoon kaupunkitekniikan keskuksessa pyysi 2024 nimistöryhmää nimeämään alikulun. Silloin annettu nimi *Höyrylaivanportti – Ångbåtsporten* esiintyy nyt katusuunnitelman kartoissa ja mm. suunnitelmaa koskevassa kuulutuksessa (Espoon kaupunki 2025).

Suunnitelmien ja rakennushankkeiden esittelemisen asukkaille kuuluu demokraattiseen hallintoon ja hyvään kunnan palveluun. Nimien avulla koh-teista on selvempää puhua, ja asukkaiden on myös helpompaa esittää mieli-piteensä niistä.

Eritasonnimien paikanlajia ilmaisevat jälkiosat

Espoon suomenkieliset sillannimet loppuvat useimmiten sanaan *silta*, ja ruot-sinkielisten nimien vastaava sana on *bro*. Useimmiten *-silta* ja *-bro(n)* ovat samalla myös nimien perusosia (mutteivät aina, sillä esimerkiksi nimessä *Vanha Finnoonsilta* perusosa on *Finnoonsilta*). Paikanlajia ilmaisevien nimielementtien *silta* ja *bro* vallitsevuus sillannimissä on luonnollista, sillä ne olivat vakiintuneita jo kansanomaisessa nimistössä, ja sanat ovat ensisijaisia näiden paikkojen termejä myös nykyisessä suomen ja ruotsin yleiskielessä ja puhekielessä.

Kun alikulkuja alettiin 1950-luvulla suunnitella ja rakentaa Espoon lii-kenneverkkoon, ne olivat niin uusi ilmiö, että niille ei ollut vanhastaan tarjolla ilmiselvää termiä. Sana *tunneli – tunnel* oli kyllä tuttu, mutta Espoon nimistöä tarkastellessa voi huomata, että nimistönsuunnittelussa on haluttu rajata sen käyttö nimen jälkiosana lähinnä vain erityisen pitkiin alikulkuihin. Syynä on ehkä se, että sanan paikasta luomaa mielikuvaa on pidetty synkkänä.

Käytössä olivat myös termit *alikulku*, *alikäytävä* ja *alikulukäytävä* ja vas-taavasti ruotsinkieliset *underfart*, *undergång* ym., mutta yhdyssanoina ne teki-sivät nimistä epäkäytännöllisen pitkiä. Alikulunnimiin tarvittiin kätevämpi jälkiosa.

Moottoritie toi alikulut Espooseen

Espeen ensimmäiset alikulut tehtiin Helsingin–Turun valtatie osaksi rakennetulle moottoritieosuudelle, joka kulkee Espoon itärajalta, Leppävaaran kaakkoispuolelta Tarvon saaren kohdalta Espoon länsiosaan Gumböleen. Työt alkoivat 1956 ja osuus avattiin moottoriajoneuvoliikenteelle kaksikaistaisena tienä vuonna 1960 ja nelikaistaisena 1962. Moottoritiehen nähden poikittaisen liikenteen kulku järjestettiin eritasoin, joista eräät olivat alikulkuja. Näitä eritasorakenteita nimettiin ainakin jo 1957 moottoritietä koskevissa suunnitelmissa.

Espeen tiennimilautakunta teki 22.12.1957 ehdotuksen „Tarvon–Gumbölen autotien liittymien, haarautumien, siltojen ja alikulkuporttien nimet – Namn för Tarvon–Gumböle motorvägs anslutningar, förgreningar, broar och underfartsportar“. Suunnitelman nimiluettelossa on lautakunnan ehdottamien suomenkielisten ja ruotsinkielisten nimien lisäksi omana sarakkeenaan „Tie- ja vesirakennuspiirin alkuperäinen ehdotus“. Kohteista kuusi on siltoja ja seitsemän alikulkuja, joista kuusi Espoossa ja yksi Kainuun alueella. Eräissä kohteissa tiennimilautakunta yhtyy tie- ja vesirakennuspiirin ehdotukseen, joissakin tapauksissa taas tekee siitä poikkeavan ehdotuksen.

Nimien lopussa olevat paikanlajin ilmaisevat sanat ovat samoja tie- ja vesirakennuspiirin ja tiennimilautakunnan ehdotuksissa. Sillanimissä on odotuksenmukaisesti jälkiosa *silta – bro(n)*. Alikulunnimiin ei ollut vakiintunutta mallia, mutta asia ratkaistiin turvautumalla sanaan *portti – port(en)*. Ehdotetut eritasonnimet olivat seuraavat (olen korjannut vain kirjoitusvirheen *Lindudds-* muotoon *Linudds-*):

Tie- ja vesirakennuspiiri	Tiennimilautakunta
Tarvon silta – Tarvoholms-bron	Tarvonsalmen silta – Tarvosundsbron
Friisinmäen silta – Frisbacka bro	Friismäen silta – Frisbacka bro
Keidasmäen silta – Myrbacka bro	Keidasmäen silta – Myrbacka bro
Stensin silta – Stens bro	Sepänkylän silta – Smedsbybron
Palomäen silta – Brännbacka bro	Tuomarilan silta – Domsbybron
Kirkkojärven silta – Kyrkträsk-bron	Kirkkojärven silta – Kyrkträskbron

Ruukin portti – Bruksporten	Pellavaniemen portti – Linuddsporten
Vehkamäen portti – Veckullporten	Vehkamäen portti – Veckullporten
Klovin portti – Klovisporten	Klovin portti – Klovisporten
Ullanmäen portti – Ullasbackaporten	Ullanmäen portti – Ullasbackaporten
Kasavuoren portti – Kasabergsporten	Kasavuoren portti – Kasabergsporten
Nimismiehen portti – Länsmansporten	Nimismiehen portti – Länsmansporten
Rintapellon portti – Bolåkersporten	Rintapellon portti – Bolåkersporten

Suomenkielisissä nimissä alkuosana oleva genetiivimuotoinen nimi ja jälkiosa *silta*, *portti* on kirjoitettu erilleen, kuten Kielitoimiston ohjepankin artefaktinimiä koskeva ohje nykyisinkin suosittaa (*Assuanin pato*, *Saimaan kanava*). Toisaalta suosituksen mukaan kadunnimet ja muut kaavanimet (esimerkkeinä *Lystimäensilta*, *Sörnäistenlaituri*) kirjoitetaan kuitenkin yhteen. Myös Espoon eritasonnimissä siirryttiin vuoteen 1970 mennessä yhteen kirjoittamiseen.

Eräät 1957 ehdotetut eritasonnimet ovat nykyisinkin käytössä: *Tarvonsalmensilta* – *Tarvosundsbron*, *Stensinsilta* – *Stensbron*, *Tuomarilansilta* – *Domsbybron*, *Pellavaniemenportti* – *Linuddsporten*, *Ullanmäenportti* – *Ullasbackaporten*, *Kasavuorenportti* – *Kasabergsporten* (kohde Kauniaisten alueella), *Nimismiehenportti* – *Länsmansporten*. Tarvontien nimistösuunnitelma loi mallin, jota on sovellettu Espoon myöhemmässä eritasojen nimeämisessä.

Runsaasti eritasonnimiä 1970-luvulta lähtien

1960-luvulla alikulkuja kaavoitettiin vain vähän, eikä ainakaan Espoon nimistörekisterissä ole sillä vuosikymmenellä suunniteltuja alikulunnimiä, mutta vuodesta 1970 lähtien jälkiosaa *portti* – *port(en)* on käytetty jatkuvasti Espooseen annetuissa alikulunnimissä.

Jorvaksentien, nykyisen Länsiväylän, alitse Haukilahden Särkikujan kohdalle rakennettiin jalankulkuyhteys 1960-luvun puolessavälissä. Espoon nimistötoimikunta ehdotti 20.5.1970 alikululle nimeä *Särjenportti* – *Mörtporten*, ja nimi sisältyi 1974 vahvistuneeseen asemakaavaan. Nimi on edelleen kaavassa ja käytössä.

Sekä sillannimiä että alikulunnimiä on Espoossa käytössä vuonna 2025 vähän toistasataa. Määrä vaihtelee sen mukaan, miten eritasoja rakennetaan tai joskus puretaan. 1970-luvulla suunniteltuja alikulunnimiä on käytössä 20, ja myöhemmiltä vuosikymmeniltä peräisin olevien alikulunnimien määrä

on samaa suuruusluokkaa. Myös käytössä olevien sillanimien suunnittelu-
vuodet jakautuvat 1970-luvulta 2010-luvulle melko tasaisesti. 2020-luvulla
annettuja nimiä on vuoteen 2025 mennessä otettu käyttöön vain harvoja.

Espoon nimistörekisterissä on myös kymmeniä suunniteltuja eritaso-
nimiä, joiden kohdetta ei ole rakennettu tai joita ei jostain muusta syystä ole
otettu käyttöön. Useat niistä sisältyvät asemakaavaan, toiset vain nimistö-
suunnitelmaan. Lisäksi on lukuisia aiemmin suunnitelmissa tai käytössäkin
olleita, mutta sittemmin pois jääneitä nimiä. Suunnitelmat ja kaavailut nimet
ovat ajan mittaan muuttuneet. On myös melko yleistä, että kaavaan merkittyä
eritasoa ei rakenneta pitkään aikaan tai koskaan, sillä kaavamerkinnyt ovat
ohjeellisia ja mahdollistavia, eivätkä toteuttamiseen velvoittavia. Nimelle on
silti tarvetta jo silloin, kun toteuttamista vasta harkitaan ja siitä keskustellaan.

Jälkiosa *portti* – *port(en)* juontuu termistä *vägport*

Sanan *portti* tai *port(en)* käyttöönotto 1957 alikulkujen yhteydessä ei ollut tie-
piirin eikä Espoon nimilautakunnan idea. Taustalla lienee ollut ruotsin sana
vägport, jota oli käytetty merkityksessä 'teliikenteelle tehty aukko ratapen-
kassa tms.' jo noin sadan vuoden ajan. Varhaisin tiedossa oleva esiintymä on
SAOB:n mukaan Post- och Inrikes Tidningar -lehdessä 1859: „För banans
ledande öfver allmän landsväg äro trenne vägportar under arbete.“

Sana *vägport* omaksuttiin käyttöön Suomessakin: „... underhållet av ban-
vallen med diken, broar, trummor, vägportar, vägbroar, grindar ..“ (Nya Pres-
sen 21.06.1884).

Suomenkielisenä vastineena on joskus ollut yhdyssanan molemmat osat
suomentamalla muodostettu *tieportti*: „Tampereen valtuusmiehet ovat katso-
neet että Porin radan alle ajottu yksi ainoa tieportti Tampereen kaupungin
sekä Mustalahden ja Kortelahden satamain välillä Näsijärvessä on riittämä-
tön ja sentähden anoneet, että rautatiepankin sijaan, jossa tämä tieportti on,
rakennettaisiin noin 100 metrin pituinen viadukti“ (Päivälehti 20.01.1891).
Vastaavassa ruotsinkielisessä lehti uutisessa (Hufvudstadsbladet 21.01.1891)
on „den enda under Björneborgska banan pätänkta porten“, „denna väg-
port“, joten myös pelkkää sanaa *port* on nähtävästi voitu joskus käyttää tässä
merkityksessä.

Suomen *tieportti* jäi satunnaiseksi, kun mm. sanat *alikäytävä* ja *alikulku*
yleistyivät, mutta *vägport* vakiintui ruotsin kieleen ja on edelleen käytössä:

„... vid broar, planskilda korsningar, vägportar samt tunnlar“, „Underfarter registreras vid planskilda korsningar eller vägportar“ (Trafikverket 2022). Alikuluille voi muodostaa muitakin *port*-loppuisia termejä, kuten *gång- och cykelport*, *gång- och cykelvägsport*, *hästport* (Trafikverket 2018, 2024).

Jälkiosan *portti* – *port(en)* valintaan ja vakiintumiseen ovat voineet osaltaan vaikuttaa myös sanat *portgång* sekä *porttikäytävä*, *porttikongi* ’kadulta talon läpi pihaan johtava käytävä’. Tarvontien suunnitelman otsikossa 1957 käytetyt sanat *alikulkuportti* ja *underfartsport* vaikuttavat tilapäismuodosteilta.

Sanat *portti* ja *port* esiintyvät myös kansanomaisessa nimistössä, vaikkakin muunlajisten paikkojen kuin alikulujen nimissä: Espoosta tunnetaan mm. *Råporten*, *Rajaportti*, *Naruportti*, *Nuoraportti*, *Bergporten* ja *Ääräportti* (SLS; Nimiarkisto; Espoon nimistöryhmä). Tarkoitteet ovat tyypillisimmin tiellä, tilanrajalla aidassa olevia avattavia ja suljettavia rakenteita. Lähipitäjässä Tuusulassa Kaija Karin paikannimikokoelmassa 1981 (Nimiarkisto) on useita *portti*-nimiä, kuten *Karjamaanportti*, *Rautaportti* ja *Välimäenportti*. Espoossa ja lähiseudulla on lisäksi *veräjä*-nimiä ja muilla murrealueilla mm. *veräs*-nimiä. „Portti on saranoila oleva mutta veräs or riuvuista tehty“, määritteli nimioppaani Seppo Jakonen Mikkelin maalaiskunnassa 1989.

Portti ja *port* olivat siis vanhastaan monista yhteyksistä tuttuja sanoja, jotka sovitettiin alikulunnimissä uudenlaiseen käyttöön. Espoon kaupunkinimistössä on *portti*-nimiä alikuluttomissakin kohdissa, sillä paikoin asuinalueen lyhyehkölle, alikuluttomalle sisääntulokadulle on annettu *portti*-loppuinen nimi. *Toppelundinportti* – *Toppelundsporten* tuli asemakaavaan jo 1965, ja myöhemmin on nimetty mm. *Iirislahdenportti* – *Irisviksporten* (Espoon nimistörekisteri).

Tunnelit

Kalliokohouman tai muun maastonkohdan alittava tienkohta on luontevaa nimetä *tunneli*-loppuisella nimellä. Kivenlahden asuinalueen pääkadulle Kivenlahdenkadulle rakennettiin 1970-luvun alussa yli 200-metrinen tunneliosuus. Tunneli on nimeltään *Kivenlahdentunneli* – *Stensvikstunneln*. Suomenkielinen nimi kirjoitetaan toisinaan erilleen (*Kivenlahden tunneli*), mutta kaavanimi virallisesti yhteen. Myös pitkää, teknisluonteista nimeä *Kivenlahden liikennetunneli* voi nähdä käytettävän. Slangipaikannimien koululaiskeruussa

(2003) tallennettiin lisäksi epävirallinen rinnakkaisnimi *Tunnari*, joka on johdettu *tunneli*-sanasta ja leikittelee oletettavasti myös *tunnari*-sanan merkityksellä 'tunnusmusiikki'.

Espoossa kulkeville pääväylille on rakennettu vuoden 2000 jälkeen joitakin tunneleita: Kehä I:lle *Mestarintunneli – Mästartunneln* ja *Keilaniementunneli – Kägeluddstunneln* ja Kehä II:lle *Hiidenkalliontunneli – Jättebergstunneln* (Espoon nimistörekisteri).

Myös eräitä Rantaradan alikulkuja on nimetty *tunneli*-nimin (*Vermontunneli – Vermotunneln*, *Kilontunneli – Kilotunneln*, *Kerantunneli – Keratunneln*), vaikka ne eivät ole poikkeuksellisen tunnelimaisia ja olisivat voineet saada *portti*-nimenkin. Jälkiosalla on ehkä haluttu jotenkin korostaa rautatien alittamista.

Muita eritasonnimien jälkiosia

Kaikilla tietynlajisilla paikoilla ei tarvitse olla samaan malliin muodostettuja nimiä. Eritasorakenteiden nimissä onkin myös muita lajin ilmaisevia jälkiosia kuin *silta* ja *portti*.

Leppävaarankäytävä – Albergapassagen on vilkas kevyen liikenteen alikulku Leppävaaran asemalla. Leppävaaralaiset tuntevat sen paremmin epävirallisella nimellä *Asematunneli*. Useammin *käytävä*-nimiä on kuitenkin annettu jalankulkuteille, joilla ei ole alikulkua (esim. *Ratsukäytävä – Ryttargången* Leppävaaran keskuksessa).

Maarinporras – Marspången on kevyen liikenteen silta Kehä I:n yli Ota-niemen ja Pohjois-Tapiolan välillä, Maarin osa-alueen kohdalla. Koska nimi *Maarinsilta – Marbron* oli varattu toiseen käyttöön, turvauduttiin tämän nimen suunnittelussa jälkiosaan *porras – spången*. Se sopii tälle suhteellisen kapealle sillalle, sillä murre sanat *porras* ja *spång* merkitsevät mm. pientä siltaa.

Turunväylän ylittävän jalankulkusillan nimi *Sinikaari – Blåbågen* on suunniteltu 1997. Sillalle aiemmin kaavailtu asiatyylisempi nimi *Hirvisuonsilta – Älgkärrsbron* poistettiin. Espoon nimistörekisterin mukaan uutta nimeä perusteltiin sillä, että silta on väriltään sininen, sana *kaari* kuvaa sillan alueita yhdistävää vaikutusta ja itse siltaa rakenteena ja nimi sointuu läheiseen *Sinikurjet*-nimeen.

Samoin Hirvisuon ja Karhusuon välinen eritasorakenne on Sinikaaren lähikadulla Kurutiellä oleva Turunväylän alikulku *Kurunpohja – Klevgången*

(1992). Nimen *Kurutie – Klevvägen* taustalla on notkonnimi ja viljelysnimi *Vedaklöv* (*klöv, klev, kuru* 'notko, rotko'). Kaavanimet tuovat esiin, että katu ja alikulku hyödyntävät luontaista maastonnotkelmaa.

Matinkylän Nuottaniemessä asemakaavassa 1990 vahvistunut alikulunnimi *Verkonsilmä – Nätmaskan* samoin kuin jo 1976 suunniteltu toteuttamatta jääneen alikulun nimi *Nuotansilmä – Notmaskan* ovat vertailunimiä, joiden sisältämät sanat kuvastavat tarkoitteista läpi pääsemistä. Verkonsilmän lähinimiä ovat mm. *Verkkokuja* ja *Verkkopuisto*. Alueen muussakin nimistössä on nuotanvedon aihepiirin sanastoa.

Espoon kirkon, nykyisen Espoon tuomiokirkon, kohdalla Espoonjoen ylittävän jalankulkusillan nimessä *Vanha kirkkosilta – Gamla kyrkobron* (1976) on lajia ilmaisevana jälkiosana yhdyssana. Joissakin nimissä jälkiosa on puolestaan monikollinen (*Ristitiensillat – Korsvägsbroarna, Espoonlahdenportit – Esboviksportarna*) ja tarkoite sen mukaisesti kahden tai useamman vierekkäisen tai peräkkäisen eritasorakenteen ryhmä.

Tavanomaisista *sillasta, alikulusta* ja *portista* poikkeavat jälkiosat ovat kaikkiaan lähinnä yksittäisiä, joskus kokeiluluonteisia ratkaisuja, jotka tuovat virkistävää vaihtelua Espoon eritasonnimistöön.

Eritasonnimi perustuu lähinameen

Sillat ja alikulut ovat enimmäkseen pienehköjä paikkoja. Niinpä melkein kaikki Espoon sillannimet ja alikulunnimet liittyvät lähinimistöön ja ovat lähinameensa nähden sekundaarisia: lähinimen liitynnäisiä (*Bondaksensilta – Bondasbron* tilannimestä *Bondas*) tai ainakin samanaiheisia kuin vanhempi lähinimi (*Jousenportti – Bågporten* on *Jousenkaaren* kohdalla).

On poikkeuksellista, jos eritasonnimi on perusnimi: alikulunnimen *Ystävyysportti – Vänskapsporten* ystävyyskaupunkisuhteista saatua aihetta ei ole lähinimissä, joskin tällaisen suhteen muistona on kuitenkin vieressä *Hatsinanpuisto*. Henkilöiden muistonimiäkin on vain muutama: nimen *Augustinsilta – Augustsbron* taustalla on paikan historiaan liittyvä August Eriksson.

Nimiä tarpeen mukaan

„Nimiä on annettu ja annetaan paikoille, jotka ovat käyttäjilleen tärkeitä“ (Kotus 2010). Tätä kansanomaisen nimistön syntyä kuvaavaa periaatetta voi hyvin soveltaa myös kunnalliseen nimistönsuunnitteluun.

Espoon nimistönsuunnittelussa on käytäntönä, että liikenneverkon kaikki alikulut pyritään nimeämään, sillä jokainen niistä voi olla monille käyttäjille tärkeä. Sen sijaan siltojen koko ja merkitys vaihtelee enemmän, sillä pienimmät sillat ylittävät vain vähäisen ojan ja voivat muodostua vain tiepenkereestä ja rummusta. Pikku siltakin voi olla lähiasukkaille niin tärkeä, että he antavat sille epävirallisen nimen, jota käyttävät keskenään, mutta kovin kapeille vesistönylityksille ei yleensä kannattane antaa virallista nimeä. Ohjeellisena nimeämiskynnyksenä voi olla esim. virtaveden 5 metrin leveys. Kunnallisesti ei nimetä myöskään vaikkapa lähekkäisten saarten välistä yksityisilltaa, joka ei kuulu jokaisenoikeuden piiriin.

Pääväylien eritasoliittymässä voi olla useitakin erillisiä ramppien siltoja. En ole varma, onko niistä jokaista tarpeen nimetä, sillä ne eivät liene kovin tärkeitä paikkoja käyttäjille. Kukaanhan ei ainakaan pysähdy tällaiselle sillalle viettämään aikaansa. Ehkä kunnossapidossa ja huollossa nimestä voisi olla hyötyä. Jos tarvetta ilmenee, nämäkin kohteet voidaan kyllä nimetä.

Lähteet

Espoon kaupunki 2025 = *Kuulutus: Katu- ja puistosuunnitelmaehdotuksia nähtävillä 9.-24.6.2025.* <https://www.espoo.fi/fi/artikkelit/kuulutus-katu-ja-puistosuunnitelmaehdotuksia-nahtavilla-9-2462025> (28.06.2025).

Espoon nimistörekisteri = *Espoon kuntatietorekisteri: Nimistö.* Trimble Locus Cloud -tietojärjestelmä. Espoo.

Espoon nimistöryhmä = *Espoon kaupunkisuunnittelukeskus: Nimistöryhmän arkisto.* Espoo.

Espoon tiennimilautakunta 1957 = *Tarvon–Gumbölen autotien liittymien, haarautumien, siltojen ja alikulkuporttien nimet.* Espoon tiennimilautakunta 22.12.1957.

Kotus 2010 = *Paikannimen tarina: Puhetta paikoista.* Kotimaisten kielten keskus. <https://kotus.fi/nimistonhuolto/nimijulkaisut/paikannimen-tarina/puhetta-paikoista/> (28.06.2025).

Nimiarkisto. Kotimaisten kielten keskus. <https://nimiarkisto.fi> (28.06.2025).

- SAOB = *Ordbok över svenska språket*. 1893–. Svenska Akademien. www.saob.se (28.06.2025).
- Slangipaikannimien keruukilpailun koko aineisto*. 2003. <https://kaino.kotus.fi/www/koulukeruu/> (28.06.2025).
- SLS = Svenska Litteratursällskapet i Finland. *Espoon paikannimikokoelmat*. Nimilipujen kopiot Espoon nimistöryhmän arkistossa.
- Trafikverket 2018 = *Samrådsredogörelse. Vägplan: Gång-och cykelport. Kulla vägskaäl samt gång- och cykelväg Svinningevägen*. Trafikverket. https://bransch.trafikverket.se/contentassets/54a28f9b40d04aabb586f40a33dc4751/planbeskrivning_1c070001.pdf (28.06.2025).
- Trafikverket 2022 = *Dataproduktspecifikation – Bro och tunnel*. Trafikverket. https://bransch.trafikverket.se/TrvSeFiler/Dataproduktspecifikationer/Vagdataprodukter/DPS_A-B/1040Bro%20och%20tunnel.pdf (28.06.2025).
- Trafikverket 2024 = *Samrådsredogörelse. Väg 23 delen Tjörnarpsandåkra, mötesfri väg*. Trafikverket. <https://www.trafikverket.se/vara-projekt/projekt-i-skanelan/vag-23tjornarpsandakra-motesfri-landsvag/> (28.06.2025).
- Viljamaa-Laakso, Marja. 1986. *Espoon nimistönsuunnittelu*. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.
- Väylävirasto 2022 = *Jalankulun suunnittelu*. Väyläviraston ohjeita 34/2022. https://ava.vaylapiilvi.fi/ava/Julkaisut/Vaylavirasto/vo_2022-34_jalankulun_suunnittelu.pdf (28.06.2025).

Bridge and underpass names in Espoo

Sami Suviranta

In Espoo, Finland, there is a long-term practice of naming even minor places such as pedestrian bridges and underpasses. The reason for naming them is that these structures can be of importance to both pedestrians, cyclists and motorists, and their names are needed in planning and maintenance as well. The road bridges that cross rivers traditionally have had names, e.g. *Bembölsbron* in the village of Bemböle. The first underpasses in Espoo were named and built only in the 1950s. Since then, the number of bridges and underpasses has increased dramatically. E.g. the underpass name *Nimismiehenportti – Länsmansporten* (Finnish name, Swedish name) was planned in 1957. The generic part *portti – port(en)* was based mainly on the Swedish term *vägport* and is used even in current planning in Espoo.

***Fria Ukrainas Plats* in Stockholm**

A contested name, a political stance, a gesture of solidarity

Staffan Nyström

On 24 February 2022, Russia launched its unprovoked full-scale invasion of neighbouring Ukraine. Now, more than three years later and despite some tentative ceasefire and peace initiatives, the fighting is still ongoing. The reaction from the outside world was – with a few exceptions – strongly condemnatory, and support for Ukraine has been massive in terms of money, weapons and other material resources. Russia has been subjected to economic and political pressures, such as trade embargoes, restrictions on access to financial systems and banking functions, and Russian participants have been barred from taking part in sporting, scientific and cultural events. Manifestations of immaterial support also include new place names or the replacement of

Figure 1. Overview map showing the central parts of Stockholm with the island of Kungsholmen and the district of Marieberg where naming became relevant in the vicinity of the Russian Embassy

existing names of public places in order to protest against the regime in Russia and honour democratic Ukraine. In Stockholm, the capital of Sweden, the names and places under discussion came to focus on a few streets and areas adjacent to the Russian Embassy in the Marieberg district of Kungsholmen (see overview map, Figure 1).

Comments and suggestions from the public

In the weeks immediately following the full-scale invasion, comments, ideas and suggestions from the public poured in to the city's politicians and to its Name Drafting Committee. Today, this committee consists of ten non-political experts, representing various fields (onomastics, linguistics, language history, Stockholm knowledge, archival knowledge, architecture, etc.). Their task is to propose new or changed names for streets, squares, parks, city districts and other public places in Stockholm. The elected politicians in the Stockholm City Planning Board then have the power to decide on the committee's proposals, i.e. to accept or reject them. Most of the proposals from the public that identified specific places and areas in Stockholm in the context of the Ukrainian conflict were focused on renaming *Gjörwellsgatan* 'Gjörwell Street', where the Russian Embassy is located at No 31 (see Figure 2). However, some contributions suggested that *Wivalliusgatan* 'Wivallius Street', west of the embassy, or part of the large sprawling *Mariebergsparken* 'Marieberg Park' should be renamed instead; or perhaps some previously unnamed footpaths in the park area could be given names, someone suggested.

Here are some examples of names that were suggested (in Swedish) by the public (in many different forms, e.g. with different spellings, with both first name and surname, or with surname only, and with different endings: *gata* 'street', *väg* 'road', *park* 'park' or *stig* 'path, footpath').

Ukrainagatan	'Ukraine Street'
Zelenskyjgatan	'Zelensky Street'
Aleksej Navalnyjs gata	'Alexei Navalny Street'
Ukrainska Hjältars väg	'Ukraine Heroes Street'
Boris Nemtsovs gata	'Boris Nemtsov Street'
Ukrainska Frihetsvägen	'Ukrainian Freedom Road'
Det fria ordets gata	'Street of the free word'
Demokrativägen	'Democracy Road'

Demokratiska Ukrainas gata	'Democratic Ukraine Street'
Frihetsgatan	'Freedom Street'
Pressfrihetens gata	'Freedom of Press Street'
Kievgatan	'Kiev Street'
Krimgatan	'Crimea Street'
Zelenskyjparken	'Zelenskyy Park'
Navalnystigen	'Navalny Path'

However, there were also about twenty letters from the public saying that no names should be changed, even though those who wrote agreed in essence with the criticism of Russia's actions and supported Ukraine. The arguments included that a name change of this kind would be wrong in principle, it would be short-sighted, problematic from a name typology perspective, risky in relation to Russia, practically inappropriate, and also very costly. A new name along these lines – instead of *Gjörwellsgatan* – would not fit in with the overall naming theme of the area, which is "famous Swedish writers". There are more than twenty such street names in Marieberg and the neighbouring Fredhäll district. *Gjörwellsgatan* was named in 1945 after Carl Christoffer

Figure 2. The area of the Russian Embassy at Görwellsgatan 31 in Marieberg with Mariebergsparken 'Marieberg Park' and Fria Ukrainas Plats 'Free Ukraine Square' close by

Gjörwell (1731–1811) and his son with the same name. The father was a librarian, publisher and editor of several journals. The son was an architect and designed several buildings in the neighbourhood. It is wrong in principle that father and son Gjörwell now, through no fault of their own, should "lose" their street, some said, just because the need for a completely different name has suddenly materialised.

If such a name change is made, why not *Vietnam Street* outside the United States Embassy and *Palestine Street* outside Israel's? Changing street names opens the door to a short-sighted, activist and capricious street-naming policy, argued one letter. What if Russia moves its embassy, wondered another? "Unnecessarily provocative! Don't upset Putin, there are better ways to show your displeasure." "This could be embarrassing when relations with Russia are normalised (post-Putin)", said others. In addition, name changes are a major inconvenience for residents and businesses that have to change their address, new road signs are needed, maps and other printed matter have to be redone, unnecessary administration for the population register is created, etc. On Gjörwellsgatan, in the spring of 2022, there were no less than 28 street numbers with about 700 private individuals and 95 companies as addressees. On Wivalliusgatan there are 27 street numbers. Are all these really in favour of changing their address?

Considerations of the Name Drafting Committee

On 11 March 2022, the governing political majority in the City of Stockholm gave the Name Drafting Committee a direct mandate to address the issue:

In view of Russia's actions in Ukraine, we believe that the name drafting committee, based on the proposals received, should urgently prepare the issue of changing a name/names in the area near the Russian embassy in a way that reflects the values that are now at stake.

This was now both a request from the city's inhabitants and a political order to the Name Drafting Committee to act and come up with a reasoned proposal.

The committee together with officials at the City Planning Office therefore carried out a thorough review of the conditions for naming in Marieberg. In a comprehensive memorandum, they described, among other things, the legal conditions that prevail based on the concept of "good place-name practice"

in the Swedish Historic Environment Act, which imposes clear limitations on what is possible and appropriate to do (see Nyström 2012; Good Place-Name Practice 2016). In particular, the first of the four phrases in the Act – “shall not be changed without good cause” (see below) – is relevant in this case. Lantmäteriet (formerly The National Land Survey), which is mentioned in the final sentence, is Sweden’s national toponym authority.

Chapter 1, Section 4, of the Historic Environment Act, on good place-name practice (1988:950, as amended by Act 2013:548), now reads:

In the work of central and local government, good place-name practice shall be observed. This means that

- place names established by long usage shall not be changed without good cause,
- place names in general shall be spelt in accordance with generally accepted rules of linguistic correctness, unless spelling forms established by long usage justify otherwise,
- the impact on names established by long usage shall be taken into account in the formation of new place names, and
- names in Swedish, Sami, Finnish and Meänkieli shall, as far as possible, be used in parallel on maps and on road and other signs in multilingual areas.

Names that have been approved by Lantmäteriet shall be used in their approved form in the work of central and local government.

The memorandum also emphasised the restrictive approach to commemorative naming formulated in the book *Stockholms gatunamn* ‘Stockholm Street Names’ (Stahre et al. 2022 [1982]: 28 ff.), which in many respects is consistent with a strong recommendation from the Swedish Place-Names Advisory Board (see Good Place-Name Practice 2016: 33) and with United Nations resolution VIII/2 from Berlin 2002 (cf. Nyström 2013). This emphasises, among other things, that places should not be named after people who are still alive and that a considerable amount of time should pass after a person’s death before he or she can be considered for commemorative naming. The Name Drafting Committee and officials also highlighted other expressions of solidarity with Ukraine and support for the Ukrainian people that could be seen in Stockholm, for example in the form of public flags, the illumination of buildings in Ukrainian colours, the reception of Ukrainian refugees, granting them free travel on public transport, etc.

Among the many considerations that led to the final recommendation, the Name Drafting Committee emphasised, among other things, that naming is not the most appropriate way to act during an ongoing event (such as a prevailing war), as such an event is by nature transient and changeable, while official naming is rather sluggish and aims at permanence. It also pointed out that any discussion of name changes must take into account the consequences of departing from previous naming principles, i.e. the necessity to bear in mind that the existing stock of names may also be affected. This is what is meant by the third sentence in the Section on good place-name practice, which states that "the impact on names established by long usage shall be taken into account in the formation of new place names." An undesirable consequence in this Russia vs. Ukraine case could be that other conflicts and events in the world around us, historical or future, may give rise to similar discussions and demands, i.e. a change of name now opens the possibility of other (even more) problematic and sensitive name changes in the future.

The thorough preparatory work eventually resulted in the Name Drafting Committee formulating a recommendation in response to the City Planning Board's assignment. The opinion of the committee was that:

- changing the name of an existing street is not appropriate,
- commemorative names, as proposed, are not appropriate,
- naming in an ongoing process is not appropriate.

If the City still wants to use naming, the Name Drafting Committee's recommendation was as follows:

- A name should be based on what can be judged to have lasting significance for people in Stockholm. The area that today can be considered to have the strongest connection to the ongoing events is the area next to the embassy, which has become a place for acts of solidarity and expressions of opinion, i.e. part of Mariebergsparken east of the embassy. There are also visible signs in the form of flags, pennants, etc. left at the site. Renaming a part of the park is considered more appropriate than changing existing street names.
- When renaming a part of the park in response to the current situation, the city .. should start with something that can be permanent, has a connection to the site and to the ongoing events.

Examples of this could be: *Det fria ordets plats* 'Free Speech Place/Square', *Solidaritetsplatsen* 'Solidarity Place/Square', or *Frihetsplatsen* 'Freedom Place/Square'.

If the city wishes a direct, clear link to the current events, the Name Drafting Committee's recommendation is as follows:

The meaning must be clear regardless of how the events unfold. Then it should not only be linked to a certain geography [i.e. only mention a geographical name or area like *Ukraine* or *Kiev*] but it must have a more specific meaning. For example, *Fria Ukrainas Plats* or similar should take preference over the shorter *Ukrainas Plats* or similar [the word *Fria* 'Free' plays a key role in the thinking of the Name Drafting Committee].

Furthermore, the Name Drafting Committee again notes that the city has on previous occasions used means other than naming to draw attention to important events, express support or make statements, for example through public art.

The political handling

At the end of April 2022, the City Planning Board decided, in accordance with the recommendation of the Name Drafting Committee, to name the designated part of Mariebergsparken east of the Russian Embassy and the narrow park strip along the embassy site at Gjörwellsgatan as *Fria Ukrainas Plats*. The Board added a comment to the decision itself:

It is urgent that we seize every opportunity to stand up for democratic values. The naming, which comes in the wake of Russia's invasion of Ukraine, will be a lasting symbol of our solidarity with the Ukrainian people and an important marker against Russia's behaviour. The site proposed for naming .. has become a place for solidarity actions and protests linked to the invasion. The area will now be named *Fria Ukrainas Plats*. Signs will be erected next to the Russian Embassy clearly emphasising the new name.

Today the site looks as shown in Figures 3 and 4. Several official signs have been posted in different corners of the area and another sign has been posted on private initiative. It shows a fake address *Navalnyjgatan 31* '31 Navalny Street' with a photograph of Alexei Navalny together with some other symbols.

Figure 3. Part of Fria Ukrainas Plats from the south towards Gjørwellsgatan. To the left is one of the official signs showing the name of the site

Figure 4. A privately created road sign with Alexei Navalny's name together with other symbols placed in the park at Fria Ukrainas Plats

But despite the decision to name the park area, not everyone in the various political camps was completely satisfied. Two liberal politicians in the City Hall wanted an even more powerful message and therefore submitted a motion to the City Council in 2024, in which they proposed that the city – in addition to the name *Fria Ukrainas Plats* – should also name a part of Gjörwellsgatan outside the Russian Embassy as *Fria Ukrainas Gata* 'Free Ukraine Street'. Furthermore, they suggested that the footpath from Fria Ukrainas Plats southwards down to the water (see Figure 2) should be called *Fria Ukrainas Promenad* 'Free Ukraine Promenade' or *Fria Ukrainas Stig* 'Free Ukraine Path' and that even larger parts of the park Mariebergsparken be named *Fria Ukrainas Park* 'Free Ukraine Park'.

The motion was referred to the City Planning Board and further to the City Planning Office and the Name Drafting Committee, but this did not lead to any change in previous decisions. It turned out that all these bodies thought they had said and done what was needed with the decision from 2022, and there the matter has ended. In its response in 2024, the Name Drafting Committee emphasised that the name *Fria Ukrainas Plats* now exists and has some anchorage on the site (even a bus stop there uses the name). It concluded that no further naming should take place, and that the name already chosen should be given time to become established and integrated into the city and people's minds.

Names in other Nordic cities

Stockholm is of course not the only city in the Nordic region where naming due to the war between Russia and Ukraine has been discussed. In Oslo, there were proposals to rename the street *Drammensvei* near the Russian Embassy and to name an area next to the embassy *Ukrainas plass* 'Ukraine Place/Square', but neither proposal was implemented. In Helsinki, a street was proposed to be renamed, but the proposal was rejected on the grounds that street names should not be used as political cudgels. In Mariehamn in Åland, some people wanted to rename the street outside the Russian Consulate-general, but after a long and intense discussion, only a bus stop next door was renamed *Ukraina-platsen* 'Ukraine Place/Square'.

Similar proposals have also been received in Gothenburg, but they have been rejected with reference to, among other things, the provisions of the

Historic Environment Act on good place-name practice. In 2024, the naming committee in Gothenburg received a request to change the name of the street outside the Russian Consulate to *Aleksej Navalnyjs Gata* 'Alexei Navalny Street'. A similar request was made in Gothenburg as early as 2021, before the war, but it was rejected on the advice of the naming committee.

The issue has also been discussed in smaller cities in Sweden. In March 2022, a citizen's proposal was submitted to name a specific roundabout in Kalmar on the Swedish east coast as *Ukrainarondellen* 'Ukraine Roundabout'. One of the city's senior officials commented on the proposal and briefly stated that such a name does not fit into the surrounding name stock and also has no connection with the proposed location. The municipal council decided to follow the opinion and rejected the proposal. In Alingsås in western Sweden, discussions were held about changing the name of a square to show sympathy with Ukraine, but all such proposals were rejected with reference to the restrictiveness against commemorative names and against political statements in names expressed in the Swedish Place-Names Advisory Board's publication *Good Place-Name Practice* (2016), which interprets and comments on the legal text. Instead, the name *Solrosplatsen* 'Sunflower Place/Square' was given to part of a square. The sunflower is the national flower of Ukraine.

Stockholm thus seems to be the only one of the Nordic capitals that has actually pursued an official naming in support of Ukraine and with a clear stance against Russia. The city's politicians are aware of the unusual nature of this and therefore conclude their decision with the words:

This decision goes against the established principles of the city's naming policy but is important in order to reflect the values that are now at stake. Naming should be based on what can be judged to have lasting significance for people in Stockholm. We believe that this is a decision of such importance, a decision which will continue to remind us of the importance of standing up for democratic values.

I have not done any research at all on naming in connection with the Ukrainian conflict outside the Nordic countries. I can well imagine that there are such names in use today, for example in the Baltic countries. Perhaps the readers of this little article can provide me with information on this?

References

- Good Place-Name Practice: The Swedish Place-Names Advisory Board's guide to the standardisation and preservation of place-names* (Ortnamn och namnvård 6), 2nd, revised edn. 2016. Gävle: Lantmäteriet. https://www.lantmateriet.se/globalassets/kartor/ortnamn/skriftserien/ortnamn_och_namnvard_nr6_engelsk.pdf (19.01.2026).
- Nyström, Staffan. 2012. Swedish place-name legislation: Application, evaluation, revision. *Onoma: Journal of the International Council of Onomastic Sciences* 47. 119–136.
- Nyström, Staffan. 2013. Commemorative naming: Possibilities and problems. Maria Giovanna Arcamone, Donatella Bremer, Davide de Camilli et al. (eds), *Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche. Pisa, 28 agosto – 4 settembre 2005. Vol. 5, 723–732*. Pisa.
- Stahre, Nils-Gustaf, Per Anders Fogelström, Jonas Ferenius & Gunnar Lundqvist. 2022 [1982]. *Stockholms gatunamn*, 4th edn. Amended and revised by Staffan Nyström. Stockholm: Stockholmia förlag.

Vaba Ukraina plats Stockholmis

Vaidlustatud nimi, poliitiline seisukohavõtt,
solidaarsusžest

Staffan Nyström

24. veebruaril 2022 alustas Venemaa provotseerimata täiemahulist sissetungi naaberriiki Ukrainasse. Reaktsioon välismaailmast oli – üksikute eranditega – tugevalt hukkamõistev ning toetus Ukrainale on olnud ulatuslik. Toetuse avalduste hulka kuulub ka uute kohanimedede andmine või olemasolevate avalike kohtade nimede muutmine, et protestida Venemaa režiimi vastu ja avaldada austust demokraatlikule Ukrainale. Rootsi pealinnas Stockholmis keskendusid arutelud mõne tänava ja ala ümbernimetamisele Venemaa saatkonna läheduses Kungsholmeni saarel. Täiemahulisele sissetungile vahetult järgnenud nädalatel tulvas linna poliitikute ja nimekomisjoni poole avalikuselt hulgaliselt kommentaare, ideid ja ettepanekuid. Ka poliitikud ise reageerisid kiiresti, võttes selge seisukoha ja nõudes, et linnas nimetataks midagi Ukraina toetuseks.

Artikkel toob näiteid saadud nimeettepanekutest ning vaatleb linna nimekomisjoni arutlusi ja põhjendusi enne lõpliku ettepaneku esitamist otsustajatele. Milliseid keelelisi, kultuuriloolisi ja õiguslikke aspekte tuli arvesse võtta? Kas tuli järgida kindlaid reegleid, tavasid või seadusi? Milline oli poliitiline protsess? Mis juhtus siis, kui Stockholmi linn otsustas lõpuks nimetada osa Venemaa saatkonna kõrval asuvast pargist Vaba Ukraina platsiks?

Artikli lõpus heidetakse põgus pilk ka teistele Põhjamaade linnadele: kas sealgi leidub sarnaseid nimesid?

Do we need a Personal Names Act?

Some problematic issues concerning
the Swedish Personal Names Act of 2017

Katharina Leibring

As in most European countries, there are certain governmental restrictions in Sweden limiting what name(s) you are allowed to adopt or bear. These restrictions pertain to both given names and surnames, with surnames as the more complex area. In this contribution, my aim is to discuss some of the issues related to how the present Personal Names Act functions in and with the common Swedish society. Is it even possible to have a functioning common Names Act in a society where many languages and name customs merge? Is a Names Act, this detailed, really necessary?

Background

The present Names Act became valid in June 2017, superseding an act from 1983, which in its turn had superseded the first Act from 1963. The first official ruling on personal names in Sweden was the regulation from 1901, which forbade people to adopt surnames already in use and also made patronymics hereditary, thus cementing the masses of Anderssons and Johanssons, making it very hard to distinguish people having identical names. A way of coping with this identifying problem was to encourage people to adopt new surnames, consisting of hitherto not used combinations of the traditional Swedish name elements (and incorporating new elements from place names). This led to large quantities of new surnames being created and used. The element of *new* is crucial, because you were not allowed to adopt a name already in use, or a name that easily could be mistaken for an already existing name. A name-bearer and his family (which could grow large over generations) had the exclusive rights to his surname. This habit of changing from a *son*-name to a name chosen by and for you has continued until the present time, as several

thousand applications for name change are being processed each year. (All marriage-related name changes are excluded from these figures.)

During the latter parts of the 1900's, and even more so during the 2000's, Sweden has become a country to which people from many different cultures and languages, including different onomastic customs, have moved and made it their home. The name law from 1963 spoke exclusively of "Swedish" names, something which the 1983 law widened to "types of names used in this country". It became clear that this law was not very well equipped to handle the broad spectrum of naming customs that now were borne by people in Sweden. In combination with other unsatisfactory rules in the 1983 law, the calls for a new law resulted in a parliamentary committee in 2009, which presented their report and suggestions for a new law in 2013 (Namnlagsutredningen). This report of over 500 pages contains the basis of the new law presented to and modified by the Government, and accepted by the Parliament in 2016 (Lag om personnamn). Two important cornerstones of the new Personal Names Act were, according to the Ministry of law, that it combines individuals' rights to choose their name with a stricter definition of what a name actually is. Important novelties are that surnames having at least 2000 bearers are free to be adopted by anyone and that double surnames are now allowed.

Critical voices pointed out that the report and law focus almost exclusively on the Swedish naming system and the administration of names in Swedish. The many different naming customs now present in Sweden were very summarily dealt with, in both the report and the law itself. In the following, I will highlight some of the problematic issues in the law. In an earlier paper (Leibring 2017) some of them were discussed. More details about the Names Act can be found there.

One surname, one word?

The Names Act states, as earlier Names Acts have, that a surname should consist of one word only. (A novelty is, as mentioned, that you are allowed to bear double surnames, restricted to two.) This stipulation was originally probably a way of making it impossible to adopt names containing separate prefixes like *af*, *de* and *von*, which traditionally have been used as nobility markers in Sweden. The House of Nobility has over time been rather active in keeping such markers for their members, not allowing commoners to strut in borrowed plumes.

However, in many languages, patronymics consist of two words, e.g. as in Arabic *bint Hassan* ('daughter of Hassan'). There are also older Swedish hyphenated surnames (which have been combined for generations, e.g. *Bennich-Björkman*) that have been regarded as two separate names by the authorities, thus making it impossible for a bearer to add his/her spouse's surname while keeping one's own full surname. The problem with two-worded patronymics has over time been treated by law courts so that there now are solutions and praxis, but many hours in the courts could have been saved if the government had taken the critical voices into account and been less narrow-minded.

When are surnames too similar?

Ever since the first Swedish naming regulations, the option of having the sole right to one's own approved surname has been a cornerstone. This statute is easy to handle as long as the suggested new name is exactly the same as an existing one, but the present law states (as previous laws did) that if a new surname can be easily confused with an existing name it will not be approved. The question is: which are the limits for interchangeabilities and who is to be the judge? The most important issue concerns confusion risk when the surname is spoken out. As an aide for deciding whether or not a name can be confused with another, rules of interchangeable sound combinations, affixes and word forms have been presented since the 1960's. These have been changed and revised after court rulings over the years.

As could be expected, these rules only cover Swedish name elements and do not really take in account possible dialectal or diachronic changes of pronunciation. The deciding body (since 2017) is the National Tax Agency where no linguistic experts are employed. Instead, some difficult issues are referred to the Institute for language and folklore, where an overview of the rules is being worked upon, a complicated matter.¹ How to handle non-Swedish name similarities will be another task maybe even more complex. One could ask, is this rule really necessary, especially since the more common names are now free for everyone to adopt? Would it be enough to prohibit people from adopting exactly the same already existing name, as in e.g. Finland?

¹ Work on this overview was presented at the NORNA congress in Halmstad in May 2025, by Sonja Entzenberg, Leila Mattfolk and Lena Wenner.

How to correct names from incorrect transliterations?

Bearers of surnames having less than 2000 bearers still have the sole right to their particular surname (or names very similar to it). This can cause problems if e.g. an immigrant was registered under a faulty spelling or name when coming to Sweden and later wants that corrected. If the desired name form is already in use in Sweden but with less than 2000 bearers, that name change won't be permitted. An extra complication can be if the applicant doesn't have full documentation from his/her former country of having borne the name being applied for, something which can be the case especially for those who belong to minority groups in their birth country. As we all know, your name is an essential part of your identity and having the name spelt wrongly (or even having to wear a name forced upon you) can be a very negative experience. (Löfdahl & Wenner 2018) The present Name Act doesn't address these problems and my experience is that there are only ad-hoc solutions.

Is it too easy to change your full name?

In the former Name Acts, there were restrictions on how often you were allowed to change your names, both surnames and given names. (The phenomenon of repeated name changes at marriages is not an issue here.) For example, you were only allowed to change your given names once, unless you could state extraordinary reasons. The government saw the permitting of multiple name changes as a way of making it easier for persons to express their individuality, and as the Swedish personal number is the official identifier nowadays, these restrictions were erased from the present law. This has led to an increase in the number of applications for new names, both given names and surnames. In combination with the possibility of adopting one of the more common surnames, some confusion has arisen about which is the official name of certain individuals, which has made it easier for e.g. criminals to "disappear". There has also been reports of dishonest persons buying enterprises, changing their full name to that of the former proprietor (who had one of the "free surnames") and keeping the company's name, thus hiding the fact that the company has changed ownership, and trading on the earlier owners' reputations. Critical voices had been raised in the discussions prior to the name law and it would seem that these voices had a point.

Conclusions

After this rather sordid presentation of some problematic fields in the Names Act, I will end on a more positive note. From my viewpoint, the fact that double surnames now are allowed has made it easier for children to keep and pass on both their parents' names (if they have different surnames). Even though I presented some problematic instances concerning the "free" common surnames above, their introduction has made it easier for persons with protected identity to adopt an already existing surname. Regarding first names, I find it positive that first names are not restricted to a certain gender anymore. This means e.g. that boys can get names that traditionally have been regarded as female and vice versa, and that trans people can easily change their deadname to a preferred one.

Is a Names Act really necessary or is it just an old custom? I haven't formed a definite opinion, but I would however wish for a larger public and official understanding for the challenges in the present many-faceted onomastic landscape. One thing I am certain of is that when the official and public calls for a new Names Act become louder, the paragraphs concerning the refusal of new surnames because they are too similar to existing ones will be an issue much questioned.

References

- Lag om personnamn* (SFS 2016:1013). Stockholm.
- Leibring, Katharina. 2017. The new Personal Names Act: Some possible consequences for the name usage. *Namenkundliche Informationen* 109/110. 408–419. <https://doi.org/10.58938/ni588>
- Löfdahl, Maria & Lena Wenner. 2018. Mellan tal- och skriftsystem: Om personnamn i en migrationssituation. Leila Mattfolk & Kristina Neumüller (eds), *Katharina och namnen* (Namn och samhälle 30), 101–105. Uppsala: Universitetet.
- Namnlagsutredningen = *En ny lag om personnamn* (SOU 2013:35). Stockholm: Betänkande av namnlagskommittén.

Kas me vajame isikunimeseadust?

Mõningaid problemaatilisi küsimusi seoses
Rootsi 2017. aasta isikunimeseadusega

Katharina Leibring

Artikkel käsitleb Rootsi 2017. aasta isikunimeseaduse toimivust ja sellega seotud probleeme mitmekeelses ja kultuuriliselt mitmekesisel ühiskonnas. Kuigi seaduse eesmärk oli nimeseadustikku ajakohastada, tugevdades indiviidi õigusi nimevalikul, määratledes selgemalt, mis on nimi, lubades topeltperekonnanimesid ning avades üldiseks kasutuseks levinud perekonnanimed (rohkem kui 2000 kandjaga), on praktikas ilmnenuid mitmeid probleeme. Arutelus tuuakse esile sellised küsimused nagu perekonnanimede ühesõnalisuse nõue, raskused nimede sarnasuse hindamisel ning takistused, millega sisserändajad ja vähemusgrupid puutuvad kokku valesti registreeritud nimede parandamisel. Samuti käsitletakse muret nimede korduva muutmise liigse lihtsuse pärast.

Näidete ja varasema kohtupraktika põhjal näitab analüüs, et seadus põhineb endiselt tugevalt Rootsi nimetraditsioonidel ega arvesta piisavalt Rootsi üha mitmekesisema elanikkonna nimetavadega. Samas tunnustatakse ka positiivseid arenguid, nagu topeltperekonnanimede lubamine ja soopiirangute kaotamine eesnimede puhul. Artikli kokkuvõttes seatakse küsimuse alla üksikasjaliku nimeseaduse vajalikkus tänapäeval ning väidetakse, et tulevased reformid peavad senisest paremini peegeldama tänapäeva Rootsi keerukat onomastilist maastikku, eriti perekonnanimede sarnasuse reeglite ja mitterootspäraste nimede käsitlemise osas.

Turgi kohanimed Eesti trükisõnas

Ott Kurs

Turgi (vananenud nimetusega türgi-tatari) keeled on ulatuslikel aladel Euraasias jätnud maastikku arvukalt kohanimesid. Paljude loodusobjektide, nt jõgede ja järvede nimed, on säilinud ka sellistel aladel, kus neile nime andnud rahvad on ammu kadunud. Seoses rahvarännetega on kohanimesid liikunud ka algselt muude rahvastega asustatud aladele.¹ Järgnevas annan ülevaate sellest, kuidas viimase 80 aasta jooksul on eestikeelses tekstis turgi kohanimesid kirjutatud. Et see on toimunud minu eluajal, esitan ka isiklikke tähelepanekuid ja seisukohti.

Alustan ülevaatega vähemusrahvaste keelte üleviimisest ladina kirjale kahe maailmasõja vahelises NSV Liidus, mille piires kõneldi paljusid turgi keeli. Selline tagasivaade on vajalik eelkõige probleemi mõistmiseks, sest kultuurisidemete puudumise tõttu Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel see muutus otsesest mõju turgi päritolu nimede kirjutamisele tollases Eestis ei avaldanud. Kuid pärast Eesti annekteerimist NSV Liidu poolt hakati Eestis välja andma kirjandust, kus esines rohkesti seni tundmatuid isiku- ja kohanimesid, millest osa oli turgi päritolu. Maateaduse õpetamisel keskkoolis ning pikka aega Tartu ülikoolis tuli mul kokku puutuda paljude, sh turgi kohanimedega, millele juhin tähelepanu ka oma viimase raamatu käsikirjas „Turgi maailm meie peeglis“. Edasi peatun NSV Liidu rahvuspiirkondade nimede kirjutamisel Soomes ning turgi kohanimedega kirjutamise arengul Eestis iseseisvuse taastamise ajal ning pärast seda.

„Arhailiste“ tähestike asendamine ladina kirjaga

1920. aastail hakati keiserliku Venemaa järglasriigis NSV Liidus „arhailisi“ tähestikke üle viima ladina tähestikule (Латинизация письменности 1938) ning arendama selle alusel ka uusi kirjakeeli. Suur osa turgi rahvastest oli

¹ Turgi hõimude rännuteede koht vt Kurs 2015, 2024.

seni kasutanud araabia kirja, mille asendamine ladina tähestikuga sai alguse Azərbaycanis,² kus 1922. aastal välja töötatud tähestikku hakati 1924/25. õppeaastal kasutama koolides. 1925. aastal asuti latiniseerima ka Põhja-Kaukaasia rahvaste keeli: ladina kirjale läksid üle inguši, kabardi, karatšai, adõgee ja tšetšeeni keel, kusjuures neist kuulus turgi rühma vaid karatšai keel. Märtsis 1926 Bakuus toimunud turkoloogide kongressil soovitati Azərbaycani kogemust rakendada muudeski Nõukogude vabariikides ja autonoomseis oblasteis. 1927 avaldati Bakuus 33 kirjamärgist ja apostroofist (') koosnev ladina tähestik ehk *janalif*, kuhu võis vajadusel lisada muidki kirjamärke: Aa, Bb, Cc (č), Çç (dž), Dd, Ee, Əə (ä), Ff, Gg, Q|q| (ğ), Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, N̄n (ng, ñ), Oo, O̅o (ö), Pp, Qq, Rr, Ss, Şş (ş), Tt, Uu, Vv, Xx (vn x), Yy (ü), Zz, Z̄z (ž), Ьь (vn ь).

Seda ühtsustatud (unifitseeritud) ladina tähestikku hakkasid kasutama ka kõik uued kirjakeeled ning seni vene tähestikku pruukinud oiraadi (altai) ja šori keel, mis küll juba 1937 viidi uuesti üle vene tähestikule. Pärast Türgi vabariigi väljakuulutamist 1923 võeti ka seal suund ladinatähestikulise kirjakeele arendamisele. 1928. aasta lõpus tuli Türgis kasutusele ladina tähestik, mis mõnevõrra erines NSV Liidus ning alates 1930 selle sõltlasriikides Tannu Tuva ja Mongoolia rahvavabariigis sisse viidud ladina tähestikust. Türgi Cc (dž)-le vastas Nõukogude bloki maades Çç, Çç (č)-le Cc, Ğğ-le Q|q|, Iı-le Ьь, İi-le Ii, Jj (ž)-le Zz, Öö-le O̅o ja Üü-le Yy. Türgi keeles (*Türkiye Türkçesi*) puudus vajadus tähtedeks Əə (ä), N̄n, Qq ja Xx, sest neile vastavad häälikud kirjakeele aluseks võetud İstanbuli murdes puudusid. Et türgi keeles tähistab Ğ eelnenud vokaali pikendust, siis puudub vajadus ka suurtäheks Ğ.

Türgi vabariigis jäi ladinatähestikuline kirjakeel püsima, kuid 1930. aastate lõpus toimunud venestamise ja üldise mahasurumise käigus viidi NSV Liidu vähemusrhivate keeled üle vene tähestikule ning osa vastloodud kirjakeeli kaotati hoopiski. Erinevalt ladina tähestiku sisseviimisest, toimus uus üleminek vene tähestikule igas keeles isemoodi. Nii näiteks hakati vokaale ö ja ü tähistama kas ̅o ja ̅ü, o ja y, o̅ ja ̅y või lihtsalt o ja y kujul. Sama lugu oli ka konsonantidega, näiteks q uued tähistused olid κ, κ̄ või κ̅.

² Nõukogude võimu ajal eesti keeles juurutatud maanime Aserbadžaan tahtsin kogu aeg kirjutada Aserbaidžan, mis on lähedane selle rahva omakeelsele nimele Azərbaycan, kuid see parandati alati „õigeks“. Pärast iseseisvuse taastamist Eestis ja Azərbaycanis hakkasin kirjutama Azərbaycan, mida enam pole parandatud.

NSV Liidu vähemusrahvaste kohanimedele kirjutamine Eesti NSV-s

Rõhutades vene kui rahvastevahelise keele ülisuurt tähtsust, tuli selle vahendusel Eesti NSV-s edasi anda NSV Liidus elavate rahvaste pärisnimed. 1940. ja 1950. aastail anti juhiseid vene nimede kirjutamiseks mitmel pool, sh väikeses õigekeelsuse sõnaraamatus (VÕS 1953: 348–379). Et NSV Liidus välja antud sõnaraamatud lõppesid osaga „географические названия“, toimiti samamoodi ka eesti järgmises õigekeelsuse sõnaraamatus, mille lõpus oli „valik geograafilisi nimesid“ (ÕS 1960: 785–832). Õigekeelsuse sõnaraamatu järgmise väljaande lõpus oli juba „valik kohanimesid“ (ÕS 1976: 829–872). Samasuguste kirjutamisreeglitega „valik kohanimesid“ oli veel kolmandaski õigekeelsuse sõnaraamatus (ÕS 1980: 820–872).

Vene keelest tõlgitud keskkooliõpikuis ja kõrgkoolidele kasutamiseks määratud kirjanduses olid kõik liiduvabariikide kohanimed ümbertähitud vene keelest, nt Ajaguz, Aktjubinsk, Koktšetav, Kzöl-Olda Kasahstanis (NSV Liidu majandusgeograafia 1961: 219–257). Kõik NSV Liidu võimkonnas elanud turgi rahvaste koha- ja isikunimed jõudsid meieni vene keele vahendusel. Seoses suure entusiasti Pent Nurmekunna (1906–1996) ning tema õpilaste tegevusega tekkis aga Eesti NSV-s ida keelte oskajaid, kes hakkasid NSV Liidu rahvaste ilukirjandusteoseid tõlkima otse, mitte enam vene keelest (Kurs, Tender & Lääts 2014).

Sõnaraamatute ja õpikute kõrval on oluline tähtsus ka üldistel teatmeteostel ehk entsüklopeediatel. NSV Liidu „vanadest“ liiduvabariikidest ilmus aastail 1959–1965 Ukrainas 17-köiteline entsüklopeedia, millele 1968. aastal lisandus veel tähestikuline sisujuht (ukr *показчик*) ning kohe ka 12-köiteline venekeelne „Ukraina nõukogude entsüklopeedia“, mis pidid olema eeskujuks teistele liiduvabariikidele.

Et „Eesti nõukogude entsüklopeedia“ (ENE) väljaandmiseks 1958. aastal moodustatud toimetuse eesotsas majandusteadlase Richard Antonsiga (1899–1966) ei suutnud tööle asuda, tehti uus katse ning kutsuti peatoimetaja asetäitjaks Tartu kirjastuses Loodus aastail 1932–1937 ilmunud „Eesti entsüklopeedia“ peatoimetaja Richard Kleis (1896–1982). Toimetuse hakkas tegutsema oktoobris 1963 (Sarapik 2022) ning 1964. aastal valmis märksõnastiku esimene variant. 1965. aastal kuulutati välja ettetellimine aastail 1966–1969 ilmuvale (esialgselt kolmeköitelisena kavandatud) entsüklopeediale.

Märksõnastiku täiendamise kasvas teatmeteose maht ning entsüklopeedia ilmumine nihkus edasi. Toimetuse töötajate arvu tuli suurendada kümnelts 70-ni. Et ettelijaid oli palju, kujunes trükiarvuks 65 000 eksemplari.

1965. aastal tehti otsus Azərbaycani entsüklopeedia väljaandmiseks. Peatoimetaja kohuseid täitma hakanud aseri keele kasutamise laiendamise eest võidelnud luuletaja Rəsul Rza (Rəsul Rza, 1910–1981) käis Tallinnas ja sai ENE märksõnastiku, mis vajas tõlkimist. Olin tollal stažöör Azərbaycani ülikooli idateaduskonnas. 4. detsembril 1965 kohtusin Rəsul Rzaga ja sõlmisin lepingu märksõnastiku tõlkimiseks (Kurs 2021: 223). Erinevalt meist polnud aseritel oma entsüklopeedia väljaandmise kogemusi ning neil kulus selleks rohkesti aega, nii et teatmeteose esimene köide tuli välja alles 1976. aastal. Rəsul Rza siis enam peatoimetaja polnud, sest tema volitused lõppesid aasta varem.

Tollal Bakuus õppinud noorel luuletajal ja tõlkijal Ly Seppelil oli kokkupuutumisi kohalike kirjanikega. Kui luuletaja ja publitsist Zeynal Cabbarzadə (Cabbarzadə, 1920–1977) kutsus tema ja veel mõne aseri üliõpilase külla, liitusin nendega minagi. Kirjanduse kõrval puudutati vestluis veel selliseid keele ja kultuuri küsimusi, milles arusaamad erinesid NSV Liidus ametlikult kehtestatuist. Nii võtsin minagi omaks sealse rahvusliku haritlaskonna seisukoha, et Azərbaycan on maa, kus elab aseri rahvas (*azəri xalqı*), kes kõneleb aseri keelt (*azəri dili*) (Kurs 2021: 223). 35 aastat hiljem anti meil Tallinnas välja ka aseri–eesti sõnaraamat (Məmmədov 2000).

Kuigi suure nõukogude entsüklopeedia („Большая советская энциклопедия“, БСЭ) toimetuses Moskvast soovitati ENE jaoks tõlkida artiklid väikesest nõukogude entsüklopeediast („Малая советская энциклопедия“, 1958–1960) ja entsüklopeedilisest sõnaraamatust („Энциклопедический словарь“, 1953–1955, 1963–1964), püüti meil kasutada Ida-Saksamaal välja antavat entsüklopeediat („Meyers neues Lexikon“, 1961–1964) ning teisigi ladina kirjast teatmeteoseid. Neile ja eesti kirjakeele traditsioonidele toetudes kirjutati maailma kohanimed, kuid NSV Liidu piires olevate rahvuslike kohanimed kirjutamises jäi siiski püsima vene keele vahendusel levinud nimekuju.

Kirjanik ja tõlkija Ain Kaalep (1926–2020) oli sügisel 1961 veetnud paar kuud Usbekistanis ja avaldanud pärast seda luulekogu „Samarkandi päevik“ (1962). Tutvumaks põhjalikumalt toonase määratluse järgi türki-tatari keeltega, käis Kaalep Eesti kirjanike liidu ja ENE toimetuse toel pärast seda veel mõne korra Nõukogude Kesk-Aasias ning avaldas kirjutise sealsete

pärisnimede eesti keelde ülekandmisest (Kaalep 1967). Kirjutise alguses juhtis Kaalep tähelepanu sellele, et vene nimede kirjutamise reeglitest ei piisa kõigi vene tähestikku kasutavate keelte pärisnimede transliteerimiseks. Edasi tõi ta rahvuskeelte kohta välja selle, et neis esineb märke, mida vene keel ei tunne, puuduvad transliteratsioonireeglid ladina tähestikku kasutavate keelte jaoks ning et tuleb süveneda eraldi iga keele ortograafiasse. Samas esitas Kaalep tollal levinud seisukoha, et „üldtuntud“ kohanimed, nagu Semipalatinsk, Aktjubinsk jt, tuleks edaspidigi kirjutada venepäraselt.

Selle juurde tuleks lisada, et Kaalepi nimetatud kohanimed said „üldtuntuks“ 1954. aastal alanud uudismaade ülesharimise kampaaniaga, mis oli tegelikult jõuline jätk juba pikka aega kestnud põlisrahvaste maade koloniseerimisele ja vanade traditsioonide väljajuurimisele (Kurs 2019). Nii hakatigi kasutama ametlike kohanimedena vene keelele omaseid nimekujusid. Rahvuslikel nimedel polnud olulist tähtsust, sest need olid esindatud vaid maa-koolide nooremates klassides kasutatud emakeelseis õpikuis.

Kaalep esitas vene tähestikule lisatud märkide selgitusi kirgiisi, kasahhi, türkmeeni, aseri, usbeki ja tadžiki keeles ning tõi näiteid, kuidas neid kasutada isikunimede kirjutamisel eestikeelses tekstis. Veel näitas ta, missugused kirillitsa tähemärgid tähistavad häälikuid *ä, ö* ja *ü* tatari, baškiiri, karakalpaki, uiguuri, tuva (tõva), jakuudi (sahha), gagauusi, hakassi, altai, krimmitatari, balkaari, kumõki ja nogai keeles.

Kaalepi artikkel ilmus mais 1967. Et ENE esimene köide oli juba praktiliselt valmis (anti trükkida 1. septembril 1967), siis selles tema ettepanekuid eriti rakendada ei jõutud. Et rahvuskeelset nime ei tohtinud mingil juhul panna esikohale, selleks pidi jääma vene keelest tuletatud nimekuju, oli 1968 ilmunud ENE esimeses köites toodud vähe rahvuslikke kohanimesid. Vaid liiduvabariikide pealinnade juures olid need antud venepäraselt kirjutatud nime järel, kuid sulgudes: Alma-Ata (kasahhi k Almatõ), Ašhabad (türkmeeni k Ašgabat) ja Bakuu (aserbaidžaani k Bakõ). Liidu- ja autonoomseid vabariike (esimeses köites Baškiiri ja Burjaadi ANSV) käsitlevais artiklreis muude linnade ja paikkondade rahvuskeelsed nimed jäid aga märkimata.

Kaalepi ettepanekuid sai kasutada ilukirjandusteoste tõlkimisel, kuid ENE köidetes ei tehtud seda kuigi innukalt. Kui minult hakati tellima ENE-le artikleid Euraasia maadest, piirkondadest, linnadest ja paikkondadest, lisa-sin alati rahvuslikud kohanimed. ENE teisest (1970) kuni kaheksanda (1976) ja täiendusköiteni (1978) minu koostatud 332 artiklist oli muidugi vaid väike

osa seotud turgi piirkondadega. Kui Türgi linnade ja piirkondade iseloomustamisel polnud probleeme ametlike türgikeelsete kohanimedega eestikeelses tekstis edasiandmisega, siis NSV Liidu ja Hiina piiresse jäänud turgi alade iseloomustamisel pidid jääma valitsevaks nende riikide valitsevate rahvaste kujundatud nimetraditsioonid, nii et minu pakutud rahvuslikke kohanimesid ei märgitud ENE-s isegi sulgudes. Nii jooksis mu vaev erinevaist sõnaraamatuist turgi, soome-ugri jt rahvuslike kohanimedega väljaotsimisel 1960. ja 1970. aastail peaaegu täielikult liiva. Ka 1985 ilmuma hakanud ENE teises väljaandes (peatoimetaja Gustav Naan, 1920–1994) ja selle kaardiköites polnud NSV Liidu kaartidel rahvuslikke kohanimesid (ENE kaardid 1989: 97–122). Õnneks sain oma sellekohaseid teadmisi rakendada Soomes.

Kohanimed Soomes kasutamiseks

Soome Maateaduse Seltsi ajakirja Terra endine toimetaja Kerkko Hakulinen tegi Helsingi piirkonna noorte geograafide ringi Maanpiiri liikmetega 8.–10. septembril 1971 Eestisse Tartuni ulatunud retke. 9. septembril 1971 Tartus nendega kohtudes rääkisin rühma juhile oma huvist soome-ugri ja turgi rahvaste geograafia ja toponüümika vastu ning andsin teada, et olen tuttav tema toimetatud Terra 1969. aasta kohanimenumberiga (Hakulinen 1969) ning tema muudegi kirjatöödega. Selgus, et Hakulinen oli käinud 1967. aastal Genfis ÜRO kohanimedega konverentsil ning lootis koos Soome nimearhiivi ja geodeesiaavalitsuse esindajatega minna järgmiselegi. Hakkasime pidama kirjavahetust. Andsin talle teavet NSV Liidu soome-ugri ja türgi-tatari rahvastega asustatud piirkondade kohanimedega kohta. Saatnud juunis 1972 talle NSV Liidu kohanimedega raamatu („Словарь географических названий СССР“), hakkas ta seda oma kirjatöös kasutama. Kohtusime uuesti aastail 1973 ja 1977, mil ta käis jälle Tartus.

27. novembril 1978 saatis Hakulinen mulle nimestiku NSV Liidu rahvuspiirkondade kohanimedest. Selles olid soomekeelsed lühinimed ja nende järel sulgudes vasted vene ja kohalikus keeles. Lisaks pakkus ta piirkondade rahvaste nimesid. Nimestiku koostamisel oli tal põhiallikaks suur nõukogude entsüklopeedia (БСЭ). Vaatasin uuesti läbi NSV Liidu rahvaste sõnaraamatute lõpus esitatud rahvus- ja venekeelsed kohanimed. Nende ja muude allikate abil arendasime välja rohkesti *ia*-lõpuliselt rahvuspiirkondade nimesid. Kui *-ia* tundus ebaloomulikuna, jätsime selle välja ja asendasime

sõnaga *-maa*, nt *Kominmaa*, *Marinmaa*. Enne teist maailmasõda oli nii Soomes kui ka Eestis kasutusel maanimi Georgia, mida Nõukogude ajal tunti Грузинская ССР, lühidalt Грузия, liiduvabariigi nimena. Nn soometumise (sm *suomettuminen*) ajal võeti nimi Gruusia käibele ka Soomes. Kirjutasin Kerkkole, et selle maa nimirahvas ehk georgialased ise soovivad, et nende maad kutsutaks Euroopas, kuhu nemadki tahavad kuuluda, Georgiaks, mitte Gruusiaks. Nii me kirjutasimegi Kerkko koostatud nimestikus Gruusia asemele Georgia. Soomes läks see seal elanud georgialaste rõõmuks kohe käiku. Meie uue iseseisvuse alguses püüdsin Georgia nime taastada ka Eestis, kuid ebaõnnestusin. Väikeseks lohutuseks jäi see, et mu oma kirjatöodes pole toimetajad Georgiat enam parandatud Gruusiaks; seda tehti vaid (tänapäevase ilmumise katkestanud) „TEA entsüklopeedias“ (2011: 330–334), kus kirjutati küll gruusia ehk georgia keelest, kuid riigi nimena peeti ainuõigeks Gruusiat. Koos Hakulisega pakkusime Soomes rahvaste iganenud nimede (nt *tšeremissit*, *syrjäänit*, *votjakit*, *ostjakit*, *vogulit*) asendamist kaasaegsetega ehk sellistega, mida rahvad ise kasutavad. Tänapäeva Soomes enam vanu rahvanimesid ei kasutata.

Meie kaks kirjutist ilmusid peatselt trükis (Hakulinen & Kurs 1979a, 1979b). Nii said soome keeles tuntuiks ja püsivad seniajani käigus sellised rahvuspiirkondade lühinimed nagu Adygeia, Adžaria, Agan Burjatia, Dolgaani-Nenetsia, Etelä-Ossetia, Evenkia, Hakassia, Hanti-Mansia, Ingušia, Jakutia, Jamalin Nenetsia, Kabardi-Balkaria, Kalmukia, Karatšai-Tšerkessia, Korjakia, Nenetsia, Pohjois-Ossetia, Tšetšeeni-Ingušia, Tšetšenia, Tšuktšia e Tšuktšinmaa, Tšuvassia, Udmurtia, Ust-Ordan Burjatia jm. Pärast seda avaldas Hakulinen raamatu maailma kohanimedest ning mõne aja pärast selle täiendatud trüki (Hakulinen 1983, 1996).

Eesti nimeuurijale Peeter Pällile pakkusid Hakulise koostatud kohanimede raamatud sedavõrd suurt huvi, et ta otsustas koostada veelgi paksema ja parema raamatu (Päll 1999). Peeter Pälli doktoritöö „Võõrnimed eesti-keelses tekstis“ kaitsmisel 2005. aastal olin Krista Kerge kõrval teine oponent. Praegu on Peeter Päll Eesti Keele Instituudi juhtivkeelekorraldaja. 2023. aastal tunnustati tema tegevust Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinnaga.

Kohanimedede komisjonist kohanimedede raamatuni

1977. aastal hakkas vabariiklik õigekeelsuskomisjon arutama maade, riikide ja pealinnade nimetamist. Järgmisel kümnendil tegutses Henn Saari (1924–1999) juhtimisel töörühm, kuhu kuulus ka nimehuviline üliõpilane Peeter Päll. Geograafide esindajana püüdsin minagi kaasa aidata selles, et kaoksid sellised ebaloomulikud „häälduspärased“ maanimed nagu Angoola, Beniin, Botsvaana, Gaana, Gaboon, Ginea, Kameruun, Malaavi, Simbabwe, Toogo jt. 17. juunil 1983 võttis õigekeelsuskomisjon vastu otsuse, et rahvuslikult seotud kohanimesid kirjutatakse eesti tekstis nii nagu vastavas keeleski. Nii kinnitati Euroopas riiginimedena Liechtenstein, Luxembourg ja Monaco ning eesti keelde tõlgituna Madalmaad ja Saksamaa Liitvabariik (varem vene keele vahendusel Saksa Föderatiivne Vabariik). Aafrika ja Okeaania riikide nimede kirjutamisel lähtuti nende ametlikest nimekujudest: Angola, Benin, Botswana, Ekvatoriaal-Guinea (osaliselt tõlgitud, hisp Guinea Ecuatorial), Gabon, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Kamerun, Kenya, Malawi, Zimbabwe, Togo, Paapua Uus-Guinea (VÕK 1983).

NSV Liidu lagunemise käigus taastasid 1991. aastal iseseisvuse Balti riigid ning ka turgi liiduvabariigid Azərbaycan, Kasahstan, Kõrgõzstan, Türkmenistan ja Usbekistan said iseseisvaiks riikideks. Sellest alates oli Eestil võimalus tutvustada rahvusvahelisele avalikkusele oma nimekorraldust. 25. augustil 1992 toimus New Yorgis ÜRO 6. kohanimekorralduse konverents, kus osales Eesti delegatsioon koosseisus keeleameti peadirektor Mart Rannut ning Eesti diplomaadid Heino Ainso ja Aarand Roos. Kuidas seal toimida ja mida maailma avalikkusele esitada, seda oli arutatud 7.–8. mail 1992 Tallinnas keeleameti eestvedamisel toimunud Balti riikide kohanimedede korraldamise nõupidamisel. (Päll 1993)

Emakeele Seltsi keeleteoimkond käis päris tihti koos ja arutas kohanimedede kirjutamist. Et mulgi oli võimalus neil nõupidamisel osaleda, püüdsin taastada maanime Georgia, kuid enamik toimkonna liikmeid pooldas Gruusia jätmist esikohale. Nii jäi ka elanikunimeks grusiin ~ georgialane. Uutest iseseisvaist turgi riikidest ja rahvastest läksid nimede tabelisse Aserbaidžaan (Azərbaycan), aserbaidžaan [mitte aser], Kasahtan (Kazakstan), kasahh ~ kasahstanlane, Kõrgõzstan ~ Kirgiisia, kirgiis ~ kõrgõzstanlane, Türkmenistan ~ Turkmeenia, türkmeen ~ turkmeen ~ türkmenistanlane, Usbekistan (Usbekiston), usbekk ~ usbekistanlane. Venemaa rahvuspiirkondade

(vabariikide) lühinimedena läksid käiku Adõgee, Altai, Baškortostan e Baškiiria, Burjaatia, Dagestan, Inguššia e Ingušimaa, Kabardi-Balkaaria, Kalmõkia, Karatšai-Tšerkessia, Karjala, Komi, Marimaa, Mordva, Põhja-Osseetia, Sahha e Jakuutia, Tatarstan e Tatarimaa, Tšetšeenia e Tšetšeenimaa, Tšuvaššia, Tõva ja Udmurtia. (Päll 1998) Mäletan, et esialgses nimestikus Ingušimaal ja Tšetšeenimaal rööpvormid puudusid.

Peatselt ilmunud Eesti Keele Instituudis koostatud sõnaraamat ÕS 1999 oli sovetiaja viimase õigekeelsussõnaraamatuga (1984) võrreldes palju suurem ja mitmekesisema sisuga. Selle kohanimevalikus (ÕS 1999: 971–1020) oli üle 4000 nime. Mind rõõmustas see, et maa nimena tuli taas käibele Montenegro, mida Jugoslaavia koosseisus tunti ainult Tšernogooriana. Samas aga Horvaatia järel väiksemas kirjas toodud {Kroaatia} tähendas seda, et pikka aega eesti keeles kasutusel olnud maanimi oli arvatud sobimatute hulka. Sõnaraamatu lõpus olev teiskeelsete nimede hääldamise juhises (ÕS 1999: 1021–1034) veel uusi riigikeeli polnud.

ÕS-iga 1999 enam-vähem samal ajal ilmunud „Maailma kohanimede“ raamatu käsikirjaga oli mul õnnestunud varem tutvuda ning lisada sinna nii mõnigi nimi. Raamatu lõpus olevasse kirjutus- ja hääldusjuhiseisse oli Peeter Päll võtnud 77 keelt, sh armeenia, aserbaidžaaani, gruusia, horvaadi, kasahhi, kirgiisi, kurdi, kõmri, makedoonia, malta, mongoli, puštu, pärsia, saami, serbia, sloveeni, tadžiki, tšetšeeni, türgi, türkmeeni, uiguuri, ukraina, usbeki ja valgevene keele (Päll 1999: 575–629). Kirillitsat kasutanud Venemaa vähemusrahvaste nimede ümberkirjutamisel oli Peeter Pälli (1999: 628) soovitus: „eesti transkriptsioon, kohandatud üksikkeeltele põhiliselt teiste türgi ja kaukaasia keelte (kasahhi, kirgiisi, gruusia jm) eesti transkriptsioonitabelite eeskujul“.

Uus üleminek ladina kirjale türgi keeltes

1980. aastate teisel poolel NSV Liidus alanud avalikustamise (vn *гласность*) ja uutmise (*перестройка*) ajal hakati Azärbaycanis uuesti tegutsema ladina tähestiku kasutuselevõtu nimel. Keelte läheduse tõttu tuli seal juba 1991. aastal tarvitusele Türgis kasutatav tähestik, millele olid lisatud Əə, Xx ja Qq.

Kui krimmitatarlasi hakati pika ja ohvriterikka võitluse tulemusena mingil määral lubama naasta esivanemate maale, püüdsin nendega ühendust saada. Hankisin umbes 15 aastat sovetlikes vangilaagreis kinni peetud

Mustafa Džemiljovi ehk Cemiloğlu (snd 1943) aadressi ning saatsin talle 21. juulil 1990 kirja, milles küsisin täpsemaid andmeid kodumaale Krimmi jõudnute kohta. Juba 4. augustil 1990 postitas ta mulle hulgaliselt materjali, mille hulgas oli ka tema enda kirjutisi vene ja türgi keeles. Sain niiviisi täiendada oma käsikirja krimmitatarlasist, mis ilmus artiklina järgmise aasta alguses (Kurs 1991). Et artiklist olid toodud ka kokkuvõtted inglise ja vene keeles, saatsin veebruaris 1991 äratrüki Džemiljovile. Samal suvel tuli mulle krimmitatari rahva esindusorgani Kurultai (Qurultay) juhatusele kutse osaleda Simferopolis 17.–20. juunil 1992 toimuval konverentsil „Krimmitatari keel: ladina kirjale ülemineku probleemid“. Ettekande teeside esitamise tähtaeg oli 1. aprill 1992.

1938. aastal vene tähestikule viidud krimmitatari kirjakeel oli pärast rahva küüditamist keelatud. Kui seda taas lubati mingil määral kasutada, osutus venetähestikuline kirjakeel ebatäiuslikuks, sest ei võimaldanud edasi anda häälikulist omapära, näiteks teha vahet *ä, ö, ü* ja *a, o, u* vahel. Saatsin Simferopolisse venekeelsed teesid („Рассуждения о письменности крымскотатарского языка“), milles leidis ka soovitus latiniseerida krimmitatari keel türgi tähestiku alusel, lisades sellele *q* (tagavokaalidega seotud *k*, araabia ق), *x* (araabia خ, vn *x*) ja *ñ* (*ng*-häälik). Minu ettekanne oli pandud plenaaristungile, kuid üldise vaesuse tingimuses polnud mul tollal võimalik Krimmi sõita. Veel samal aastal vastu võetud otsust krimmitatari kirjakeele latiniseerimiseks hakati ellu viima järk-järgult. Krimmitatarlased hakkasid jälle kasutama asulate rahvuslikke nimesid, mis pärast rahva küüditamist 1944. aastal olid asendatud venepärastega.³ Käesoleva sajandi algul käisin Krimmis ja suhtlesin krimmitatarlastega kolmel korral, viimati suvel 2004.

1992. aastal võeti Usbekistanis vastu otsus minna üle järgmisest märkidest koosnevale ladina tähestikule: Aa, Bb, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Uu, Vv, Xx, Yy, Zz, O'ó, G'g', Sh sh, Ch ch, '. Pärast esialgselt katsetamist hakkas 1996. aastal Türkmenistanis kehtima ladina tähestik, mida peeti sobivaks türkmeeni keelele: Aa, Bb, Çç, Dd, Ee, Ää, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Žž, Kk, Ll, Mm, Nn, Ńñ, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu, Üü, Ww, Yy, Ýý, Zz. Samast aastast hakkas kehtima ladina kiri ka Usbekistani koosseisu kuuluvas Karakalpakkias. Karakalpaki keel sai sellise tähestiku: Aa, Bb, Cc, Dd, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Uu, Vv, Ww, Xx,

³ Et Krimmis oli palju loodusobjekte, siis neile ei jõutud venepäraseid nimesid välja mõelda.

Yy, Zz, Áá, Óó, Íí, Úú, Ġġ, Ńń, Sh sh, Ch ch. Ka Kõrgõzstanis ja Kasahstanis hakati kavandama üleminekut ladina tähestikule. Alates 2000 kasutavad Moldovas ja Ukraina Odessa oblastis elavad gagauusid ladina kirja.

Ka Venemaa koosseisu jäänud turgi rahvad olid huvitatud üleminekust ladina kirjale. 1992. aastal kuulutas Tatar ANSV enda Tatarstani vabariigiks ja tatar keele ladinatähestikuliseks. Kuid varsti hakkasid Venemaa võimud vabariigi õigusi piirama ning sundisid muutma Tatarstani põhiseadust nii, et see tunnistaks Venemaa keskvoimu seaduste ülimumust. Nii pidi tatar keel loobuma turgi keele eeskujul kujundatud ladina tähestikust ning jääma kirillitsa juurde. Samasugust survet avaldati ka Baškortostanis, Sahha vabariigis ehk Jakuutias ning muudes Venemaa koosseisu jäänud turgi vabariikides.

Turgi kohanimed iseseisva Eesti teatmeteoseis

1990. aastail sai asi selgeks Azərbaycani, Türkmenistani ja Usbekistani kohanimed kirjutamises, sest neis riikides oli ametlikult kehtestatud ladina tähestik. Keerulisem oli vene tähestiku kasutamist jätkavate Kasahstani ja Kõrgõzstani nimedega. Nii on Peeter Päll kasahhi ja kirgiisi nimed eraldi välja toonud ka mitu aastat hiljem ilmunud võõrnimedede kirjutamise juhistes (Päll 2017: 28–29).

ENE uue väljaande 5. köide oli aastal 1990, veel enne iseseisvuse taastamist, muutunud EE-ks ehk „Eesti entsüklopeediaks“, kuigi selle sisu pööras endiselt suurt tähelepanu NSV Liidu aladele. Minult tellitud 27 artiklist käsitles 21 NSV Liidu piirkondi ja linnu. Turgi aladest ja linnadest olid nende hulgas Krasnovodsk, Krasnovodski oblast, Kzõl-Orda, Kzõl-Orda oblast, Kuba, Kõzõl, Kõzõl-Kija ja Lenkoran, kusjuures ühegi juures ei märgitud rahvuslike nimekujusid, kuigi ma olin need esitanud. Sama lugu oli nii EE järgmistes köites kui ka laias maailmas välja antud teatmeteoseis. Kui vaadata ingliskeelseid teatmikke, siis endise NSV Liidu alade kohale tekkinud riikide iseloomustamisel torkasid silma venepärased kohanimed (nt Lye 1996: 30–31, 178–179, 186–187, 318–319, 334–335).

Kuid inglise keeles välja antud regionaalgeograafilis ja maateaduslikes teoseis püüti 1990. aastate lõpus juba kasutada ametlikke rahvuskeelseid nimesid (de Blij & Muller 1997: 149–152, 318–323). Eestis välja antud teatme- kirjanduses läksid rahvuslikud kohanimed sisse alles 1996. aastal ilmunud EE 9. köites.

Et Eestis oli juba iseseisvuse taastamise käigus saanud uuesti jalad alla 1940. aastal katkenud rahvuslik kartograafia, algas pärast EE 14. köite ilmumist aastal 2000 eeltöö kaardiköite väljaandmiseks, mis ilmus viie aasta pärast pealkirjaga „Suur maailma atlas“ (2005). Esmakordselt Eesti kartograafias anti atlase kaartidel põlisrahvaste ajaloolise asuala kohanimedid ka sellistes piirkondades, kus enam mingit ametlikku rahvuspiirkonda polnud. Nii on Narvast ida pool algavil läänemeresoome rahvaste endisil ja praegusel asualadel ametlikult kehtestatud venepäraste nimede kõrval esitatud nt Kurkola ja Soikkola poolsaare, Lauga ja Syväri jõe ning Jaama, Hatsina, Pählinälinna jt linnade nimed. Ukraina koosseisu kuuluvas Krimmis on uute asulanimedega kõrval märgitud ka endised, nt Aqmescit (Simferopol), Aqyar (Sevastopol), Qarasuvbazar (Bilogirsk), İslâm-Terek (Kirovske) jt.

Uutes turgi riikides hakati venepäraseid kohanimedid asendama rahvuslikega. Nii nt oli Türgemistanis ümber nimetatud Krasnovodsk, kuigi sel oli türkmeenikeelnegi vaste Garasu. Krasnovodski asemel oli türkmeeni rahva isa kõrgesse aupaistesse tõusnud presidendi hellitusnimi Türgembaşy ('türkmeeni(de) pea'). Usbekistani pealinna nime hakati kirjutama Toshkent. Selle riigi teiste tuntumate linnade nimed said kuju Buxoro, Qarshi, Qo'qon, Samarqand, Urganch. Kasahstani ja Kõrgõzstani kohanimed jäid kirillitsast transkribeerituiks. Sama moodust kasutati ka Venemaa föderatsiooni rahvuslike kohanimedega kirjutamisel. Seni tuntud linnanimedega kõrval olid antud ka turgipärased: Kaasan (Qazan), Ufa (Öfö), Tšeboksarö (Şupaşkar), Gorno-Altai (Ulalu Altaj), Jakutsk (Djokuuskaj) jm.

Turgi riigid, keeled ja tähestikud tänapäeval

Vaatamata turgi kirjakeelte ladina tähestikule üleviimise erinevale viisile ja tempole, teevad turgi riigid siiski päris tihedat koostööd.

Uutes turgi riikides hakati õpetama turgi keelt ning Kasahstani pealinnas Astanas pandi käima Turgi akadeemia (Türk Akademisi). 2009. aastal hakkasid Azärbaycan, Kasahstan, Kõrgõzstan ja Türgi korraldama turgi keeli kõnelevate riikide tippkohtumisi (Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi). Nii kujunes organisatsioon lühinimetusega Turgi nõukogu (Türk Konsey, Turkic Council), mis 2021. aastal võttis endale nime Turgi Riikide Organisatsioon (TRO; Türk Devletleri Teşkilatı, TDT; Organisation of Turkic States, OTS). 2018. aastal ühines sellega vaatleja staatuses ka Ungari. Varsti said organisatsiooni

täisliikmeks Usbekistan (2019), Türkmenistan (2021) ja rahvusvaheliselt tunnustamata Põhja-Küpros (2022). TRO hõlmab 4 242 362 km², kus elab umbes 170 000 000 inimest (2024).

Kuigi üleminekut ladina tähestikule hakati kavandama varsti pärast Kasahstani iseseisvuse väljakuulutamist (Kurs 2004), lükati selle elluviimine kaugemasse aega, sest enne taheti välja arendada riigi majandus. Alles 2017. aastal võeti tollase presidendi algatusel vastu otsus minna üle ladina tähestikule. Selles tähestikus olid esitatud häälikute *ä, gh, ž, ng, ö, kh, ü, õ, š* ja *č* vasteina tähemärgid *Áá, Ġğ, Jj, Ńń, Óó, Qq, Úú, Ýý, Śś* ja *Ćć*. 2018. aastal pandi trükitehnilisil põhjusil *Ś*-i asemele *Sh* ja *Ć* asemele *Ch*. Kuid pärast uue presidendi võimuletulekul 2019. aastal jäi tähestiku uuendamine esialgu seisma. Alles 2023. aastal tehti uus otsus, mille järgi kasahhi keelt kirjutatakse järgmiste tähtedega: *Aa, Ää, Bb, Cc (ts), Çç (č), Dd, Ee, Ff, Gg, Ğğ, Hh, Ii, ı* (kirillitsa *и*), *Jj (ж), Kk, Ll, Mm, Nn, Ńń, Oo, Öö, Pp, Qq, Rr, Ss, Şş (ш), Tt, Ūū (у), Üü (ү), Vv, Yy (ы), Zz*.

Viimane variant kirgiisiladina tähestikust näeb välja selline: *Aa, Bb, Cc (dž), Çç (č), Dd, Ee, Ff, Gg, Ğğ, Hh, Ii, Jj (й), Kk, Qq (к), Ll, Mm, Nn, Ńń (н), Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş (ш), Tt, Uu, Üü (у), Yy(ы), Zz*. Rahvusvaheliste sõnade tarbeks on kirgiisi tähestiku juurde arvatud veel tähed *Ww, Xx* ja *Žž*.

9.–11. septembrini 2024 TRO konverentsi raames toimunud nõupidamisel Bakis võeti vastu edasiseks kasutamiseks ühisturgi tähestik (*ortak türkçe alfabeti*), mis koosneb järgmisist tähtedest: *Aa, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, Əə, Ff, Gg, Ğğ, Hh, Xx, Iı, İi, Jj, Kk, Qq, Ll, Mm, Nn, Ńń, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu, Ūū, Üü, Vv, Yy, Zz*. Nii et lisaks Türgis kasutavaile tähtedele on selles veel *Əə, Xx, Qq, Ńń, Ūū*. Seda tähestikku kasutades näeks Hakassia pealinna nimi välja *Ağban* ja Tõva pealinna oma *Qızıl*. Karatšaide suurim linn oleks *Qaraçay sahar* ja Sahha vabariigi külmapealinn *Öymököön*.

Kokkuvõtteks

Turgi keeled on ulatuslikel aladel jätnud oma jälje maastikku arvukate kohanimedena. Nimed on sageli püsivamad kui rahvad. Paljude loodusobjektide, nt jõgede ja järvede nimed on säilinud ka sellistel aladel, kust neile nime andnud rahvad on ammu kadunud. Turgi keeled on aegade jooksul mõnest piirkonnast taandunud, teisal aga laienenud algselt muude rahvaste asustatud

aladele. Kohanimede ametlikule kasutamisele on avaldanud mõju riikluse traditsioonid ja kestus.

Iseseisvate turgi riikide kirjakeeled on kas juba ladinatähestikulised või lähevad ladina kirjale üle lähemal ajal. Eestikeelses tekstis tuleks kasutada nende riikide ametlikku nimekirjutust. Samuti tuleks toimida ka krimmitatari ja gagauusi kohanimede kirjutamisel. Kui on vajadus rõhutatult esile tõsta väljaspool iseseisvaid riike levivaid turgi kohanimedid, oleks nende kirjutamiseks sobiv kasutada 2024. aastal soovitatud ühisturgi tähestikku. Kui eriline vajadus selleks puudub, võiks jääda seni tuntud kohanimede – Kaasan, Ufaa, Karatšajevsk, Abakan, Kōzōl, Jakutsk jt – kirjaipildi juurde.

Viited

- de Blij, Harm Jan & Peter O. Muller. 1997. *Geography: Realms, regions, and concepts*. New York, Chichester, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley & Sons.
- ENE kaardid*. 1989. Tallinn: Valgus.
- Hakulinen, Kerkko (toim). 1969. Paikanniminumero. *Terra* 81(2).
- Hakulinen, Kerkko. 1983. *Maailman paikannimet: Oikeinkirjoitusopas*. Helsinki: Otava.
- Hakulinen, Kerkko. 1996. *Maailman paikannimet: Oikeinkirjoitusopas*. Helsinki: Otava.
- Hakulinen, Kerkko & Ott Kurs. 1979a. Neuvostoliiton kansallisuusalueiden nimet suomeksi, venäjäksi ja paikallisella kielellä. *Suomen Antropologi* 4. 148–150.
- Hakulinen, Kerkko & Ott Kurs. 1979b. Neuvostoliiton kansojen nimet suomeksi, venäjäksi ja englanniksi. *Suomen Antropologi* 5. 151–153.
- Kaalep, Ain. 1967. Türgi-tatari ja tadžiki nimede eesti transliteratsiooni katse. *Keel ja Kirjandus* 9(5). 275–280.
- Kurs, Ott. 1991. Krimmitatarlased. *Akadeemia* 2. 321–344.
- Kurs, Ott. 2004. Kasahhi keel taas ladinatähestikuline. *Keel ja Kirjandus* 46(2). 140–141.
- Kurs, Ott. 2015. Turkide rännaku ajaloolised maastikud ja riigid. *Akadeemia* 6. 1082–1106.
- Kurs, Ott. 2019. Sise-Euraasia kuivtasandike hõlvamisest ja maakasutusest. *Akadeemia* 4. 593–613.
- Kurs, Ott. 2021. *Maadligi maateaduses ja mujalgi I: Otsingute ja katsumuste kümnend 1957–1967*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kurs, Ott. 2024. Turkide põhjapoolsete rännete maastikud, rahvad ja riigid. *Akadeemia* 8. 1395–1425.

- Kurs, Ott (koost), Tõnu Tender & Anti Lääts (toim). 2014. *Pent Nurmekund – keele-tark ja õpetaja* (Eesti Võõrkeeleõpetajate Liidu toimetised 1). Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.
- Латинизация письменности. 1938. *Большая Советская Энциклопедия* 36, 86–90. Москва: Советская Энциклопедия.
- Lye, Keith. 1996. *Philip's world factbook*. London, Auckland, Melbourne, Singapore, Toronto: Philip's.
- Məmmədov, Vidadi. 2000. *Azəri-eston lügəti = Aseri-eesti sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- NSV Liidu majandusgeograafia 2. Nõukogude sotsialistlikud vabariigid: Ukraina, Valgevene, Leedu, Läti, Eesti, Gruusia, Aserbaidžaan, Armeenia, Kasahstan, Usbekistan, Kirgiisia, Tadžistan ja Turkmeenia. 1961. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Päll, Peeter. 1993. Rahvusvaheline nimekorraldus ja Eesti (I–II). *Keel ja Kirjandus* 35(5). 264–276; 7. 457–467.
- Päll, Peeter. 1998. Väliskohanime õigekiri. *Keel ja Kirjandus* 40(6). 411–426.
- Päll, Peeter. 1999. *Maailma kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Päll, Peeter. 2005. *Võõrnimed eestikeelses tekstis* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 15). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Päll, Peeter. 2017. *Võõrnimikirjutus* (Keelehoolduskeskus 18). Tartu: Keelehoolduskeskus.
- Sarapik, Virve. 2022. Eesti nõukogude entsüklopeedia: Teadmislõome, kontekstid ja dialoogid. *Keel ja Kirjandus* 64(6). 497–525. <https://doi.org/10.54013/kk774a2>
- Словарь географических названий СССР*. 1968. Москва: Недра.
- Suur maailma atlas: Eesti entsüklopeedia kaardikõide*. 2005. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- TEA entsüklopeedia: 7. köide (Faial–Haamer)*. 2011. Tallinn: TEA kirjastus.
- VÕK 1983 = Maade ja pealinnade nimed ning riiginimetuste tõlked (ladinatähestikuline rühm) (Vabariiklikus õigekeelsuskomisjonis). *Keel ja Kirjandus* 25(11). 631–637.
- VÕS 1953 = *Väike õigekeelsuse sõnaraamat*. 1953. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- ÕS 1960 = Nurm, Ernst, Erich Raiet & Magnus Kindlam (toim). 1960. *Õigekeelsuse sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- ÕS 1976 = Kull, Rein & Erich Raiet. 1976. *Õigekeelsussõnaraamat*. Tallinn: Valgus.
- ÕS 1980 = Kull, Rein & Erich Raiet. 1980. *Õigekeelsussõnaraamat*, 3. tr. Tallinn: Valgus.
- ÕS 1999 = Erelt, Tiit (toim), Tiina Leemets, Sirje Mäearu & Maire Raadik (koost). 1999. *Eesti keele sõnaraamat: ÕS 1999*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Turkic place names in Estonian printed media

Ott Kurs

Turkic languages have left extensive traces in the landscape in the form of numerous toponyms. Place names are often more enduring than the populations that coined them: many names of natural features, such as rivers and lakes, have persisted even in areas where the naming communities disappeared long ago. Over time, Turkic languages have retreated from some regions while expanding into territories originally inhabited by other peoples. The official use of toponyms has also been shaped by the tradition and longevity of statehood.

The standard languages of independent Turkic states are either already Latin-based or are transitioning to Latin script in the near future. In Estonian-language texts, the officially sanctioned orthography used in those states should be followed. The same approach is recommended for Crimean Tatar and Gagauz toponyms. If there is a need to highlight Turkic toponyms used outside independent states, the pan-Turkic alphabet recommended in 2024 may be adopted for their spelling. In the absence of such a specific need, it is advisable to retain the established spellings of well-known toponyms (e.g., *Kazan*, *Ufa*, *Karachayevsk*, *Abakan*, *Kyzyl*, *Yakutsk*).

Katastriüksuste nimed ametlike kohanimedena

Uue kirjaliku traditsiooni arenguhooni ja kriitikat

Mariko Faster, Evar Saar

Kohanimedel on oluline roll ruumilise korra loomisel, identiteedi kandmisel ning igapäevases orienteerumises. Tänapäev on Eesti maapiirkondades välja kujunenud olukord, kus suuline ja ametlik kirjalik kohanimikasutus erinevad tuntuvalt. Sajandi lõikes, nt võrreldes 1925. aastaga on need teineteisest märgatavalt kaugenenud. Ka suulises nimekasutuses on toimunud kiired muutused, kohalike elanike igas järgnevas põlvkonnas jääb kõrvale suur osa varem pikka aega stabiilselt kasutatud talunimedest. Neid asendavate uute, peamiselt elanike nimedest moodustatud kohanimede muutumine kiireneb. Kirjalikus traditsioonis on juba üle 30 aasta levimas omanike, maamõõtjate ja ametnike pandud uued ametlikud nimed, mis alguses on eksisteerinud enamasti ainult dokumentides. Sellised nimed täidavadki oma funktsiooni peamiselt kirjalikult ametlikes situatsioonides, nad ei funktsioneerid vähemalt esialgu suulise pruugi kohanimedena, sest peaaegu keegi ei tunne neid. Hiljem suulisse kasutusse jõudmine pole siiski välistatud. Uue nähtusena on lisandunud põlistalusid sisaldavate külade muutumine tiheasustusaladeks, kus hoonestatud katastriüksusi on hakatud adresseerima teenimede ja majanumbrite abil. Lõuna-Eestis mängib veel rolli lõunaeesti keele ja lõunaestikeelsete nimede hääbumine.

Inimeste elukohtadele ametlike kohanimede andmise süsteem toetub Maa- ja Ruumiameti aadressiandmete süsteemile, mis katastriüksuste puhul saab oma alusandmed omakorda samas asutuses peetavast Maakatastrist. Ametlikeks kohanimedeks loetakse neid, mis on kantud Kohanimeregistrisse, kuid nime allikana võetakse aluseks eelkõige Maakatastris registreeritud üksused ning nendele määratud nimed ehk lähiaadressid. Süsteem on üles ehitatud loogikale, mille järgi on kõik katastriüksusena registreeritud

maatükid – sõltumata hoonestusest või tegelikust kasutusest – potentsiaalsed nimekandjad. Lähiaadress ei pruugi ametliku kohanime nõuetele vastata ja siis katastriüksus ametlikku kohanime ei saa. (Suulises pruugis saavad nime kõik kohad, millega inimestel on mingi suhe ja mida on vaja maastikus orienteerumisel.) Kui mitmel ühe küla katastriüksusel on sama lähiaadress ja nad kuuluvad samasse kinnistusse (ajalooliselt on see talu, mis koosneb lahus-tükkidest), siis valib süsteem ühe katastriüksuse mitmest, mis seotakse sama nime kui ametliku kohanimega.

Maakatastris sisalduvate nimede lähiajalugu on eriline. Uue traditsiooni kujunemise eel oli pikk katkestus Nõukogude perioodil, kui maa eraomandus oli tühistatud. Omariikluse taastamise institutsioone loovas etapis olid olulised Asjaõigusseaduse ja Kinnistusraamatuseaduse vastuvõtmine 1993. aastal ja Maakatastriseaduse vastuvõtmine 1994. aastal. Kujunes uus põhimõte, et kohanimi ei kuulu kinnistu juurde, nagu see oli enne teist maailmasõda, vaid katastriüksuse juurde. Samas kujunes see ilmselt madalama astme rakendusaktide ja praktikate kaudu, sest näiteks Maakatastriseadus sisaldab sõna *nimi* vaid väljendis *omaniku nimi*, katastriüksuse nimest ei ole seal üldse juttu, ei esialgses ega praegu kehtivas redaktsioonis. Praktikas hakkas nimi esialgu kuuluma katastrimõõdistuse toimiku juurde. Mõõdistamise tingimuste väljastamises osales valla maakorraldaja, tema andis sageli maamõõtjale ette ka määratava nime, kuid reegliski seda pidada ei saa. Tihti lahendasid nimeküsimuse mõõdistuse tellija ja maamõõtja omavahel.

1990. aastatel katastrisse kantud nimede valikut mõjutas maareformi loogika, mille järgi tegeleti esmalt tagastatava maa mõõdistamisega ja kui tagastamised olid tehtud, siis sai asuda vahepeal vallasasjana omanikku vahetanud hoonete juurde maad mõõtma. Eesti Vabariigi õiguslikult järjepideva taastamise põhimõtetega koosõlas peeti loomulikuks, et talu maa täielikult või osaliselt tagasi saaja saab õiguse kasutada ka talu ajaloolist nime. Kui talunimi oli juba „ära võetud“, tundus hoonete juurde maa erastaja jaoks loomulik, et nüüd tuleb enda jaoks välja mõelda uus nimi. Kagu-Eestis leidis valdasid, kus 1990-ndate teisel poolel öeldi hoonete juurde maa erastajale otse, et vana talunime kasutada ei tohi, ka täiendiga (*Uue*-, *Väike*- jms) varustatult mitte. Kohanimepärandisse kahetsusväärsest ükskõikselt suhtuvate valdade ja ametnike kõrval leidis muidugi valdasid, kus maakorraldaja tegi siiski pingutusi, pidas läbirääkimisi ja veenis tagastamise subjekte selle nimel, et ajalooline talunimi jääks „reservi“ just talu hoonetega maatüki katastrisse kandmise ajaks.

1996. a lõpus vastu võetud Kohanimeseadus (<https://www.riigiteataja.ee/akt/32386>, praegu kehtib 2003. a uus kohanimeseadus <https://www.riigiteataja.ee/akt/KNS>) oli esimene õigusakt, mille alusel hakati Maakatastrile esitama nõudmisi katastrinimede keelise kuju osas. Esmases puutes jõudis katastrinimedega tegelevatele ametnikele kohale keeld kasutada kohanimedes numbraid. Küsimus vanas kirjaviisis pandud nimede keelise kuju parandamisest muutus aktuaalseks hiljem, kui Maa-amet hakkas selle probleemiga eraldi tegelema.

Tänapäeval on Maa- ja Ruumiameti juhised Kohanimeseadusele vastavate katastrinimede saamiseks küllalt põhjalikult sõnastatud (AKK). Muudetavate ja juurde loodavate nimede määramise eel peetakse omanikuga läbirääkimisi, mida tavaliselt veab valla maanõunik ning tihti küsitakse nõu Maa- ja Ruumiameti spetsialistidelt või mõnelt eksperdilt. Nimemääramised tulevad selle eeltöö alusel üldjuhul vallavalitsuse otsustena. Samas ei saa öelda, et maaomaniku arusaam katastriüksuse nimest oleks põhimõtteliselt teisenenud – enamasti peetakse eramaatüki nime siiski oma eraasjaks ja keeldutakse uskumast, et nimemäärajaks ei ole omanik, vaid kohalik omavalitsus.

Niisiis, kuigi juba varem oli Peeter Pälli eestvõtmisel antud häid juhiseid maaüksuste nimevalikuks (vt nt EKI teatmik: Maaüksuste nimed) ning sõnastatud põhimõtteid (vt eespool), on tegelik elu ikka soovitustest nii mõneski kohas hälbinud. Positiivse küljena võib välja tuua, et asustusnimedest on tänaseks proovitud välja rookida vana kirjaviis, ent iga kord pole ka see läinud päris probleemituult. Eriti just Peeter Pälli eestseismisel kehtestati omal ajal reegel, et murdelised või lõunaeestikeelsed kohanimed on soositud, neid võib kirja panna kohapealsel kujul ja neid pole vaja kirjakeelseteks normida (vt ka Päll 1997: 41–42). Tõepoolest leidub selliseid nimesid eriti palju loodusnimede hulgas riiklikel kaartidel ja Kohanimeregistris, ent ka tänapäevaste katastriüksuste nimede hulgas on näiteid arvukalt.

Selle artikli eesmärk on juhtida tähelepanu mõningatele seikadele Eesti kohanimekorralduses, mida saaks tulevikus vältida või igal juhul paremini ellu viia. Näiteks ei pea artikli autorid õigeks, et aadressiandmete süsteemi ja tänavanimede kehtestamisega asulates kaovad sealsed vanad talunimed ning neid ei kuvata enam ametlikes andmetes või et põline talunimi kinnistub hooneteta maale või lihtsalt pindalalt suuremale maatükile. Igasuguste katastrinimede kuvamist ametlike kohanimedena tuleks põhjalikult kaaluda. Artiklis tuuakse esile kerkinud probleemkohtadest mitmeid näiteid, eriti Lõuna-Eesti maapiirkondadest.

Metoodika

Artikkel põhineb kvalitatiivsel juhtumianalüüsil ja dokumentaalsel andmeanalüüsil. Uurimismaterjalina on kasutatud Eesti riiklikes registrites säilitatavaid avalikult kättesaadavaid andmeid, sh Aadressiandmete infosüsteem (ADS), Maa-ameti katastrikaardid, Riikliku ehitusregistri (EHR) andmed ning Kohanimeregister. Need kõik on leitavad Maa-ameti geoportaali kaudu (<https://geoportaal.maaamet.ee/>). See, et mitut liiki ruumiandmed on Eestis avalikult kasutatavad ja uurija jaoks mugavalt kombineeritavad, on iseendast suurepärase, hea näide Eesti digitaalse ja vajalikul määral läbipaistva ruumiinfo kohta. Lisaks on analüüsitud ajaloolisi kaarte. Enamik kõrvale toodud taustateadmist pärineb otseselt autorite endi kohanimealasest välitööst Kagu-Eestis. Võrdlusmaterjali on leitud Eesti Keele Instituudi kohanimemartoteegist (KNK). Kaartide väljavõtted artikli illustreerimiseks on tehtud geoportaali kaudu.

Juhtumianalüüsi raames keskenduti konkreetsetele näidetele. Eesmärgiks oli tuvastada ametliku nimeandmissüsteemi vastuolud kohaliku suulise nimekasutusega ning näidata, kuidas süsteemi tehniline ülesehitus mõjutab kohanimede kasutust ja säilimist maapiirkondades.

Selline uurimisviis võimaldab mõista nimeandmise kitsaskohti ning ruumilise tähendusvälja muutusi Eesti eri piirkondades.

Lahustükkide nimevajadus, automaatne nimevalik ja ajaloolise nime triiv talukoha ääremaale

Eestis kehtib põhimõte, et kõik hoonetega maatükid peavad kandma nime – sageli adresseerimise eesmärgil. Praktikas aga on levinud juhtumid, kus ajalooline nimi antakse hoopis hooneteta maatükile, millel pole lõpuni selget vajadust saada nime kaudu eristatud. Et hooneteta maatükil puudub tungiv nimevajadus, piisaks neile ka ainult katastritunnusest. Vahel läheb hoonetata maatüki nimi kokku rahvaliku kasutusega, näiteks Savirehe talust on eraldi katastriüksuseks mõõdetud suur põld, mis on saanud pererahva perekannime järgi nime *Pommeri*. Kui aga katastriüksused on nimetatud ainult nimekorduse vältimiseks, siis koormab see asjatult ametlikku kohanimelistust, nagu näiteks põllumaa katastriüksused autentse nimega *Roosu* (talunime järgi) ja tuletatud nimedega *Rossu* ning *Roosuke* (viimane on nimesid kontrolliva

süsteemi jaoks formaalselt omastava käände tunnustega nimi). Nimeandja võib erinevatele katastriüksustele eri külades anda ka sama nime, lähtudes loogikast, et nimede kaudu on katastriüksused omavahel seotud, nagu vanal ajal olid lahustükid seotud taluga. Neid ei ühendata ühte kinnistusse põhjusel, et nii on neid vajadusel lihtsam müüa.

Sageli on maa tagastatud mitme lahustükina, näiteks kahele poole riigivõi vallateed jäävate katastriüksuste näol. Harilikult kannavad need tükid juba esialgse mõõdistamise ajast sama nime. Kuid ühe küla piires ei tohi olla korduvaid asustusnimesid. Süsteem valib ametliku kohanime kandjaks selle maatüki, millel on ehitusregistri andmetel olemasolevad hooned. Kui taluhooned ei ole säilinud, siis järgnev algoritm valib vana nime kuvatavaks suuremale maatükile. Nt Vana-Roosa mõisa Alaküläs (Rõu) oli neli talu: *Ala-talu*, *Ottaadu*, *Vahe* ja *Otsa*. Kolme nimed on ametlikena säilitatud: *Ala*, *Vahe* ja *Otsa*. Kahjuks ei kuvata Otsa talu nime talu varemete juures, vaid kahest lahustükist suurema keskpunktis, tunnetuslikult külast väljas. Nime määramisega seotud isikud ja ametnikud on teinud kõik õigesti, aga ametlike kohanimede kaardirakenduses kuvamise süsteem ei lase sellel välja paista.

Nõukogudeaegse külade liitmise tõttu on Alakülä liidetud hoopis teise mõisa ja kihelkonna Punsä külaga (Har). Punsä külaga on liidetud ka kolmas küla Rebäse. Kahe hoonestatud katastriüksuse nimed Alaküläs kannatavad selle liitmise tulemuste all. Ottaadu talu, mille elanike perekonnanimi oli Juhanson, kannab nüüd ametlikku kohanime *Punsä-Juhanson*i, kuigi ei asu Punsäl, vaid Alaküläs. Hargtäiendita **Juhanson*i oleks siin olnud vähemalt sisuliselt faktitruu. Teine majapidamine, kunagine Ottaadu või Juhanson

poemaja kannab ametlikku kohanime *Vana-Rebase*, mis loob mulje, nagu oleks see koht kuidagi naabruse Rebäse küla nimele alusepanijaks, aga seda ta muidugi ei ole. Katastriüksuse nimevalik on tõenäoliselt lähtunud Rebäse külas olnud omandi asendamise teemast, mitte aga kohanimest.

Eespool on juba mainitud vanade talunimede võtmist hooneteta maatükkidele maareformi käigus, kus maa õigusjärgsel tagasisaajal oli eesõigus mõõdistamine tellida ja ka nime valida. Mõnikord hoonete juurde maa erastajal lausa keelati tuletada oma maatüki nimi vanast talunimest ja vallast tuli korraldus panna täiesti uus nimi. Näiteks Ihamaru küla (Kan) Tinno talu puhul teab külarahvas väga hästi, et *Tinno*, mis on muuseas kirjanik Richard Rohu kodutalu, võiks olla just selle nimega, ent praegune ametlik nimi *Niiluse* tekitab küsimusi. Tinno talust juba enne II maailmasõda jagunenud Ala-Tinno

talude praegu hoonestamata maa kannab autentset nime *Ala-Tinno*. Tinno talu vanema poole tagastamisele kuulunud maa kannab vanast katastrinimest *Tinno Johan 5* moonutatud nime *Timo-Johani*. Põhimõtteliselt ei ole mingit samanimelisuse piirangut, et vana talukoha hoonetega katastriüksus ja ühes sellega ka aadressikoht saaks tagasi autentse nime *Tinno*.

Lakovitsa külas (Urv) oli kaks sama nimega põlistalu, mille vahel tehti suuliselt vahet perekonnanimedega: *Lakovitsa Lang* ja *Lakovitsa Kollist*. Üks neist, kus hooned on hävinud, on tagastatud nimega *Lakovitsa*. Teine, kus vanad hooned on alles, aga Nõukogude ajal ära müüdnud, on osaliselt tagastatud juba hargtäiendiga varustatud nimega *Uus-Lakovitsa*. Sinna on ka uued hooned ehitatud, ehk sisuliselt on seal tehtud maksimum sellest, mida maa-reformi kavandades ideaalina nähti. Kahjuks ei ole vanale Lakovitsa talukohale pandud hargtäiendiga nime, vaid perekonnanimest saadud nimi *Saarme*.

Situatsioon, kus kunagise talu peahoonele antakse katastrinimi viimases järjekorras või ka järgnevate uute maamõõtmiste käigus, on tekitanud ka selliseid hargtäiendeid, mida varem Eesti kohanimes ei esinenud. Näiteks Hiiu maal on Luguse küla juba ammu jagunenud Pendi talu *Pendi-Mihkli*, *Pendi-Andruse* ja *Pendi-Villemi*, *Kennu*, *Tuulemurru* ja *Maalimaa* kõrvale tekkinud *Õige-Pendi*, mis käib just vanima taluõue kohta selles talurühmas. Mägipe küla Väljaääre talu jagamisel on tekkinud talu hoonetest kõige kaugemal paiknev maatulundusmaa nimega *Väljaääre*, taluõue ümber paiknev *Väike-Väljaääre* uute ehitistega ja vanade taluhoonete minimaalse suurusega krundi sisaldav *Õige-Väljaääre*.

Nimede kordumine ja nimeseriad

Üha enam kasutatakse katastris nimeseriaid, mis loovad süsteemse korduvuse. Nende loomisel on siiski tagaplaanile jäänud nimede eristusvõime tõhus rakendamine. Sarnase elemendiga nimed pikkades seeriates ei jää kasutajatele meelde, neil puudub looduslik või kultuuriline seos paigaga, kuid nad sobivad hästi registris eristamiseks. Tegemist on tüüpnimetamisega, mis eirab kohaliku nimekasutuse mitmekesisust ja järkjärgulist kujunemist ning lähtub arendajate, maamõõtjate, omanike või ametnike fantaasiast, võimekusest, tujust ja suvast. Löödla järve ääres (Urv) on *Kalda* ja *Järve* kinnistute vahel *Järvekalda*, *Järveääre*, *Järvekupu*, *Järvevõsa*, *Järvemäe*, *Järveoru* ja *Järveserva* katastriüksused, kaugemal veel ka *Järvoja*, *Järveveere*, *Järvesuu* ja *Järvekalda*

katastriüksused. Kaks *Järvekalda* nime kandvat katastriüksust saab ühe järve ääres olla, sest mõlemad asuvad eri külades. Külade piirid pole maastikus ega nimekasutajate jaoks tihti hoomatavad, need eksisteerivadki ainult dokumentides ja ruumiandmetes; lisaks on võimalik, et kehtestatud külapiirid ja külanimed pole inimeste jaoks loogilised. Paidra järve ääres (Rõu) on sarnased katastriüksuste nimed *Järve*, *Järvepapi*, *Järveranna*, *Järvepoolse*, *Järvekalda*, *Järvepealse*, *Järveveere*, *Järveääre*, *Järveotsa*. Juusa järve (Ote) ääres on nimesid arendatud mõistlikult nimeandmise traditsioone järgides ja aluseks võetud järve- ja talunimi *Juusa*; uued katastriüksused on seal näiteks *Põhja-Juusa*, *Päikesese-Juusa*, *Juusa-Maarja* ning on läbi saanud ainult ühe järveteemalise nimega *Järveranna*.

Kui järveäärsete kruntide nimevaliku suunajaks on võib-olla olnud turunduslik mõte, siis vahel on nimede määramine olnud lihtsalt formaalne. Näiteks Vagula küla (Plv) *Männiksaare* talu juurde kuulub keskmise suurusega päikesepark, mis on ehituslikult ühtne rajatis, aga seda on tulnud ilmselt mingite toetusnõuete optimaalseks täitmiseks jagada eraldi katastriüksusteks, igal üksusel üks rida päikesepaneele. Üksustele antud katastrinimed *Männimetsa*, *Männipalu*, *Pedastiku*, *Männisalu*, *Palu*, *Palumetsa*, *Pedaku*, *Käbi*, *Männi*, *Kuusiku* ja *Luha* on arvatud ka ametlike kohanimede hulka.

Sarjanimed maaüksustel ja näiteks tänavatele kindla teema järgi antud sarjanimed on erineva stiiliga. Tänavanimede puhul ei unusta nimeandja ilmselt hetkekski, et iga nimi sarjas peab olema iseseisvalt kasutatav ja piisava eristusvõimega. Sellepärast valitakse tavaliselt veidi laiem teema ja mängitakse sõnavaraliselt küllalt erinevate nimedega, näiteks lille- või puunimetusel, merenduse, metallitöö vms sõnavara. Maaüksuste sarjanimede andjaid suunab pigem vajadus luua formaalselt erinevad nimed ja toota esmase nimega võimalikult sarnaseid nimesid. Näiteks Hiiumaal Mägipe külas on *Peetri* talu jagamisel loodud nimed *Suur-Peetri*, *Uue-Peetri*, *Peetriõue*, *Musta-Peetri*, *Pisi-Peetri*, *Peetrikese*, *Peetrinurga* ja *Peetrivälja-Ääre* (viimane seostub naabertalu nimega *Väljaääre*). On küll näha, kuidas nimeandja assotsiatiivne mõte on liikunud, nt *Pisi-Peetrilt* deminutiivi *Peetrikese* moodustamisele, aga arvatavasti pole nimeandja korrakski silmas pidanud, et neid nimesid peaks hakatama kunagi kasutama nii, nagu kasutatakse tänavanimesisid või autentseid talunimesid.

Liiga ühesugused nimed ei funktsioneerid kohanimedena, sest neil puudub loomuliku keele tüüpi eristamisvõime. Nimeseeriad, kus mingi element

Kaart 1. Nimedel Lokopõllu ja Lokonurme pole sisulist eristusjõudu, sest need on tähenduselt ja ka nimeobjekti poolest omavahel liiga sarnased

kordub liiga palju, nt *Järve*-algulised nimed järve ääres, on loodud omaette süsteemis ega arvesta varem olemas olnud kohanimesid ja piirkonna terviklikku nimesüsteemi. Need ei jää meelde, aga ametliku eristamise jaoks on piisavad. Uute nimeseeriate puhul on näha, kuidas nimed on muutumas pelgalt kirjalikus pruugis olevateks elementideks.

Vahel on ka lühikesed nimeseeriad uurijale huvitavad, sest panevad mõistatama nende tekkimise loogikat. Rasva külas (Rõu) on *Rebase* katastriüksuse lähedale tekkinud ka *Panteri* ja *Tigeri* (pro *pantri* ja *tiigri*) katastriüksused. Panteri on põllumaa, Tigeri kandiline maatükk teede vahel. Kas need on inspireeritud loomanimetustest või saksa tankidest, jääb selgusetuks, ent õigekirjareeglitele need ei vasta, nagu ka samas külas asuv *Hüpemäe* nimi. Viimases

kohas on suure tõenäosusega tahetud panna katastriüksusele nimeks **Hüppemäe*, sest karjäärinõlva järsak, mis algab loodusliku mäenõlva all, teeb sellest mäest suusahüpete harjutamiseks sobiva koha.

Kaagvere külas (Kan) on küllalt hästi näha maa paljudeks kruntideks jagamise mitu nimetuletamise mustrit, kus primaarseks aluseks on talunimi *Valli*. Siit järgnevad riimuvad nimed *Salli* ja *Halli*. Hallist, mille nimeks valimise toetajaks võib olla ka rahvapärane kohanimi *Hallsuu* (soo), järgneb pikk rida värvinimetusi katastriüksustele: *Roosa, Kollase, Punase, Valge, Musta, Sinise* ja *Rohelise*. Sinise kõrval leiduv *Sinilinnu* võis olla päästik kolmandale seeriale: *Lepalinnu, Vesilinnu, Mesilinnu, Laululinnu, Kukulinnu*. Mitte kõik Valli talust jagatud katastriüksused ei ole nime saanud nende kolme seeria abil. Lisaks leiduvad kõrvuti üksused *Kopra* ja *Tammi*, kohas, kus vanematel ortofotodel on suur kopratamm, värskematel aga inimtekkeline tamm, mille abil on *Hallsuu* järveks paisutatud.

Läbipaistmatu ja läbipaistva nimeseeria piirimaal on näide Puskarust (Kan), kus Sõreste mõisa karjamõisast saadud talus rahvapärase nimega *Kindralimõisa* elas perekond nimega *September*. Seda teadmata on raske tulla järeldusele, et just Septembrist on tuletatud põllumaa katastriüksuste nimed *Augusti, Juuni* ja *Mai*, millest *Augusti* ja *Mai* paiknevad *Kindralimõisa* talu endisel maal.

Samanimelisuse vältimiseks kasutatud trikke

Kohanimeseaduse järgi ei või samas külas asuda kahte sama nimega katastriüksust. Selle vältimiseks on nimepanijad võtnud kasutusele erinevaid nippe: piiride nihutamine, ortograafia- ja morfoloogianüansid nimedes, eesti-võru keele vahed jms. Näiteks on kaks *Kähri* talu olnud *Kähri* külas *Rõuge* vallas, ent samanimelisuse vältimiseks on üks talu nihutatud teise, *Aabra* külla. Varem on kasutatud nimesid *Kehri 20* (*Kähri* t *Kähri* külas) ja *Kähri 21* (*Kähri* talu *Aabra* külas). Allpool tuleb pikemalt juttu, kuidas võru ja eesti keelt on Võrumaal kasutatud üsna tihti katastriüksuste omavaheliseks eristamiseks, sealjuures võivad erinevused olla minimaalsed. Ka eestikeelsete nimedega tuleb vähest eristamisvõimet ette, nt võivad nimed erineda vaid ühe tähe võrra, nagu *Tagakolga* (*Rõu*) katastriüksused *Suurepeetri* ja *Suurpeetri*, või siis nimed, mis sisuliselt tähendavad sama, ent on vormiliselt erinevad, nagu *Krabi* (*Rõu*) katastriüksused *Metsääre* ja *Metsaveere*, *Püssä*

küla (Rõu) *Õnnepesaääre* ja *Õnnepesaveere*. Enne 2017. aastat eksisteerinud vanas Rõuge vallas, kus on võrupäraste nimedega taastatud kõik väikesed külad, on sage olukord, kus külanimi on võrupärasel kujul ja katastriüksuse nimi eestipärasel kujul, nt Kogrõ külas on *Kogrõjärv*, aga katastriüksused on *Kogretare*, *Kogreniidu* ja *Kogrejärve*; Sandisuu külas on katastriüksus *Sandisoo* ja Taudsa külas katastriüksus *Noortautsa*. Jaanimäe külas on kõrvuti mitu katastriüksust, millel nimeks *Resto*, aga nende kõrval on ka *Ristu*. Samas külas on katastriüksused *Jaanimäe* ja *Jaanimäe põlistalu*. Isegi kirjavahemärk on sobinud kirjalikuks eristamiseks, nt Mäe-Tilga külas on katastriüksused *Mäe-Tilga* ja *Mäetilga* (lisaks ka *Mäe* ja *Tilga*). Suulises kasutuses pole ainult kirjavahemärgist sõltuvaid nimesid võimalik mitte kuidagi eristada, mis näitab, et ametlike nimede loojad justkui eeldavadki nimekasutust ainult kirjalikus pruugis.

Kaart 2. Katastriüksuste eristamiseks on ühes nimes kasutatud sidekriipsu, teises mitte. Ortograafiline nüanss töötab ainult kirjalikus, mitte suulises nimepruugis

Talunimede kadumine tänavapõhise adresseerimise tõttu

Paljudes maapiirkondades on ajaloolised talunimed kaotamas oma funktsiooni, kuna adresseerimine on ümber tehtud tänava- või teenimedele ja majanumbritele. Ehkki õiguslik võimalus talunime ametlikuks kinnistamiseks paralleelaadressina eksisteerib, siis seda ei kasutata süsteemselt ega teadvustata kohaliku omavalitsuse tasandil. Kuigi talunimest täielikku loobumist ilmselt ei soovi ei omanik ega omavalitsus, juhtub see ikkagi. Vanad talunimed, mis veel hiljuti olid ka ametlikult käibel, kaovad aadressiandmete ümberkorraldamisega nii, et Kohanimeregistrisse ei jää nendest jälgegi. Jälg jääb maha aadressiandmete infosüsteemi, kus viimati kehtinud katastriüksuse nimi on leitav objekti kirje andmeväljalt „Teised versioonid (objekti ajalugu)“⁴. Vanade talunimede lihtsast kuvamisest võib kasu olla, kui on tarvis näiteks abi kutsuda.

Nii võib ajalooliselt tähtis nimi jääda ka suulisest kasutusest välja ja kaduda koos põlvkondade vahetumisega. Näiteks Varstus (Rõu) olid veel hiljuti ja on ka praegu vanemate inimeste meeles talunimed *Ede-* ja *Taga-Varstu*, *Matu*, *Ede-* ja *Taga-Vahi*, *Vahe-Miku*, *Ede-Püsniku*. Nende aadressid on nüüd *Kesk tn 32 ja 34*, *Põllu tn 6*, *Liiva tn 1* ja *Kesk tn 28*, *Kuivati tn 3*, *Sireli tn 6*. Vanade talunimede andmine on lähtunud asustusajaloost, vanatalust ja selle jagunemisest, suhtelisest asukohast (kas rohkem mäe otsas või sellest allpool) vms. Uus aadressisüsteem lähtub nimetamisel teedevõrgust, mis on tänapäeva seisukohast loogiline. Samas on tänavanimede valik üsna igav ja igal pool küllaltki ühesugune võrreldes vanade talunimedega, ent arvestab mõnel määral lähiminevikuga ja külas koha peal nähtavaga, nt *Kuivati*.

Mammaste küla (Plv) talunimed on eri vanusega, mõned nimed on juba rootsiaegsed, mõned kujunenud 20. sajandil perekonna- või isegi hüüdnimest. Pärast aadressiandmete süsteemi kehtestamist on vanast *Tigase* talust saanud *Pihoveski tee 4* ja *Kunna* talust *Pihoveski tee 6* ning mõlema vanatalu nimi on säilinud mitteametlikuna kummagi talu lahustüki nimes. *Piho veski* nimi on tulnud perekonnanimest ja peaks seega olema lahku kirjutatud, sest on sekundaarne. Himmaste küla (Plv) haruldasemad talunimed *Tšamo* ja *Kääso* on saanud aadressiks *Räpina mnt 2* ja *Metsanurga tee 5*. Võib-olla talunimesid veel mäletatakse mõnda aega, kuid kui neid ametlikena ei tunnustata ega väärtustata, on neil suur potentsiaal kaduda.

Järgneva, Võnnu alevikuga seotud näite puhul tekib küsimus, kas sellist nime nagu *Kastre tee* liikluspinna nimena oleks olnud tarvis üldse kehtestada? Muidugi jääb see ala formaalselt aleviku piiridesse, aga kogu alal on täies pikkuses hajaasustuse ilme, vanade talude vahele ehitatud uusi maju on üksikuid. Teenime lähiaadressi aluseks kehtestamise tõttu on sajandeid kasutusel olnud nimedega talud *Kure, Tenno, Klämsi, Rebäse, Laari, Ala-Suitsu* ja *Mällo* (Rootsmäe & Rootsmäe 2016: 282) nüüd adresseeritud *Kastre tee 7, 11, 13, 14, 17, 19* ja *21*. Põlised nimed on Kohanimeregistrist kadunud.

Kohanimeregister esitab looduskohtade puhul igasuguseid nimekujusid, ükskõik kas need on tõelised rööpnimed, ajaloolised vanad kirjepildid, eksitavast „tööõnnetusest“ tekkinud nimekujud vms. Näiteks Lootvina Tsõõrikjärve puhul ei koorma Kohanimeregistrit kuidagi, et lisaks ametlikule nimele *Tsõõrikjärv* ja mitteametlikule esikohanimele *Lootvina Tsõõrikjärv* kuvatakse siin veel terve rida nime valesti tõlgendamisest lähtunud nimekujusid, nagu *Lootvina Särgjärv, Särikjärv, Sörgjärv* ja *Särgjärv*. Talukohtade nimede suhtes aga on Kohanimeregister projekteeritud jäiga põhimõtte järgi – ükski nimi, mis pole ametlik, ehk mida pole Maakatastris, siia ei mahu ja katastrinimena kehtetuks muutunud nimi kaob siit kohe. Talukoha ümberadresseerimisel tänavavõrgu järgi kaob Kohanimeregistrist isegi objekt, millega oleks võimalik talukoha ajaloolisi või vahepealseid nimesid siduda.

Põhja- ja lõunaeesti keele segunemine

Keeleteadlaste tähelepanekute järgi on lõunaeesti keele edasiandmine põlvkonnalt põlvkonnale praktiliselt katkenud ning alates 1960. aastatest on toimunud järkjärguline keelevahetus (vt nt Lindström jt 2024). Kohanimedes on keelevahetus märgatav traditsioonilise nimesüsteemi hääbumises, asendumises ja muutumises ning võib-olla ka omakeelsete nimede eestikeelsetest kehvemaks ja vähemprestiižseks pidamises (näiteks viitadele trükitakse või ametlikus asjaajamises on kasutusel ametliku võrukeelse asemel eestikeelne nimi; teeviit võrukeelse nimega võidakse rikkuda; kohanimi eelistatakse määrata ilma võru keele tunnusteta vms). Võrukeelsed nimed pole aga kadunud, vaid eksisteerivad eestikeelsetega kõrvuti.

Kohanimekartoteegi andmetel esineb näiteks *Ülalt-, Ülevalt-, Ülal-* või *Üla-*komponenti peamiselt Saare- ja Läänemaa ning Põhja-Eesti (Hlj, Jõe, Kad) kohanimedes. 1980.–1990. aastatel kogutud nimesedelitel eksisteerib

Üla-komponent aga juba ka Otepää ja Kanepi nimesedelitel. Lõunaestis keelelal on varem olnud ainuvaldav vastandus *Ala-* ja *Mäe-*. Leidub piirkondi, nt Suure-Jaani ümbrus, kus *mäe*-sõnast talunimedele hargtäiendina on kujunenud põhjaeestiline separatiivses käändevormis kuju: *Mäelt-*, *Mäepealt-* (Saar 2011: 17–20). *Mäe*-sõna kõrgemal paiknemist näitava hargtäiendina ei ole olnud päris võõras kusagil Eestis, kui ehk Virumaa idaosa soomepärase keelega piirkond välja arvata (Saar 2011: 17–20).

Tänapäeva katastriüksuste nimedes eksisteerivad põhja- ja lõunaeestilised nimekomponendid ja nimesüsteemid segiläbi. Ühelt poolt on alles lõunaestis-päraste kõrgussuhet väljendavate sõnade *Ala-* ja *Mäe*-vastandus, teisalt eksisteerivad ka *Ala-* ja *Üla*-vastandusega nimed, nt Kanepi kihelkonnas *Ülaniidu*, *Alasoo*; *Ala-* ja *Üla-Hauka*. Kirjakeelsed või kirjakeelestunud nimeandjad ei ole Lõuna-Eestis rakendanud vähemlevinud põhjaeestilisi mudeleid (*ülalt-*, *ülevalt-*), aga *üla-* on tulnud laialdaselt kasutusele.

Läänemeresoomelik *ala-* oli vanasti talunime hargtäiendina neutraalne või sisaldas piirkonniti lausa positiivset hinnangut, seda eriti Soomes, kus *Alatalo* oli tüüpiliselt asustuse peatalu, rikkam talu talurühmas või paaristaludest. Meie mitmed tänapäevased informandid on maininud, et ei soovi elada kohas, mille nimi hakkab elemendiga *Ala-*, mis viitab nende arvates justkui millelegi alamale, isegi alandavale või alaväärsele.

Alt- on tänapäeval enamasti levinud mujal Eestis ja ainult vähesel määral Lõuna-Eestis ja levik ühtib kohanimekartoteegi vanemate andmetega (vt ka Pall 1977: 208). *Altpere*-nimeline katastriüksus Räpinas on sealses nimesüsteemis võõras ja näitab põhjaeestilise malli levimist lõuna poole.

Ametlikes asustusnimedes esineb *Ede-* 'ees' komponenti¹ vaid neljal korral Viljandi, Põhja-Pärnumaa ja Võru vallas, kuid loodusnimedes rohkem ja ainult Võru ja Põlva maakonnas. Võrumaal on asustusnimede kaudu tulnud nimesüsteemi *Ees-*, nt katastriüksus *Ees-Kivi*. Varem valdavalt Saare-, Lääne- ja Harjumaa nimekomponendina teada *Noore*- esineb nüüd ka Lõuna-Eesti nimedes.

Vanemas keeles on sõna *vastne* levinud ainult Lõuna-Eestis ja *uus* Põhja-Eestis. Tänapäevastes nimedes pole haruldased sellisedki kombinatsioonid, nagu *Vana-Vastseliina* või *Uue-Vastsemõisa*. See võib kõneleda nimede tähendussisu hämardumisest nimekasutajate jaoks ja ühtlasi keelevahetusest.

¹ Sõna *ede-* tähendab eesti keeles 'esi-, eesmine', ent nimedes vastab sellele *ees*.

Kaart 3. Võrukeelsus nimedes on soositud ja ametlikult lubatud, ent naaberkrundi nimetamine sama nimega, mis erineb eelmisest ainult ühe tähe võrra, võib põhjustada asjatut segadust

Võrukeelset *Vahtse-* või *Vahtsõ-*komponenti esineb Antsla, Kanepi, Rõuge ja Võru valla 13 katastriüksuse nimes. *Vastse-*nimelised katastriüksused on tänapäeval aga olemas näiteks Toila vallas ja Hiiumaal. Kahe keele kombineerimine annab uusi võimalusi katastriüksuste nimetamisel ja eristamisel, nt Erastveres (Kan) asuvad kõrvuti *Uue-Sikapi* ja *Vastse-Sikapi* krundid. Eristamiseks on kasutatud ka eestikeelset sõna *soo* ja võrukeelset sõna *suu*, nt Kaagvere külas (Kan) on katastriüksused *Alasoo*, *Vastse-Alasuu*, *Jaanissuu* jt. Võimalikku tõlkimist on kasutatud näiteks samas külas olevate katastriüksuste *Kikka* ja *Kuke* puhul.

Ilmakaarte nimetusi on kohanimede hargtäienditena kasutatud peamiselt Põhja-Eestis (saartel, rannäärsetes kihelkondades, Järva- ja Virumaal). Vajab lähemat uurimist, ent arvatavasti on see rootsi keele mõju. Lõuna-Eestis on varem vähesel määral levinud ainult *Põhja-*. Kuigi mall pole nimeandmisel väga tavaline, on see siiski juba levinud üle Eesti, nt *Ida-* ja *Lääne-Kerdohani* (Kan), *Põhjatalu* ja *Lõunatalu* (Urv).

Võrukeelseid ametlikke katastriüksuste nimesid eksisteerib, nt *Murdõmäe*, *Nabavarrõ*, ja isegi rõõmustavalt palju, kuid eesti ja võru keel erinevad nimedes tihti vaid üksikute häälikute poolest, nii et naaberkruntide eristamiseks pole see parim võimalus, kuid laseb nimel säilida. Näiteks *Vastse-Roosas* (Har) on *Peräjärv*, mille ääres *Peräjärve* talu, kuid naaberkatastriüksus on *Perajärve*. Varasemas ja suulises pruugis olid neil kohtadel täiesti erinevad nimed: läänepoolne *Rumpali*, idapoolne *Peräjärve* talu.

Vana kirjaviis

Ehkki täielik üleminek vanast kirjaviisist uuele toimus juba 19. sajandi lõpuveerandil (Kask 1958), ei ole see nimedest kadunud veel tänapäevalgi. Ühelt poolt on takistuseks nimede ametlik kinnistunud pruuk, teisalt traditsioon ja ka häälduse muutus, eriti perekonnanimes ja harvem kohanimedes. „Eesti keele käsiraamatus“ on vana kirjaviisi peamised põhimõtted võetud kokku nii: „Rõhulise lahtise silbi pikk vokaal märgiti ühe tähega (*Loja, söma*), kinnises silbis kahega (*maal, kuulsa*). Rõhulise lahtise silbi lühikest vokaali märkis järgneva konsonandi kahekordne kirjutus (*wagga, ühhest, rikkas*).“ (Erelt, Erelt & Ross 2020: 46)

Teistsuguse häälikute kvantiteedi märkimise süsteemi kõrval oli kohanimede 19. sajandi kirjepiltides palju muidki erijooni, mida mõnikord on nimetatud vanaks kirjaviisiks, mõnikord vana kirjakeele erijoonteks. Näiteks eelistati nime lõpusilbis kirjutada *-o*, kuigi eestipärane hääldus oli enamasti *u*-lõpuline, välja arvatud osas tõesti *o*-ga lõppevates nimedes lõunaeesti keeleala idapoolses servas (peamiselt Võn, Rääp, Plv, Vas). Vana kirjaviis koos *o*-ga esineb nt Teedla küla (Rõn) katastrinimes *Teedla-Pallo*. Õiget talunime *Palu* võib leida vaid Nõukogude Liidu topokaartidelt ja fotoplaanidelt kirillitsas kujul *Палу*. Kõveriku külaga liidetud Peebussaare külas (Trm) on hoonetega katastriüksus *Pebosaare*. Kõverikult Peebussaare külla viiv tee kannab katastrinime *Peebussaare tee*, Sälliksaare küla poolt selle talukohani viiv tee *Pebosaare tee*. Katastriüksusi nimega *Peebo* on praegu registris 32, enamasti kohalikule hääldusele vastav *Peebu* on õnneks siiski palju tavalisem, neid katastriüksusi on rohkem kui sada. Kui vaadelda mõnd nime, mille algupära on hämaram kui selles näiliselt sisalduv sõna, siis Viljandimaal ja Põhja-Tartumaal levinud talunimi *Tossu* on jagunenud nii: 16 katastriüksust *Tossu* ja 10 katastriüksust *Tosso*.

õ-hääliku märkimine omaette tähega juurutati 19. sajandi jooksul, kuid see kehtib just eestikeelsete tekstide kohta. Dokumentides ja kaartidel, mille koostamise keeleks oli saksa või vene keel, ei hakatudki õ-d kasutama kuni Eesti riikliku iseseisvuseni 1918. Selle asemel kirjutati ladina tähestiku puhul kas *-ö* või *-e*. Venekeelsetes dokumentides transkribeeriti talunimi saksa-pärasest kirjepildist. Näiteks Karilatsi (Plv) külade või talurühmade nimesid *Kõrista* ja *Põrstõ* kirjutati 19. sajandi II poole saksakeelsel kaardil *Kõrrista* ja *Põrssa* ja vastavalt venekeelsel kaardil saksa kirjepildi alusel *Këppucme* ja

Плѣпча (RA, EAA.3724.4.1877 leht 6 foolium 3; RA, EAA.3724.4.1877 leht 12 foolium 7). Kui vana kirjapildi õ-d on tänapäeval enamasti osatud õ-ga asendada, siis e-ga märgitud õ-häälik on jäänud tihti taastamata, nt Jõödasküla (Vas) ametlik nimi *Jeedasküla*, Tõlgo talu (Vas) katastrinimi *Mäe-Telgo*.

Uus ja vana kirjaviis eksisteerivad katastrinimesed läbisegi. Näiteks Nogu külas (Rõu) on katastriüksused nimedega *Taalbergi* ja *Talbergi* jagunenud samast üksusest ja on ametlikud kohanimed. Samas nimi *Taalbergi tenniseplats* ei ole ametlik kohanimi. Kaagvere, rahvapäraselt Kaagri külas (Kan) on endise mõisa asukoht korrektse katastrinimega *Kaagri*, aga Kaagvere koolimaja koht on nimetatud *Kagrimõisa*. Sama küla üks talu, mille puhul talunime *Hino* tuntakse ka laiemalt kui kunsti ja külaliikumise märki, on katastris nimega *Hinno*. Eestis on katastriüksusi nimega *Hinno* kokku 44 ja kindlasti uues kirjaviisis nimega katastriüksusi *Hino* kolm. Nimekuju *Hinu* puudub katastrinimedel hulgest üldse.

Erastvere külas (Kan), kus üldiselt on katastrinimed päris korralikult uude kirjaviisi üle toodud, leidub mõnest nimest siiski vanakirjaviisiline kuju, nt *Horakõ* või *Horaka* talust nimekuju *Horraka* ja seeria hargtäiendiga *Horraka*-nimesid ning *Kööninge* talust *Köninge* ja *Köningoru*. Naabruses Mäeküläs (Urv) on *Voolassaare* talu nime alusel moodustatud vanas kirjaviisis nimi *Volasaare-Jaani*. Võru valla Tagaküläs (Plv) leiduvad katastriüksused *Noli*, *Nolimetsa*, *Nolipõllu*, *Nolinurme* ja *Nolinurga*. Ajalooline vana talunimi oli *Nooli*. Hoonetega katastriüksus kannab küll rahvapärast ja hästi tuntud uuemat talunime *Runda*. Naabruses Kanariku külas (Plv) on kõrvuti katastriüksused *Voitra-Jaani* ja *Voitra-Jani*, mõlemad hooneteta maatükid, kuid siiski ametlikud kohanimed. *Voitra* talu hoonetega tükk on siin saanud uue nime *Mari*, mis pole rahvapärane kohanimi.

Vahel on katastrinimi juba parandatud uude kirjaviisi, aga enne parandamist omavalitsuse poolt kehtestatud teenimi on jätkuvalt vanas kirjaviisis, nt talukoht *Lake*, aga teenimed *Lakke tee* ja *Taga-Lakke tee* Võru valla Kanariku külas.

Mõnikord tuleb ette ka ületaotlust vana kirjaviisi parandamisel. Nt Karste küla (Kan) *Renni* talu on saanud katastrinime *Reni*, veel leiduvad siin põllutükid *Reninurme* ja *Reniserva*. Selle juhtumi puhul on Tallinna Ülikooli tudengid juba 1996. a kohanimed kogudes saanud teavet, et *Renni* on rahva-keelne, *Reni* aga ametlik nimi (KNK). Selgelt ületaotluslik hiline parandus on Mäeküläs (Urv) *Tappoja* talu katastrinimi *Uue-Tappoja*.

Eesti kohanimed peavad teatavasti olema kirjutatud eestipäraselt. Kuid katastrinimede hulgas moodustavad küllalt suure grupi nimed, mis on moodustatud inimese võõrapärasest perekonna- või eesnimest. Võõrapärasusest vabanemise automatiseeritud katsed ei anna alati soovitud tulemust. Nt perekonnanime *Kranich* alusel moodustatud maaüksuse nime parandus *Kranihi* või eesnime *Anželika* alusel moodustatud maaüksuse nime parandus *Anselika* mõjuvad pigem kui moonutused, mitte eestipärased kohanimed.

Kokkuvõte ja järeldused

Eesti talunimede ja maaüksuste nimede areng näitab, kuidas nimeandmise traditsioon on viimastel aastakümnetel kiiresti muutunud. Varasemalt kandisid talunimed endas asustusajalugu, külakogukonna nimeloomet järjepidevust ja piirkondlikke keelelisi erijooni. Uus aadressisüsteem on aga rajatud omandi tähistamisele küla piires kordumatute nimedega või siis tänavavõrgule, mis on funktsionaalne, kuid sageli vaesem sisulise ja ajaloolise tähenduse poolest. Sellega kaasneb oht, et vanad nimed kaovad kasutusest koos põlvkondade vahetumisega, kui neid ei väärtustata, kuvata registrites ega talletata ametlikult. Nimelt kustub ametlikult kehtetuks tunnistatud katastriüksuse nimi Kohanimeregistrist ega jää seotuks objektiga, mille külge ta ajalooliselt kuulus. Samal ajal on loodusnimede puhul lubatud säilitada rohkelt eri kirjapilte ja variante. See erisus rõhutab, et talunimed on süsteemis kõige haavatavamad ja nende kadumine on eriti tõenäoline.

Eestis on asustusnimede korralduses mindud teed, et asustuse madalaima taseme ametlikud nimed – talude ja üksikelanute nimed – projitseeruvad Kohanimeregistrisse Maakatastrist, alusregistriks on maaregister ja nimede kohta kasutatakse ametkondlikku terminit *lähiaadress*. Süsteemis on vahele seatud teatavaid filtreid, mis teevad kindlaks maaregistri nimed, mis ei sobi ametlikeks kohanimedeks. See, mida ametlike kohanimedena kuvatakse, ei sõltu objekti liigist: ametliku kohanimega võib olla tähistatud nii vana talukoht, lihtsalt hoonetega maakatastri üksus kui ka selline maakatastri üksus, millel hooneid ei ole.

Nimedes kohtab ikka veel vana ja uue kirjaviisi paralleelset kasutust. Ajaloolised kirjapildid, mis erinevad tänapäevasest hääldusest või kirjakeelsetest normist, on paljudes katastrinimedes säilinud. Mõnikord on need asendatud uue kirjaviisiga, mõnikord on tehtud ületaotluslikke parandusi, mis

moonutavad algset nimekuju. Lõunaeesti keele vahetus on kaasa toonud põhja- ning lõunaeesti nimesüsteemide segunemise. Kohati on nimekomponentide algne tähendus kasutajate jaoks hämardunud, mis peegeldab laiemat kultuurilist ja keelelist muutust.

Artiklis toodud näited ja analüüsid näitavad, et ametlik nimeandmis-süsteem Eestis ei vasta alati maapiirkondade tegelikule nimekasutusele ega kultuurilisele vajadusele. Kohanimede määramine hooneteta maatükkidele, korduvate nimeseeriate kasutamine ning ajalooliste talunimede asendamine tänavanime järgi adresseerimisega viib suulise pärandi hääbumiseni ning tekitab vastuolusid ruumitunnetuse ja registrioloogika vahel.

Maapiirkond hõreda asustusega on suulises nimekasutuses ühte moodi liigituv, ametliku süsteemi jaoks teistmoodi. Ametlikus süsteemis on hõlpsu aluseks võtta katastriüksused, majadega ja ilma, elanikega ja ilma, kõik on võrdsed algelemendid. Suuline kasutus tähtsustab vanu talunimesid või elanike nimesid, väike osa elaniketa katastriüksustest võivad olla hästi tuntud, näiteks talu-ased, osa on vähetuntud, enamik aga tundmatud ja tunnetamatud.

Ametlik nimeandmine võiks arvestada senisest enam kohalike tähendusvälju ja ajaloolist nimekihistust. Süsteemis tuleks jätta võimalus ajalooliste talunimede ametlikustamiseks, samuti vältida hooneteta maatükkidele automaatset ametliku kohanime andmist juhul, kui see pole sisuliselt põhjendatud. Kohanimede korraldus peaks toetuma mitte ainult administratiivsele tõhususele, vaid ka ruumilisele järjepidevusele ja kultuurilisele tähenduslikkusele. Vajadus oleks süsteemsema ja paindlikuma nimeandmise järele, mis arvestaks nii ajaloolisi kui ka kogukondlikke ruumitunnetuse aspekte ning toetaks kohalike nimede säilimist ja kasutamist.

Lühendid

Har – Hargla; Hlj – Haljala; Jõe – Jöelähtme; Kad – Kadrina; Kan – Kanepi; Ote – Otepää; Plv – Põlva; Röp – Röpina; Rön – Rõngu; Rõu – Rõuge; Trm – Torma; Urv – Urvaste; Vas – Vastseliina; Vön – Võnnu

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv

EAA.3724.4.1877. Kähri mõisa talumaade plaan.

Viited

- AKK = *Aadressiandmete ja kohanimede käsiraamat*. Maa- ja Ruumiamet. <https://maaruum.ee/kaardid-geoandmed-ja-aadressid/aadressid-ja-kohanimed/aadressiandmete-ja-kohanimedekasiraamat> (07.01.2026).
- EKI teatmik: *Maaiüksuste nimed*. Eesti Keele Instituut. <https://eki.ee/teatmik/maaiuksuste-nimed/> (07.01.2026).
- Erelt, Mati, Tiiu Erelt & Kristiina Ross. 2020. *Eesti keele käsiraamat*. Uuendatud väljaanne. Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA. https://eki.ee/wp-content/uploads/2024/05/eestikeelekasiraamat_2020.pdf (07.01.2026).
- Geoportaal*. Maa-amet. <https://geoportaal.maaamet.ee/> (07.01.2026).
- Kask, Arnold. 1958. *Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles* (Emakeele Seltsi toimetised 2). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- KNK = *Eesti Keele Instituudi kohanimetekartoteek*. <https://arhiiv.eki.ee/kohanimed/> (07.01.2026).
- Kohanimeseadus. 2003. *Riigi Teataja* I, 04.12.2024, 11. <https://www.riigiteataja.ee/akt/KNS> (07.01.2026).
- Lindström, Liina, Maarja-Liisa Pilvik, Helen Plado & Triin Todesk. 2024. Võro ja seto keelevahetus XX–XXI sajandil: Kas pöördumatu protsess? *Keel ja Kirjandus* 66(5). 449–476. <https://doi.org/10.54013/kk797a3>
- Maakatastriseadus. 1994. *Riigi Teataja* I, 12.07.2025, 19. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072025019> (07.01.2026).
- Pall, Valdek. 1977. *Põhja-Tartumaa kohanimed*. Tallinn: Valgus.
- Päll, Peeter. 1997. Eesti kohanimede õigekirjast. *Keel ja Kirjandus* 39(1). 41–42.
- Rootsmäe, Lemming & Ilse Rootsmäe. 2016. *Võnnu kihelkonna kohanimed ja minevik* (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 34). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Võru: Võru Instituut.
- Saar, Evar. 2011. Ruumisuhtesõnad Lõuna-Eesti kohanimedes. Jüvä Sullöv (toim), *Ruum, kotus ja kotussõnimeq = Ruum, koht ja kohanimed = Space, place and place-names* (Võro Instituudi toimõndusõq 25), 11–29. Võro: Võro Instituut.

Cadastral unit names as official place names

Trends and criticism in the development
of a new written tradition

Mariko Faster, Evar Saar

The article examines the treatment of cadastral unit names as official place names and the challenges arising from this practice. In rural Estonia, oral and written naming traditions have increasingly diverged: many historical farm names are fading from oral usage, while new cadastral unit names have emerged, frequently coined by landowners, surveyors, or administrative officials. These names initially appear only in documents and do not function as landmarks. The system has been criticized for the underlying principle whereby every cadastral unit name automatically becomes an official place name. Historical names have often been reassigned to plots without buildings, while new plots are given series of similar and barely distinguishable names. The introduction of street names and house numbers in the countryside has led to the disappearance of traditional farm names from official registers, accelerating their loss from memory. Estonian regional naming patterns have been increasingly conflated in cadastral nomenclature. At every stage of place-name determination, greater consideration should be given to earlier patterns of name usage, local history, and linguistic particularities, in order to prevent the erosion of meaningful toponymic heritage.

Vaesestatud Tartu nimegeograafia

Kuidas sedasi ja kuidas edasi

Toomas Kiho

I

On üsna selge, et kui meil on mingi maa-ala kohta olemas kümme kohanime, siis peame nende kümnega hakkama saama kogu maa-ala eri nurkade ja kohtade, kõikide geograafiliste tõsiolude nimetamisel ja kirjeldamisel. Kui nimesid on sada, siis on meil sada võimalust; kui tuhat, siis tuhat, jne. Mida rikkalikum on meie kohanimeaines ehk kohanime hulk, seda täpsemalt ja „värvilisemalt“ saame seda maa-ala kirjeldada ja mõista. See ongi ju kohanime mõte – et võimalikult täpselt kohta määratleda (seda nii ajaloolises kui ka geograafilises mõttes).

Seega on ühtlasi selge ka, et rikkalik kohanime olemasolu annab tunnistust tüsedamast ajaloolis-kultuurilisest kihist, mis sellel maa-alal valitseb. Kas inimesed, kes maad valitsevad, tunnevad osadust kohapealse kultuuri- ja kujunemislooga või on tegu nende jaoks pelga uudismaaga – sellist kolonialistlikku vaadet iseloomustavad igasugu nummerdatud tänavad või raudteejaamad, mis kannavad „nimesid“ nagu 5th Street või 392. km, milliseid oleme näinud nii Ameerika kui ka Venemaa kõnnumaadel ja asulateski.

Sellepärast on õige kurb vaadata, kui nii rikkaliku ajalooga paigas nagu Tartu on lastud kaduma minna tervetel kohanimekohortidel. Seejuures võib märgata, et osa neist elab kohalike ja kohalikumate inimeste keelekasutuses ja nende geograafilises ruumitajus ja -orienteerumises edasi, hoolimata sellest, et ametlikel linnaplaanidel neid praegu ei kohta.

Allpool vaatlengi põhjuseid, miks on Tartus nimegeograafia vaesestatud – mis põhjusel on kohanimed kaduma kippunud ja kuidas olukorda parandada. Ehk siis Tartu vaesestatud nimegeograafia: kuidas sedasi ja kuidas edasi?

II

Tartu linnapea Urmas Klaas alustas oma pidupäevakõnet Eesti vabariigi 106. aastapäeva aktusel ERM-is sõnadega: „Karlovas, Forseliuse kooli aula seinal ripub Elmar Kitse hiiglaslik seinamaal „Emajõe panoraam““ (Klaas 2024). See on üks ilmekas näide Tartu nimegeograafia vaesestamisest, mis juhtub ametlikus pruugis, kui satutakse vastuollu kultuurilise taustaga: põlise tartlase tunnetuse jaoks ei asu Forseliuse kool kuidagi Karlovas. Tegutses ju B. G. Forselius ikkagi Piiskopi mõisas. Ja kuigi ametlike linnaosapiiride määratluse järgi ulatub Karlova linnaosa tõesti kuni sadamaraudtee koridorini, siis tartlasele see tunnetuslikult nii pole – kirjutab ka Mihkel Mutt, et „ajalooliselt, eelkõige aga pärimuslikult pole [see] põhjendatud“. Ta lisab: „Nii palju kui ma mäletan, pole meie kooli (seda kuulsat Tartu 8. Keskkooli, praegust Forseliuse kooli) rahva seas kunagi peetud Karlovas asuvaks“ (Mutt 2025: 70). Pigem on see juba Ropka, sealsamas lähedal on ka Ropka park, kooli vastas tegutses aastakümneid „Ropka“ toidukauplus jne. Aga veelgi täpsemalt on see ikkagi Piiskopi mõis. Unustatud kohanimi, miks?¹

Või teine näide: Raatuse tänava ääres Ülejõel tagastati 2022. aastal õigusjärgsele omanikule viimane omandireformist jäänud krunt (vt Arula 2022). Sellega sai 1990-ndatel alanud omandireform lõpuks joone alla. Aga mis aadress anti tagastatud kinnistule, endise aadressiga Raatuse 5 (ehk Raekoja 5)? Te ei usu: aadressiks määrati Narva maantee 2d, kuigi kõnealune kinnistu ei ulatu ühtki serva pidi Narva maanteeeni. Siit, Kaarsillast lähtuvast tänavaosast on kohanimi Raatuse lihtsalt kadunud, hoolimata tõigast, et isegi ametlikel kaartidel on ta olemas. Raatuse tänava algus on millegipärast unustatud ning linnavalitsus kirjutab silmagi pilgutamata Raatuse 5 asemele aadressiks Narva mnt 2d. See kõlab nagu teivasjaam, päriskohanimi on pruugist kadunud. Eks on aidanud sellele kaasa seegi, et siia pole millegipärast pandud tänava-silte jne, seda Raatuse tänava osa Emajõe ja Narva maantee vahel kutsutakse juurteta, levinud pruugis pelgalt „Ülejõe pargis Raatuse tänava *pikenduseks*“ (vt nt Arula 2025).

Kolmas näide: kui linnavalitsus hakkas kavandama Südalinna kultuurikeskust Tartu keskparki, siis selle kinnistu ametlik aadress oli

¹ Hea meel on, et 2024. aastal taastati Tehase tänava ülemises osas ajalooline nimi – Piiskopi tänav (Rumm 2024), mis annab märku, et ajalooliste nimede taastamine Tartus on siiski võimalik.

Vanemuise tn 1. See on üks suur sõjapurustuste tasandamise järel tekitatud hiigelkrunt, mis ulatub kuni Poe tänavani, nii et näiteks ka omaaegse Kauba-
hoovi ase jäi samale aadressile Vanemuise tn 1, ometi on sealt Vanemuise
tänav lähima punktini linnulennult 300 meetrit! Hiljem linnavalitsus küll
muutis Süku (Siuru) ja kogu kinnistu aadressi, uueks aadressiks määrati
Uueturu 1, mis on veidi ajalootruum, kuid mitte päriselt: ajalooliselt on Uue-
turu tänav alanud ülalt, Vanemuise mäe jalamilt ning paaritud majanumbrid
1, 3, 5 jne on asunud tänav ida- ehk kaubamajapoolse küljel, seega peaks ka
Siuru keskuse aadress Uueturu tänaval olema hoopis paarisnumbriline. Järg-
mine häda on Uueturu tänav lõpuosaga, nimelt on Uueturu tänav ulatunud
Emajõeni – ent ka seal, turuhoone kõrval, on tänavanimi suudetud unus-
tada ja kaotada, tänavasilte pole üles seatud; tegelikult asuvad ka Karmini
turusiga ja turuhoone parkla ju Uueturu tänaval, aga ametlik pruuk seda
ei mäleta.²

III

Põhjuseid Tartu asjalike, enamasti pika aja- ja kultuurilooga kohanimede
kadumiseks on mitmeid, nimetan siin laias laastus kaht kõige põhilisemat.

1. Üks eripärane kohanimede kadumise viis on autoritaarvõimu ihalus
suurprospektide järele, mis Tartule lihtsalt ei sobi. Tartu puhul võib väita, et
siia lihtsalt ei mahu prospektid, kuna Tartu on tõepoolest „väike puust linn“. Ta
on suhteliselt kompaktne ning tema arhitektuur ei soosi kolossaalseid täna-
vaid ega väljakuid.

Esimese suurema kunstliku ümberkorralduse kehtestas vaikiva ajastu
linnapea Aleksander Tõnisson (ametis 1934–1939), kes algatas kesklinna
paraadtänava rajamise, mis ei muutnud küll füüsilist tänavavõrku, kuid
millega koos kadus linnast mitu pika ajaloo tänavanimi: nimelt ühendati
Raekoja platsilt algav Kүүuni tänav, Promenaadi tänav ning Riia tänav algus
(kuni Kalevi tänavani) üheks Võidu tänavaks (Tartu linnavalitsuse korraldus
14. maist 1936). Sellega valmistuti tähistama Eesti Vabariigi 20. aastapäeva,
uus tänav pidi võimaldama paraade jms.

² Kui Uueturu tänav nimi 2005. aastal taastati, siis unustas linnavalitsus turuhoone küljes
olnud tänavasildi „Vanemuise tn“ asendada „Uueturu tn“ sildiga. Kui sellele tähelepanu juhiti,
siis võeti silt küll maha, kuid uut üles ei pandud ja nii jäigi tänav jõepoolne ots sootuks nimeta
ning kannab katastrikaardil nüüd kantseliitlikku aadressi Vabaduse pst 1a, kahetsusväärset.

Teiseks näiteks sobib 1981. aastal valminud Sõpruse sild, mille tõttu pidi läbi Karlova (toonaste arusaamade järgi väheväärtusliku kōdurajooni) rajatama suured läbimurdetänavad (need jäid küll suures osas rajamata), lisaks lõigati äsja valmis saanud sõudekanal Ülejõel uue sillamuldega pooleks ja sõudevõistlusteni kanalis ei jõutudki.

2. Teine suur probleem, mis on põhjustanud Tartus paljude kohanimede kao, on sõjapurustused teise maailmasõja pommitamistes ja põlengutes 1941. ja 1944. aastal, järgnev varemete lammutamine ning varem hoonestatud alade tasandamine. Hävinenud kvartalid ja hoonestamata tänavääred jätavad laokile ka kohanimed: kui pole enam maju tänava ääres, siis kaob ka vajadus aadresside järele ja koos sellega tänavanimede järele. Nii tekkis Tartu kesklinna suur ala, kus pärast varemete kadumist olid küll tänavad, aga nimesid neil õigupoolest polnud. Nii juhtus suure piirkonnaga, mis külgneb Poe tänava, Ülikooli tänava, Riia (varasema Lodja) tänava ning Emajõega. Õigupoolest ulatub see hävinud ala Ülejõeale, kus jõe ja Narva maantee vahelt kadus samuti kogu hoonestus, tänavavõrk ja tänavanimed. Pärast sõjapurustusi polnud sel alal õigupoolest muid hooneid peale turuhoone ja ühe maja Promenaadi tänava ääres. Ka tänavavõrk elas läbi muudatusi: varasem Promenaadi tänav – osa Tõnissoni-aegsest uhkest ja esinduslikust Võidu tänavast – muudeti jalgteeks; täiesti nimeta ja tähistamata jäid Võidu tn ülemine osa (varasem Riia tn algus), Uueturu tänav ning Aleksandri tänava algus Kaubahoovi asemest kuni Soola tänava ristmikuni. Olematusse kadus kogu hoonestus ja kohanimed ka Turu tn/Vabaduse puiestee ja jõe vahel (Auriku tn, Kaluri tn, Puu tn). Kadusid ka tänavad. Sama saatus tabas tänavaid, mis asusid purustatud alal Ülejõel. (1944. aasta järel oli sõjapurustuste ala Tartus tegelikult veelgi laialdasem, ulatudes kagus Karlovani jm, kuid seal kohanimede kadu samal põhjusel ei toimunud.)

3. Ajalooliselt on olnud ka kolmas põhjus, mis avaldus eeskätt Nõukogude ajal, kui massiliselt muudeti kohanimed ideoloogiliselt „puhtamate“ vastu, kuid need ümbernimetamised on ammu tagasi pööratud, nii pole sellest siin põhjust enam kõnelda. Üht totalitaarset mõtteviisiidu tollest ajast on siiski veidi tänapäevaski näha: nõukogulikult „progressiivne“ oli üht tänavasihti, kus tänav on ajaloos kandnud eri osades eri nime, nimetada ühe ja sama nimega, mis pole kindlasti kultuuriloosõbralik teguviis, näiteks olgu nimetatud praeguse Vallikraavi tn algusosa (varem Kauba tänav), enne Uueturu nime taastamist ka pikka Vanemuise tänavat jm.

*

Näeme, et aja- ja kultuurilooliste kohanimede säilimisele mõjuvad kõige traagilisemalt jõulised ümberkorraldused, olgu nende põhjuseks siis sõja- või ideoloogilis-sotsiaalsed purustused. Seevastu kohanimede stabiilsuse ja säilimise tagavad ajad, kui saab toimida linna loomulik arenguloogika, seda siis läbi aja ja sajandite. Loomuliku ehk siis loodusgeograafilistest tõsioludest tingitud arengu hoidmine annab ka tulevikukindlust. Sest ta hoiab järjepidevust varasemate kultuurikihistustega ning aitab nendele toetudes luua moodsat kaasaega ja tulevikku.

Linna ülesehitamine ja ka hävitatu taastamine on pörgulikult kallis. Taristu ja hoonestu puhul on see kindlasti nii. Seevastu hävitatud kohanimede taastamine on imeodav – ja ka üllas, sest nimelt nii saame talletada ja esile tuua aja- ja kultuurilugu kohanimedes. Ja siit koorubki vastus küsimusele, **kuidas edasi – tuleb lihtsalt ajalootolmu alt kultuuriliselt olulised nimed välja otsida ja taas kasutusse võtta.**

Kohanimed, linnas eeskätt tänavanimed, on ametlikult kehtestatud nimed, mõni neist on loomulik ja rahva seas ka levinud ja kasutatav, mõni aga ideoloogiliselt laetud ja rahva sekka iial ei lähe, vrd Nõukogude väljak < Suurturg, nüüd rahvakeelest võetuna Raekoja plats.

Keerulisemad ongi lood platsidega, vähemalt Tartus, kuna aadressandmetes neid enamasti pole, rahvasuus aga püsivad edasi (Barclay, Henningi plats), ja muude spetsiifiliste paikadega, nagu trepid või mäkketõusud (Senffi trepp, Aeglane Surm, Riia mägi, Narva mägi).

IV

Selles peatükis esitan ettepanekud Tartu linnavolikogule, mille vastuvõtmisselga Tartu nimegeograafia võidaks olulisel määral ja Tartu linn saaks toetuda taas tugevamini oma ajaloolis-kultuurilistele alustele.

1. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Ujula tänav Vene ja Sauna tn vahelises lõigus **Meltsiveski tänavaks.**

Üks omapärasemaid Tartu kohanimesid, Meltsiveski, kipub vajuma unustuse hõlma. Nõukogude ajal, kui kõik eripärane ja eristuv oli kurjast, oli mugavam seda nime igaks juhuks vältida ning nii anti Meltsiveski tänavale Ujula tänava nimi. Ujula tänav on olemas Elvas, Tõrvas, Järvakandis jm Eestis, see on harilik nimi, mis on pandud muidugi supluskohta järgi. Tartus on tegu

linnaujulaga, mis asub praeguse Ujula tänava lõpus. Samas pole ujulaga kuigi-võrd seotud tänava algus – tänav algab Meltsiveski nimelisest piirkonnast. Siin on asunud Meltsiveski tiik, mida minuealised ja vanemad tartlased hästi mäletavad. Paraku on Meltsiveski nimena üha kasutust kaotamas ja varsti ei mäletata seda unikaalset nime enam sugugi: kadunud on Meltsiveski bussipeatus, ka Konsumi kauplus, mida aastaid kutsuti Meltsiveski Konsumiks, on saanud uue ja lamedama nime – Ujula Konsum, mis aga ujulast on päris kaugel. Meltsiveski on nimena eriline ja väärtuslik, see tuleks taastada Ujula tn alguse juures.

2. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Narva maantee Raatuse ja Kivi tn vahelises lõigus **Henningi platsiks**.

Tartu nimegeograafias ei armastata millegipärast platside, treppide ja muude väikekohtade nimesid; õigupoolest kasutavad inimesed neid küll ja kohti teatakse (nt Barclay plats, Senffi trepid jm), kuid ametlikus linnatänavate ja -väljakute nimestikus neid pole. Samasuguste hulka kuulub ka Henningi plats Ülejõel. Temaga on aga lood veel kehvemad, tundub, et ka rahva seast on see väarikas nimi kadumas. Sellepärast oleks viimane aeg see nimi Tartu linna- ja maanteele tagasi tuua. Pealegi on plats säilitanud kõikide sõjapurustuste kiuste oma esialgse kaju ja isegi väljanägemise üsna suurel määral. Platsi keskel on asunud hobuste jootmiskoht ja hiljem kuni tänapäevani bensiinijaam. Ja kuigi platsiäärne hoonestus on suures osas hävinud, on ometi säilinud väarikaim ja uhkeim, Pistohlkorside maja platsi servas, kus töötab praegu linnamuuseum.

3. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Narva maantee Fortuuna ja Raatuse tn vahelises lõigus **Holmi tänavaks**.

Kui Ülejõega jätkata, siis muidugi Holm. Viimasel ajal on seda nime taas rohkem kuulda seoses nn Holmi kvartali kavandatava hoonestamisega. Seni pole plaanidest kaugemale aga jõutud. Kui kvartal hoonestatakse, siis kas on kavas sinna ka tänav rajada, pole selge. Igatahes vajaks Tartu ametlike kohanimede loendisse ka Holmi tänava nime, mis viitab kunagisele saarele Ema-jões.

4. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Raatuse tn 2 kinnistul asuv jalakäijate tee, millel asub Hugo Treffneri monument, **Hobuse tänavaks**.

1997. aastal avati Ülejõel, endises Hugo Treffneri kooli asupaigas Mati Karmini loodud Treffneri monument (arhitekt Tiit Trummal), millega koos markeeriti tänavasillutisega ka jupike omaaegset Hobuse tänavat. See tänavajupp asub praegu keset parki ega puutu kokku ühegi teise Tartu tänavaga.

Ometi oleks noobel, kui ka see tilluke jupp saaks endale nime. Koos kadunud koolihoonega mälestaksime nii ka aastakümneid varjusurmas olnud kohanime. Heade mõtete linna sobiv lahendus.

5. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada transpordimaa aadressiga Soola tn T3 Turusilla ja Soola 6 vahelises lõigus **Puu tänavaks**.

Puu tänav lihtsalt kadus. Mäletan, et veel Nõukogude ajal ja iseseisvuse taastamise aegu oli Puu tn siltidega varustatud toonase bussijaama platsi ja jõesadama vahel, siis ajapikku sildid sealt kadusid ja tänavanimi vajus olematusse. Veel 1963. ja 1965. aasta linnatänavate loendist ta leiame (Krinal 1963; Randma 1965), hiljem mitte, pole teda enam ka Maa- ja Ruumiameti kaardil. Nüüd on lootust, et seoses Turu kvartali arendamisega Puu tänav tagasi tuleb. Nimelt võitis Sadama kvartali põhjapoolse osa planeeringuvõistluse 2017. aastal just „Puu tänav“ nimeline võistlustöö, mis ühe asjana ka selle tänav taastamist ette näeb (arhitektid Urmo Mets, Kristiina Aasvee jt; vt Mets jt 2017).

6. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada kinnistul aadressiga Soola tn 8c asuv kergliiklustee **Auriku tänavaks**.

Koos Puu tänavaga kadus samadel põhjustel olematusse ka jõeäärne Auriku tänav – kallas, mida praegu tuntakse avaturu taguse kahtlase kuulsusega kaldapealsena; ka Auriku nimi esineb veel 1960. aastate tänavanimede nimistus (Krinal 1963; Randma 1965), nüüd on lootust, et koos Puu kvartali väljaehitamisega ka Auriku tänavanimi tagasi tuleb.

7. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Riia tänav Turu ja Kalevi tn vahelises lõigus **Lodja tänavaks**.

See on ülioluline muudatus Tartu tunnetuslikus nimegeograafias. Ühelt poolt on tegu ühe Tartu liikluse tuiksoonega, teiselt poolt aga ajaloolise maateadusliku loogika taastamisega (vt allpool p 10), kuid eeskätt on tegu Ema-jöelinna ja jõesadama nimepesa taastamisega Ees- või All-Karlovas – kui Lao, Aida, Soola, Lina, Puu, Turu, Kaluri jt kõrvale taastada Lodja nimi. Pealegi on lodjad toonud Tartule just viimastel aastakümnetel nii üleriiklikku kui ka rahvusvahelist tuntust. Lodja tänavanime taastamine on üks kesksemaid muudatusi, mida Tartu tunnetuslik geograafia vajab, et tugevamini toetuda oma ajaloolis-kultuurilisele taustale.

8. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Vallikraavi tänav algusosa kuni Ülikooli tänavani **Kauba tänavaks**.

Kauba tänav nimi kadus linnast just sõjapurustuste järel: tänav ülemine osa jäi majadeta ega tarvitsenud enam aadresse, alumine osa, mis paiknes

omaegse Kaubahoovi kõrval, aga millegipärast maeti üldse varemeteväljale rajatud pargi alla. Kauba tänav kuulub loomuldasa paari Poe tänavaga, mis senimaani on olemas.

9. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Ülikooli tänav Vanemuise ja Vallikraavi tn vahelises lõigus **Vanaks tänavaks**.

Ülikooli tänav selle praeguses pikkuses on veidi ülepakutud ja otsapidi prospekti-ideoloogiast kantud; tänav lõpuosa ongi juba aastate eest nimetatud Jaani tänavaks (1989. a-l), aeg oleks ka alguse osas taastada ajalooline nimi. Liiasi on Tartus olemas Uus tänav ja oleks igati loomulik, kui sellele lisanduks ta paarilisena Vana tn nimi.

10. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: anda Ülikooli tänavale algusest kuni Vanemuise tänavani **Riia tänav** nimi, Riia tänav alguseks lugeda Vanemuise ja Uueturu tänav ristmik.

Iidne kaubatee Tartust lõunapoolsetesse maakondadesse ja maailma(!) on käinud just siit, raepplatsilt tulles jõuti Kүүni ja Promenaadi tänav kaudu viie tänav ristile (kus pärast kaubahalli kvartali täisehitamist on alles küll ainult neli tänavat). Just siit, mis praegu on tuntud Vanemuise alumise parklana, on alanud Riia tänav või maantee, mis teeb kohe pisikese kurvi paremale ja suundub Riia mäest üles. See on üks olulisemaid nimemuudatusi, et kultuuri- ja ajaloomälu linnageograafias taastada (vt ka p 7).

11. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: korrastada Vallikraavi tn 1 kinnistul kohanimed, selleks 1) kinnistada jalgteele, mis moodustab Promenaadi tn pikenduse kuni Poe tänavani (seegi nimi on kadumisoht), **Promenaadi tn** nimi, sest ta ongi loomulik jätk olemasolevale Promenaadi tänavale; 2) võtta **Barclay platsi** nimi kasutusele ametliku kohanimena.

Need on õieti pisimuudatused, esimene neist rõhutab lihtsalt Promenaadi tänav algamist Kүүni tänav nurgalt, kunagise linnamüüri kohalt. See algus on unustatud ja seda praegust jalgteed peetakse ekslikult Barclay platsi osaks. Teine muudatus tooks kõigile tuntud Barclay platsi ometi ka ametlikele kaartidele ja andmebaasidesse, praegu on Barclay plats ametlikult hoopis bürokraatlik-anonüümselt aadressiga Vallikraavi tn 1.

12. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: võtta **Senffi trepide** nimi kasutusele ametliku kohanimena (praegu on see ametlikult lihtsalt transpordimaa Vallikraavi tn T3 osa).

Siin on sama lugu – aeg oleks juurdunud ja ajalooline kohanimi Senffi trepid ometi ametlikku pruuki tõsta ja varustada trepid ka vastava tänavasildiga.

Peale muu austaksime nii Eesti kultuuriloos olulist persooni, Tartu ülikooli erakorralist professorit ja joonistusõpetajat Karl August Senffi.

13. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Tiigi ja Vanemuise tn vaheline Vanemuise park **Saksa Käsitöölise Aiaks**.

Vanemate tartlaste jaoks on see õieti nimeta roheala ikka olnud Saksa Käsitöölise Aed. See oleks põnev ja erakordne kohanimi. Ametlik aadress, mida keegi ei kasuta, on tal praegu Vanemuise tn 45b; ala kutsutakse mitme nimega, millest ükski pole juurdunud: küll on kuulda, et see on Tiigi park, Hurda park või Vanemuise park (see viimane nimi viitaks justkui suure Vanemuise lähikonnale, mis on eksitav).

14. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada jalakäijate tee, mis tõuseb Jakobi 4 kõrvalt Toomemäele, **Aeglaseks Surmaks**.

Tegu poleks küll kunagise kohanime taastamisega, vaid rahva seas juurdunud kohanime toomisega ametlikku pruuki – ent seegi pole tähtsusetu nimetamise alus (samal põhjusel muudeti nt Nõukogude väljak, varasema nimega Suurturg, Raekoja platsiks). Seda tõusu Toomele on mitme põlvkonna akadeemikud ja haritlased juba alates 19. sajandist just Aeglase Surmana (sks *Langsamer Tod*) tundnud.

15. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada hoonete Lossi 36, Lossi 17 ja Lossi 21 ees olev liiklustee **Toome tänavaks**.

Praegu on aadressidega Toomemäel lugu kummaline, paljud kuulsad majad, mille nimed räägivad iseenda eest, nagu Tähetorn, Vana Anatoomikum jt, on saanud endale tehnilise aadressi Uppsala tänava järgi, mis kõlavad üsna veidralt. Ent Toome nime Tartus õieti polegi. Seetõttu tunduks loomulik, kui tänav, mis kulgeb Riigikohtu ja TÕ sotsiaalteaduste maja ees, kannaks Toome tn nime.

16. Tartu linnavolikogu otsuse eelnõu: nimetada Väike-Tähe tänav Riia-Võru lõigus **Kindral Põdra tänavaks**.³

Seda olen mujal juba süvitsi põhjendanud (vt Kiho 2022a, 2022b, 2025; vt ka Ots 2022).

Niisiis oleks võimalik veel palju teha. Et linn ja linnaelanikud tunneksid Tartus aegade sidet ja kultuurikihi tusedust.

³ Riia mäe Kaitseliidu maja esine plats on küll nimetatud ametlikult Kindral Põdra platsiks (Rumm 2025), ent nt Maa- ja Ruumiameti kaardil seisab selle koha nimena ikkagi tehniline aadress „Riia 12a“. Platsi nimi ei päästa aga siin jutuks olevat, praegu ebaloomulikku nime (Väike-Tähe) kandvat tänavaosa Võru ja Riia tn vahel (vt Kiho 2025).

Viited

- Arula, Eili. 2022. Tartus lõppes viimaks omandireform, südalinnas tagastati viimane maatükk. *Postimees* 27.12. <https://tartu.postimees.ee/7678179> (11.12.2025).
- Arula, Eili. 2025. Ülejõe pargis algas „Linnutee“ lahtivõtmine. *Postimees* 21.04. <https://tartu.postimees.ee/8233962> (11.12.2025).
- Kiho, Toomas. 2022a. Pepleri tänav ja Kindral Põdra tänav. *Postimees* 09.02. <https://tartu.postimees.ee/7449450> (11.12.2025).
- Kiho, Toomas. 2022b. Pepleri ja Põdra mahuvad Tartusse mõlemad. *Postimees* 14.03. <https://tartu.postimees.ee/7475760> (11.12.2025).
- Kiho, Toomas. 2025. Armastusega kirjutatud raamat otse Tartu südamesse. *Sirp* 10.01. <https://www.sirp.ee/armastusega-kirjutatud-raamat-otse-tartu-sudamesse> (11.12.2025).
- Klaas, Urmas. 2024. *Kultuuripealinn on enneolematult suur koostöönäide*. <https://tartu.ee/et/uudised/urmas-klaas-ev-106-aktusel-kultuuripealinn-enneolematult-suur-koostoonaide> (11.12.2025).
- Krinal, V. (toim). 1963. *Tartu: Juht ja teatmik*. Tartu: Tartu linna TSN täitevkomitee kultuuriosakond.
- Mets, Urmo, Kristiina Aasvee, Grete Veskiväli, Kaur Talpsep, Mari Renno, Allan Pilter & Lisette Tiirik. 2017. *Puu tänav*. Kauss Arhitektuur OÜ. <https://www.tartu.ee/et/sadama-kvartali-planeeringuvoistlus> (11.12.2025).
- Mutt, Mihkel. 2025. *Tartu tuld toomas*. [Tartu:] Fabian.
- Ots, Loone. 2022. Veel kord Pepleri tänava nimedest. *Postimees* 02.02. <https://tartu.postimees.ee/7443906> (11.12.2025).
- Randma, E. (toim). 1965. *Tartu: Juht ja teatmik*. Tartu linna TSN täitevkomitee kultuuriosakond. Tallinn: Eesti Raamat.
- Rumm, Aune. 2024. *Tartu linnavolikogu istungil*. <https://tartu.ee/et/uudised/tartu-linnavolikogu-istungil-20-06-2024> (11.12.2025).
- Rumm, Aune. 2025. *Tartu sai Kindral Põdra platsi*. <https://www.tartu.ee/et/uudised/tartu-sai-kindral-podra-platsi> (11.12.2025).

The impoverished name geography of Tartu

How did this happen, and where do we go from here?

Toomas Kiho

The article examines the impoverishment of Tartu's name geography as a problem of the city's historical and cultural continuity. Proceeding from the idea that a rich toponymic system enables a more precise description and understanding of geographical space, the author points to situations in which Tartu's historical names have disappeared or been marginalized in official usage. Several contributing factors are analyzed: wartime destruction and the building gaps that followed, ideologically motivated renamings, and administrative decisions that fail to take into account residents' traditional spatial perceptions.

Among the cases discussed are, for example, the designation of the location of Forselius School as being in Karlova, the disappearance of the beginning of Raatuse Street from official address usage, and the inconsistent treatment of place names in the surroundings of Vanemuine and Uueturu. The article concludes that restoring historically and culturally rooted names is a simple and cost-effective way to strengthen urban identity, connect contemporary development with earlier cultural layers, and improve the spatial continuity of Tartu.

SÕNAST SÕNARAAMATUNI

**Keelekorraldus
ja leksikoloogia**

Viro ja viro Kotimaisten kielten keskuksen suomen kielen neuvonnassa

Ulla Onkamo

Tässä artikkelissa tarkastelen Kotimaisten kielten keskuksen suomen kielen neuvonnan kysymyksiä ja vastauksia, joissa on mainittu *Viro* tai *viron kieli*. Kotimaisten kielten keskus (Kotus) on Suomen valtionhallinnon viranomainen, jonka tehtävänä on suomen ja ruotsin kielen huolto, neuvonta ja sanakirjatyö sekä kielenhuoltoon ja sanakirjatyöhön liittyvä tutkimus. Vuodesta 2026 alkaen Kotimaisten kielten keskus on osa Opetushallitusta.

Kotimaisten kielten keskuksen palveluihin kuuluu suomen kielen neuvonta, jota on annettu kaikille kansalaisille jo vuodesta 1945 lähtien. Tuolloin kielineuvontaa annettiin puhelimitse Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa toimineessa Kielitoimistossa. Nykyään kielikysymyksiä voi esittää joko puhelimitse tai sähköisellä lomakkeella. Kysymykset voivat koskea esimerkiksi oikeinkirjoitusta, kielioppia, sanojen ja nimien käyttöä, sanojen merkityksiä tai lauseiden muotoilua eri yhteyksissä. Nimien alkuperää koskeviin kysymyksiin vastaaminen on kuitenkin resurssisyistä lopetettu keväällä 2024.

Kieli- ja nimeuvonnan kysymykset ja vastaukset on kautta aikain tallennettu. Aiemmin ne kirjattiin käsin neuvonnan päiväkirjoihin. Vuonna 2017 Kotimaisten kielten keskuksessa otettiin käyttöön sähköinen kielineuvontarekisteri, joka mahdollistaa neuvontakysymysten ja -vastausten hakemisen esimerkiksi tekstissä esiintyvän sanan tai asiasanan perusteella. Kieli- ja nimeuvonnan vastausten lisäksi rekisteriin tallennetaan myös muuta kautta tulevat kysymykset ja vastaukset. Kysymyksiä tulee esimerkiksi etymologian asiantuntijalle, viestintään ja sanakirjojen toimituksiin.

Tämän artikkelin aineistona ovat kielineuvontarekisterin vuosien 2017–2024 kirjaukset, jotka sisältävät merkkijonon *viro*. Haku *viro* tuottaa yhteensä 231 osumaa. Joukossa on myös muutamia sellaisia osumia, jotka eivät suoraan liity viron kieleen tai nimeen *Viro*, kuten *virka*-sanan taivutusmuoto *viroissa*

tai suomen paikannimi *Virolahti*. Tarkastelen seuraavaksi, millaiset viron kielen tai Viron nimeen liittyvät kysymykset ovat askarruttaneet suomalaisia kielenkäyttäjiä ja millaisissa yhteyksissä viron kieli mainitaan suomen kielen neuvonnan vastauksissa.

Klassikkokysymys: *Viro* vai *Eesti*?

Kielineuvontarekisterissä on yhteensä kuusi kysymystä, jotka koskevat Suomen eteläisen naapurimaan nimeä. Asiakkaat kysyvät muun muassa, miksi käytetään nimeä *Viro* nimen *Eesti* sijaan, onko nimessä *Viro* jotakin negatiivista ja mistä nimi *Viro* oikein on tullut. Kysymyksiin on vastattu yhdenmukaisesti, että maan viralliseksi nimeksi on vakiintunut Virumaan maakunnan nimestä peräisin oleva suomenkielinen sovinnaisnimi eli eksonyymi *Viro*. Paikalliskielistä *Eestiä* voi kuitenkin halutessaan käyttää arkipuhekielessä. Vastauksissa on viitattu muun muassa Kielitoimiston ohjepankkiin, Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuun, joka sisältää suomen yleiskieltä koskevia oikeinkirjoitus-, kielioppi- ja nimiohjeita. Ohjepankin ohjeessa *Nimervalinta: Viro vai Eesti?* kerrotaan *Viro*-nimeä käytetyn sekä kansanrunoudessa että vanhimmissa suomenkielisisä asiakirjoissa.

Viron valtion nimi on ollut kielineuvonnan kestokysymys vuosikymmenestä toiseen. On arveltu, että 1990-luvulla se on ollut yksi yleisimmistä kielineuvonnasta kysytyistä nimiaiheista. Tuolloin aiheesta käytiin keskustelua suomalaisessa lehdistössä sekä Viron uudelleenitsenäistyttyä vuonna 1991 että myöhemmin samalla vuosikymmenellä. Nimikiistan juuret ovat kuitenkin paljon syvemmällä.

Taru Kolehmainen on käsitellyt kirjassaan *Kielenhuollon juurilla* (2014) maannimestä vuosina 1928–1930 käytyä kiivasta keskustelua. Keskustelu sai alkunsa Virittäjässä, kun professori Lauri Kettunen julkaisi vuonna 1928 *Eestin kielen oppikirjan* ja yliopettaja E. A. Saarimaa kyseenalaisti arvostelussaan *Eestin* käyttämistä *Viron* sijaan. Kielimiehistä Saarimaa ja E. A. Tunkelo puolustivat *Viroa* vakiintuneena nimenä, jota käytettiin jo 1700- ja 1800-luvun sanakirjoissa. Kettunen sen sijaan perusteli *Eestin* kuvastavan uutta aikaa ja virolaisten omaa toivetta. Hän toteaa *Eestin* valtion syntymisen vuonna 1918 olleen niin suuri tapaus, ettei entinen *Viro* „riittänyt tulkitsemaan sitä käsitettä, joka liittyi uuden valtion viralliseen *Eestin* nimeen“. Kiista päättyi lopulta Saarimaan ja Tunkelon hyväksi: vanha ja vakiintunut *Viro* jäi edelleen

voimaan virallisena nimenä. *Eesti* jäi kuitenkin elämään *Viron* rinnalle, ja 1970-luvulla sen kannatus sai myös vasemmistopoliittista väriä. *Virolla* oli kuitenkin kannattajansa myös Virossa. Sen käyttöä suomen kielessä puolustivat aikanaan sekä kielimies Paul Ariste että presidentti Lennart Meri.

Nimet ovat omiaan herättämään tunteita, ja suomalaiset vaikuttavat suhtautuvan myös nimiin *Eesti* ja *Viro* varsin intohimoisesti. Eräs neuvonnan asiakas toteaa, että hän käyttää aina *Eestiä*, kuten eestiläiset itse toivovat. Toista asiakasta on puolestaan jo „monta vuotta häirinnyt väärä nimitys Eestistä“. Suomalaisten suhtautumiseen vaikuttanee myös viron ja suomen kielisukulaisuus. Vironkielinen nimi tuntuu ehkä sopivan suomenkieliseen kontekstiin paremmin sellaisenaan kuin jokin muu vieraskielinen nimi. Ei nimittäin ole mitenkään poikkeuksellista, että suomen kielessä käytetty valtion nimi juontaa juurensa vain yhden maakunnan nimestä. *Viron* tapaan maakunnan nimestä ovat peräisin myös *Ruotsi* (Roslagenin maakunta) ja *Saksa* (Sachsenin maakunta). Niin ikään nimi *Suomi* on aikoinaan tarkoittanut pelkästään Varsinais-Suomen aluetta.

Sukukielten taivutusproblematiikkaa

Monessa kysymyksessä on pohdittu, miten vironkielisiä nimiä taivutetaan suomen kielessä. Suomen kielen lautakunnan vuonna 2004 antaman suosituksen mukaan vironkielisiä nimiä taivutetaan pääsääntöisesti sitaattilainoina kuten muitakin vieraskielisiä nimiä (esimerkiksi *Mustamäe* : *Mustamäeä* ja *Laht* : *Lahtin*). Lautakunnan suosituksessa todetaan, että viroa osaavien on kuitenkin edelleen mahdollista taivuttaa vironkielisiä nimiä sitaattiperiaatteesta poikkeavalla, suomen mukaisella tavalla. Käytännössä tätä kohtaa on nimistöhuollossa tulkittu lähinnä niin, että sanoihin *saar* ja *mägi* loppuvia nimiä voi taivuttaa kuten suomen sanoihin *saari* ja *mäki* loppuvia nimiä (esimerkiksi *Savisaar* : *Savisaaren* eikä *Savisaarin*).

Vaikka lautakunnan suositus on periaatteessa selkeä, on ymmärrettävää, että vironkielisten nimien taivutus herättää kysymyksiä. Suomenkielisten nimien tapaan vironkieliset nimet taipuvat sijamuodoissa. Ne eivät siksi rinnastu suomenkielisen kielitajussa moniin muihin vieraskielisiin nimiin, joiden sanavartalo ei nimeä taivutettaessa muutu. Siksi vieraskielisten nimien perusperiaatteen mukaiset taivutusmuodot voivat kuulostaa varsinkin viroa osaavien korvissa kielenvastaisilta.

Neuvonnassa on ohjeistettu, että sukunimiä *Veskimägi* ja *Suur* voi taivuttaa joko vieraskielisten nimien taivutuksen perussäännön mukaan *Veskimägin* ja *Suurin* tai suomenmukaisesti *Veskimäen* ja *Suuren*. Vastaavasti sukunimeä *Simuste* voi taivuttaa sisäpaikallissijoissa joko *Simustessa* : *Simustesta* : *Simusteen* tai *Simusteessa* : *Simusteesta* : *Simusteeseen* (kuten suomenkielinen sukunimi *Saraste* : *Sarasteen*).

Lehden nimen *Postimees* taivutuksesta on puolestaan todettu, että peruseriaatteen mukainen taivutustapa olisi *Postimeesin*, mutta se ei tunnu kovin luontevalta. *Postimeehen* olisi puolestaan sekamuoto, jossa viron *mees*-sanaa taivutettaisiin suomen *mies*-sanan mallin mukaan. Vaikka *Postimeehen*-taivutuksen voi tulkita lautakunnan suosituksessa mainituksi suomen mukaiseksi taivutustavaksi, on neuvonnassa ehdotettu parhaaksi ratkaisuksi suomenkielisen *lehti*-sanan lisäämistä taivutettavaan nimeen: *Postimees-lehden* : *Postimees-lehdessä*.

Kysymyksiä on herättänyt myös *s*-loppuisten vironkielisten nimien taivutus sekä se, taivutetaanko paikannimiä sisä- vai ulkopaikallissijoissa. On kysytty, taivutetaanko Viron paikannimiä *Tapa* ja *Loksa* ulkopaikallissijoissa viron tapaan: *Tapalle*, *Loksalle* (viroksi *Tapale*, *Loksale*) vai sisäpaikallissijoissa *Tapaan* ja *Loksaan*. Neuvonnasta on vastattu, että molemmat tavat ovat mahdollisia. Yleensä sitaattilainoja taivutetaan sisäpaikallissijoissa, mutta Suomen paikannimet sen sijaan taipuvat vaihdellen sisä- ja ulkopaikallissijoissa paikakunnalla vakiintuneen käytännön mukaan. *S*-loppuisia vieraskielisiä sukunimiä taivutetaan puolestaan pääsääntöisesti sidevokaalin *i* avulla: *Karis* : *Karisin*. Mitä tutummaksi *s*-loppuinen vieraskielinen nimi koetaan, sitä helpommin se kuitenkin mukautuu suomen taivutustapaan, jossa on aines *-kseen* ennen taivutus päätettä: *Kallas* : *Kallaksen*.

Vaikka sellaiset taivutukset kuin *Veskimägin* ja *Loksaan* voivat kuulostaa omituisilta, on kielen- ja nimistönhuollon suosituksissa pyrittävä myös helppouteen, jotta suosituksia on mahdollista noudattaa ilman erityistä vaihua. Kaikki suomenkieliset eivät osaa viroa eivätkä välttämättä osaa yhdistää vironkielisen nimen sisältämää sanaa sen suomenkieliseen käännösvastineeseen. Kielenkäyttäjää ei voi myöskään vaatia tarkistamaan, taipuuko virolainen paikannimi sisä- vai ulkopaikallissijoissa.

Roosimine ja muut käännöspulmat

Kotimaisten kielten keskuksen kieli- ja nimineuvonnan tärkeimpiä asiakasryhmiä ovat viranomaiset, kielenhuoltajat, toimittajat ja kääntäjät. Koska eri kielten sanat eivät vastaa toisiaan täsmällisesti eikä uusille asioille ole aina ehtinyt vakiintua sopivaa sanaa, on myös vironkielisten sanojen kääntäminen suomeksi - tai päinvastoin - aiheuttanut neuvonnan asiakkaille monesti päänvaivaa.

Neuvojamme on päässyt pohtimaan virolaiselle neulomistekniikalle sopivaa suomenkielistä sanaa. Virossa käytetään termiä *roosimine*, jonka kantasanana on *roos* 'ruusu'. Asiakas on kertonut kysymyksessään, että kun tekniikka tuli ensimmäisen kerran esille suomenkielisessä neulekirjassa, kääntäjä suomensi sen *ruusuiluksi*. Asiakas on pohtinut, että *roosiminen* voisi kuitenkin toimia lainasanana suomessakin, koska yhteyttä ruusuihin ei tekniikassa ole. Neuvonnasta on todettu, että lainasana *roosiminen* istuisi hyvin suomen kielen ääntämyksen ja taivuttamisen kannalta, joten se voisi olla kelpo termi suomessakin. Jos termi kuitenkin olisi tarpeen kääntää, on *ruusuilua* paremmaksi käännökseksi arvioitu *ruusuttamista*. Frekventatiivijohdin saa näet *ruusuilun* kuulostamaan enemmin kepeältä harrastelulta.

Sopivaa suomenkielistä vastinetta on tiedusteltu näyttelytekstissä käytetylle sanalle *kujukese*, yksikössä *kujukene*. Asiakas on kysynyt, voisiko hän käyttää vaikkapa sanaa *figuriikat*. Neuvoja on todennut, ettei suomessa ole sellaista sanaa kuin *figuriikka*, joten uudissanaa *figuriikat* ei voi ymmärrettävyyden takia suositella näyttelytekstiin. Mahdolliseksi hän on ehdottanut sanaa *hahmo*, esimerkiksi *posliini-*, *kivi-*, *muovi-* tai *keräilyhahmo*. Posliinista tai kivistä tehtyä hahmoa voi kutsua myös *figuuriksi* tai *figuriiniksi*. Myös sanojen *pienoisveistos* ja *pienoispatsas* sopivuutta on pohdittu yhdessä kysyjän kanssa.

Kolmas asiakas on miettinyt sopivaa käännöstä viron *poisitar*-sanalle. Hän on kysynyt, voisiko suomen *nuorukainen*-sanaan 'varttunut poika, nuori mies' liittää feminiinijohtimen *-tar*. Asiakas on siis ilmeisesti hakenut sanaa, jolla olisi merkitys 'naispuolinen nuorukainen'. Neuvonnasta on kuitenkin huomautettu, että *poisitar* tarkoittaa viro-suomi-sanakirjan mukaan pikemminkin poikamaista tyttöä, jolle on suomessa nimitys *poikatyttö*.

Kirjan käännöstä varten on kysytty sävyltään sopivaa vastinetta suomen sanalle *huussi*. Asiakas on luetellut koko joukon vironkielisiä vastineita

(*käimla*, *väljakäik*, *väljakäigukoht*, *peldik*, *WC*, *klosett*, *kemmerg* ja sen lyhen-
nös *kemps*, *sitamaja*) ja pohtii, onko *huussi* sävyltään pikemminkin neutraali
vai rahvaanomainen. Neuvonnasta on todettu, että *huussi* on arkikielinen
(vertaa muodolliset *ulkokäymälä* ja *käymälä*), mutta ei alatyylinen. Näin ollen
parhaiksi vastineiksi on arveltu sanoja *kemmerg*, *kemps* ja *käimla*.

Eräs asiakas on tiedustellut särjensukuisen kalalajin *Rutilus caspicus* suo-
menkielistä nimeä. Hän on selvittänyt, että virossa lajista käytetään nimeä
vobla ja kysyy, voisiko se toimia suomessakin. Neuvoja on todennut, että *vobla*
ei ole suomessa kovin luonteva, mutta *kaspiansärki* voisi olla mahdollinen.
Koska kysymys on vahvasti eläintieteellinen, hän on konsultoinut vielä kala-
asiantuntijaa. Asiantuntijan mukaan *Rutilus caspicus* on hiljan menettänyt
lajiasemansa ja se katsotaan nykyään samaksi lajiksi kuin *Rutilus lacustris*,
joka elää Kaspianmeren lisäksi laajalti Itä-Euroopassa ja Siperiassa. Näin ollen
paras käänнос *voblalle* onkin *siperiansärki*.

Alkuperältään yhteisiä sanoja

Valtaosa kielineuvontarekisterin *viro*-osumista liittyy suomenkielisten sano-
jen alkuperää eli etymologiaa koskeviin kysymyksiin. Esimerkiksi seuraavien
sanojen etymologiaa selittävässä vastauksissa on todettu, että sanalla on vas-
tine myös suomen sukukielessä virossa: *hauras*, *herkkä*, *hullu*, *joki*, *kurttuinen*,
kylä, *lumi*, *parvi*, *perkele*, *räppänä*, *turvotus*, *verso*, *västaräkki* ja *yhtäkkiä*. Vas-
tine sukukielessä kertoo muun muassa sanan iästä. Osa toisiaan muistutta-
vista sanoista ei kuitenkaan ole peräisin yhteisestä kantakielestä, vaan ne ovat
myöhempiä lainoja. Neuvonnasta kerrotaan, että esimerkiksi suomen sana
lohikäärme ei ole samaa alkuperää viron *lohe*-sanan kanssa, vaan *lohe* on lai-
nattu myöhemmin suomesta. Suomen kieleen vakiintunut *lohikäärme* lienee
väännös muinaisruotsin sanasta *floghdraki*.

Ennen huhtikuuta 2024 myös nimineuvonnassa vastattiin etymologisiin
kysymyksiin. Kielineuvontarekisterissä on tietue esimerkiksi virolaisen kau-
pungin Narvan nimen etymologiasta. Kysyjälle on vinkattu artikkeli *Eesti*
kohanimeraamat -kirjassa ja tarjottu siihen käänносapua. Nimen tausta on
epäselvä ja sille on esitetty niin venäläinen, germaaninen kuin itämerensuo-
malainenkin lähtökohta. Toisessa kysymyksessä on tiedusteltu, miksi Lat-
vian jokea kutsutaan suomessa *Väinäjoeksi*. Vastauksessa on mainittu viron
Väinä jõgi ja todettu joen suomen- ja vironkielisten nimien olevan sukua sen

liivinkieliselle nimelle *Vēna*, jonka merkitys on 'leveä jokisuus, satama'. Viron kieli on mainittu niin ikään Vilppulan *Nokiansaaren* etymologiaa käsittelevässä vastauksessa. Paikannimen taustalla saattaa olla merkitys 'nois-eläimen pesimis- ja oleskelupaikka'. Sana *nois* - sama kuin viron kielen *nugis* - on alkuaan merkinnyt näätä, mutta on arveltu, että se olisi Suomessa siirtynyt tarkoittamaan majavaa. Tämä johtuu siitä, että *nois*-nimet liittyvät erityisesti veteen, mutta näätä ei kuitenkaan ole vesieläin.

Kohteliaisuuskysymyksiä ja oikeinkirjoitusongelmia

Erialaisten kulttuurien kohtaaminen ei aina suju ongelmitta. Neuvonnan asiakas kertoo, että hän onnistui loukkaamaan uutta virolaista naapuriaan, kun puhutteli tätä etunimellä. Etunimellä puhuttelu johtui asiakkaan mukaan siitä, ettei hän ollut varma, miten sukunimi äännetään. Neuvonnasta on kerrottu, että viron kirjaimet *b*, *d* ja *g* ääntyvät pikemminkin kovina kuin pehmeinä, niin sanottuina mediaklusiileina. Onpa asiakasta tuettu seuraavassa kohtamisessakin: „Virossa on tapana teititellä, joten tässä on selvästikin tapahtunut jonkinlainen kulttuurien yhteentörmäys. Jos siltä tuntuu, kannattaa naapurille yrittää selittää, miksi jätti sukunimen sanomatta.“ Myös toisessa neuvon-
tapuhelussa on keskusteltu siitä, että teitittely on virossa selvästi yleisempää kuin suomessa.

84-vuotias, itseään „kohtuulliseksi suomen osaajaksi“ luonnehtiva asiakas on tiedustellut kirjeen aloittamisesta. Hän kertoo, että virossa kirjeen aloituksessa käytetään oikeinkirjoitussääntöjen mukaan henkilön nimen perässä huutomerkkiä. Hän haluaa tietää, onko huutomerkki suositeltava suomessakin vai onko rinnalle hyväksytty pilkku, jota näkee suomenkielisissä asiayhteyksissä yhä useammin. Neuvoja on vastannut, että suomen kielessä kirjeen tai viestin voi aloittaa usealla tavalla ja tervehdyksen perässä voi olla huutomerkki, pilkku tai ei lainkaan välimerkkiä. Välimerkki vaikuttaa siihen, aloitetaanko tervehdyksen jälkeinen viesti isolla vai pienellä alkukirjaimella.

Vironkielisten nimien oikeinkirjoitus on herättänyt joitakin kysymyksiä: Jos viron kirjain *õ* esiintyy vironkielisessä nimessä, se tulisi suositusten mukaan säilyttää sellaisenaan myös suomenkielisissä teksteissä. Jos tekninen tuottaminen vielä nykyaikanakin on mahdotonta, voi käyttää merkintätapaa *Roivas (o:n päällä ~)*. Vironvenäläisen henkilön nimi suositetaan puolestaan suomessa kirjoittamaan latinalaisin kirjaimin samoin kuin virolaisissa

asiakirjoissa. Viron historiallisesta maakunnasta on hyvä käyttää paikallisen kielen mukaista nimeä *Setomaa*, joka on ensisijainen myös Eesti Keele Instituutin paikannimitietokannassa ja *Eesti kohanimeraamat* -teoksessa. Aiemmin käytössä on ollut nimi *Setumaa*. Asukkaannimityksinä Kielitoimiston sanakirjassa annetaan vaihtoehtoiset muodot *seto*, *setu* ja *setukainen*.

Viron vaikutusta suomeen

Viron vaikutusta suomen kieleen on pohdittu muutamissa kysymyksissä. Puhelimitse on keskusteltu Euran murteen yhteydestä viron kieleen. Neuvoja on todennut, että suomen lounaismurteissa on tunnetusti yhteisiä piirteitä viron kielen kanssa. Toisessa kysymyksessä on pohdittu erikoista sijamuotoa ilmauksessa *me olemme virolaiset*. Vastauksena todetaan, että suomeksi kuuluisi sanoa *me olemme virolaisia*. Nominatiivi *virolaiset* on vaikutusta viron kielestä, jossa sanotaan *me oleme eestlased*.

Alun perin Ruotsin Kielineuvostoon yhteyttä ottanutta asiakasta on askaruttanut suomen *kanssa*-postposition lyhentyminen muotoon *kaa*:

Nykyään kun halutaan ilmaista, että jotakin tehdään toisen kanssa, käytetään usein ilmaisua *kaa*. Esimerkiksi *veljen kaa* tai *naapurin kaa*. Itse kuulin tämän ensimmäisen kerran Ruotsissa 70-luvun puolivälissä ja luulin että se oli Pohjanmaan murretta. Kuinka kauan on suomen kielessä „kaakatettu“ ja mistä tämä on saanut alkunsa?

Kielineuvonnan seikkaperäisessä vastauksessa todetaan, että yksiselitteistä tietoa *kaa*-muodon iästä ei voi antaa, mutta murreasiantuntija pääsi sen jäljille ainakin 1800- ja 1900-lukujen taitteeseen. Melko kauan *kaa*-muotoa on kuitenkin käytetty, enimmäkseen Kymenlaakson alueella, mutta jonkin verran myös Satakunnassa. Neuvoja jatkaa, että *kanssa*-postposition muutoskehitys on voinut lähteä liikkeelle itsenäisesti, mutta aiheeseen liittyvässä keskustelussa on myös pohdittu, voisiko kehitys johtua viron ja suomen kielikontaktista. Virossa vastaavanlaisia rakenteita muodostetaan *-ga*-loppuisella komitatiivilla. Lainautumisajatus toimii kymenlaaksolaisten murre-esiintymien suhteen, mutta Satakunnan esiintymät ovat sitä vastaan, koska sieltä ei ole suoria yhteyksiä viroon.

Asiakkaalle kerrotaan edelleen ilmauksen nykytilanteesta: *Kanssa*-positio on myös voinut alkaa lyhentyä itseksen nuorison kielessä, kun sanaa

pyritään ääntämään nopeammin tai helpommin. Tällä hetkellä seurataan, onko pelkistynyt aines hiljalleen muuttumassa sijapäätteeksi, jollainen se virossa on: viroksi komitatiivi *koirineen* on *koeraga* (*koera* + *ga*), ja nykyään suomessakin voi nähdä sanaa kirjoitetun epävirallisissa yhteyksissä muotoihin *munkaa*, *veljenkaa*.

Ulkomaiden paikannimiä, yleisiä kielenilmiöitä ja kielikeskustelua

Viro-haun haaviin jää myös useita kysymyksiä ulkomaiden paikannimistä, joissa on mainittu lähteenä Eesti Keele Instituutin Kohanimeandmebaas (KNAB). KNAB on Kotimaisten kielten keskuksen nimeuvonnassakin tärkeä apuväline, josta tarkistetaan muun muassa eri maiden paikkojen paikalliskielisiä kirjoitusasuja.

Joissakin vastauksissa viroon on viitattu osoittamassa, että tiettyjä suomen kielessä tavattavia ilmiöitä esiintyy tyypillisesti myös muissa kielissä. Housuihin viittaava sana on useissa kielissä monikollinen, kun taas ärsyttäväksikin koettu pikkusana *no* ja sen erikieliset vastineet (kuten viron *no*) ovat monin tavoin tarpeellisia puhekielessä.

Jotkin puhelinneuvonnan kirjaukset ovat kysymysten sijaan pikemminkin keskustelua kielestä kiinnostuneen asiakkaan kanssa. Puhelimessa on muun muassa pohdittu, miksi virokieliset suomelta kuulostavat sanat tarkoittavat usein jotain ihan muuta. Esimerkiksi viron *rahvas* on suomeksi merkitykseltään neutraali 'kansa', kun taas suomen sanan *rahvas* merkitys on 'tavallinen kansa, maalaisväestö, maalaiset'. Neuvoja on kertonut, että sukukielet suomi ja viro ovat muuttuneet kumpikin tahollaan omaan suuntaansa ja sanat ovat kehittyneet merkityksenmuutosten tietä tarkoittamaan eri asioita. Neuvoja on antanut lisäksi lukuvinkin Klaus Laalon kirjasta *Huvitav lugu – kiinnostava juttu: suomen ja viron välinen sanaston riskiryhmä ja sen taustaa* (1992). Toisessa tapauksessa on keskusteltu uudissanojen eroista suomessa ja virossa. Suomen kielessä sitaattilainat ovat nykyään yleisiä, kun taas virossa on tyypillisempää muodostaa käännöslainoja tai äänteellisiä mukaelmia kuten *smuuti* 'smoothie'. Neuvoja pohtii, voisiko tämä liittyä kieli-ilmapiiiriin. Ehkä Virossa keskivertokielenkäyttäjät tiedostaa paremmin vieraiden kielten uhan ja oman pienen kielen arvon.

*

Merkkijonon *viro* sisältävät kielineuvontarekisterin kirjaukset kuvastavat hyvin suomen kielen neuvonnasta kysytyjen asioiden kirjoa. Kielenkäyttäjiä mietityttävät niin kielen rakenteeseen, variaatioon, taivuttamiseen, ääntämiseen, kääntämiseen, sävyyn kuin nimien ja sanojen alkuperäänkin liittyvät kysymykset. *Viro*-kirjaukset välittävät kuitenkin tietoa myös viron ja suomen kielen läheisestä kielisukulaisuudesta, suomalaisten ja virolaisten kanssakäymisestä sekä sukukansaa ja sen kieltä koskevasta uteliaisuudesta ja tunnesiteistä.

Lähteet

- Kielineuvonnan vuosikymmenet: 1990-luku.* <https://kotus.fi/kielenhuolto/kielenhuolto-ja-sen-historia/kielineuvonnan-vuosikymmenet/1990-luku/> (20.01.2026).
- Kolehmainen, Taru. 2014. *Kielenhuollon juurilla: Suomen kielen ohjailun historiaa* (Suomi 204). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kotimaisten kielten keskuksen kielineuvontarekisteri.* Säilytteillä Kotimaisten kielten keskuksessa. Helsinki.
- Laalo, Klaus. 1992. *Huvitav lugu – kiinnostava juttu: Suomen ja viron välinen sanaston riskiryhmä ja sen taustaa* (Suomi 164). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nimervalinta: Viro vai Eesti?* Kielitoimiston ohjepankki. <https://kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/nimervalinta-viro-vai-eesti/> (20.01.2026).

***Viro* and *viro* in the language consulting services of the Institute for the Languages of Finland**

Ulla Onkamo

The article examines questions and answers provided between 2017 and 2024 by the Finnish language consulting services at the Institute for the Languages of Finland. From the data I have selected answers containing the Finnish words *Viro* ('Estonia') and *viro* ('Estonian'). The aim is to find out what kinds of questions related to the Estonian language or the country name *Viro* Finnish language users have and in which contexts Estonian is mentioned in the answers. The material consists of more than 200 questions and their corresponding answers.

The word *viro* 'Estonian' appears in several answers concerning the etymology of Finnish words or names. The Estonian equivalent of the word is usually mentioned as an example of a shared origin of the word in common proto-language of both Finnish and Estonian. Other topics raising questions are for example inflecting Estonian proper names in Finnish (*Veskimäen* or *Veskimägin* 'Veskimäki's') and finding a suitable translation for an Estonian word or expression (what is a fish called *vobla* in Finnish?). The question about the Finnish name for Estonia (*Viro* or *Eesti*?) is a classic question asked of the Finnish language consulting services. It has consistently interested language users over the decades.

Paabeli segadus veganmuffinitega

Tiina Leemets

Peeter Päll on nelja aastakümne eest kurtnud: „... käändumatu omadussõna tuleks ristida *Eesti nuhtluseks*, sest oleme temaga juba kaua *Kolgata teed* käinud ja küllap jõuame ka pärale: *Paabeli segadus* meil kohati juba on.“ (Päll 1985: 277)

Tsiteeritud artikkel käsitleb täiendina kasutatud niinimetatud käändumatu omadussõnu, mis mugandati omastavas käändes pärisnimest (*tallinna kilud, jorkširi sead*). Nende ortograafia ja nimetuse enda üle on polemiseeritud eriti 20. sajandi teisel poolel. Järk-järgult liiguti tagasi nime originaalkirjapildi ja suurtähe poole, mida soovitas ka Päll (1985: 280–281). Enam avalikku selgust tõi Emakeele Seltsi keeletoimkonna 1998. aasta soovitus: üldreegli järgi kirjutatakse kohanimi suure algustähega ka kohanimelise täiendiga ühendites, samuti isikunimi isikunimelise täiendiga ühendites (Raadik 2000).

Eesti keeles leidub veel täiendina muutumatuks jäävaid sõnu, mille sõnaliigipiirid on läbi aegade küsimusi tekitanud. Oma aja üksikasjaliku loendi ja varasemate käsitluste kokkuvõtte on avaldanud Valmen Hallap (1986), kasutades nimetust *vaegomadussõna* ehk *adjektivoid*. Uuel aastatuhandel on Tiit-Rein Viitso (2007) leidnud, et omadussõna määratlusse kuulub täiendina põhisõnaga ühildumine, Mati Erelt (2008) pole sellega nõustunud. Uusima „Eesti grammatika“ järgi on eesti keeles järgmised vaegomadussõnade rühmad:

- 1) omastavalised sõnakujud, millel selles tähenduses muud käändevormid puuduvad, nt *romaani* (keeled), *luteri* (kirik), *katoliku* (usk), *kulla* (sõber), *ligida* (maa pealt);
- 2) liitsõnalised sõnakujud, mille lõpposis on osastavaline *-karva*, *-laadi*, *-võitu*, *-ohtu*, *-verd*, *-värki* ja millel liitsõnalisena selles tähenduses muud käändevormid puuduvad, nt *plikaohu* (tüdruk), *isevärki* (mõte), *kehvavõitu* (kõhutäis), *täisverd* (töönimene);
- 3) sõnakujud, mis ei seostu ühegi muu sõna omastava ega osastavaga, nt *eri* (asjad), *ise* (asjaajamine), *väärt* (mõtted), *auväärt* (iga). (EG 2023: 104)

Artiklit kirjutama ajendas asjaolu, et EKI ühendsõnastikus (ÜS) oli 2024. aasta seisuga parkümmend omadussõnaks määratud võõrkeelset sõna ja ühendit ning mõni muganenud laen, mida eesti keeles kasutatakse nii liitumi täiendosana kui ka sageli ühildamata nimetavakujulise täiendina. Kuidas suhtuda lahkukirjutusse õigekeelsuse seisukohast, kas tegemist on vaegomadussõnadega (uus avatud võõralaliik 3. rühmas) või millegi muuga? Pakkuda on pigem mõtisklusi kui veendunud vastuseid.

Emakeele Seltsi keeleteoimkonna toel¹ on loobutud sõnaliigi märkimisest eri keelte kindlas vormis ühendite puhul, nagu *à la carte*, *al dente*, *pro bono*, *sui generis*, mida tekstinäidete järgi saab tõlgendada mitmeti ja millele näiteks EKI adjektiivikalkulaator on adjektiivsuse skaalal 0–4 andnud 0 punkti. Samuti on tsitaatomadussõnade hulgas pigem ühilduvaid, nagu *camp* ja *chill* koos mugandkujudega *kämp* ja *tšill*. Ühildumatust on rohkem esinenud eri registritest ja sageli mitmest sõnaliigist tsitaatsõnadel *art house*, *drive-in*, *exclusive* (vrd mugandadjektiiv *eksklusiivne*), *fifty-sixty*, *halal*, *normcore*, *offline*, *online*, *offshore*, *playoff*, *pop-up*, *push-up*, *tax-free*, *tex-mex*, *unisex*, *vintage*, *win-win*, *woke*, laenudel *koššer*, *vegan*, *öko*, paralleelselt tsitaatsõna ja mugandina käibib *premium* ~ *preemium*. Enamjaolt on need saadud inglise keelest või selle kaudu.

Tabelis on tulemused, mille andis tekstikorpuses etTenTen23 tehtud lihtotsing enamiku mainitud sõnade kokku-lahkukirjutuse kohta (osa langes liialt kokku mõne nimega või andis muidu vähe materjali). Otsitud on ühildamata kuju koos ühe iseloomuliku põhisõnaga eri käänetes, sh eraldi ühes käändes peale ainsuse nimetava. Pilt on kirju, üldiselt on vaadeldud tsitaatsõnade puhul ülekaalus lahku- ja muganditel kokkukirjutus. Mõni sinne sõna on ÜS-is hiljem liigitatud prefiksoidiks, sõnaliikide täpsustamine jätkub.

Tabel. Tsitaat- ja mugandsõnade kokku-lahkukirjutus tekstikorpuses etTenTen23

Otsitud ühend	Lahku	Sidekriipsuga
<i>drive-in</i> + testimine/testimist	52/4	12/0
<i>halal</i> + toit/toitu	79/32	111/22
<i>offline</i> + kaart/kaardid	215/60	44/16
<i>offshore</i> + firma/firmasid	372/33	1278/121
<i>online</i> + kaart/kaardid	118/16	22/2

¹ Koosolekud 28.03 ja 08.10.2025.

Otsitud ühend	Lahku	Sidekriipsuga
<i>premium</i> + klass/ klassis	1589/39	1506/38
<i>pop-up</i> + pood/poes	891/137	141/25
<i>push-up</i> + efekt/efekti	66/25	5/3
<i>tax-free</i> + kaubandus/kaubanduses	293/10	51/0
<i>tex-mex</i> + stiil/stiilis	12/10	4/4
<i>unisex</i> + lõhn/lõhnad	86/11	13/3
<i>vintage</i> + stiil/stiilis	768/555	393/300
<i>win-win</i> + olukord/olukordi	385/6	47/0
<i>woke</i> + ideoloogia/ideoloogiast	5/1	23/1
		Kokkukirjutus
koššer + toit/toitu	19/5	122/45
vegan* + toit/toitu	676/183	1895/511
öko + nisujahu/nisujahust	10/2	4/2

* Korpusest ei saa lahkukirjutuse korral teada, kuidas kirjutaja sõna *vegan* hääldaks ehk kas ta on seda kasutanud tsitaatsõna või laenuna.

Tsitaatsõnal *premium* on variandid samas suurusjärgus, mugandkujul kokkukirjutus ülekaalus kolme juhuslikult valitud põhisõnaga neljast:

premium klass/klassis 213/2

***premium* kvaliteet/kvaliteediga 92/55**

premium bränd/brändide 8/1

premium auto/autode 18/3

***premium*klass/-klassis 502/10**

*premium*kvaliteet/-kvaliteediga 22/17

***premium*bränd/-brändide 25/10**

***premium*auto/-autode 33/8**

Hallapi loendis pakuvad huvi konsonantlõpulised laenud, mida ta on pidanud pigem kõnekeelseks või vananenuks, kuid tema väitel „... on vastavad vormid praegugi mittekõrgstiililises kõnepruugis tarvitusel (võib-olla eriti haritlaskonna hulgas, võib-olla osalt humoristliku varjundiga).“ Noppeid näitelausestest: *intelligent inimestest* (Kitzberg), *intelligent nägudega*, *elegant ülikonnad*, *riskant ettevõtmised*, *akuraat asja*, *eht kullast*, *eht mereröövlid*; lisaks käändumist: *intelligente noormehi* (Aavik), *ülikonnad on tõesti elegantid*. (Hallap 1986: 203–204) Praeguses neutraalkeeles on kasutusel *ne*-liitega omadussõnad *intelligentne*, *elegantne*, *riskantne*, *ehtne* (vrd sks *intelligent*, *elegant*, *riskant*, *echt*). EKI ühendsõnastikus on vananenu või kõnekeelsena *akuraat(ne)*, *fantast* 'fantastiline', *maks* 'maksimaalne'; *eht* ja *ehtne* on neutraalsed sünonüümid. Võib vähemasti oletada, et a) omadussõnaliide võib mõnele laentüvele lisanduda aja jooksul, b) liiteta või rohkemgi lühendatud

omadussõna saab käändumatuna kasutada kõnekeelele värvi lisamiseks. Hal-
lap on käsitlenud ka laenu *tipp-topp* (1986: 205), mis on jäänudki kasutusse
liiteta vaegomadussõna ja mäarsõnana.

Liitsõnades saavad teatud omadust väljendada ka nimisõnad (enamasti
nimetavas või omastavas käändes) ning reeglikohane on liiki näitava täiend-
sõna kokkukirjutus. Nii on *betoonpõrand* selline põrand, mis on tehtud
betoonist, *hobiaednik* selline aednik, kellele aiandus on hobi, *piraattarkvara*
on ebaseaduslikult, piraadi kombel omandatud ja kasutatud tarkvara. Sel-
line esiosa võib olla omadus- või kesksõna sünonüüm: *olmemure* = *olmeline*
mure, *puuteaisting* = *taktiilne aisting*, *praekartul* = *praetud kartul*. Liitsõnades
„*vintage*-mööbel“ ja „*tax-free*-kaubandus“ saab esiosa samuti näha nimisõna-
tähenduses: *vintage* kui ajaloolised esemed ja nähtused, *tax-free* kui maksu-
vaba müügi süsteem. Inglise ühendites *vintage furniture* ja *tax-free shopping*
aga on täiendiks omadussõna.

Lisaks kirjutatakse kokku omadussõnaliiteta ja lühenenud tüved: *digiall-*
kiri ehk *digitaalallkiri* on sama mis *digitaalne allkiri* (vrd inglise keeles oma-
dussõnalise täiendiga *digital signature*). Prefiksilaadne ja nimisõnaline esiosa
võivad olla sama kujuga, aga näiteks *praekartul* ei pea käima prae juurde (vrd
praeleem) ning *piraattarkvara* ja *piraattplaat* seostuvad siinkirjutajal samavõrd
omadussõnaga *piraatlik* kui isikuga. Pisut leidub selles tähenduses omadus-
sõnaga ühendeid: *piraatlike heli- ja videosalvestiste müügi käive*, *väidetavalt*
40 protsenti meil kasutatavast tarkvarast on piraatse päritoluga (etTenTen23).
Sirje Mäearu (2020) on kirjeldanud, kuidas toidu valdkonnas on sagenenud
koostise või millegi sisalduse väljendamine *ne*-liitelise omadussõnaga nimi-
sõnalise täiendosa asemel.

Lühitüved võivad omakorda iseseisvuda omadussõnana (*need ökod tooted*
on päris krõbedate hindadega) ja nimisõnana: *olen jube tige kogu selle digi*
[konteksti põhjal määratud tähendus 'digitelevisiooni ja -seadmete'] *peale;*
otsime vastuseid küsimustele, mida toob endaga kaasa digi ['digitehnoloogia']
õpetamises ja õppimises; ei mõjuta see meid tarbijatena rohkem ökot ['ökotoo-
teid'] *ostma; kollektsioone luues lähtutakse taaskasutusest ning ökost* ['öko-
loogilisest mõtteviisist']; *roheliste valijateks on noored ja rastajuustega ökod*
['ökoloogilise mõtteviisi pooldajad'] (etTenTen23).

Johanna Kiik (2021: 301) on sõnastanud tähelepaneku nelja uusklas-
sikalise keelendi kohta eesti keeles: „*Super, hüper, mega ja ultra* võivad olla
vahel prefiksisarnased, teinekord aga käituda pigem adverbi, adjektiivi või

substantiivina. .. Tõlgendamisvõimaluste paljusust ilmestab nende kokkulahekirjutamise ebajärjepidevus spontaansetes ühendites, nt *super(+)*hea esineb veebilehtede korpusel etTenTen13 kokkukirjutatuna 627 ja lahekirjutatuna 819 lauses ning *mega(+)*suur samas korpusel kokkukirjutatuna 131 ja lahekirjutatuna 143 lauses.“

Eespool loetletud sõnad paiknevad samasuguses hallis alas ning alles otsivad täiendina oma sõnaliiki ja kuju. Ilmekas näide on *vegan*, mis on tekstikorpuse lauses kõige sagedamini kirjutatud nimetava käände kujul kokku (1) või lahku (2). Omadussõna reeglipärane ühildumine (3) on haruldane, pisut rohkem näiteid leidub omadussõnaliidete lisamise kohta (4–5).

- (1) Iga päevaga laieneb **vegantoodete** kättesaadavus ning restoranid arendavad oma **veganmenüüsid**. (etTenTen23)
- (2) Märgilise tähtsusega on tänaseks vähemalt kolme **puhtalt vegan söögikoha** tegutsemine Tallinnas. (etTenTen23)
- (3) Üks koogisõber küsib gluteenivaba, teine aga **otsast lõpuni veganit kooki**. (etTenTen23)
- (4) Silmaümbruskreem sisaldab **veganlikku kollageeni**, mis on saadud sojaubade kääritamisel. (etTenTen23)
- (5) Soomes toodetud biolagunevad ja **vegaansed puhastustooted** hoiavad kõik kodu pinnad säravpuhtad. (etTenTen23)

Pigem loiult on järgitud keelekorraldussoovitust kasutada liitsõnades omastavat käänat (*veganitoit* jts), mis pärineb ajast, kui laen oli uuem ja infot selle kohta vähem. Osa võõrsõnu kaldubki liituma nimetavas (Raadik 2021). Teisalt ei pruugita *vegan*-osist igas liitsõnas näha inimesele viitava nimisõnana, vaid potentsiaalse omadussõnatüvena, ehkki liitega omadussõnad ise on harvad (vrd eespool *piraattarkvara* näide). Inglise keeles on *vegan* nimi- ja omadussõna.

Raske on kindlalt väita, miks osa uusi võõrpäritoluga sõnu kaldub lahku kirjutatud täiendina ühildumata jääma. Ühe põhjusena ei välistaks nende uudsuse ja võõruse tõttu alateadlikku inglise omadus- ja nimisõna ühendi jäljendamist (vrd *vegan muffins*, *premium brands*). EKI ühendsõnastikus oli *vegan* 2025. aastani esitatud käändumatu omadussõnana, kasutusnäideteks tekstikorpuse põhjal *valmistasin vegan muffineid* jts. Korpusematerjal on siiski kahe teraga mõök, sealt leiab mingil määral ka *betoon põrandat*

(vrd ingl *concrete floor*), mis pole sellegipoolest tinginud *betooni* liigitamist käändumatuks omadussõnaks.

Tulevikku ennustada on veel raskem. Jäab üle mõned aastakümned oodata, kas *veganil* on eeldusi muutuda täisomadussõnaks, saada külge omadussõnaliide, jääda nimisõnaks ja prefiksoidiks või saada kõigest hoolimata uueks laenvaegomadussõnaks.

Viited

- EG 2023 = Metslang, Helle, Mati Erelt, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Reet Kasik, Pire Teras, Annika Viht, Eva Liina Asu, Liina Lindström, Pärtel Lippus, Renate Pajusalu, Helen Plado, Andriela Rääbis & Ann Veismann. 2023. *Eesti grammatika*. Helle Metslang (peatoim), Külli Habicht, Reet Kasik, Ellen Niit & Andriela Rääbis (toim). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <https://doi.org/10.12697/EG>
- EKI adjektiivikalkulaator. <https://teenus.eki.ee/a-calc> (10.12.2025).
- Erelt, Mati. 2008. Veel kord vaegomadussõnadest. *Keel ja Kirjandus* 50(6). 442–449.
- Hallap, Valmen. 1986. Omastava käände, vaegkäandsõnade ja määrsõnade vahekorra I. *Keel ja Kirjandus* 28(4). 199–208.
- Kiik, Johanna. 2021. Nelja uusklassikalise keelendi kohanemisest eesti keeles: Supermees jooksis hüperkiiresti megaraskel ultramaratonil. *Keel ja Kirjandus* 63(4). 301–317. <https://doi.org/10.54013/kk760a2>
- Mäearu, Sirje. 2020. Šašlökine külaline Armeeniast. Maire Raadik (toim), *Keele-õuanne soovitab* 6, 143–147. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Päll, Peeter. 1985. Nn. käändumatu omadussõna õigekirjast (Kirjakeele korraldus nüüd ja praegu). *Keel ja Kirjandus* 27(5). 274–281.
- Raadik, Maire. 2000. Kaupade nimetamine. Tiiu Erelt & Maire Raadik (toim), *Kirjakeele teataja II, 1993–2000: Emakeele Seltsi keeleteoimkonna soovitused*, 115–121. Tallinn: Emakeele Selts.
- Raadik, Maire. 2021. Liitnimisõna esiosaks võõrsõna. Peeter Päll (peatoim), Tiina Paet & Margit Langemets (toim). *EKI teatmik: Eesti õigekeelsuskäsiraamat*. Eesti Keele Instituut. <https://eki.ee/teatmik> (26.09.2025).
- Viitso, Tiit-Rein. 2007. Nn vaegomadussõna ja selle taust. *Keel ja Kirjandus* 49(11). 878–887.
- ÜS = *EKI ühendsõnastik*. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee> (22.12.2025).

The Babel of defective adjectives in Estonian

Tiina Leemets

An Estonian adjective is typically declinable and congruent as an attribute (used in the same grammatical case as the following noun). Still, some words have been classified as indeclinable or defective adjectives. Peeter Päll has researched a large problematic group that were later acknowledged as toponyms in the genitive case.

Some recent loans, mostly from English as the source or intermediary language, have been used as non-congruent attributes (*vegan muffinid* 'vegan muffins', *vintage stiilis* 'in vintage style') and initially considered adjectives in the combined dictionary of the Estonian Language Institute. The article is a contemplation of their part of speech in Estonian (defective adjective, potential adjective, noun, prefixoid?) and possible reasons for current usage.

Keelemehed keevitamas

Udo Uibo

Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik (ÜS) annab verbi *keevitama* tähenduseks 'detailide servi sulamiseni kuumutades või surve abil liitma või lahutama' ja pakub näiteks laused *Vagunid lõigatakse pooleks ja ühte otsa keevitatakse kabiin ning Kraana keevitati tükkideks ja eemaldati tänavalt. Lisanäiteid leiab veebist: Kett oli keevitatud mitme metallist lukuga elutoa seina külge. Materjal keevitatakse katuse pinnale spetsiaalsete gaasipõletite abil. Tugev konstruktsioon on valmistatud keevitatud metallist. Jne.*

Sõna on kummaline ja paneb küsima, miks ta on just niisugune, nagu ta on, kuidas ta on tekkinud ning millised on tema seosed teiste sõnadega. Eesti-vene sõnaraamatus (EVS: *sub keevitama*) esitatud vene tõlkevasted *варить, сваривать, сварить, заваривать, заварить* viivad mõttele, et *keevitama* võiks lähtuda sõnast *keema* ja eesti termini kasutuselevõtt võis johtuda vene oskussõnade semantilisest eeskujust. ÜS-is leiduvates nappides päritoluandmetes ongi väidetud, et *keevitama* on kirjakeele(s) loodud sõna ja see on tuletatud sõnast *keema* ('kokku keetma'). Sellega samasse sõnapresse kuulumist väidavad ka eesti etümoloogiasõnaraamatud (EEW III: 751; EES: *sub keevitama*), kusjuures Julius Mägiste sõnaraamatus eeldatakse tuletamisel vaheastmena verbi *keebima* ning peetakse niihästi seda kui ka väidetavat edasituletist *keevitama* kirjakeeles sündinud neologismiks.

Sõna *keevitamine* on mainitud nende hulgas, mis toodi käibele 1930. aastal moodustatud tehnika oskussõnade komisjoni poolt J. V. Veski soovitusel (Kask 1938: 15). Mihkel Vellema juhtimisel tegutsenud komisjoni töö esimesed tulemused avaldati sõnastikus „Illustreeritud tehnika sõnastik. I osa. Masina osad ja tööriistad“ (1933). See sisaldab ühtedel andmetel 1605 terminit (Erelt 2007: 27), teistel andmetel üle 1700 sõna, nende hulgas ka näiteks uudsed *käivitama, joonel, hõõrits, kaabits, saagmed, sidur jt* (Kask 1938: 15). Pangem tähele, et Arnold Kask kõneleb neist ettevaatlikult kui J. V. Veski soovitatud sõnadest. See tähendab, et sõnade loojad on õigupoolest jäetud lahtiseks.

Kes on siis selle iseäraliku sõna *keevitama* autor? Omapärase vastuse on pakkunud Henn Saari (2004: 386–390). See olevat spontaanselt sündinud autojuhtide keelepruugis, ehkki tuletusmall on kaunis keerukas ja haruldane. Enesekohased verbid ehk refleksiivid, näiteks *tunduma*, on enamasti tuletatud liitega *-u-*. Aga vahel, nagu sõnas *süttima*, võib tuletusliiteks olla *-i-*, veel haruldasemal juhul *-bi-*. *keema* pluss *-bi-* annab tulemuseks *keebima*, selle edasituletamisel liitega *-ta-* verbitüvi nõrgeneb, nii et tulemuseks on *keevi-*, ja nõnda ongi lõpuks saadud sõna *keevitama*.

Võib tekkida küsimus, kas säherduse grammatilise peenmehhaanikaga said tõesti hakkama autojuhid. Vahest tundsid nad koguni keeleajalugu, mida niisugune tuletuskäik õigupoolest eeldab? Ka seletaja on nähtavasti mõistnud, et asi on pisut kahtlane, ning pidanud vajalikuks kommenteerida:

Vaadake, kui keeruline on ühe igapäevaseks saanud sõna kokkupanek, kui seda vaadata grammatika seisukohalt ja kui hakata teda konstruima õpetuse järgi. Tegelikult ei hakanud mingi automees üht sõna niimoodi treima. See tuletusmall, see mudel oli lihtsalt tema emakeeleoskuses olemas. Ja ta ei hakanud küsima, kas mall on haruldane või igapäevane, kas keeruline või lihtne, vaid kasutas teda, kui vaja läks. (Saari 2004: 388)

Nii see siiski ei ole. Sõna *keevitama* tulek kirjakeelde on ülihästi jälgitav, ja nagu võiski arvata, ühtki autojuhti selle juures akušöörina ei tegutsenud. Ämmaemandaid oli kaks ja mõlemad olid keeleteadusliku haridusega. Ühe nimi oli Villem Grünthal, kirjanikunimega Ridala, ja teise nimi Villem Ernits.

Löögem lahti Johannes Aaviku toimetatud ja üllitatud Keelelise Kuukirja 1914. aasta avanumber. Siit leiame küll peamiselt ajakirja väljaandja toodangut, aga selle vahele on hälbinud ka Villem Grünthal-Ridala artikkel „Kaks tuletusliidet“ (Ridala 1914: 17–20). Meie teema seisukohalt on oluline teine käsitletud liide, ühesilbilistele verbitüvedele liituv refleksiivne *-bu-* ~ *-bü-* ~ *-bi-*. Autor sedastab, et eesti kirjakeeles on enesekohaste tuletistega lood kehavad, murretes siiski pisut paremad, ning toob mõned näited: (*jooma* >) *joo-buma*, (*lööma* >) *lööbuma* 'iseenesest tekkima, üles lööma (haiguse puhul)'; Saaremaal (*jääma* >) *jääbima* 'jahtumisest, külmaks minemisest maitset kaotama', Harjus-Virus (*loomu* >) *loobuma*, kirjakeeles soome uuslaen (*saama* >) *saabuma*, Setus (*sööma* >) *sööbümä* 'söödama, söödud saama', mida kirja-keelestades on tulemuseks *sööbima*. Viimasega soovitab Grünthal-Ridala välja vahetada germanismi *söök ennast*: väävli *hape söök ennast puusse* asemel

võiks öelda *väävli hape sööbib puusse*, aga sõna sobib tarvitada ka piltlikult: *see mõte sööbis mälusse*.

Järgnev on veel olulisem ja nõuab otsest tsiteerimist. Niisiis, Villem Grünthal-Ridala aastal 1914:

Kuigi vaevalt võiks mõtelda seda liidet elusta refleksiivide sünnitamises, ometi ühesilbilistes tüvedes näiks selle liite tarvituse laiendamise sellegipärast võimalik. Nii võiks väga hästi ütelda: *keebuma* (sõnast *keema*), keevaks minema: ,vesi ei keebu‘.

müübima (sõnast *müüma*) – müüdud saama: ,see kaup ei müübinud hästi‘;

Ja nagu sõnast *joobuma* on saadud faktiiv *joovutama* (parem kui *joobutama*, sest et hääleseaduslikum b - v:) – tähend.: ,joobuma panema‘, samuti võiks suurest osast neid tuletusi vastavad faktiivid moodusta: *jääbima* – *jäävitama* (,ta jäävitas oma viibimisega toidu ära‘); *loobuma* – *loovutama* (loobuma panema, ära andma, jätma, Saks. abtreten; ,ta loovutas oma õiguse teisele, oma sõjariistad võitjale‘); *lööbima* (*lööbuma*) – *löövitama* (esile tekitama: ,see rohi löövitas haiguse uuesti‘); *saabuma* – *saavutama* (kätte saama, Saks. erreichen), *sööbima* – *söövitama* (,ta söövitas seda mürki ta hingesse‘). Ja samuti ka mõnedest uus-sünnitustest: *keebuma* – *keevutama* (keema ajama). (Ridala 1914: 20)

Lihtsamate tuletiste kõrval leiame siit mitmeastmelise tuletuskäiguga uudis-sõnu, mis on jäänud kirjakeeles käibele: *loovutama*, *saavutama*, *söövitama*. Sõna *keevitama* päris sel kujul siin veel ei esine. Aga paneme tähele, et on olemas *keevutama* ’keema ajama‘.

Keelelise Kuukirja 1914. aasta avanumbri võttis Üliõpilaste Lehe aastalõpu numbris vaatluse alla hilisem Tartu legend Villem Ernits (1914: 29–31). Sõna *keevutama* kohta ütleb ta lühidalt:

V. Ridala teoreetiliselt tuletatud vormile ,keevutama‘ leidub Kodavere murdes igatahes hääleseaduslikum paralleel ,keevitama‘, Kodavere foneetika päraselt ,kiävitämä‘. (Ernits 1914: 30)

Ernits ei luisanud. Kodavere sõna *kiävitämä* on 20. sajandi murdekogudes täiesti olemas. Meie murrete suursõnaraamat tunneb seda tähenduses ’keema ajama, (palju) keetma‘ ja esitab tarvitusnäited *aka tuld tegema, vett kiävitämä; kiävitäd, aad vede kiäväss; no mes sa alate kiävitäd* (EMS: *sub* kiävitämä). Vähe sellest, Eestimaa teisest servast, Tõstamaalt ja Häädemeestelt, on sama sõna kirja pandud lausa kirjakeelsel või selle lähedasel kujul *keevitama* ~

keevitämä, aga tähenduses 'edvistama, perutama': *Säeb ja soputab ennast 'kangest, sis keevitab ennast, 'kangesti edev on Hää* (EMS: *sub keevitama*). See tähendus seostub näiteks üldtuntud sõnaga *keevaline* ja mitmetähenduslike murdesõnadega *keevi* 'edvik, eputis; kärsitu, pire' ning *keevik* 'kuum, põuane; elav, rahutu, kärke; vesine, allikane, liivane'. Viimati mainitud sõna on levinud Põhja-Tartumaal, sealhulgas Kodaveres (*kiävik*). Kõik need lähtuvad verbi *keema* oleviku kesksõnast *keev* ning võib arvata, et just see, mitte aga teoretiseeritud, murretest ja sugulaskeeltest dokumenteerimata verb *keebima* on ka sõna *keevitama* ~ *keevitämä* ~ *kiävitämä* tuletusaluseks.

Kokkuvõtteks: 1) sõna *keevitama* toodi kirjakeelde 1914. aastal Villem Grünthal-Ridala ja Villem Ernitsa mõttevahetuse käigus; 2) ehkki sõna esitati uudistuletisena (esialgu kujul *keevutama*), on sellel mõningane alus murretes; 3) praegu kirjakeeles üldlevinud terminoloogiline tähendus anti sõnale *keevitama* 1930. aastate algul tehnika oskussõnade komisjonis J. V. Veski soovitusel ja vene keele ilmsel eeskujul; 4) murdesõna *keevitama* ~ *keevitämä* ~ *kiävitämä* pole tõenäoliselt tuletatud murretes ja sugulaskeeltes tundmatust sõnast *keebima*, vaid verbi *keema* oleviku kesksõnast *keev*.

Viited

- EES = Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar 2012. *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. Iris Metsmägi (peatoim). Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://arhiiv.eki.ee/dict/ety/> (30.12.2025).
- EEW III = Mägiste, Julius 1982. *Estnisches etymologisches Wörterbuch III*. Helsinki: Finnisch-ugrische Gesellschaft.
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut. <https://arhiiv.eki.ee/dict/ems/> (30.12.2025).
- EVS = *Eesti-vene sõnaraamat*. 2019. Eesti Keele Instituut. <https://arhiiv.eki.ee/dict/evs/> (30.12.2025).
- Erelt, Tiiu. 2007. *Terminiõpetus*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Ernits, Villem. 1914. Keeleline Kuukiri 1 ja 2, 1914. a. *Üliõpilaste Leht* 7–8. 29–31.
- Ridala, Villem. 1914. Kaks tuletusliidet. *Keeleline Kuukiri* 1–2. 17–20.
- Kask, Arnold. 1938. *J. V. Veski ja eesti oskussõnastikud* (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetised 37). Tartu: Akadeemilise Emakeele Seltsi Kirjastus.
- Saari, Henn. 2004. *Keelehääling: Eesti Raadio „Keeleminutid“ 1975–1999*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ÜS = *EKI ühendsõnastik 2025*. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee> (30.12.2025).

The origin of the Estonian verb *keevitama*

Udo Uibo

The article examines the origin and developmental history of the Estonian verb *keevitama* 'to weld', challenging the widespread view that it is a neologism created in 20th-century standard Estonian. Drawing on lexicographic sources, early linguistic discussion, and dialect material, it demonstrates that the word's entry into the standard language can be traced precisely and is connected with an exchange of ideas between Villem Grünthal-Ridala and Villem Ernits in 1914. The word was initially proposed as a new derivative in the form *keevutama*, but Ernits pointed to the form *kiävitämä* attested in the Kodavere dialect. Dialect data confirm that *keevitama* and its variants existed with the meanings 'to make boil; to boil a lot' and elsewhere also 'to show off', and that they are most likely based on the present participle *keev* of the verb *keema* 'to boil', rather than on a hypothetical and dialectally undocumented *keebima*.

The article also shows how the word acquired its now generally established terminological meaning in the early 1930s through the work of the technical terminology committee, following a recommendation by Johannes Voldemar Veski and under the semantic influence of Russian. The result is a refined, source-based account of the etymology and standardization of *keevitama*.

Lisandusi toidunimetuse *pelmeen* etümoloogilise määratlemise juurde¹

Szilárd Tibor Tóth

Artiklis tõstan esile kulinaarialingvistika mõiste ja võtan vaatluse alla tuntud toidunimetuse *pelmeen* etümoloogia seisukohalt. Kirjeldan lekseemi teket ning selle laenamise tingimusi vene, eesti ja läti keeles, pöörates tähelepanu lekseemi dateerimisele eri keeltes, samuti sõna esinemusele Eesti keelemaastikul.

Kulinaaria- või gastrolingvistika (ingl *cuisine linguistics*, *culinary linguistics*, *gastrolinguistics*, lad *linguistica culinaria*, sks *kulinarische Linguistik*, ung *gasztrolingvisztika*, vn *кулинарная лингвистика*), s.o toidunimetuste uurimine pole Eestis teadlikult viljeldud keeleteaduse haru vaatamata sellele, kui olulist rolli toit meie elus mängib. Nagu ka koroonapandeemia aeg (2019–2022) on näidanud, ilma hariduse, transpordi, kultuuri, spordi ja isegi suhtlemiseta saame lühemat või pikematki aega hakkama, aga toiduta ei ole võimeline inimene eksisteerima. Toidualane sõnavara tundub seega olulisem kui kehaosade nimetused või sugulusalane sõnavara, seega paneb imestama, et keeleteaduses on somaatilised fraseologismid ja sugulusalane sõnavara suhteliselt populaarne uurimisobjekt, nt kirjutas sugulusalase sõnavara kohta hiljuti lühiülevaate Lembit Vaba (2024), aga toidualane sõnavara on tähelepanust ilma jäänud, vähemalt Eestis. Üksikute kulinaaria- või kondiitritoodete nimetusi on küll sporaadiliselt luubi alla võetud, nt Madis Jürviste ja Tiina Paet (2023) on käsitlenud võõrsõna *ekleer* variatiivsust ja etümoloogiat, aga nemadki pole paigutanud oma uurimust laiemasse, kulinaarialingvistika konteksti. Siinkohal pole võimalik anda ülevaadet selle keeleteaduse haru saavutuste ega olulisemate käsiraamatute kohta, viitan ainult enda mõnele publikatsioonile, mida olen kulinaarialingvistikana kontseptualiseerinud (Tóth 2012, 2014; Tóth, Lőrincz & Istók 2025). Keeleteadlane Peeter Päll on uurinud

¹ Tänan Roman Gaidamashkot artikli koostamisel osutatud abi eest.

võõrainest eesti tekstis, lisaks on ta tegelenud udmurdi keelega, mistõttu on temale pühendatud juubelikogumikus kohane täiendada toidunimetuse *pelmeen* käsitlusi (Tóth 2006, 2010). Sarnased toidud on maailmas laialdaselt levinud, vrd *tortelliin*, *raviool*, *vareenik*, *hinka(a)li*, sks *Maultasche*, ung *derelye* ~ *barátfüle* (Tóth 2006: 317–318).

Omasõna versus võõrsõna problemaatika

Nagu „Võõrsõnade leksikoni“ veebiversioongi (VSL) näitab, peetakse sõna *pelmeen* võõrsõnaks ning see on etümoloogiseeritav komi ja/või udmurdi keelest:

pelmeen <pelm|`een -eeni -`eeni 22e s> (vn *пельмень* < komi, udmurdi *пельнянь* „kõrvakujuline leib“ < *пель* kõrv + *нянь* leib) • кок nuudlitainast sibula-hakklihatäidisega taskuke; pärit Siberist

Seega paistab nii sõna positsioon eesti keele sõnavaras kui ka selle etümoloo-
gia selge olevat. Heidame aga pilgu oma- ja võõrsõna problemaatikale. Nagu
Paetki (2023: 46–47) kinnitab: „Oma- ja võõrsõna vahekord on eesti keele-
korralduses olnud läbi aegade üks olulisi teemasid. .. Veski rõhutab omapära-
susprintsipi, mis avaldub võõrsõnade häälikulises ja rõhulises mugandami-
ses või nende asendamises eesti omasõnadega.“ Lekseemi *pelmeen* puhul ei
saa aga rääkida, et oleks omapärasusprintsipi radikaalselt rikutud, sest selles
pole võõrhäälikuid ega muid eesti keeles lubamatuid fonotaktilisi omadusi –
nt konsonantühendit sõna alguses, nii et puhtfonoloogiliselt ja fonotaktiliselt
võiks see olla omasõna, kuigi pearõhk langeb järgsilbile. Aga Paet tsiteerib
siinkohal Valter Taulit, nii et tsiteerigem teda meiegi: „Muud tingimused
olles samad tuleb eelistada rahvusvahelist sõna omasõnale. .. Võõrsõnade
puhul tuleb arvestada tundetegureid .. Kui mingi rahvas saab tagasi oma
vabaduse pärast kauaaegset võõrvõimu iket .., siis ta ei taha tarvitada iga-
päevaseid sõnu, mis on pärit ta endise valitseja keelest.“ (Tauli 1968: 96–100)
Kuna sõna *pelmeen* on ilmselgelt vene lekseemi *пельмень* laen ja venelasi on
Eestis peetud võõrvõimu teostajateks, siis arvestades tundetegurit ja asja-
olu, et pearõhk langeb teisele silbile, võime seda küll võõrsõnaks pidada.
Arvesse võttes, et *pelmeen* leidis Richard Kleisi, Johannes Silveti ja Eduard
Vääri „Võõrsõnade leksikoni“ kõigis seitsmes trükis (VL 1961–2006) ja lisaks
„Võõrsõnastikus“ (VS 1999: 427), ent mitte „Eesti etümolooogiasõnaraama-
tus“ (EES), on see leksikograafiline esinemus argumendiks selle lekseemi

võõrsõnalisuse kohta. Kuid ei tohi mainimata jätta, et Julius Mägiste (1982: 1986) saksakeelses, käsikirja jäänud etümoloogiasõnaraamatus oli see käsitletud sõnade hulgas olemas.

Lekseemi permi päritolu ning seos vene keele ja Siberiga

Lekseemi uurimisloos on eksisteerinud erinevaid etümologiseerimiskatseid, samuti pole lekseemi dateerimisega kõik selge. Etümoloogia alustalaks ongi aga dateerimine.

VSL-i sõnaartiklis paistab ainuke vastuolulisus olevat, et kui sõna on pärit komi ja/või udmurdi keelest, millist rolli peaks siin mängima Siber, arvestades, et udmurdid ega komid ei ela Siberis, vaid hoopis siinpool Uurali mägesid ehk Euroopas (komide väike diasporaa on küll teisel pool Uurali mägesid ja nimelt Handi-Mansi autonoomses ringkonnas). Sellele näilisele vastuolule võiks valgust heita vene murrete etümoloogiasõnaraamatus esitatud selgitus, mille järgi permi keelest pärit lekseem levis vene keeles esmalt Siberis ja alles hiljuti, 19.–20. sajandil sai (Venemaal ja vene keeles) üldtuntuks (Myznikov 2019: 593). See seletus pole tegelikult uus, seda kuulutati juba 1950. aastatel (Popov 1955: 3). Vene keeles ja kultuuris seostuvadki pelmeenid just Siberiga, mida peegeldab laialt levinud sõnaühend *сибирские пельмени* 'Siberi pelmeenid'. Selle toeks võiks olla asjaolu, et ürgne Siberi maantee (vn *Сибирский тракт*) viibki Euroopast Siberisse läbi Udmurtia ja seega võis sõna jõuda kergelt itta just seda teed pidi, oletades et sõna võeti vene keelde just udmurdi keelest (Tóth 2014: 517), mitte aga komi keelest, nagu näiteks on permikomi soost Antonina Krivoščekova-Gantman (2006: 222) arvanud. Kui aga arvesse võtta, et tänapäeva Udmurtia ala kuulus Peeter Esi-mese ajal Siberi kubermangu koosseisu (Vladykin 2003: 327), võiks see kergelt seletada pelmeenide seostamist Siberiga. Vaidlus sõna udmurdi või komi päritolu kohta muutub alusetuks, kui omistada sellele ühispermi päritolu (Vladykin 2003: 327; Csúcs 2005: 366; Tóth 2006: 321): liitsõna võis tekkida ajal, kui udmurdi ja komi keel polnud veel teineteisest lahknenu, s.o enne 10. sajandit (Belyh 2009: 54).

Mõnes 2000. aastate VL-i trükis (VL 2000: 747; VL 2006: 793) peeti lekseemi *pelmeen* allikaks millegipärast saami keelt: „pelmeen (vn *пельмень* < saami k *pell* kõrv + *nänni* leib)“. Eriti huvitav on, et ka neis räägitakse, et

pelmeenid on „Siberi päritolu väike pirukas“ (VL 2000: 747). Kuidas aga õnnestub Euroopa põhjaosas elavaid saame Siberiga seostada, paneb eriti imestama. 2012. aasta VSL-is on sõna saami etümoloogiast loobutud. Sõnaraamatu varasemad, nõukogudeaegsed versioonid osutavad täiesti õigesti sõna vene etümoloogiale (VL 1961: 406; VL 1978: 474; VL 1979: 474; VL 1983: 474), ilma saami keelt asjasse segamata. Ma olen *pelmeeni* etümoloogiat oma venekeelsetes kirjutistes käsitlenud (Tóth 2006, 2010, 2014), lekseemi sama etümoloogia esineb ka Rogier Bloklandi (2009: 199) eesti kirja-keele vene laensõnade teemalises monograafias. Kuulsate Ungari permistide Bernát Munkácsi ja Dávid Rafael Fokos-Fuchsi positsiooni, et udmurdi ja komi keeles esinev lekseem *пельнянь* olevat vene laen (Munkácsi 1896: 548; Fokos-Fuchs 1959: 738), tuleb pidada põhjendamatuks, sest lekseemi vene keele põhjal etümologiseerida ei õnnestu, permi etümoloogia suhtes aga vastuargumente püstitada pole kerge. Permi keelte läheduses kõneldud vene keele Permi murde andmed *пельмяни* ~ *пельмяны* ~ *пельяны* (SPG 2002: 82) osutuvad lähtekeelsele lekseemile foneetiliselt lähedasemaks: nendes andmetes pole teise silbi vokaal *e*-ks muutunud. Mõnes põhjavene murdes esineb see sõna oma udmurdi-komi etümone algkujul: *пельнянь* (Popov 1957: 29) ~ *пельняни* (Vasmer 1987: 230). Sõna foneetiline areng pidi toimuma skeemi järgi *пельнянь* > *пельнень* > *пельмень* (Černyh 1994 II: 18).

Etümoloogiaalases kirjanduses on laialt aktsepteeritud seisukoht, et vene sõna *пельмень* pärineb komi ja/või udmurdi liitsõnast *пельнянь*, mille sõna-sõnaline tähendus võiks olla 'kõrvaleib' < *пель* 'kõrv' + *нянь* 'leib' (Kalima 1927: 35). Kui arvesse võtta komi-udmurdi sõna võimalikku ürgsust ja vene-komi ning vene-udmurdi kontaktide pikka iga, eriti venelaste iidseid kontakte komidega, siis tundub üllatav, et sõna sai (vene keeles) üldtuntuks suhteliselt hiljuti, 19.–20. sajandil. Oma varasemas artiklis (Tóth 2006: 321) olen vene sõna *пельмень* dateerinud Vladimir Dalji (1865 III: 23) vene keele sõnaraamatu järgi. Pavel Černyhilt (1994 II: 18) leiame võimaliku esmamainingu viite vene keeles aastast 1817. Udmurdi-komi etümoloogiat ei nõrgesta ka lekseemi hiline dokumenteeritus nendes soome-ugri keeltes, arvesse võttes idapoolsete hõimurahvaste kirjasõna hilist arengut.

Esmaesinemine udmurdi keeles

Udmurdi keeles esinemist dokumenteerisin ma aastal 2006 Munkácsi sõnaraamatuga (Munkácsi 1896: 548; Tóth 2006: 322), kuigi udmurdi keele legendaarse sõnaraamatu autor viitab kahele varasemale allikale. Nüüd saan esitada nende varasemate, Munkácsi viidatud tööde andmed. Üheks on Grigorij Vereščagini uurimus „Вотяки Сосновского края“ aastast 1886, mille 14. leheküljel esinebki lekseem *Пельнянь*. Munkácsi (1896: 548) sõnaraamatus on eksikombel osutatud leheküljele 13. Teine allikas on Munkácsi (1896: XI) sõnaraamatu bibliograafias esinev vähemalt kolme aasta võrra varasem väljaanne: Max Buchi etnoloogiaalases teoses „Die Wotjaken“ ('Udmurdid') esineb lekseem kujul *pel'-n'än'* (Buch 1883: 507). Munkácsil (1896: 548) on viide aga leheküljele 43, mille seletuseks võib olla asjaolu, et ta osutab teose aasta varem, 1882. aastal ilmunud separaadile, mille tiitellehelt selgub, et Buch esitas selle ettekandena hoopis 1881. aastal: „Vorgetragen den 28. November 1881“. Seda separaadina ilmunud teost (Buch 1882) näitab ka Helsingi ülikooli raamatukogu kataloog.²

Esmaesinemine komi keeles

Komi keele allikates esmaesinemist dateerisin ühe 1920. aastatel ilmunud etnograafiaalase artikliga (Nalimov 1925: 28; Tóth 2006: 323), mille korrigeerin nüüd palju varasemaks: komi sõna *пелӓнянӓ* esineb juba Nikolaj Rogovi permikomi-vene-permikomi sõnaraamatus (Rogov 1869: 130, 316), 27 aastat enne Munkácsit ja 14 aastat enne Buchi uurimuse ilmumist Soome Teadusseltsi toimetistes. Haruldaseks muutunud Rogovi leksikograafiline allikas sai alles 2006. aastal laiemale üldusele kättesaadavaks tänu selle kordustrukü ilmumisele (Rogov 2006). Käsikirjaliste allikate poole pöördudes ilmneb, et lekseem *Пель-нянь* esineb juba F. A. Wogelowi 1834. aastal koostatud, Venemaa riiklikus raamatukogus talle olevas permikomi sõnaraamatus:

Пель-нянь Пельмени, пермели. (они - рифмы варемсе с качиконъ.)

Lekseem *Пель-нянь* Wogelowi permikomi sõnaraamatust (РГБ, ф. 178.1, № 3910, л. 196об)

² https://helka.helsinki.fi/permalink/358UOH_INST/q5v72t/alma9929232393506253 (09.11.2025).

Vajab väljaselgitamist, mis on selle käsikirja suhe Wogelowi Budapestis tal-
lel oleva 1833. aasta käsikirjalise sõnaraamatuga, mis samuti dokumenteerib
seda lekseemi (Redei 1968: 69).

Laenamine eesti keelde

Lekseemi *pelmeenid* dateerisin eesti keeles aastaga 1953 (Tóth 2006: 320)
vene-eesti sõnaraamatus (Muhel 1953: 345) esinemise järgi, nimetades see-
juures sõna kulinaarseks sovetismiks (Tóth 2006: 319). Bloklandi (2009: 199)
andmetel lisandub sellele teine leksikograafiline allikas täpselt samast aastast:
„Väike õigekeelsuse sõnaraamat“ (VÕS 1953: 201). On üllatav, et Mari Musta
(2000) andmetel lekseemi eesti murretes ei leidu. Enne neid, esimese Vene
okupatsiooni ajal ilmunud suures „Vene-eesti sõnaraamatus“ on vene lekseemi
пельмени ekvivalendiks ümberütlus „lihaga täidetud keedupirukad, liha-
klimbid“ (Arumaa 1940: 702). See, et sarnane kirjeldus „keedetud lihaklimbid
taignas“ saadab kommentaarina lekseemi *pelmeenid* sõnaraamatu teises trükis
(Muhel 1955: 378), võib viidata lekseemi tajumisele neologismina. Ka VÕS-is
1953 seisab lekseemi taga selgitus „lihapiirukake“. Mõnest 20. sajandi algu-
ses ilmunud vene-eesti sõnaraamatust leiab vene lekseemi *пельмени* vastena
liitsõna *lihaklimbid* (Jurkatam 1904: 663; Kuusik 1914: 227).

Laenamine läti keelde

Sama lekseemi liigitamise sovetismiks ka läti keeles (Tóth 2006: 323) olen
20. sajandi algusest pärinevate keeleandmete toel ümber mõtestanud
(Tóth 2010, 2014: 516). Selle naaberkeele asjaolu valguses tuleks muuta ka
eesti sõna *pelmeen* käsitlemist sovetismina, vaatamata andmete puudumi-
sele. Läti sõna *pelmenis* (ainsus) ~ *pelmeņi* (mitmus) esines läti keele võõr-
sõnade sõnastikus juba enne esimest maailmasõda (Widiņsch 1911: 432),
samal kümnendil ilmunud vene-läti sõnaraamatus (Drawneeks 1913: 571;
kordustrükk 1922: 571) ja õigekirjasõnastikus (Drawneeks 1915: 143).

1930. aastatel toimub huvitav pööre: Dravnieksi vene-läti sõnaraamatu
1931. aasta trükist lekseem kaob, jääb alles ainult ümberütlus (Dravnieks
1931: 285). Selle selgituseks saab olla Tauli ülal mainitud võõrvõimust vaba-
nemisest tingitud laensõnadest loobumise ehk puristliku lähenemise mõte.
pelmenis ~ *pelmeņi* naaseb läti leksikograafilistesse allikatesse 1950. aastatel

(nt KLV 1950: 696; KLV 1951: 454; LKV 1953: 454) ega kao nendest kuni tänapäevani.

Viimasel ajal olen lisaandmeid leidnud lekseemi varase esinemise kohta ühe läti keelse kokaraamatu erinevatest trükkidest: sealne 245. retsept kannab pealkirja *Pelmenijas* (Korth 1905: 196, 1910: 194, 1924: 194, 1928: 169). Kui uskuda seda ilmselt pikka aega kasutusel olevat kokaraamatut, siis 20. sajandi esimestel kümnenditel oli läti keeles kasutusel lekseemi *pelmenis* ~ *pelmeņi* variant *pelmenijas*.

Dateeringu järelused

Käsitletud lekseemi saab dateerida läti keeles aastaga 1905 kujul *pelmenijas*, seni arvatust kuus aastat varem (Tóth 2010: 125). Seevastu eesti keele allikates esineb lekseem alles aastal 1953, palju hiljem, kui see oleks läti keele andmete põhjal oodatav. Sõna eesti ja läti keelde vahendanud vene keel näitab varasemat dateeringut (1817) kui lekseemi allikateks olevad komi (1869, käsikirjalisi allikaid arvestades 1833 ning 1834) ja udmurdi keel (1882, 1883), kuigi on põhjust oletada, et lekseem tekkis ühispermi perioodil enne 10. sajandit. Seegi tõestab, et allikapõhise dateeringu kronoloogiast ei saa teha otseseid järeldusi sõnade päritolu, laenamise suuna ega tegeliku aja kohta. See kehtib eriti idapoolsete soome-ugri keelte puhul, mille kirjasõna kujunes välja suhteliselt hilja. Nende seas seisab erandina 14.–17. sajandil eksiteerinud, *a(n)bur*-iks kutsutud muinaskomi kiri, mis aga loodi kristlike (õigeusu) tekstide (KJa 1998: 112, 339), mitte aga rahvapäraste kulinaariasõnade kirjanepanekuks. Oma kaasautoritega oleme osutanud, et keelemaastik võib olla laensõnade uurimisel suures osas kasutamata allikas, kuna see peegeldab neologisme ajakohaselt, eriti gastronoomiliste sõnade puhul (Tóth, Lőrincz & Istók 2025: 363). Ringkäigud mitme Eesti linna kauplustes ja tänavatel annavad tunnistust sellest, et permi keeltest (võib-olla isegi permi algkeelest) etümologiseeritav kulinaariasõna *pelmeen* on tänapäeva eesti keelemaastikul laialdaselt kasutusel. Ühes toitlustuskohas on selle lühendatud vorm tehtud pärisnimeks (*Pelm*).

Arhiiviallikad

РГБ = Российская государственная библиотека, ф. 178.1, музейное собр. № 3910, 258 л. Волегов, Федот Алексеевич. Пермский словарь. Ч. 1: Пермско-русский словарь. Ч. 2: Русско-пермский словарь. С краткой грамматикой, историей пермяков и прочими примечаниями. Составлен в 1834 году.

Viited

- Arumaa, Peeter. 1940. *Vene-eesti sõnaraamat*. Tartu: Teaduslik Kirjastus.
- Belyh = Белых, Сергей К. 2009. *Проблема распада прапермской этноязыковой общности*. Ижевск: Удмуртский госуниверситет.
- Blokland, Rogier. 2009. *The Russian loanwords in literary Estonian* (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 78). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Buch, Max. 1882. *Die Wotjaken, eine ethnologische Studie*. Helsingfors.
- Buch, Max. 1883. *Die Wotjaken, eine ethnologische Studie* (Acta Societatis Scientiarum Fennicae 12). Helsingforsiae.
- Csúcs, Sándor. 2005. *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache* (Bibliotheca Uralica 13). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Černyh = Черных, Павел Я. 1994. *Историко-этимологический словарь современного русского языка II*. Москва: Русский язык.
- Dalj = Даль, Владимир И. 1865. *Толковый словарь живаго великорусскаго языка 3*. Москва: Типография Лазаревского инсититута восточныхъ языковъ.
- Drawneeks, Jēkabs. 1913. *Kreewu-latweeschu wahrniza = Русско-латышский словарь*. Rīgā: J. Brigadera apgahdibā.
- Drawneeks, Jēkabs. 1915. *Pareisrakstibas wahrniza: Skolam un paschmahzibai*. Rīgā: Sichmaņa apgahdibā.
- Dravnieks, Jēkabs. 1922. *Kreewu-latweeschu wahrniza = Русско-латышский словарь*. 2. tr. Rīgā: Valters un Rapa.
- Dravnieks, Jēkabs. 1931. *Krieviski-latviska vārdnīca = Русско-латышский словарь*. Rīgā: Valters un Rapa.
- EES = Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar. 2012. *Eesti etimoloogia-sõnaraamat*. Iris Metsmägi (peatoim). Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://arhiiv.eki.ee/dict/ety/> (30.12.2025).
- Fokos-Fuchs, David Rafael. 1959. *Syrjänisches Wörterbuch I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Jurkatam, Johan. 1904. *Vene-eesti sõnaraamat = Русско-эстонский словарь*. Jurjew: К. А. Raag'i Kirjastus.

- Jürviste, Madis & Tiina Paet. 2023. Prantsuse päritolu võõrsõnade kirjakuju varieerumisest eesti keeles: *Ekläär ja ekleer. Keel ja Kirjandus* 65(4). 425–433. <https://doi.org/10.54013/kk784a4>
- Kalima, Jalo. 1927. Syrjänisches lehngut im russischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 18(1–3). 1–56.
- KJa 1998 = *Коми язык: Энциклопедия*. 1998. Галина В. Федюнёва (ред). Москва: Издательство ДИК.
- KLV 1950 = *Krievu-latviešu vārdnīca*. 1950. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība.
- KLV 1951 = Loja, Jānis. 1951. *Русско-латышский словарь = Krievu-latviešu vārdnīca*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- Korth, Marra. 1905. *Praktiska Pawahru grahmata: 1745 rezepti...* Rīgā: K. J. Sichmaņa apgahdibā.
- Korth, Marra. 1910. *Praktiska Pawahru grahmata: 1745 rezepti...* Rīgā: K. J. Sichmaņa apgahdibā.
- Korth, Marra. 1924. *Praktiska pawahru grahmata: 1745 rezepti...* Rīgā: Waltera un Rapas akz. sab. isdevums.
- Korth, Marra. 1928. *Praktiska pawahru grahmata: 1745 rezepti...* Rīgā: Waltera un Rapas akz. sab. isdevums.
- Krivoščekova-Gantman = Кривощёкова-Гантман, Антонина С. 2006. Коми-пермяцкие заимствования в русских говорах верхнего прикамья. *Собрания сочинений в 2 томах: Том 1* (Труды института языка, истории и традиционной культуры коми-пермяцкого народа 3), 215–224. Пермь: Перм. гос. пед. ун-т.
- Kuusik, Timotheos. 1914. *Русско-эстонский словарь = Wene-eesti sõnaraamat*. Tallinn: G. Pihlaka raamatukaupluse kirjastus.
- LKV 1953 = *Latviešu-krievu vārdnīca. Латышско-русский словарь*. 1953. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Muhel, Voldemar. 1953. *Vene-eesti sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Muhel, Voldemar. 1955. *Vene-eesti sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Munkácsi, Bernát. 1896. *Lexicon lingvae votiacorum: A votják nyelv szótára*. Budapest: M. T. Akadémia.
- Must, Mari. 2000. *Vene laensõnad eesti murretes*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mägiste, Julius. 1982. *Estnisches etymologisches Wörterbuch 6*. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Muznikov = Мызников, Сергей. 2019. *Русский диалектный этимологический словарь: Лексика контактных регионов*. Москва, Санкт-Петербург: Нестор-История.

- Nalimov = Налимов, Владимир. 1925. К материалам по истории материальной культуры Коми. *Комі му – Зырянский Край* 5(15). 23–30.
- Paet, Tiina. 2023. *Võõrainese kinnistumine eesti keeles: Keelekorralduslik ja leksikograafiline vaade* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 51). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Роров = Попов, Александр И. 1955. Из истории славяно-финноугорских лексических отношений. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 5(1–2). 1–19.
- Роров = Попов, Александр И. 1957. *Из истории лексики языков Восточной Европы*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
- Rogov = Рогов, Николай. 1869. *Пермяцко-русский и русско-пермяцкий словарь*. Санктпетербургъ.
- Rédei, Károly. 1968. *Permjakisches Wörterverzeichnis aus dem Jahre 1833 auf Grund der Aufzeichnungen F. A. Wolegows*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rogov = Рогов, Николай. 2006. *Пермяцко-русский и русско-пермяцкий словарь*. Кудымкар: Коми-Пермяцкое книжное издательство.
- SPG 2002 = *Словарь пермских говоров*. 2002. Выпуск 2. Анна Н. Борисова & Ксения Н. Прокошева (ред). Пермь: Книжный мир.
- Tauli, Valter. 1968. *Keelekorralduse alused* (Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne 4). Stockholm: Vaba Eesti.
- Tóth = Тот, Силард. 2006. Лексема *пельмени* как опосредованный пермизм в эстонском и латышском языках. *Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками: Материалы XI Международного симпозиума: 30.–31.03.2006* (Пермистика XI), 316–328. Пермь: Пермский государственный педагогический университет.
- Tóth = Тот, Силард. 2010. Проблема датировки опосредованного пермизма *peltenis ~ pelmeņi* 'пельмень ~ пельмени' в латышском языке в свете новых данных. *Финно-угорские языки в образовательном пространстве*, 124–127. Ижевск: Удмуртский ГУ.
- Tóth, Szilárd Tibor. 2012. Paprika, Gulasch und Tokajer: Zur Frage der Datierung dreier ungarischer kulinarischer Termini im Deutschen: Eine etymologische Studie. Hubert Bergmann & Regina M. Unterguggenberger (red). *Linguistica Culinaria: Festgabe für Heinz-Dieter Pohl zum 70. Geburtstag*, 425–429. Wien: Praesens.
- Tóth = Тот, Силард. 2014. Заметки о гастрономических интернационализмах финно-угорского происхождения: Штрихи кулинарной лингвистики. *Вопросы уралистики: Научный альманах*, 515–519. Санкт-Петербург: Нестор.

- Tóth, Szilárd Tibor, Lőrincz Gábor & Istók Béla. 2025. A gasztrolingvisztikai tájkép és az etimológiai kutatások néhány összefüggéséről az -s melléknévképzővel ellátott magyar eredetű szlovák ételnevek példáján. *Magyar Nyelvőr* 149(3). 349–369.
- Vaba, Lembit. 2024. Etümolooligilisi märkmeid sugulussõnadest *tädi* ja *toud* (*tõud*). *Keelede. Keelel. Keelest: Pühendusteos Külli Habichtile 60. sünnipäevaks* (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 84), 121–130. Tallinn: EKSA.
- Vasmer = Васмер, Макс. 1987. *Этимологический словарь русского языка III*. Москва: Прогресс.
- Vereščagin = Верецагин, Григорий. 1886. *Вотяки Сосновского края* (Записки Императорскаго Русскаго Географическаго Общества по Отделению этнографіи 14, 2). С.-Петербургъ: Тип. М-ва внутр. дел.
- Vladykin = Владыкин, Владимир Е. 2003. Удмуртское блюдо пельнянь / пельмени. *Мон: О себе и других, о народах и Человеках, и...*, 326–332. Ижевск: Удмуртия.
- VL 1961–2006 = Kleis, Richard, Johannes Silvet & Eduard Vääri. *Võõrsõnade leksikon*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus; Valgus.
- VSL = Vääri, Eduard, Richard Kleis & Johannes Silvet. 2012. *Võõrsõnade leksikon*. Tiina Paet (peatoim). Eesti Keele Instituut. Tallinn: Valgus. <https://arhiiv.eki.ee/dict/vsl/> (30.12.2025).
- VÕS 1945 = Muuk, Elmar. 1945. *Väike õigekeelsus-sõnaraamat*. Tartu: Teaduslik Kirjastus.
- VÕS 1946 = Muuk, Elmar. 1946. *Väike õigekeelsus-sõnaraamat*. Tartu: Teaduslik Kirjastus.
- VÕS 1953 = *Väike õigekeelsuse sõnaraamat*. 1953. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Widiŋsch, Jānis. 1911. *Sweschwahrdu grahmata*. Rīgā: Sinatnes isdewums.

Additions to the etymology of the Estonian food name *pelmeen* 'dumpling'

Szilárd Tibor Tóth

In this article, I highlight the concept of culinary linguistics and examine the well-known Estonian food name *pelmeen* from an etymological perspective. I describe the origin of this lexeme and the conditions for its borrowing in Russian, Estonian, and Latvian. I focus on the dating of this lexeme in different languages, as well as the occurrence of the word in the Estonian linguistic landscape.

Since the word *pelmeen* is clearly borrowed from the Russian lexeme *пельмень* and Russians have been considered foreign rulers in Estonia, then, taking into account the emotional factor and the fact that the stress falls on the second syllable, we can consider it a foreign word in Estonian.

The dispute over the Udmurt or Komi origin of the word becomes irrelevant if the word is attributed to a Proto-Permic origin, which was the common predecessor of both the Udmurt and Komi languages. In etymological literature, it is widely accepted that the Russian word *пельмень* originates from the Komi and/or Udmurt compound word *пельнянь*, which means 'ear bread' < *пель* 'ear' + *нянь* 'bread'.

This lexeme can be dated to 1905 in Latvian in the form *pelmenijas*, six years earlier than previously thought. In contrast, the lexeme appears in Estonian sources only in 1953, much later than would be expected based on Latvian language data. The Russian language, which mediated the word into Estonian and Latvian, shows an earlier date (1817) than the Komi (1833) and Udmurt (1882, 1883) languages, which are the sources of the lexeme.

This also proves that no direct conclusions can be drawn from source-based chronology about the origin of words, the direction of borrowing, or the actual time period.

Mis on uudne metafoor?

Asta Õim

Uudne on metafoorne keelend, kui selle tähendus rajaneb mõistealade vahelisel seni kasutamata ülekandel. Kuidas uudsed metafoorsed keelendid tekivad? Enamasti ei teki uusi (sh ka laenulisi) metafoorseid keeleüksusi keelde sugugi tühjale kohale. Kahtlemata soodustavad väljendite teket ühiskonna ümberkorraldused või ühiskonda raputavad sündmused ehk keelevälised tegurid. Näiteks Heinz Valgu idiomaatilisuseta, nulltroobiga ütlus *Ükskord me võidame niikuinii!*, mille sisu oli sisendada usku vabaks saamisesse, on praegu kasutusel mis tahes veendumust kinnitava ütlusena. Uue ütlu algõukeks võib saada midagi sellist, mis paljudele eredalt silma või kõrva hakkab. Selleks võib olla kas või mõni ekstreemne või kummastav juhtum. Nt karude ootamatu linnatänavale ilmumine ja koroonaviiruse leviku piiramise üleskutse *Püsi kodus!* andsid sõnamängulise *Püsi kodus, karu tuleb!* Selle tekkele aitas kahtlemata kaasa taustateadmine ajast, kui väljakäigus tuli käia õues ja see oli hirmutav.

Teisalt võib olla tegu puhtkeelise fenomeniga – konventsionaalsete mõistemetafooride järjekordse ilmumisega keeles. Uudsed metafoorsed keeleüksused kas keelendvad uusi mõisteid või pakuvad olemasolevate väljendusvõimaluste kõrvale uusi, ökonoomsemaid, täpsemaid, epateerivamaid. Sellega on seletatav ka uute keelendite elujõulisus. Kui keeleüksus ühildub meie metafoorselt liigendatud mõistete süsteemiga ja referent jääb püsima, siis suure tõenäosusega kinnistub kõnelejaskonna keelekasutuses ka uus keelend ning sellel on eeldusi saada leksikoni loomulikuks osaks – nad konventionaliseeruvad leksikoni tasandil. Uudsete metafoorsete keelendite leksikaliseerumisele ja levikule aitab ilmselt suuresti kaasa stabiilne vastavus mõistete vahel (vt Lakoff & Johnson 2011: 39 jj).

Elujõulisi uudseid metafoorseid keelendeid iseloomustavad semantiliselt seosed keeles olemasolevate leksikoniüksustega. Viimastega võrreldes on uudsete keelendite tähenduses loomuldasa erinevusi – need võivad olla

markeeritud kas leksikaalselt ja/või morfosüntaktiliselt. Semantilises plaanis on nähtavasti polüseemsel sõnal diakrooniliselt suurem soodumus metafoorseteks tähendusteks kui monoseemsel sõnal. On ilmne, et tänapäeva eesti keele polüseemne üksiksõna avardub semantilisel; polüseemse üksiksõna ümber tekkiv fraas on selle üksiksõnaga võrreldes semantilisel kitsam: olemasolev fraseologism ja uudne metafoorne sõnaühend on üksteise suhtes leksikaalsemantilised variandid. (Öim, Öim & Muikku-Werner 2013)

Niisiis kasutavad uudsed metafoorsed keelendid suure tõenäosusega püsikindla ülekande olemasolu, meie metafoorselt liigendatud mõistete süsteemi, rajanevad sellel ja esinevad harva sellest sõltumatult (Lakoff 2006 [1993]: 213). Mõistemetafoor on automaatne, sundimatu ja kehtib keelekogukonnas üldiselt kui mõtlemisviis. Keeletasandil on oluline, kui paljude argikeelendite aluseks mõistemetafoor on. Suhteliselt väheste põhiliste mõistemetafooride kombineerimise tulemuseks võivad olla lõputud metafoorsed keelendid. Nii idiomaatilisi, mitteidiomaatilisi kui ka uudseid metafoorseid keelendeid ajendavad meid mõistma ja kasutama meie argitunnetuses olulised metafoorsed teadmised põhimõistetest (vt Gibbs 2002 [1994]; Krikmann 1999).

Ülalkirjeldatule toetudes peatun kahe uudse metafoorse keelendi, *suusad on risti* ja *kärbes seinal* kujunemiskäigul.

Suusad on risti

Tõenäoliselt iga eestlane teab, mida tähendab *suusad on risti*, *suusad lähevad risti*. Eks ikka seda, et koostöö ei toimi, läbisaamine ei suju just nii, nagu loodetud: *Suusad lähevad mul risti inimestega, kes ei pea kokkulepetest kinni või on lihtsalt laisad.*¹

Otsetähendusliku sõnaühendi *suusad on risti* muutmata kujul metafoorse kasutuse puhul peetakse silmas liikumisvahendi olemuslikku liikumist, mida on motiveerinud üldine teadmine, et liikumine on sujuv siis, kui see ei ole takistatud või üldisest suunast kõrvale kaldunud. Tuues esile liikumise kvaliteeti, suhestatakse omavahel liiklusvahend ning mentaalsed ning sotsiaalsed mõisted. Sealjuures võivad fookuses olla traditsiooniliste liikumisvahendite (nt rongi, ree, kelgu, vankri, ratta) erinevad omadused. Näiteks ratta puhul on selleks liikumise kergus (*Noored inimesed, rattad kerged. Vana oled, siis on*

¹ www.personaliuudised.ee/uudised/2022/03/03/roche-eesti-tegevjuht-kadri-magi-lehtsi-coaching-on-oskus-kaasaegselt-juhtida (03.03.2022).

regi raske (FES)), rongi puhul selle ajalisel täpne lähe (*See rong on läinud*), suuskade puhul nende sirgjooneline liikumine. Kui lähtuda sellest, et stabiilne sirgjooneline liikumine toimub enamasti otse, siis objekti risti olemine tähendab suunamuutust ja sellega kaasnev ebastabiilsus mingeid teisi muutusi. See on ka fraasi *mõistmine* alus. Nii võidakse iseloomustada midagi, mis muutub, millele on antud varasemast teistsugune suund, teine sisu. Seega ei kujuta *suusad on risti* endast muud kui juba olemas olevat mõistemetafoori MENTAALNE OMADUS ON FÜÜSILINE TUNNUS.

Sõnähendi *suusad on risti* metafoori kasutusel olnud osad ja nende laiendused on üksteisega küll süsteemselt seotud, kuid keelendite uus tähendus ei ole tuletatav varasemast. See on kaotanud oma liigendatuse, selle autonoomia on suurenenud ning semantika iseseisvunud, st keeleüksuse tähendus on laienenud lausa uue tähenduse võrra.

See väljend on suhteliselt uus. 2009. aasta „Eesti keele seletavas sõnaraamatus“ kujundlikku kasutust ei ole veel fikseeritud. Kindlasti oli see vähemasti igapäevakeeles siiski juba teada. Guugeldamisega võib leida varasemat kasutust nt foorumitest ja kommentaaridest. 2020. aastaist on väljend õige sage mitte üksnes argikeeles, vaid ka kirjakeeles ning isegi ametlikes tekstides. Põhjuseks ilmselt asjaolu, et väljend on neutraalne, ei sisalda hinnanguid, on emotsioonivaba. Praeguseks on *suusad risti* jõudnud Sõnaveebi tähenduses 'koostöös tekkinud või tekkiva vastasseisu, tüli kohta' (ÜS 2024).

Otsest vajadust selle väljendi järele ei ole olnud, sest meil on mitu sama tähendusega väljendusvõimalust: *must kass on kellegi vahelt läbi jooksnud*, (*suhted*) *on sõlmes* ~ *sõlme läinud* (*jooksnud*), *on kana katkuda*, *peavad nina-vingu*.

Kust tuleb *suusad on risti*? Oleks hea mõelda, et see on meie oma päritolu, kujunenud just eesti kultuuris. Alust selleks on. Meil kui põhjapoolsel rahval on ammusest aegadest saati kasutatud liikumisvahenditena algselt räätsi, seejärel talvisel ajal suuski. Millal suusad meil talvise liikumisabinõuna kasutusele tulid, pole täpselt teada. Igal juhul olid nad 19. sajandil peamiselt jahimeeste, metsavahtide, metsatöölise kasutuses, et talvise metsa pehmes lumes kõndimist hõlbustada. Spordisuusad ja suusasport ulatuvad Eestis 20. sajandi 1930. aastatesse ning suusatamisest sai peagi üks 20. sajandi populaarseim rahvaspordiala.

Teine, ilmselt siiski tõenäolisem võimalus on, et kujundi tekkes on otsene soome keele mõju, nagu see viimasel paaril aastakümnel eesti keeles sageli ette

tuleb, otsetõlkeid kohtame hulgi. Ütlus *sukset menivät ristiin* on fikseeritud ka „Soome-eesti suursõnaraamatus“ (2017), vanemates leksikograafilistes allikates see puudub.

On see *suusa*-väljend nüüd oma või otselaen soome keelest, aga see haakub meie kognitiivses mälus olevaga, on kooskõlas keele struktuuriga, on hästi mõistetav, sõnaühendi otsene tähendus on tervikuna ümber mõistestatud ning tulemus uusem ja värskem.

Kärbes seinal

Fraseologismid on väga alati keelte vahel liikuma. Metafoorsed keelendid levivad tänapäeva eesti argikeeles jõudsasti otsetõlgete kaudu. Eriti inglise keelest. Ka *kärbes seinal* tähenduses 'märkamatu kohalolija, kes jälgib toimuvat eemalt sellesse sekkumata' on otsetõlkena tulnud inglise keelest (*fly on the wall*). Paraku ei ühildu see meie metafoorselt liigendatud argise mõistesüsteemiga, ei ole sisuliselt arusaadav ega oma positiivset konnotatsiooni. Kiirtõlkimise tulemuseks ongi sageli sõnasõnalised tõlked, mille kujund ei haaku eestlase kognitiivses mälus olevaga ja mis ei ole meile mõistetavad. Kärbe olemuslik joon ei ole meie arusaamades vagusi olemine, pigem vastupidi – kärbes on tüütu, segav, häiriv, ebameeldivusi tekitav (kahjur)putukas. Eesti keeles on suur hulk *kärbe*-metafoore nii vanasõnade kui ka kõnekäändude seas, ent need jäävad väljapoole märkamatuks olemise mõistet. Kui tahta märkamatu kohalolu tähistada zoosfääri realiteete appi võttes, siis on see võimalik. Neid tegelasi leidub, kes ei asu nähtaval, vaid kuskil varjulises, silmale nähtamatus kohas, kuid nende väljendite tähenduse fookuses ei ole toimuva osavõtmatu vaatlemine, vaid passiivne vagusi olemine: nt *nagu kilk koldes/ahjupraos, nagu varblane kanepis, nagu hiir urus* ning emotiivselt laetumad *nagu lutikas seinaprao vahel, nagu siga rukkis*.

Kärbes seinal on levinud eeskätt meedia, filmide (eriti filmi „Fly on the Wall“, USA 2018), televisiooni ja interneti kaudu eesti üldkeelde: *Ma tahaksin olla kärbes seinal, kui kohtuvad Angela Merkel ja Vladimir Putin, ning nende jutuaajamist pealt kuulata*.² „Navalnõi“ on filmitud „kärbes seinal“ stiilis, kes jälgib igat sammu lõputus õuduses, mida opositsionäär taluma pidi.³ Muidugi

² <https://diplomaatia.ee/uskuda-edasi-liikuda-eeskuju-anda> (04.2007).

³ www.tv3.ee/arvamus/loputu-ouduse-algus-dokumentaalfilm-navalnoi-naitab-karmi-venemaa-reaalsust (20.02.2024).

*ma oleksin tahtnud olla kärbes seinäl, et näha, kuidas nad [lapsed] iseseisvalt hakkama said.*⁴

Inglise keelest on see väljend jõudnud paljudesse teistesegi keeltesse (sks *eine Fliege an der Wand*, sm *kärpänen seinällä*, vn *муха на стене*).

Õeldust võiks julgelt järeldada, et alati ei olegi tarvis maksku mis maksab teise keele kujundile omakeelset kujundlikku vastet otsida. Targem on sellest loobuda, kui õiget ei leia või seda ei olegi. Otse ongi selgem.

Kokkuvõtteks

Enamasti uudne elujõuline metafoorne keelend ühildub meie metafoorselt liigendatud mõistete süsteemiga, samas nende osiste semantikas leiab sageli aset sisemine liigendumine. Eesti argikeeles on käibel suur hulk uudseid (sh laenulisi) metafoorseid keelendeid, mis on praegu sotsialiseerumisjärgus. Vähesed neist on jõudnud ka sõnaraamatuisse.

Uudsete, mittekonventsionaalsete keelendite mõistmine toetub sageli ja loomuldasa inimlikule argisele mõistesüsteemile, mis on konventsionaalne, suuresti metafoorne ja keeleülene. Nende puhul võib olla tegu konventsionaalsete mõistemetafooride järjekordse ilmumisega keeles, mida juhib üldistamine ja millega on seletatav ka keelendite elujõulisus. Selle asemel, et luua mõistealade vahel teadlikult täiesti uusi vastavusi, laiendatakse pigem metafoorsete mõistete kasutusel olevaid osi või rakendatakse nende seni kasutamata elemente.

Keel elab ja areneb siis, kui selle kõnelejaskonnal on keeleloome võime, st et keelt suudetakse vajaduse järgi täiendada mis tahes tasandil, eriti luua juurde uusi keelendeid. Sõnavara arenemise paindlikkuse oluline eeldus on keele seesmised mehhanismid, mis tagavad, et keel on suuteline kaasa minema areneva ühiskonna vajadustega. Keele sõnavara arendamisel ei teki vastuolusid, kui see käib läbi keelekogukonnale omaste mõistesüsteemide. Seejuures ei ole õige mööda vaadata (hetke)normingust häälbivaist keelendeist, mida loomulikus suhtluses, k.a tänapäevastes suhtlusvõrgustikes ohtralt kasutatakse. Rakenduslikust vaatepunktist seondub uudsete keelenditega küsimus, kas uudseid omi või võõrkeeltest mugandatud metafoorseid keeleüksusi võib pidada märgiks keele avatusest, arenemisest ja kas peaks neid tingimata

⁴ <https://www.facebook.com/3674230546177426> (02.07.2015).

tõrjuma või mitte ning kuivõrd peaks kirjakeele hoidmisel ja arendamisel arvestama nende kasutamist. Avatud ühiskonnas on keele mitmekesisus ja arenemine loomulik ning enamasti seda ka väärtustatakse. Samas suhtutakse nii uutesse kui ka konventsionaalsetesse metafoorsetesse keelenditesse mõnikord ebalevalt, neid kasutatakse jutumärkides või koos üldlaiendiga *nii-öelda*.

Viited

- Eesti keele seletav sõnaraamat I–VI*. 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ 2., täiendatud ja parandatud trükk. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks & Piret Voll (toim). Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- FES = Baran, Anneli, Anne Hussar, Asta Õim & Katre Õim (koost). 1998–2005. *Eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaas*. Eesti Kirjandusmuuseum. <http://www.folklore.ee/justkui> (10.12.2025).
- Gibbs, Raymond W. Jr. 2002 [1994]. *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krikmann, Arvo. 1999. Vanasõnad loomade identiteedist (Tüpoloogilisi memuaare). *Mäetagused* 12. 52–86. <https://doi.org/10.7592/MT1999.12.elukad>
- Lakoff, George. 2006 [1993]. The contemporary theory of metaphor. Dirk Geeraerts (ed), *Cognitive linguistics: Basic readings* (Cognitive Linguistics Research 34), 185–238. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110199901.185>
- Lakoff, George & Mark Johnson. 2011. *Metafoorid, mille järgi me elame* (Gigantum humeris). Tõlkinud Ene Vainik. Tallinn: TLÜ kirjastus.
- Soome-eesti suursõnaraamat*. <https://www.eki.ee/dict/soome/> (10.12.2025).
- Õim, Katre, Asta Õim & Pirkko Muikku-Werner. 2013. Uudne metafoorne keelend: kas laen või diakroonilise arengu tulemus? *Lähivordlusi. Lähivertailuja* 23. 428–458. <https://doi.org/10.5128/LV23.17>
- ÜS = *EKI ühendsõnastik 2024*. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee/> (10.12.2025).

What is a novel metaphor?

Asta Õim

The article examines the mechanisms behind the emergence and spread of novel metaphorical expressions in contemporary Estonian. A metaphorical expression is considered novel when its meaning is based on a previously unused transfer between conceptual domains. The study shows that the formation of new metaphors is encouraged both by social changes and events and by language-internal mechanisms, especially the productive combination of conventional conceptual metaphors. The development and use of two expressions – *suusad on risti* ('the skis are crossed') and *kärbes seinal* ('a fly on the wall') – are analyzed. The former illustrates how a metaphor adapts to the Estonian cultural and linguistic background, while the latter represents a direct calque from English that does not align well with the local cognitive model. The conclusion emphasizes that the viability of novel metaphors depends on their compatibility with the metaphorical conceptual system of the speech community, and that even borrowed expressions can become established if they meet communicative needs. The article's applied focus concerns the relationship between linguistic norms and language development: novel metaphorical expressions are a sign of the dynamic evolution of language, and their treatment should avoid excessive rejection.

PEETRIGA. PEETRIST. PEETRILE

Koguda aidanud Tuuli Rehema

Peeter ja kolleegid

Mõtiskleb Tiina Leemets

Kui EKI-sse tööle tulin, oli Peeter juba 4,5 aastat samas grammatikasektoris ees olnud. Värskest ülikooli lõpetanule jättis ta targa noorteadlase mulje. Kohe oli aru saada, et Peetrit huvitavad igat masti nimed – mäletan näiteks, kuidas ta tol ajal helistas omavalitsustesse ja uuris, milliste Nõukogude-aegsete tänavanimede asemel on asulates tagasi võetud ajaloolisi nimesid. Hiljem peakeelekorraldajana on ta ju keskendunud eelkõige nimekorraldusele, aga haardesse on mahtunud ka muu, südamelähedane on talle olnud keelenõuande areng. Nii kolleegi kui ülemusena on Peeter olnud rahulik ja tasakaalukas, vihastamas olen teda näinud aastakümnete jooksul ehk paar korda.

Peetri maakaardikogu on kolleegidele läbi aegade muljet avaldanud. Kaardid ja neil leiduvad nimed näikse talle olevat korruga töö ja hobi. Selline inimene peaks küll õnnelik olema. Tema teinegi hobi on kaardid, nimelt bridžikaardid. Lisaks on Peetrile alati meeldinud maailma kaardil olevaid kohti oma silmaga üle vaadata.

Mõtiskleb Argo Mund

Alguses oli nimi. Kohtusin Peetri nimega esimest korda Tartu Ülikooli esimese aasta sügisel, kui tutvusin Valve-Liivi Kingisepa soovitatud keeleteadusliku kirjandusega. Teiste hulgas olid raamatud „Kirjakeele teataja“ (1985), milles oli Peetrit mainitud kui kohanimede väärtuslike faktandmete hankijat, ja „Kirjakeel 1985“, kus oli Peetri kirjutis „Võõrnimekirjutuse põhimõtete muutumisest 1940–83“, mis põhines tema kursusetööl. Viimasest kirjutisest sain muu hulgas aimu, et autor on laia silmaringiga noor teadlane.

Mõni aasta hiljem kohtusin Peetri kui õppejõuga. Sajandivahetuse Tartu Ülikooli eesti filoloogia eriala õppekavas oli ülemastme valikaine „Nimekorraldus“, mille õppejõud oli Peeter. Tema loengud olid üksikasjalikud koos mitmekesiste näidete ja seletustega. Õppejõud ise jättis väga vaikse ja tasakaaluka mulje. Nimekorralduse arvestuse küsimused üle 25 aasta hiljem ei meenu, kuid kindlalt on meeles, et eesti keele õppetooli stendil arvestuste tulemuste nimekirjas oli minu nimi kujul Argo Arund.

Kui bakalaureusepõlve lõpus avanes võimalus vana kirjakeele uurimise juurest liikuda keelekorraldusse, soovitasid tollane professor Mati Erelt ja keelekorraldaja Tiiu Erelt mul mõelda mitmekülgsetele meestele eesti keeleteaduses. Muidugi töid nad ka hulgi näiteid, nimekirja alguses oli Andrus Saareste ja viimane Peeter Päll.

2002. aasta oktoobri alguses asusin tööle Eesti Keele Instituudi grammatikasektori keelekorraldusrühma. Kuna ma polnud kunagi varem Roosikrantsi tänava majja sattunud, on esimesest päevast meeles, et Peeter toonase sektorijuhatajana oli lahkesti nõus majatuuri tegema. Nii me siis mööda suurt hoonet teele läksimegi: Peeter treppidel tohutu kiirusega ees (vähemalt minu mälu järgi) ja mina, 17 aastat noorem mees, napilt tema kannul püsid. Ekskursiooni taustaks jagas vastne otsene ülemus rohkesti selgitusi ja näpunäiteid. Kui lõpuks murdesektorisse Anu Haagi tuppa jõudsimel, andis Peeter ka sealsetest kogudest ülevaate. Lõunapausi pidanud Anu kuulas Peetrit ja ütles lõpuks: „Pea nüüd hoogu, süüa suu tühjaks ja ütlen ka paar sõna sekka!“

Nii algaski minu 15 aastat ja 10 kuud kestnud tööaeg keeleinstituudis, algul assistendina, hiljem keelekorraldajana. Peeter oli kogu selle aja juht: esmalt eesti kirjakeele grammatika sektoris, hiljem keelekorraldusosakonnas. Tänu temale olin pisike osa paljudest keelekorraldajate ettevõtmistest: juba pool aastat hiljem pärast tööleasumist sain korraldajana karastuse keelenõutelefoni vastu võttes, sellele järgnesid keelenõupäevikute märgendamine, keelenõumeilidele vastamine kaks nädalat kuus, Keelenõuvaka kannete koostamine, keelehooldekeskuse nõukogu liikmeks astumine ja väljaannete kommenteerimine-koostamine-toimetamine ning rohkesti muud harivat. Vastu-setsa küsimusi oli esialgu väga palju, aga alati sain asjatundlikku abi Peetrilt ja teistelt keelekorraldajatelt. Näiteks on meeles Peetri seletus, miks on eesti keeles sobiv sõnakuju just *profitrool* (mitte *profiterool*), aga see on vaid üks tema sadadest rahulikus ja tasakaalukas stiilis antud õpetustest. Mäletan, et kui kord otsisin järjekordsele päringule vastust, palusin pärast raamatutes tuulamist nõu Tiina Leemetsalt, kes saatis mind Peetri juurde: „Uuri igaks juhuks temalt, ta teab vahel lausa müstilisi fakte!“ Vaid vahel harva juhtus, et Peeter jäi mõne ÕSi-teemalise finessi seletamisega kimpu, siis ta kihistas natuke naerda ja ütles mulle: „Küsi nüüd Mairelt, Sirjelt ja Tiinalt ka!“

Kui detsembris 2004 üle Läänemere Rootsi kolleegidele külla sõitsime, uurisin Peetrilt tema võõrkeeleoskuse kohta. Ta meenutas, et kui ülikoolis mõni keelekursus välja kuulutati, püüdis tema sellest ikka osa võtta. Nii

kujuneski väärt pagas. Siinkohal meenub ka üks telefonikõne keelenõuand-
lasse, mille sisuks oli selline palve: „Andke mulle nüüd seda poissi, kes teil
hästi võõrkeeli oskab!“

2006. aasta suve lõpus, kui telefoninõuande algusest möödus 40 aastat,
toimus endiste ja tegevkeelenõuandjate ühine väljasõit Läänemaale Altmõisa
külalistemajja. Mulle oli tõeline suursündmus minna kolleegidega, keda seni
olin näinud vaid EKI või TÜ seinte vahel, pooleteiseks päevaks Lääne-Eesti
loodust avastama ja keeleasju arutama. Sellest keelenõuandjate hilissuvisest
tõisest väljasõidust sai traditsioon. Vahel, kui olime sihtkohta pärale jõudnud,
võttis Peeter arvuti ja uuris selle koha nime etümoloogiat. Nüüd on mõnus
kohanimede lugusid uurida „Eesti kohanimeraamatust“ (vaatan seal iga aas-
tal koos 10. klassi õpilastega vähemalt Rakvere ja Vinni artikleid), mille üks
koostaja ja toimetaja on Peeter.

Meenub veel kaks arenguveestlust, mida Peeter kui osakonnajuhataja
minuga pidas. Kuigi alguses muretsesin oma nõrkade kohtade pärast (tund-
sin, et pole piisavalt osav inglise keeles ning vahel jäi ka mõni keelenõu-
küsimus liiga pikalt oma vastamisaega ootama), suutis Peeter tuua minu juu-
res esile terve hulga häid omadusi. Nüüd, kui olen ise koolis arenguveestlusi
pidanud, on mul need jutuajamised eeskujuna kindlalt meeles.

Kui 2018. aastal otsustasin EKI tööst raske südamega loobuda ja koolis
klassi ees end proovile panna, jäid kontaktid keelekorraldajatega paratamatult
harvemaks. Peetri õpetused ja töö käivad aga minuga kaasas iga päev, näiteks
siis, kui vaatame tunnis õpilastega keelekildu „Eestlaste verine maadevallu-
tamine?“, räägime nendega kohanimede sise- ja väliskohakäänetest (aluseks
Peetri mõtisklus „Türile külla Jürile“) või tuleb õpetajate toas juttu nimedest
Peterburi ja Sankt-Peterburg.

Aitäh Sulle, Peeter! Sinu põhjalikud tööd ja muhe olek inspireerivad
tõeliselt!

Mõtiskleb Maire Raadik

Keeletoimkonna juhina oli Peeter tubli teemade arendaja ja algataja, tõsi küll,
peamiselt olid need nimeteemad. Peeter on koguja, võimekas materjali kor-
jaja ja süstematiseerija. Peale selle on ta suurepärase diplomaat, kes kriitilises
olukordades viib vaidlevaid pooli kokku. Tema diplomaadioskuste hea
näitena meenub vaidlus geoloogidega aegkondade algustähe üle. Ta oskab
sõnastada asju nii, et mõlemad pooled jäävad rahule.

Eesti Keele Instituudi keelenõuandeöö, Tallinn, 2016.
Pildil (vasakult): Peeter Päll, Tuuli Rehema, Tiiu Erelt

Peeter on samas ka autoriteet, kui ollakse eriarvamusel, siis jääb Peetri sõna peale. Hea kindel kalju, millele toetuda.

Kohanime ortograafias on ta väga konservatiivne, muu suhtes liberaal. Ütleksin, et Peeter on Rein Kulli tüüpi keelekorraldaja – liberaalne, ei aja kindlaid piire, ei räägi õigest ja valest, vaid arvestab tegelikku kasutust.

Reisidel meeldis talle vastutada, kaarti lugeda, õigesse kohta jõuda, orienteeruda, suhelda. Peetri laia selja taga oli mugav reisida, turvaline tiksuda, ei pidanud ise kedagi ega midagi esindama, Peeter rääkis ise jutud ära.

Ühesõnaga. Pehme ja järeleandlik väline olek varjab kindlatel veendumustel seisvat sisemaailma. Kompromissid on võimalikud, välja arvatud juhul, kui asi puudutab nimekorraldust. Oma põhimõtete leebe, kuid kindlameelne kaitsja. Rahvusvaheline mees, kes on oma uurijavaimu ja -haarde suunanud kogu maailma nimede kogumisse, talletamisse ja süstematiseerimisse. Diplomaatile kaduma läinud anne, mis suudab vaidlevates või isegi vaenujalal olevates pooltes tekitada ühisosa tunde. Ladusa sulejooksuga lingvist, olgu käsil teadustöö või aimekirjutis. Headel päevadel märkamatu, murepäevil usaldusväärne tugi.

Peeter ja „Eesti kohanimeraamat“

Mõtiskleb Marja Kallasmaa

Esimest korda kuulsin mõtet teha kõiki Eesti külanimesid hõlmav raamat Henn Saarilt. Pärast viimase surma otsustas mõtte ellu viia Peeter Päll. Koonandanud eesti nimeuurijad ühte ja kirjutanud taotlusi projekti rahastamiseks, asus Peeter projekti vedama. Alguses tuli rahastus projektist „Eesti kohanimeraamatu süsteemid“ (2006–2009), siis „Eesti kohanimeraamat“ (2009–2013) ja „Eesti etimoloogilise kohanimeraamatu toimetamine“ (2012–2015). Kõigi nende juhiks ja vastutavaks täideviijaks oli Peeter. Mõningasteks eeskujudeks olid Soome ja Rootsi vastavad kohanimeraamatud. „Eesti kohanimeraamat“ ilmus aastal 2016, veebiversiooniks täiendatud ja muudetud kujul veebis 2018, tegijaiks Peeter ja Indrek Hein.

Siinkohal ei hakka ma rääkima finantsilistest ega tehnilistest küsimustest, vaid puudutan lühidalt töö sisulist külge. Algatuseks kirjutasin Wordis mõne

„Eesti kohanimeraamatu“ esitlus, Tallinn, 2016

nimeartikli, mille põhjal Peeter koostas nimeartiklite koostamiseks juhendi, lisades omi mõtteid. Ka märknimestik oli Peetri koostatud. Peetri soovide kohaselt moodustas Indrek Hein sõnastikusüsteemis EELEX kohanimeraamatule sobiva põhja, mida hiljem vähesel määral muudeti ja täiendati. Lisaks loodi internetis juurdepääs digitaliseeritud allikatele.

Peetri vaade oli kohapõhine, mitte nimepõhine. See tekitas teatud vastuolu ajaloolise materjali sobitamises tänapäevase olukorraga, sest kaugemast ajast võib teada olla vaid nimi, mitte midagi peale selle, isegi mitte täpne asukoht. Mida tänapäeva poole, seda täpsemini on raamatus esitatud koht. Loendid eesti kohanimedest esinevad palju varem kui kaardimaterjal, mis neid kajastaks.

Algusest peale andis Peeter tegijaile küllalt suure vabaduse. Endale sobiva ala sai iga autor ise valida. Lõuna-Eestis jäi kaguosa Evar Saarele ja Mariko Fasterile, Setumaa põhiosas Arvis Kiristajale, Tartumaa lõunapoolne ala Enn Ernitsale. Põhja-Tartumaad koostasid Valdek Pall ning Peeter Päll, ka Harjumaalt Rapla kihelkonna ja Jüri kihelkonna võttis Peeter endale, Harjumaad ja osa Virumaad tegi Marje Joalaid, lisaks Võnnu kihelkond. Järvamaal toimetas Fred Puss, Viljandimaal Marge Kuslap. Marit Alas koostas Haljala ning Tiina Laansalu Kose kihelkonna. Mulle jäid esialgu Läänemaa ja saared, hiljem Pärnumaa ja teised seni katmata alad. Marianne Blomqvist tegeles rootsikeelsete kohanimedega ja Anželika Šteingolde venekeelsetega. Teised koostajad on esitanud üksikuid artikleid.

Kaks korda aastas toimusid vaheseminarid, kuhu Peeter oli kutsunud oma kontaktidele toetudes tegijatele lisaks ajaloolasi, rahvaluuleteadlasi, geograafe ja muidu asjast huvitatuid. Kujunes nii, et kevadseminar oli Tallinnas, sügisseminar enamasti Lõuna- või Kesk-Eestis. Kuna tegijad elasid üle Eesti laiali, siis seminarid olid inimeste kokku liitmisel tähtsad. Igal seminaril tegi Peeter ülevaate töö seisust, arutati põhimõtteid ja hiljem ka probleemseid artikleid, täiendati juhendit. Kuulati ära juuresolijate arvamused. Võttis aega, enne kui asi vedama sai. Mingil hetkel lisati viipekeelseid nimesid. Lõpuks oli raamatu keha siiski koos, ehkki Peetri oma tunnistuse kohaselt oli mõne inimese käest artiklite kättesaamiseks tarvis häält tõsta. Seda ise kuulmata-nägemata on raske ette kujutada, et alati tasakaalukas ja viisakas Peeter karjub.

Meelde jäi, et seminarid olid hästi ette valmistatud ja tähtajad eriti ei nihkunud. Mis tulemusest aga otse välja ei paista, on Peetri organiseerimistö, taotluste kirjutamine ja arvepidamine.

Eesti nimeuurijad 28. rahvusvahelisel onomastikakongressil ICOS 2024 Helsingis. Pildil (vasakult): Evar Saar, Peeter Päll, Mariko FASTER, Tiina Laansalu, Marit Alas, Fred Puss ja Kaisa Tammoja

Kuna artiklikirjutajaid oli palju, siis koostajate omapära tegi kogupildi ebaühtlaseks ja mõnevõrra kirjuks. Toimetamisel otsustas Peeter, et me ei hakkagi läbivalt ühtlustama. Mingi keelelise vaaba Peeter siiski andis. Peeter pooldas lüheldasi nimeartikleid, siiski tuli hõredaid täiendada, liigpikki seevastu lühendada. Keeleteaduslikke termineid ei tohtinud kasutada, see-eest võõrapäraseid ajaloo termineid võis (nt *fideikomiss*). Toimetamistöö raskus seisis Peetri õlul: tema toimetab kõiki, mina põhiliselt Peetri enda artikleid. Valminud käsikiri jagati retsensentidele, nendega suhtlemine jäi jälle Peetri hooleks nagu ka raamatu lisas olevate kaartide organiseerimine.

Paberraamat (2016) esitas külade kuuluvuse enne haldusreformi, veebiversioon (2018) pärast 2017. aasta haldusreformi. Aastast 2018 on Peeter tege- lenud veebiversiooni ajakohasena hoidmise ja märgatud vigade parandami- sega.

Peeter kui peakeelekorraldaja

Mõtiskleb Indrek Hein

Mõtlesin Peetri raske ameti peale. Reeglid-soovitused ütlevad, et „kodunenud“ asju võib kirjutada (ka muditud kujul) võõrsõnana, muu on kursiivis tsiitaatsõna. Retseptiraamatu pealkiri oli „Jäätised, sorbetid, parfeed ja granitad“. Kolm esimest püstkirjas, aga kuidas viimasega jääb? Nagu plass esikaanele kursiivi panna, seda enam, et *granita* ei murra keelt. Sain Peetrilt pinnimise peale põhjalikuma vastuse, kui muidu tavakeelenõu küsijale lakooniliselt vastatakse. Kogu loo moraal oli selles, et kui keelekorraldaja saab ise näha ja keelega proovida, siis saab püstkirja. Kui maitseb, siis on lootust isegi hellitlevalt pika *i*-ga *graniita*.

Aga mis siis, kui küsitakse mitte nii süütu joogi kohta? Kas *speed* või võib *spiid*? Kas HIMARS on [himars] või [haimars]? Kas *rotimürk* ja *rodentitsiid* on täissünonüümid või ainult osasünonüümid, sõltub sellest, kui hästi rotimürk oravale mõjub. Peakeelekorraldaja töö on kõik ise järgi proovida.

Peeter kui õpetaja ja juhendaja

Mõtiskleb Tiina Paet

Peeter on ise arvanud, et ta ei ole kuigi hea õpetaja ega juhendaja. See hinnang ei pea siiski paika: juhendada saab mitmel moel. Peetri viis on pigem inspireerida kui aktiivselt suunata – olla olemas siis, kui vaja, ent mitte küsida, kas või millal väitekiri ka valmis saab. Ametlikult on Peeter juhendajana kirjutas Tiina Laansalu teadusmagistritöö „Kiili valla kohanimed“ (2010) tiitellehel ning minu doktoriväitekirjas võõrsõnade kohanemisest eesti keeles (2023). Inspireerija ja toetajana on tema roll olnud siiski laiem kui üksnes meie kahe ametlik juhendamine.

Oma kirega nimede vastu on Peeter vaikselt, ent järjekindlalt inspireerinud paljusid uurijaid. Nii nime- kui ka keelekorralduslaseid teadmisi on Peeter jaganud ka Tartu Ülikooli tudengitele aastatel 2006–2011, lugedes

Peeter Päll õnnitlemas Tiina Paeti pärast edukat doktoritöö kaitsmist (2023).
Foto: Kalle Truus

onomastika, nimekorralduse, terminoloogia ja keelekorralduse kursusi. Tema keelekorraldusalased teadmised ja hoiakud on innustanud ja julgustanud ka mind selle teemaga tegelema – Peeter on juhendanud minu doktoritööd, ent olnud tõhus toetaja ka teadusmagistritöö kirjutamisel. Nende tööde juures on olnud suureks abiks Peetri oskus mõtted arusaadavaks vormida ja tekst lodusaks siluda. Ka tema enda kirjutised on alati nauditavalt selged ja lihtsad: stiililt konkreetsed ning minimalistlikud.

Meie koostöö on jätkunud ka pärast väitekirja, ÕS 2025 ja EKI ühend-sõnastiku ning EKI teatmiku juures, mille kõige üksikasjalikum peatükk käsitleb nimesid. Üks on siiski selge: kõik jutud Peetriga viivad lõpuks ikka (koha)nimede juurde. Ja kui sa pole piisavalt valvas, suubub peaaegu iga teema märkamatul, kuid kindlalt nimeteemalistesse mõtisklustesse – nii et algne teema võib vahepeal hoopis kõrvale jääda.

Keelekorraldust on Peeter käsitanud kui praktilist tegevust keele funktsionaalsuse tagamiseks ning soovitanud sellesse suhtuda paindlikult, teadvustades, et keelekorraldus ei ole kõikvõimas, vaid üksnes soovituslik, nõuandev ja mõnikord ka suunav.¹ Keelekorralduse põhiülesandeks tänapäeval on ta pidanud keele vaesumise pidurdamist ning keelekasutajale keele rikkuste selgitamist ja nende teadlikku kasutama õpetamist.

Peeter oskab vahet teha olulisel ja ebaolulisel ega lase end heidutada mööduvatest mullistustest. Tal on võime näha asjades eelkõige positiivset; ta kohaneb kiiresti uute oludega ja väärtustab uuenduslikkust. Samas ei anna ta järele endale olulistes küsimustes (loe: nimeteemas): seal kaitseb ja põhjendab ta oma seisukohti kindlameelselt. Imetlusväärne on Peetri rahu ja tasa-kaalukus – teda on väga raske endast välja viia. Kolleegid kogesid seda siiski kord aastaid tagasi, kui ajakirjanduses nimetati keelekorraldajaid „keelefüürieriteks“.

Keelekorraldaja rollist ühiskonnas rääkides on Peeter leidnud, et keelekorraldaja peaks olema eeskätt keeleteadlane, aga ka suhtekorraldaja, sest avalikkusele tuleb põhimõtteid ja soovitusi veenvalt, lihtsalt ja usutavalt seletada (*ibid.*). Keelekorraldaja peab olema ka poliitik, kes tajub ühiskondlike suundumusi. Kui millegagi on mindud liiale, peab ta oskama veenvalt tagasi tõmmata. Keelekorraldaja peaks olema ühtlasi läbirääkija: konfliktide korral vastuolude lahendaja ja eri rühmade ühitaja. Tema ülesanne on avada

¹ Päll, Peeter 2019. Pilk eesti kirjakeele korraldamise sajandile ja tänapäevale. *Keel ja Kirjandus* 61(1–2). 110–111. <https://doi.org/10.54013/kk735a10>

keelerikkusi, kommenteerida keelekasutust ja aidata valida konteksti sobivaid keelendeid, julgustades keelekasutajaid oma keelt teadlikumalt kasutama ning võtma selleks ka õigusi. Peeter on rõhutanud, et keelekorraldaja ei saa olla diktaator ega tsensor, kes teiste keelt „kohitseb“, ega ka prohvet, sest ta ei saa ette näha kõiki suundumusi ega funktsioone, mida keel tulevikus täidab. Normingute seadmise kohta on Peeter 2018. aastal öelnud: „Normitud ja tegeliku keele vahe ei tohiks käriseda liiga suureks. Normingute muutmine nõuab ettevaatust, sest normingutel on oma sümboolne väärtus.“²

Peeter vastab üsna hästi enda ettekujutusele heast keelekorraldajast. Tema nõuanded on tasakaalukad ja põhjendatud ning jätavad keelekasutajale otsustusvabaduse. Aastate jooksul on mõni tema seisukoht ja soovitus tublisti muutunud, andes tunnistust nii keelekorralduse kui ka normikäsituse muutumisest. Peeter, kes on öelnud: „Eesti keel vajab hooldamist, ent üle kõige hoolimist“, on eesti keelt hooldanud ja sellest hoolinud nüüdseks ligi 40 aastat.

² Peeter Päll: Kui lubada keelde kontrollimatult võõrmõjusid, vaesestame oma keelt. *ERR Kultuur* 20.11.2018. <https://kultuur.err.ee/878462>

Peeter kui rahvusvaheline nimekorraldaja

Mõtiskleb Tiina Laansalu

On ilmne, et Peetrit on kandnud tohutu huvi ja kirg oma töö ning valitud valdkonna vastu. Olen tänulik, et ta on olnud minu juhendaja ja mind oma tegemistesse kaasanud, kogemusi jaganud ning nimekorraldusmaailma tutvustanud.

Viimaste aastate jooksul, mil olen osalenud kohanimenõukogu, isikunimekomisjoni ja Tallinna Linnavalitsuse nimekomisjoni töös, olen saanud lähedalt jälgida, kuidas Peeter neis kaalukates nimekogudes toimetab. Tema teadmiste haare on imetlusväärne ning ta teab täpselt, millal kompromisse teha ja millal endale kindlaks jääda – alati austaval, rahulikul ja sõbralikul moel.

Olen koos Peetriga saanud osaleda Eesti esindajana ÜRO kohanimeekspertide rühma UNGEGN kohtumistel. UNGEGN on peamine foorum, kus arutatakse rahvusvahelise kohanimekorralduse põhimõtteid. Eesti on osalenud UNGEGN-i töös alates taasiseseisvumisest, esimest korda aastal 1992, mil Peeter oli üks esitatud dokumentide koostajatest, ent kohapeale New Yorki sai ta isiklikult sõita alles järgmisel korral, 1994. aastal. Sellest ajast peale on ta kohtumistel järjepidevalt kohal olnud – ja mitte lihtsalt kohal olnud, vaid ka sisuliselt ja aktiivselt kaasa töötanud.

Peeter kasutas avanenud võimalust rääkida kaasa suurtes ülemaailmsetes küsimustes ning on seda teinud järjekindlalt ja tulemuslikult enam kui 30 aastat. Neist 25 aastat juhtis ta UNGEGN-i latinisatsiooni töörühma, mille ülesanne on arutada ja kujundada rahvusvaheliselt heakskiidetavaid süsteeme mitteladina kirjas nimede ümberkirjutamiseks ladina tähestikku. Tänu oma laialdastele teadmistele eri keeltest ja latinisatsioonisüsteemidest on Peeter alates 2011. aastast osalenud ka ISO töös ning alates 2014. aastast juhib ta ISO tehnilise komitee 46 „Informatsioon ja dokumentatsioon“ 3. töörühma „Kirjutatud keelte konversioon“.

Väikeriigi esindajana rahvusvahelistel foorumitel osalemine ei ole kunagi iseenesestmõistetav ega kerge. See eeldab põhjalikkust, järjekindlust ja valmisolekut seista oma seisukohtade eest ka siis, kui laua taga istuvad suurte keele- ja kultuuriruumide esindajad. Peetri töö on näidanud, et ka väikese Eesti hää

Peeter Pälli tänamine hinnatud ja pretsedenditu 25-aastase panuse eest latinisatsioonisüsteemide töörühma juhina. Pildil: (vasakult) ÜRO Statistikaameti direktor Stefan Schweinfest, Peeter Päll, UNGEGN-i esimees Pierre Jaillard

Chanda Penda, Tiina Laansalu ja Peeter Päll New Yorgis UNGEGN 2023 kohtumisel

võib olla kuuldav ja mõjukas, kui see põhineb teadmistel, argumenteeritusel ja vastastikusel lugupidamisel. Tema kaudu on Eesti olnud rahvusvahelises nimekorralduses nähtav mitte pelgalt osalejana, vaid usaldusväärse ja sisulise partnerina.

On imetusväärne, millise austuse ja soojusega räägivad Peetrist tema rahvusvahelised kolleegid. Tema arvamust austatakse ja teadmisi hinnatakse kõrgelt. Me ei ole ehk osanud Peetri tegevuse tegelikku haardeulatust päriselt tajudagi – seda enam, et Peeter ei ole mees, kes iseennast esile tõstaks.

Peetril on oma roll ka Sambia nimekorralduses. Nimelt on ta olnud mentoriks ja juhendajaks Sambia nimeuurijale Chanda Pendale, kes käis 2019. aasta suvel magistrandina Eesti Keele Instituudis Peetri juures praktikal. Chanda on võtnud südameasjaks arendada Sambias süsteemset ja teaduslikel alustel põhinevat nimekorraldust ning tänu Peetri juhendamisele on temalgi avanenud võimalus osaleda UNGEGN-i töös.

Kõige selle kõrval oskab Peeter vajadusel ka vabalt võtta ja nalja visata. Kui tööd on palju ja mõne küsimuse puhul tuleb nentida, et „vaatame jooksvalt“, siis on tema vastus alati: „jookseme vaatavalt“. Vaheldust pakub bridžimäng sõprade ringis ning külmaks ei jäta ka muusika – töötegemise vahele on Peeter tutvustanud mulle oma lemmikkoori Ghanast. Nii bridž kui ka koorilaul on minu meelest head sümbolid: mõlemad eeldavad süsteemsust, head meeskonnatööd, tähelepanu pööramist nüanssidele ning – mis ehk kõige olulisem – oskust näha tervikut detailide taga. Need omadused iseloomustavad ka Peetri igapäevast tegutsemist ning teevad temast nii inspireeriva kui ka meeldiva kolleegi. Kuhu siit edasi – eks jookseme vaatavalt!

Peeter and international colleagues

Laimute Balode reflects

I can't even count how many years Peeter Päll and I knew each other as fellow onomasticians. We usually met in Latvia, Lithuania or Estonia on various occasions – seminars, conferences, congresses and other professional gatherings. Thanks to Peeter, I no longer get lost in Tallinn's Old Town; I've learned to recognize its iconic towers and navigate its winding streets. As a true friend, Peeter even began learning the Latvian language.

At the founding meeting of the UNGEGN Baltic Division in Tallinn on May 7–8, 1992, we represented the Onomastic Department of the Latvian Language Institute as a duo – Ojārs Bušs and I, Laimute Balode. The journey to Estonia itself was exciting, infused with the spirit of spring – and even more so, the chance to meet with our closest colleagues in onomastics.

We were welcomed and the entire meeting was led by Peeter Päll: as usual, slightly reserved in a Nordic way, a bit ironic, with a gentle smile on

Laimute Balode and Peeter Päll in Tallinn, 1995

Peeter Päll with colleagues from Latvia, Lithuania, Finland, and Estonia at the 28th International Congress of Onomastic Sciences (ICOS 2024) in Helsinki. From left: Daiva Sinkevičiūtė, Regīna Kvašīte, Tiina Laansalu, Fred Puss, Marit Alas, Mariko Faster, Annika Hussar, Peeter Päll, Laimute Balode, Paula Sjöblom, and Terhi Ainiala

his lips but eyes radiating warmth of heart. He introduced us not only to the premises of the Institute of the Estonian Language (which many of us were visiting for the first time), but also to the toponymic card index and other researchers of the Estonian language, many of whom would later become life-long collaborators.

Peeter had carefully planned the main seminar and conducted it skillfully. Although more than 30 years have passed, I still remember that I spoke about the extensive toponymic card index of the Latvian Language Institute, emphasizing its linguistic aspects. Another issue that was relevant then – and is still topical and painful today – was the representation of dialectal forms of place names, which was also touched upon in the discussions. The principles of rendering foreign place names in Latvian and Lithuanian were discussed as well.

What remains vividly in memory is Peeter as the main conductor of the seminar – unobtrusive, unhurried, calm, meticulous, and precise. A few small details etched in memory for many years: Peeter everywhere and always carried a briefcase-like bag, which presumably contained all the meeting documents – and which constantly went missing in the room: left on the table, under the table, on a chair, under a chair, and so on. But this forgetfulness

suiting him so well, like a true professor, and it only brought warm smiles to participants' faces.

At the first official meeting of the Baltic Division, held again in Tallinn three years later – on October 26–27, 1995 – we met again in a similar group, this time at the Estonian Map Centre, with more participants present. I gave a presentation on the place name databases and toponymic dictionaries of Latvia.

I did not take part in the later sessions of the Baltic Division, as my path led me to Finland in 1996, to the University of Helsinki, where I met Peeter almost every autumn when we were invited to onomastic seminars often referred to as "Onomastic Research Days" (*Nimistöntutkimuksen päivät*). We also always met at ICOS congresses as well, held in various parts of the world.

A particularly memorable moment was in Scotland: before one of the ICOS congresses, deeply immersed in academic onomastic discussions, we walked for so long that night fell, and although it was August, we became quite cold. Desperately, we searched for a place to warm up and have some tea. The only place we found was a real Scottish pub, packed with beer lovers. When we politely asked – in proper English – for just a cup of hot tea (and nothing more), the surprise and laughter in the eyes of the bartenders and all the pub-goers were hard to hide... We always recall this cheerful episode whenever our paths cross.

Dace Kavace reflects

At UNGEGN meetings, it is obvious that Peeter Päll is always very welcome. Toponymy experts from a wide range of countries agree that Peeter's opinions are well-founded and worthy of respect. UNGEGN colleagues admire his knowledge of languages and toponymy, as well as his talent for telling stories in an engaging way. Peeter is also known for his unshakable calm, gentle smile, and charming jokes.

Sanda Rapa reflects

I became acquainted with Peeter even before the formal beginning of my academic career. As a university student, I was invited to assist in organizing the UNGEGN Baltic Division meeting, which took place in Riga in May 1997. While reviewing the list of participants, the anthroponym "Peeter Päll" immediately caught my eye – for its beautiful, resonant sound and the associations it evoked. I already knew that his first name derived from the Greek *pétra*,

meaning 'rock'. And his surname, Päll – I couldn't help but be reminded of a character from a childhood book: Palle, from Danish writer Jens Sigsgaard's story *Palle Alone in the World* – a little boy who wakes up one morning to find that everyone has vanished and the city is empty. That association – between Palle and Peeter – has stayed with me. Because Peeter Päll is, to me, a man of people, steadfast as a rock, someone profoundly singular – a person whose presence is both enduring and irreplaceable.

What makes him that way? In my opinion, four types of presence.

First. Peeter is an exemplary place name researcher and standardization expert. He combines a cosmopolitan and forward-looking mindset with a strong sense of national identity. In his lectures and publications, I have always sensed – and learned from – his deep commitment to the idea of a place name policy that is both internationally coherent and culturally anchored. This capacity for principled balance is, in my view, one of the most essential qualities for anyone responsible for national toponymic frameworks and databases.

Second. When Peeter Päll speaks, time seems to pause. Distractions recede. The room – no matter its size – becomes focused. I noticed this the very first time I heard him speak. Those who had been rustling papers (in a pre-smartphone era) stilled. Whispered conversations fell silent. Those lost in thought became alert. Such is the gravity of his presence – a kind of quiet authority. I believe it stems from the clarity and structure of his thought, the careful preparation of his presentations, and his deep commitment to the subject matter. And yes, from a certain scholarly charisma.

Third. Peeter is consistently present – and meaningfully so. I still do not know how he manages it. At large conferences and international congresses, where finding a familiar face can feel like locating a single coordinate in a crowded grid, he appears – without fail – to greet, to ask, to listen. Often with his signature briefcase in hand. Our conversations have always returned to place names. While our own toponymic card catalogues at the Latvian Language Institute were still resting in boxes, he was already scaling the digital terrain. With Peeter's insight and encouragement, I took up the task of digitalizing our national place name resources – and the very first person to whom I sent the link to our digitized place name card collection was him. No disclaimers or usage restrictions. Just trust – because I know I can always rely on him.

Fourth. Peeter knows how to be a friend. I accepted him as such instinctively, without needing formal affirmation. When I was preparing my very first international project application, he was the first person I contacted, and the first to respond. In those early days, I would call him early in the morning or late in the evening, without hesitation. And he always answered – with kindness, attention, and clarity.

These four dimensions constitute a coherent and stable structure – a reliable reference point in my own (and I believe in many colleagues) coordinate system. Much like the toponyms preserved in the Place Names Database (KNAB) he helped to develop, these qualities endure – with clarity, purpose, and lasting significance.